

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Rodzina suwerenna - Kościół domowy : w nurcie współczesnej myśli prawnej Kościoła powszechnego i Kościoła w Polsce

Author: Wojciech Góralski, Andrzej Pastwa

Citation style: Góralski Wojciech, Pastwa Andrzej. (2015). Rodzina suwerenna - Kościół domowy : w nurcie współczesnej myśli prawnej Kościoła powszechnego i Kościoła w Polsce. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Wojciech Góralski, Andrzej Pastwa

Rodzina suwerenna — Kościół domowy

W nurcie
współczesnej myśli prawnej
Kościoła powszechnego
i Kościoła w Polsce

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu śląskiego
KATOWICE 2015

Rodzina suwerenna —
Kościół domowy

W nurcie
współczesnej myśli prawnej
Kościoła powszechnego
i Kościoła w Polsce

NR 3316

Wojciech Góralski, Andrzej Pastwa

*Rodzina suwerenna —
Kościół domowy*

W nurcie
współczesnej myśli prawnej
Kościoła powszechnego
i Kościoła w Polsce

Redaktor serii: Studia i Materiały Wydziału Teologicznego
Józef Budniak

Recenzent
Józef Krzywda

Spis treści

Słowo wstępne	7
1. „Święty węzeł” fundamentem dobra wspólnego rodziny	11
1.1. Wstęp	11
1.2. Wokół założeń antropologii prawnej małżeństwa i rodziny. .	12
1.3. „Nierozzerwalność małżeństwa dobrem wszystkich”	21
1.4. Uwagi końcowe	26
2. Rodzina jako instytucja suwerenna.	29
2.1. Wstęp	29
2.2. Suwerenność rodziny w stosunku do narodu, państwa i innych społeczności	30
2.3. Prawa rodziny wynikające z jej suwerenności oraz ich ochrona	36
2.4. Uwagi końcowe	38
3. Rodzina kolebką i szkołą wiary	41
3.1. Wstęp	41
3.2. Rodzina kolebką wiary	42
3.3. Rodzina szkołą wiary	47
3.4. Uwagi końcowe	54
4. Rodzina w uchwałach posoborowych synodów polskich	57
4.1. Wprowadzenie	57
4.2. II Polski Synod Plenarny	61
4.3. Synod prowincjalny krakowski i synody diecezjalne	69
4.3.1. Warunki życia współczesnej rodziny	70
4.3.2. Zadania rodziny	72
4.3.2.1. Zadania wynikające ze skierowania małżeństwa ku dobru małżonków.	72
4.3.2.2. Zadania wynikające ze skierowania małżeństwa ku zrodzeniu potomstwa	75

4.3.2.3.	Zadania wynikające ze skierowania małżeństwa ku wychowaniu potomstwa	79
4.3.3.	Duszpasterstwo rodzin	87
4.3.3.1.	Obowiązek prowadzenia duszpasterstwa rodzin i jego struktura	88
4.3.3.2.	Główne kierunki duszpasterstwa rodzin	90
4.3.4.	Troska duszpasterska o osoby żyjące w związkach nieregularnych	96
4.4.	Uwagi końcowe	100
5.	W orbicie idei Kościoła domowego	103
5.1.	Wstęp	103
5.2.	W sercu „cywilizacji miłości” — testament Świętego Papieża Rodziny	105
5.3.	„Centrum komunii i służby” — „sanktuarium życia”	108
5.4.	Uwagi końcowe	115
6.	Idea Kościoła domowego paradygmatem współczesnej identyfikacji praw rodziny. Kontekst polskiego prawa synodalnego	119
6.1.	Wstęp	119
6.2.	Kryteria identyfikacji praw rodziny	120
6.3.	Wymóg kompleksowego ujmowania praw rodziny	123
6.4.	„Nadzieja w domowym Kościele” — świadectwo współczesnej myśli synodalnej Kościoła w Polsce	140
6.4.1.	Centralne miejsce Eucharystii, modlitwa rodzinna i świętowanie niedzieli	141
6.4.2.	Ruchy i „stowarzyszenia rodzin dla rodzin”	143
6.4.3.	Media w służbie ewangelizacji rodziny	144
6.4.4.	Rodzina katolicka na straży świętości życia	146
6.4.5.	Wyzwanie „nowej kobiecości”	148
6.4.6.	Przygotowanie do małżeństwa priorytetem duszpasterstwa	152
6.4.7.	Zaręczyny: promocja wartości Kościoła domowego	154
6.5.	Zakończenie	157
	Bibliografia	159
	Indeks osobowy	171
	Summary	175
	Sommario	179

Słowo wstępne

Zapewne truizmem wyda się stwierdzenie, że wyrastająca z małżeństwa rodzina jest instytucją o wyjątkowym znaczeniu w życiu poszczególnych ludzi oraz w życiu społecznym. Często jednak coś, co wydaje się oczywistością, nie u wszystkich znajduje pełne zrozumienie i akceptację. Należy więc przypominać i podkreślać, że rodzina, ta szczególna wspólnota osób — wspólnota miłości i solidarności, legitymująca się pochodzeniem z prawa naturalnego, jest miejscem, w którym każda jednostka urzeczywistnia w znacznym stopniu swą godność ludzką, i że jako „pierwsza i żywotna komórka społeczeństwa”¹, z którym wiąże ją organiczna więź, podejmuje swoje zadania społeczne.

Świadomość tego, że oparta na małżeństwie rodzina stanowi — jak to określił Święty Jan Paweł II — „jedno z najcenniejszych dóbr ludzkości”², sprawia, że od początków chrześcijaństwa dobro to nie przestaje być przedmiotem szczególnej troski Kościoła. Wyraża się ona zarówno w przedkładaniu i wyjaśnianiu zamysłu Boga względem tak znaczącej instytucji, jak i w otaczaniu konkretnych rodzin — w strukturach parafialnych i diecezjalnych — opieką duszpasterską. Kościół przypomina także o prawach rodziny, czego wyrazem jest między innymi ciesząca się uznaniem w społeczności międzynarodowej Karta praw rodziny..., przygotowana przez Stolicę Apostolską w 1983 roku. „Prawa w niej zawarte, czytamy w tym doniosłym dokumencie, wypływają ostatecznie z tego prawa, które zostało wpisane przez Stwórcę w serce każdego człowieka” (*Wprowadzenie*).

¹ SOBÓR WATYKAŃSKI II: *Dekret o apostołstwie świeckich „Apostolicam actuositatem”* [18 XI 1965]. „Acta Apostolicae Sedis. Commentarium officiale” 1966, n. 11. Dalej: AAS.

² JAN PAWEŁ II: *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio”* [22 XI 1981]. AAS 1982, n. 1. Dalej FC.

Właśnie pochodzenie rodziny i jej rola w życiu społecznym przesądziły o tym, że w Powszechnej deklaracji praw człowieka z 1948 roku znalazł się następujący zapis: „Rodzina jest naturalną i podstawową komórką społeczną i ma prawo do ochrony ze strony społeczeństwa i państwa” (art. 16, 3). Nic też dziwnego, że jedna z naczelnych zasad zawartych w obowiązującej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej brzmi następująco: „Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej” (art. 18). Z kolei przekonanie o miejscu i roli rodziny w życiu społeczności religijnej oraz politycznej zaowocowało wpisaniem do konkordatu zawartego w 1993 roku między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską następującego stwierdzenia: „Układające się strony deklarują wolę współdziałania na rzecz obrony i poszanowania małżeństwa i rodziny będących fundamentem społeczeństwa. Podkreślają one wartość rodziny, przy czym Stolica Apostolska, ze swej strony, potwierdza naukę katolicką o godności i nierozzerwalności małżeństwa” (art. 11). Tego rodzaju wspólną deklarację trzeba uznać za wymowny przejaw dostrzegania przez Kościół i państwo potrzeby partnerskiego zaangażowania w obszar tak znaczący dla obu wspólnot.

Jakkolwiek rodzina, jak wynika z badań socjologicznych³, jest nadal wartością nadrzędną, priorytetową i uznawaną przez zdecydowaną większość Polaków, także młodzież, to jednak dokonujące się współcześnie gwałtowne przeobrażenia cywilizacyjne i idące z nimi w parze procesy sekularyzacji czy pluralizacji społeczno-kulturowej sprawiają, że coraz częściej zmienia się sposób pojmowania i przeżywania rzeczywistości rodzinnej. Usiłowanie spychania jej do sfery prywatnej, lansowanie w niektórych środowiskach fałszywych alternatyw dla rodziny z żądaniem zalegalizowania prawnego, coraz niższa aprobata głoszonych przez Kościół norm moralnych, związanych z życiem małżeńsko-rodzinnym, czy kształtowanie się moralności kompromisowej, pragmatycznej, płynnej i niekonsekwentnej — to najczęstsze przejawy kryzysu owej rzeczywistości.

Troska o właściwe rozumienie rodziny, o samą rodzinę, a także należne jej miejsce w życiu poszczególnych jednostek i społeczności może się wyrażać w różny sposób. Poza formami wcześniej wspomnianymi można tu wskazać między innymi inicjowanie konferencji i sympozjów naukowych, otwartych wykładów i dyskusji poświę-

³ Zob. J. MARIAŃSKI: *Praktyki religijne a postawy prorodzinne młodzieży*. W: „*Matrimonium spes mundi*”. *Małżeństwo i rodzina w prawie kanonicznym, polskim i międzynarodowym*. Red. T. PŁOSKI, J. KRZYWKOWSKA. Olsztyn 2008, s. 37–55.

conych problematyce rodzinnej oraz przygotowywanie publikacji naukowych i popularnonaukowych z tego zakresu.

Oddawana do rąk Czytelnika książka pomyślana jest jako pomoc mająca służyć pogłębieniu znajomości rodziny jako instytucji, której pomyślność niesie z sobą „szczęście osoby i społeczności ludzkiej oraz chrześcijańskiej”, jak to wyraził Sobór Watykański II⁴. Publikacja ta, ukazująca rodzinę jako byt suwerenny i *Kościół domowy*, sytuująca się w nurcie współczesnej myśli prawnej Kościoła powszechnego i Kościoła w Polsce, zawiera sześć luźno powiązanych z sobą rozdziałów, poświęconych fundamentalnym problemom i kwestiom dotyczącym różnych aspektów owej podstawowej komórki życia społecznego, wyrastającej z małżeństwa, które Jezus Chrystus podniósł do godności sakramentalnej.

Wolno wyrazić nadzieję, że praca ta pomoże — w jakiejś mierze — w pogłębionym spojrzeniu na instytucję rodziny oraz na jej misję w Kościele i w świecie, a także zachęci do podejmowania działań zmierzających do jej ochrony przed współczesnymi zagrożeniami.

Katowice—Płock, 28 grudnia 2014 roku (święto Świętej Rodziny)

⁴ SOBÓR WATYKAŃSKI II: *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”* [7 XII 1965]. AAS 1966, n. 47.

Autorzy

1

„Święty węzeł” fundamentem dobra wspólnego rodziny

1.1. Wstęp

Rodzina nie od dziś stanowi prawdziwe centrum zainteresowania magisterium i duszpasterstwa Kościoła. Jest to zrozumiałe, ponieważ trudno podawać w wątpliwość fakt, że w rodzinie — „stanowiącej »komórkę« w wielkiej i powszechnej »rodzinie« ludzkiej”¹ — realizuje się historia człowieka, historia zbawiania całej ludzkości, a głoszenie „Ewangelii rodziny” okazuje się węzłowym elementem „nowej ewangelizacji”². Rzeczywiście, pośród wielu dróg, na których z woli Chrystusa Kościół służy człowiekowi, „rodzina jest drogą pierwszą i z wielu względów najważniejszą”³.

Do tej magisterialnej tezy nawiązują prawo kanoniczne i kano-
nistyka, zwłaszcza wtedy, gdy prawdę o immanentnym wymiarze
prawnym małżeństwa i rodziny ogniskują na — ukonstytuowanym
w akcie przymierza miłości małżeńskiej⁴ — wewnętrznym węźle
sprawiedliwości pomiędzy osobami: mężczyzną i kobietą⁵. Niniejszy
jurydyczny horyzont ujmowania małżeństwa i rodziny ujawnia się
w licznych, wielokierunkowych pracach badawczych — w trzech
różnych płaszczyznach: interpersonalnej, społecznej i eklezjalnej.

¹ JAN PAWEŁ II: *List do Rodzin „Gratissimam sane”* [2 II 1994]. AAS 1994, n. 4. Dalej: GrS.

² POR. A. SARMIENTO: *Małżeństwo chrześcijańskie. Podręcznik teologii małżeństwa i rodziny*. Przekł. P. RAK. Kraków 2002, s. 14.

³ GrS, n. 2.

⁴ A. PASTWA: *„Przymierze miłości małżeńskiej”. Jana Pawła II idea małżeństwa kanonicznego*. Katowice 2009.

⁵ BENEDYKT XVI: *„Piękno prawdy o małżeństwie, objawionej przez Chrystusa”*. Przemówienie do pracowników Trybunału Roty Rzymskiej [27 I 2007]. OsRomPol 2007, nr 5, s. 31–33.

Spośród nich zaś — właśnie z racji usytuowania w pierwszym „obszarze” wspomnianej *causa efficiens* (wspólnej dla obu instytucji) — palmę pierwszeństwa należy przyznać penetracji sfery osobowej i międzyosobowej (płaszczyzna interpersonalna)⁶. Na tę myśl naprowadzają między innymi słowa papieża Benedykta XVI, wypowiedziane u progu jego pontyfikatu: „Małżeństwo i rodzina nie są bynajmniej przypadkową strukturą socjologiczną, wytworem szczególnych uwarunkowań historycznych i ekonomicznych. Przeciwnie, właściwa relacja między mężczyzną i kobietą zakorzeniona jest w najgłębszej istocie człowieka”⁷. Taki też paradygmat leży u podstaw niniejszego opracowania: prawda o małżeństwie i rodzinie tkwi w prawdzie o człowieku.

1.2. Wokół założeń antropologii prawnej małżeństwa i rodziny

Humanizm Świętego Jana Pawła II, Papieża Rodziny⁸, określają dziś słowa z jego pierwszej i zarazem programowej encykliki *Redemptor hominis*: „[...] człowiek jest drogą Kościoła”⁹. Głęboki namysł nad osobą, która ze względu na swą ludzką godność zasługuje wyłącznie na afirmację, pozwolił temu papieżowi, w niezapomnianych passusach, emanujących najczystszym blaskiem, głosić prawdę o małżeństwie i rodzinie. Prawdę o „środowisku”, w którym człowiek może bytować „dla niego samego” przez bezinteresowny dar z samego siebie¹⁰ — i tym samym urzeczywistniać się jako „dobro wspólne”: dobro wspólne całej ludzkiej społeczności¹¹, a nade

⁶ POR. J. CARRERAS: *La dimensione giuridica del matrimonio e della famiglia*. In: *Il concetto di diritto canonico. Storia e prospettive*. Red. M.C. ERRAZURIZ, L. NAVARRO. Milano 2000, s. 191.

⁷ BENEDYKT XVI: „Rodzina chrześcijańska wspólnotą wychowania i wiary”. Do uczestników Kongresu Diecezji Rzymskiej [6 VI 2005]. OsRomPol 2005, nr 9, s. 30.

⁸ FRANCISZEK: „Święci świadkowie miłosierdzia”. Homilia podczas Mszy św. kanonizacyjnej [27 IV 2014]. OsRomPol 2014, nr 5, s. 6.

⁹ JAN PAWEŁ II: Encyklika „*Redemptor hominis*” [4 III 1979]. AAS 1979, n. 14. Dalej: RH.

¹⁰ POR. SOBÓR WATYKAŃSKI II: *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*. AAS 1966, n. 24. Dalej: KDK.

¹¹ „Człowiek jest dobrem wspólnym każdej ludzkiej społeczności. Jest on też [...] »drogą Kościoła«. Jest to ten człowiek, o którym powiedział św. Ireneusz, iż jest »chwałą Bożą«: »gloria dei vivens homo«, co czasem tłumaczy się: »chwałą

wszystko „dobro wspólne małżeństwa i rodziny”¹². Nie jest więc dziełem przypadku, że myśl ta dwadzieścia lat temu — wyeksponowana w intytulacji punktu dziesiątego listu do Rodzin *Gratissimam sane* i stanowiąca motyw wiodący całego dokumentu — jak motto stale powraca w kolejnych odsłonach I rozdziału o jakże znamienym tytule: *Cywilizacja miłości*¹³.

Dyskurs w liście do Rodzin GrS, prowadzony wokół rzeczonyj formuły („dobro wspólne małżeństwa i rodziny”), osiąga — jak zauważył znany polski teolog Janusz Nagórny — swój punkt kulminacyjny w miejscu, w którym Papież Rodziny omawia soborową (dodajmy: bliską jego „sercu”¹⁴) zasadę¹⁵ odpowiedzialnej prokreacji/ odpowiedzialnego rodzicielstwa¹⁶. Jeśli małżeństwo i rodzina niosą z sobą szczególną i wyjątkową odpowiedzialność za jakieś dobro wspólne, to tym wspólnym dobrem jest człowiek: osoba ludzka, rozpoznana w pełni swej godności. Tak sprofilowane personalistyczne magisterium papieskie daje, w ocenie wymienionego eksperta, podstawę do sformułowania dwóch wstępnych uwag. Po pierwsze, konkretyzacją troski o dobro wspólne — ucieleśniane w *persona humana* — jest realizacja idei odpowiedzialnego rodzicielstwa. Po wtóre, ważne miejsce w tym magisterium zajmuje apel, by małżonkowie (mężczyzna/mąż/ojciec i kobieta/żona/matka) poczuli się prawdziwie odpowiedzialni¹⁷, czyli by przyjmując na siebie niniej-

Bożą jest, aby człowiek żył». Rzec można, iż mamy tutaj do czynienia z najbardziej transcendentną definicją człowieka. *Chwała Boża jest dobrem wspólnym wszystkiego, co istnieje; jest dobrem wspólnym rodzaju ludzkiego*”. GrS, n. 11. Por. FRANCISZEK: *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium”* [24 XI 2013], n. 178, 274. Dalej: EG.

¹² GrS [*Dobro wspólne małżeństwa i rodziny*], n. 10.

¹³ Ibidem, n. 6—17.

¹⁴ Personalistycznemu zakorzenieniu tej zasady papież daje wyraz w známym fragmencie adhortacji apostolskiej *Familiaris consortio*: „Ta całkowitość, jakiej wymaga miłość małżeńska, odpowiada również wymogom odpowiedzialnego rodzicielstwa, które będąc w rzeczywistości nastawione na zrodzenie istoty ludzkiej, przewyższa swą naturą porządek czysto biologiczny i nabiera w całej pełni wartości osobowych, a dla jej harmonijnego wzrostu konieczny jest trwały i zgodny wkład obojga rodziców”. JAN PAWEŁ II: *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio”* [22 XI 1981]. AAS 1982, n. 11. Dalej: FC.

¹⁵ Zob. KDK, n. 50—51.

¹⁶ Zob. A. PASTWA: *W orbicie zasady „odpowiedzialnego rodzicielstwa”. Adekwatne rozumienie pojęcia „bonum prolis” wyzwaniem dla współczesnej kanonistyki*. Red. A. PASTWA. Katowice 2014.

¹⁷ Zob. „*Amor benevolentiae — ius responsabile*”: oś interpersonalnego projektu małżeńsko-rodzinnego. W: *Miłość i odpowiedzialność — wyznaczniki kanonicznego przygotowania do małżeństwa*. Red. A. PASTWA, M. Gwóźdź. Katowice 2013, s. 13—31.

szą odpowiedzialność, odkryli tę niezwykłą wartość i nienaruszalną godność, jaką jest każdy człowiek stworzony na obraz i podobieństwo Boga¹⁸.

Rzeczywiście, dyskurs papieski, zapisany na kartach listu do Rodzin GrS, wprowadza uważnego odbiorcę w samo centrum antropologii chrześcijańskiej (dodajmy: także centrum prawdziwej antropologii prawnej małżeństwa i rodziny¹⁹). Dość prześledzić kolejne „ogniwa” w łańcuchu tej oryginalnej myśli papieża Jana Pawła II:

1. Osobowe dobro wspólne — w ogólności, a w szczególności — dobro wspólne małżeństwa i rodziny mają u podstaw charakter komuniyjny i komplementarny²⁰. Ten ostatni, zdeterminowany prawdą o ludzkiej płciowości²¹, wprowadza w małżeńsko-rodzinną *communio personarum* ontyczną prawidłowość: „[...] macierzyństwo urzeczywistnia się za sprawą ojcostwa, a równocześnie ojcostwo za sprawą macierzyństwa jako owoc tej życiodajnej dwoistości, jaką Stwórca obdarzył istotę ludzką »od początku«”²².
2. Swe właściwości „komunijne” rodzina czerpie z — powstałej w akcie nieodwołalnej osobistej zgody²³ — małżeńsko-rodzinnego *communio personarum*. Mając u swych początków jedność dwojga: mężczyzny i kobiety, rodzina — powiedzmy to wyraźnie — zawdzięcza swą wewnętrzną spoistość przymierzowi małżonków, które Chrystus podniósł do rangi sakramentu²⁴. Słowa przysięgi małżeńskiej proklamują najpierw to, co stanowi wspólne dobro małżeństwa. „Dobrem wspólnym małżonków jest miłość, wier-

¹⁸ J. NAGÓRNY: *Płciowość — miłość — rodzina*. Lublin 2009, s. 239.

¹⁹ Warto tu przywołać słowa Benedykta XVI: „Cytaty z Księgi Rodzaju (1, 27; 2, 24) przypominają prawdę o małżeństwie istniejącą »od początku« [...]”, która była przedmiotem szerokiej i pogłębionej refleksji Papieża Jana Pawła II w cyklu jego katechez o ludzkiej miłości w zamyśle Bożym. Biorąc za punkt wyjścia tę dwojaką jedność ludzkiej pary, można wypracować prawdziwą antropologię prawną małżeństwa”. BENEDYKT XVI: *„Piękno prawdy o małżeństwie, objawionej przez Chrystusa”...*, s. 32.

²⁰ GrS, n. 6.

²¹ „Zarówno mężczyznę, jak i kobietę jest człowiek poprzez ciało. Równocześnie zaś te dwa somatycznie zróżnicowane podmioty uczestniczą na równi w zdolności życia »w prawdzie i miłości«”. Zdolność ta, natury duchowej, odzwierciedla osobową konstytucję człowieka. Odzwierciedla ją wspólnie z ciałem. Przez to mężczyzna i kobieta są predysponowani do ukształtowania komunii osób”. GrS, n. 8. Zob. PAPIESKA RADA DS. RODZINY: *Ludzka płciowość: prawda i znaczenie*. W: *W trosce o dobro małżeństwa i rodziny*. T. 1: *Dokumenty Papieskiej Rady ds. Rodziny*. Red. M. BRZEZIŃSKI. Lublin 2010, s. 107–174.

²² GrS, n. 7.

²³ KDK, n. 48.

²⁴ Ibidem, n. 8.

ność i uczciwość małżeńska oraz trwałość ich związku »aż do śmierci«²⁵. To dobro obojga, które jest jednocześnie dobrem każdego z nich, ma stać się z kolei dobrem ich dzieci — jak mówi papież Wojtyła, „jedność dwojga trwa w dzieciach”²⁶.

3. Słowa przysięgi małżeńskiej uwypuklają następnie to, co — jak już zaznaczono — dotyczy samego jądra omawianego dobra. Kościół pyta nupturientów, czy są gotowi przyjąć i po chrześcijańsku wychować dzieci, którymi Bóg ich obdarzy. Pytanie to, odnosząc się do dobra wspólnego inicjowanej właśnie rodziny²⁷, „pozostaje w ścisłej łączności ze ślubowaniem miłości, wierności i uczciwości małżeńskiej oraz dożgonności ich związku. Przyjęcie i wychowanie potomstwa — dwa spośród podstawowych celów rodziny — są uwarunkowane wypełnieniem tego ślubu”²⁸.
4. Dobrem wspólnym rodziny jest w sposób najbardziej konkretny, jedyny i niepowtarzalny „ten [konkretny — A.P.] człowiek”²⁹. Niniejszą myśl rozwija Jan Paweł II, kiedy naucza, że genealogia osoby jest wpisana w samą konstytucję małżeństwa i rodziny. „Tak jak dobro wspólne małżeństwa urzeczywistnia się poprzez miłość oblubieńczą, która gotowa jest dawać i przyjmować nowe życie, tak dobro wspólne rodziny urzeczywistnia się przez tę samą oblubieńczą miłość spełnioną w nowo narodzonym. W genealogię osoby wpisana jest genealogia rodziny”³⁰. Tu właśnie ujawnia się głęboki sens nauki papieskiej. Zważywszy na „rodzinną” naturę węzła małżeńskiego³¹, małżonkowie (powołani, by stać się rodzicami) podejmują szczególną odpowiedzialność za dobro wspólne rodziny. Owszem, odpowiedzialną prokreację/

²⁵ Ibidem, n. 10.

²⁶ Ibidem, n. 8.

²⁷ Rację ma Joan Carreras, kiedy stwierdza: „La famiglia è fondata dal patto coniugale (cioè dal matrimonio »in fieri«) e sarà veramente matrimoniale soltanto quel patto che abbia l'apertura vitale verso la famiglia. Questa apertura è contenuta nel tradizionale bene della prole [...]. Nel momento del patto nuziale non solo si costituisce la prima relazione familiare ma anche e necessariamente la comunità familiare”. J. CARRERAS: *La dimensione giuridica...*, s. 195.

²⁸ GrS, n. 10.

²⁹ Ibidem, n. 11. Zob. A. PASTWA: *Realism of Personalist Vision of Marriage: Legal-canonical Cogitations*. In: *Personalizmus v procese humanizácie ľudskej spoločnosti*. Red. P. DANCÁK. Prešov 2014, s. 343—355.

³⁰ GrS, n. 11.

³¹ Por. J. CARRERAS: *La dimensione giuridica...*, s. 203—205; H. FRANCESCHI: *Riconoscimento e tutela dello „ius connubii” nel sistema matrimoniale canonico*. Milano 2004, s. 392—393.

odpowiedzialne rodzicielstwo³² — należy widzieć jako konkretyzację tego wielkiego zadania, którego miarą jest godność człowieka³³. Skoro zaś rodzicielstwo stanowi zadanie natury nie tylko fizycznej, ale i duchowej, to genealogia osoby — jak podkreśla Papież Rodziny — jest w swej istocie genealogią „w Bogu” („i która do Boga także ma prowadzić”)³⁴. Słowem, „współpracować ze Stwórcą w powołaniu do życia nowych istot ludzkich [...] znaczy przyczynić się do przekazania obrazu i podobieństwa Boga”³⁵.

W ten oto sposób, zagłębiając się w meandry genealogii osoby, rysowanej piórem mistrza i nauczyciela personalizmu Karola Wojtyły/Jana Pawła II, odkrywamy, ni mniej ni więcej, sam fundament małżeństwa i rodziny: małżeństwo i rodzina są zakorzenione w Tajemnicy — w miłości, mądrości i stwórczej mocy Trójjedyne Boga. W rzeczy samej, tak jak to uczynił w ważnym opracowaniu pt. *Podstawy doktrynalne rodziny* Carlo Caffarra (wybitny teolog i kanonista, długoletni rektor Papieskiego Instytutu Jana Pawła II dla Studiów nad Małżeństwem i Rodziną), należy uznać rzeczony fundament za podstawę teologiczną katolickiej doktryny *de matrimonio et familia*³⁶.

Z pewnością w oczach prawnika kanonisty jest to cenne ustalenie. Można wręcz zaryzykować stwierdzenie, że dopiero na takiej „mocnej” podstawie teologicznej dają się odczytać założenia antropologii prawnej małżeństwa kanonicznego³⁷ — wyznaczniki

³² Zob. A. PASTWA: „Odpowiedzialna prokreacja” personalistyczną inkarnacją „*bonum prolis*”? W: „*Vir Ecclesiae deditus*”. Księga dla uczczenia Księdza Profesora Edwarda Góreckiego. Red. W. IREK. Wrocław 2011, s. 205—226.

³³ GrS, n. 12.

³⁴ Ibidem, n. 10.

³⁵ Ibidem, n. 8. Jak celnie zauważa Janusz Nagórny, kreślona w tym miejscu teologiczna perspektywa „odwołuje się w punkcie wyjścia do wspomnianej wcześniej antropologii chrześcijańskiej, czyli do prawdy, że człowiek został stworzony na obraz i podobieństwo Boga. Wszak owo podobieństwo do Boga ma [...] swoje szczególne odniesienie do daru rodzicielstwa: »Ludzkie rodzicielstwo jest biologicznie podobne do prokreacji innych istot żyjących w przyrodzie, ale istotowo jest podobne — ono jedno — do Boga samego. Takie właśnie rodzicielstwo stoi u podstaw rodziny jako ludzkiej wspólnoty życia: jako wspólnoty osób zjednoczonych w miłości (*communio personarum*)« (GrS, n. 6)”. J. NAGÓRNY: *Płciowość...*, s. 241.

³⁶ C. CAFFARRA: *Podstawy doktrynalne rodziny*. W: *W trosce o dobro małżeństwa i rodziny*. T. 2: „Rodzina: serce cywilizacji miłości”. Akta Międzynarodowego Kongresu Teologiczno-Pastoralnego z okazji I Światowego Spotkania Rodzin z Ojcem Świętym, Rzym, 6—8 października 1994 r. Red. M. BRZEZIŃSKI. Lublin 2011, s. 42.

³⁷ Wyzwaniem dla kanonistyki jest wciąż niezrealizowany postulat wypracowania spójnej antropologii prawnej *matrimonium canonicum*. Por. G. ERLEBACH:

całościowo-osobowej, komunijnej struktury *institutum matrimonii*. Przekonują o tym wyniki badań przywołanego eksperta Carla Caffarry, który w ciekawym studium pt. *Matrimonio e visione dell'uomo*³⁸ rozpoznaje kryteria pozwalające — krok po kroku — identyfikować antropologiczne podwaliny instytucjonalnej *consortium totius vitae*³⁹.

Jednym z filarów chrześcijańskiej myśli personalistycznej jest proklamacja Soboru Watykańskiego II: „[...] człowiek, będąc jedynym na ziemi stworzeniem, którego Bóg chciał dla niego samego, nie może odnaleźć się w pełni inaczej, jak tylko poprzez bezinteresowny dar z samego siebie”⁴⁰. Jaki jest sens soborowego przesłania? Co stanowi zapowiadane pierwsze kryterium? Otóż mężczyzna i kobieta są zdolni do owego *transcendere* — a mianowicie, by w osobowym darze miłości przekroczyć siebie w stronę komunii z „drugim” i w rezultacie — nie tracąc bynajmniej podmiotowej integralności — „odnaleźć siebie samego w darze z siebie”⁴¹. Kluczową kwestią jest tu możliwość ukonstytuowania rzeczywistej wzajemności w małżeństwie⁴². Konstytucja *Gaudium et spes*, a za nią kodeksy KPK i KKKW określają małżeństwo jako „wspólnotę całego życia”, w której on i ona „wzajemnie się sobie oddają i przyjmują”⁴³. Nieprzypadkowo Jan Paweł II w swym głęboko personalistycznym nauczaniu tak konsekwentnie akcentuje, że fundamentem, na którym wyrasta „przymierze miłości małżeńskiej”⁴⁴, nie może być nic innego, jak tylko autentyczny dar osoby⁴⁵. Prawdą jest, że mężczyzna i kobieta (mąż i żona), jak każdy osobowy podmiot, pozostają wolni — autonomicznie stanowią o sobie (*sui iuris*). To zaś oznacza, że istotowym przymiotem jest ich bytowa nieprzekazywalność (*alteri incommunicabilis*). I rzeczywiście, „w porządku natury nie można mówić o oddaniu osoby innej osobie, zwłaszcza

Problem wymiaru antropologicznego i prawnego w rozumieniu zgody małżeńskiej. „Jus Matrimoniale” 1999, s. 9–1. Dalej: JM; A. PASTWA: „Indissolubilitas... quae ratione sacramenti peculiarem obtinet firmitatem” (kan. 1056). Uwagi o relacji nierozdzielności — sakrament małżeństwa. „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2011, nr 2, s. 592–596. Dalej: ŚSHT.

³⁸ C. CAFFARRA: *Matrimonio e visione dell'uomo*. „Quaderni »Studio Rotale«” 1987, s. 29–40.

³⁹ Kodeks prawa kanonicznego, kan. 1055 § 1. Dalej: KPK. Por. Kodeks kanonów Kościołów Wschodnich, kan. 776 § 1. Dalej: KKKW.

⁴⁰ KDK, n. 24.

⁴¹ Por. C. CAFFARRA: *Matrimonio...*, s. 39–40.

⁴² Por. ibidem, s. 40.

⁴³ KPK, kan. 1055 § 1, kan. 1057 § 2; KKKW, kan. 776 § 1, kan. 817 § 1.

⁴⁴ FC, n. 11; zob. A. PASTWA: „Przymierze miłości małżeńskiej”..., s. 156–171.

⁴⁵ JAN PAWEŁ II: *Allocutio ad Sacrae Romanae Rotae Tribunalis Praelatos Auditores, Officiales et Advocatos coram admissos* [28 I 1982]. AAS 1982, n. 6, s. 451–452.

jeśli to oddanie rozumiemy w znaczeniu fizycznym. To, co osobowe, wyrasta ponad jakąkolwiek formę oddania, a z drugiej strony przywłaszczenia sobie w sensie fizycznym. Osoba jako taka nie może być cudzą własnością, tak jak rzecz⁴⁶. Paradoksalnie jednak to, co niemożliwe w porządku natury (w znaczeniu fizycznym), staje się możliwe w porządku miłości (w znaczeniu moralnym). Właśnie owa „strukturalna” niedostępność osób-małżonków (w „samoposiadaniu” i „samopanowaniu”) nie oznacza ich zamknięcia się w sobie, lecz odwrotnie — wyraża ontyczną otwartość i dyspozycję do małżeńskiego „daru z siebie samego”⁴⁷. To miłość oblubieńcza — zauważa Karol Wojtyła — niejako „wrywa” osoby małżonków z ich naturalnej nienaruszalności i niedostępności. „Miłość bowiem sprawia, że osoba właśnie chce siebie oddać innej — tej, którą kocha. Chce niejako przestać być swoją wyłączną własnością, a stać się własnością tej drugiej. [...] Jest to jakby prawo »ekstazy« — wyjścia z siebie, aby tym pełniej bytować w drugim. W żadnej innej formie miłości prawo to nie realizuje się w sposób tak wyraźny, jak w miłości oblubieńczej”⁴⁸. Tak więc, mężczyzna i kobieta są zdolni do ukonstytuowania miłosnej wzajemności (komunijnego „my”) ⁴⁹, a określająca jedność małżeńską (*totius vitae consortium*) „całkowitość” znajduje swój konieczny fundament w obustronnym — totalnym i definitywnym — darze kochających się osób⁵⁰.

Identyfikacji kolejnego kryterium antropologii prawnej małżeństwa wychodzi naprzeciw adekwatna interpretacja słów konstytucji *Gaudium et spes*: „Ten święty związek, ze względu na dobro tak małżonków i potomstwa, jak i społeczeństwa, nie jest uzależniony od ludzkiego sądu. Sam bowiem Bóg jest twórcą małżeństwa obdarzonego różnymi dobrami i celami”⁵¹. Ujęcie naturalnego związku mężczyzny i kobiety jako międzyosobowej komunii miłości implikuje usytuowanie jego istoty nie gdzie indziej, jak właśnie w międzyosobowej *amor coniugalis*⁵². Papież Rodziny Jan Paweł II z całą mocą podkreśla, że miłość jest „wewnętrzną zasadą” i „trwałą

⁴⁶ K. WOJTYŁA: *Miłość i odpowiedzialność*. Lublin 1986, s. 88.

⁴⁷ Por. K. WOJTYŁA: *Osobowa struktura samostanowienia*. W: *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*. Red. T. STYCZEŃ, W. CHUDY, J.W. GAŁKOWSKI, A. RODZIŃSKI, A. SZOSTEK. Lublin 1994, s. 431.

⁴⁸ K. WOJTYŁA: *Miłość i odpowiedzialność...*, s. 112—113.

⁴⁹ Zob. *ibidem*, s. 78—82.

⁵⁰ Por. C. CAFFARRA: *La teologia del matrimonio con riferimento al C.I.C.* In: *Teologia e Diritto canonico*. [Studi Giuridici. Vol. 12]. Città del Vaticano 1987, s. 154—155.

⁵¹ KDK, n. 48.

⁵² Zob. A. PASTWA: *Prawne znaczenie miłości małżeńskiej*. Katowice 1999.

mocą” małżeńsko-rodzinnej *communio personarum*⁵³ i co za tym idzie — istota oraz zadania (dobra, cele) owej wspólnoty są „ostatecznie określone przez miłość”⁵⁴. Należy wszelako pamiętać, że miłość małżeńska to przede wszystkim zdolność i wola wzajemnej miłości o takiej „sile”, jaką wyznacza godność osoby, to znaczy na miarę dobra, które stanowi osoba współmałżonka⁵⁵. W tym miejscu Carlo Caffarra wyraża sens i znaczenie wzmiankowanego drugiego kryterium. Pozwala ono w swej istocie odpowiedzieć na pytanie, co w konstytuowanej aktem zgody małżeńskiej międzyosobowej komunii miłości należy uznać za prawdziwe dobro osobowe (*bonum in communi*). Otóż jedynym wyznacznikiem okazuje się tu osobista wolność poddana „prawdzie stworzenia” („teonomia uczestnicząca”)⁵⁶.

Żłożona przysięga małżeńska, a wraz z nią pozytywna odpowiedź na pytanie: „Czy chcecie z miłością przyjąć i po katolicku wychować potomstwo, którym was Bóg obdarzy?”⁵⁷ — stanowią potwierdzenie ze strony nowożeńców wewnętrznej prawdy ich miłości, jaka ich łączy. Innymi słowy, jeśli przywołać ważny *passus Listu do Rodzin...* — chodzi o potwierdzenie wolnym aktem woli „tego, co stanowi o wewnętrznej tożsamości każdej ludzkiej osoby, każdego z osobna mężczyzny i każdej kobiety. [A — A.P.] tożsamość ta to zdolność do życia w prawdzie i miłości; więcej nawet — to

⁵³ FC, n. 18. „Miłość pomiędzy mężczyzną i kobietą w małżeństwie i, w formie pochodnej i rozszerzonej, miłość pomiędzy członkami tej samej rodziny — pomiędzy rodzicami i dziećmi, pomiędzy braćmi i siostrami, pomiędzy krewnymi i domownikami — jest ożywiana i podtrzymywana przez wewnętrzną, nieustający dynamizm, prowadzący rodzinę do coraz głębszej i mocniejszej komunii, która jest fundamentem i zasadą wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej”. Ibidem.

⁵⁴ Ibidem, n. 17.

⁵⁵ Por. GrS, n. 12.

⁵⁶ JAN PAWEŁ II: „*Veritatis splendor*” [6 VIII 1993]. AAS 1993, n. 41. Dalej: VS. Zob. A. SZOSTEK: *Ku teonomii uczestniczącej. Wolność a prawo w świetle encykliki „Veritatis splendor”*. W: JAN PAWEŁ II: „*Veritatis splendor*”. Tekst i komentarze. Red. A. SZOSTEK. Lublin 1995, s. 221–234. Jest oczywiste, że błędem byłoby utożsamianie owej wolności z autonomiczną zgodą stron — wedle paradygmatu: „dobrem jest to, co sami małżonkowie uznają za dobre”. Owszem, można tkwić w fałszywym przekonaniu, że osoba ludzka jest/będzie tym, kim sama zamierza być. W ten sposób redukuje się osobę do jej subiektywnie kreowanej interpretacji: człowiek wyłącznie w sobie odnajduje „kryterium słuszności”. A to oznacza, że w istocie nie ma żadnego kryterium. Zdaniem Carla Caffarry, taka wizja osoby tudzież małżeństwa, z subiektywnie zrelatywizowanymi dobrami i celowością, jest *par excellence* wizją rozpacz. C. CAFFARRA: *Matrimonio...*, s. 40.

⁵⁷ *Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. Katowice 2005, s. 29.

potrzeba prawdy i miłości jako wymiaru życia osobowego”⁵⁸. Tak też należy rozumieć słowa Papieskiej Rady ds. Rodziny: „W formule obrzędu małżeństwa nowożeńcy zobowiązują się i przysięgają [sobie — A.P.], że »będą zawsze wierni«, właśnie dlatego, że ich wierność jako małżonków wypływa z tej komunii osób, która ma swoje źródło w planie Stwórcy, w Miłości Trynitarnej i w sakramencie wyrażającym wierne przymierze Chrystusa z Kościołem”⁵⁹.

We wzajemnym osobowym oddaniu małżonkowie — jak mówi Sobór Watykański II — osiągają najściślejsze zespolenie: „[...] już nie są dwoje, lecz jedno ciało”⁶⁰. Jeśli zatem prawdą jest, że przekraczanie siebie w stronę *communio personarum* stanowi domenę ludzkiego ducha⁶¹, to prawdą jest też, że ową komunijną jedność „w prawdzie i miłości” mąż i żona urzeczywistniają wedle obiektywnego — unitywnego oraz prokreatywnego — sensu ich męskości i kobiecości⁶². Tak, najkrócej rzecz ujmując, Jana Pawła II „teologia ciała”⁶³ wypukla kolejny wyznacznik personalistyczno-integralnej wizji małżeństwa — trzecie (wedle Carla Caffarra) kryterium kryształizowania się antropologii prawnej „wspólnoty całego życia”. Za określeniem ludzkiego ciała mianem „znaku” osoby idzie w pełni uzasadniona konstatacja, że „mowa ciała” („kobiecość dla męskości”; „męskość dla kobiecości”) jest zarówno „tworzywem”, jak i samą konstytutywną treścią małżeńsko-rodzinnej komunii osób⁶⁴. Owszem, niniejsza przesłanka adekwatnej antropologii — oparta na fundamentalnym założeniu, że osoba ludzka jest jednością ducha i ciała⁶⁵ — każe widzieć w ciele „znak sakramentalny” małżeńskiej

⁵⁸ GrS, n. 8.

⁵⁹ PAPIESKA RADA DS. RODZINY: *Ludzka płciowość...*, s. 123.

⁶⁰ Mt 19, 6; por. KDK, n. 48.

⁶¹ C. CAFFARRA: *Matrimonio...*, s. 31–33.

⁶² Por. GrS, n. 8.

⁶³ Dość przywołać słynne katechezy środowowe — JAN PAWEŁ II: *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich*. T. 1–4. Red. T. STYCZEŃ. Lublin 1998.

⁶⁴ JAN PAWEŁ II: *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich*. T. 4: *Sakrament. O Jana Pawła II teologii ciała*. Red. T. STYCZEŃ. Lublin 1998, s. 70.

⁶⁵ I tu w ciekawym wywodzie Carlo Caffarra konstatuje, że kartezjański nurt współczesnej filozofii człowieka popada w dualizm jeszcze bardziej radykalny niż dualizm typu platońskiego. Nie chodzi bynajmniej o problem negacji cielesności (przeciwnie, powszechne jest dziś odejście od biologizmu), ale o praktyczną negację osobowej wartości ciała ludzkiego. C. CAFFARRA: *Matrimonio...*, s. 39. Autor wyjaśnia: „Na pytanie: »kim jest osoba ludzka?«, powstała stopniowo odpowiedź: jest jego wolnością. Ciało nie wchodzi w konstytucję osoby. Jest materią, którą wolność może dysponować według własnych planów. Innymi słowy, wyrzucenie z konstytucji osoby jej ciała (ciało nie jest osobą) miało jako bezpośredni efekt jego depersonalizację, jego »reifikację«, jak mówią

komunii/komunikacji międzysobowej⁶⁶. Dlatego śmiało można powiedzieć, iż przesłanka ta okazuje się koniecznym (powiedzmy wprost: węzłowym) dopełnieniem obrazu małżeńskiej i rodzinnej *communio personarum* — w ujęciu integralnym: personalistycznym i instytucjonalnym zarazem⁶⁷.

1.3. „Nierozerwalność małżeństwa dobrem wszystkich”⁶⁸

Niebagatelne znaczenie dla kościelnej dyscypliny małżeńskiej ma oparcie jej na realistycznej wizji osoby ludzkiej⁶⁹. O ile zatem antropologia chrześcijańska definiuje *persona humana* jako wolny i rozumny podmiot skierowany dynamicznie ku wszechstronnemu rozwojowi podmiot, mimo ułomności swej natury zdolny do odpowiedzialnych wyborów, osiągający ziemskie i nadprzyrodzone cele wysiłkiem własnym oraz z pomocą łaski Bożej — o tyle (jak już sygnalizowano) integralność niniejszego ujęcia przenosi się bezpośrednio na personalistyczny obraz małżeństwa kanonicznego. Określona w kanonach 1055–1057 KPK oraz kanonach 776 i 817 KKKW, „istota małżeństwa” — tak jak inne parametry strukturalne *matrimonium canonicum*: „istotne przymioty”, „istotne elementy”, „istotne prawa i obowiązki małżeńskie” — zasadza się na założeniu naturalnej zdolności osób odmiennej płci do realizacji ich powołania małżeńskiego⁷⁰. Wierny temu założeniu, ustawodawca kościelny wpisał immanentnie w system *ius matrimoniale* aksjomat realizmu antropologicznego — dający o sobie znać w realistycznym

socjologowie. Depersonalizowane ciało ludzkie nie różni się jakościowo od innych ciał, których człowiek używa jako tworzywa do swojej działalności w celu wytworzenia dóbr konsumpcyjnych. Ciało ludzkie może być używane. Także ciało innej osoby. Jedynym warunkiem jest, że pozwoli na uczynienie tego. To pierwsze oddzielenie stworzyło w logicznej konsekwencji dwa następne: oddzielenie seksualności od miłości i oddzielenie prokreacji od seksualności”. C. CAFFARRA: *Podstawy doktrynalne...*, s. 43–44.

⁶⁶ Por. C. CAFFARRA: *Matrimonio...*, s. 34–35.

⁶⁷ Zob. A. PASTWA: *Il matrimonio: comprensione personalistica e istituzionale*. „*Ius Ecclesiae*” 2013, s. 211–231.

⁶⁸ JAN PAWEŁ II: „*Nierozerwalność małżeństwa dobrem wszystkich*”. Przemówienie do pracowników Trybunału Roty Rzymskiej [28 I 2002]. OsRomPol 2002, nr 4, s. 33.

⁶⁹ Por. A. PASTWA: *Realism of Personalist Vision...*, s. 351–354.

⁷⁰ IOANNES PAULUS II: *Allocutio ad Romanae Rotae praelatos auditores* [27 I 1997]. AAS 1997, n. 4–5, s. 488–489.

określeniu granic i możliwości obciążonej grzechem ludzkiej natury, z uwzględnieniem w poszczególnym przypadku (konkretnej osoby!) skutecznej pomocy łaski Bożej.

Prawdzie tej daje czytelny wyraz Benedykt XVI, kiedy w *Przemówieniu do Roty Rzymskiej* z 2009 roku⁷¹ — nawiązującym do głośnych alokucji rotalnych Jana Pawła II z lat 1987 i 1988⁷² — proklamuje wrodzoną zdolność mężczyzny i kobiety do małżeństwa. Czyż w całym swym nauczaniu papież Wojtyła nie głosił, że mężczyzna i kobieta są wezwani w nieodwołalnym przymierzu miłości małżeńskiej, by oprócz przeżywania radości „spełnienia” pokonywać nieuniknione ciężary i trudności życia małżeńskiego? Czy z całą pieczołowitością i troską Papież Rodziny nie przekazywał, że w ten sposób urzeczywistniają oni w swym małżeństwie — w pełni realistyczny — obowiązek prawny (!) miłości ofiarnej⁷³?

Można pytać: skąd w takim razie opinie (nierzadko także w łonie samego Kościoła) kwestionujące prawdę, że „prawo naprawdę łączy się z życiem i z miłością, jako coś, co z natury »musi być«”⁷⁴? Innymi słowy, skąd opinie podające w wątpliwość właśnie realizm personalistycznej doktryny kanonicznej *de matrimonio et familia*? Otóż problem ten rzeczowo objaśnia papieska enuncjacja z listu do Rodzin GrS: „Racjonalizm nowożytny nie toleruje tajemnicy. Nie toleruje tej tajemnicy, jaką jest człowiek: mężczyzna i kobieta. Nie przyjmuje do wiadomości, że pełna prawda o człowieku została objawiona w Jezusie Chrystusie”⁷⁵. Ergo: ów swoisty pesymizm antropologiczny jest ewidentnie pochodną „kryzysu prawdy”⁷⁶ —

⁷¹ BENEDYKT XVI: „Wrodzona zdolność do małżeństwa jest darem Stwórcy”. *Przemówienie do członków Trybunału Roty Rzymskiej* [29 I 2009]. OsRomPol 2009, nr 3, s. 14–16. „Prawdą jest, że ta wolność natury ludzkiej, »zranionej w swoich siłach naturalnych« i »skłonnej do grzechu« (KKK, n. 405), jest ograniczona i niedoskonała, lecz z tego powodu nie jest nieautentyczna i niewystarczająca do urzeczywistnienia tego aktu samostanowienia, jakim jest przymierze małżeńskie, które daje początek małżeństwu i rodzinie na nim opartej”. Ibidem, s. 16.

⁷² Zob. IOANNES PAULUS II: *Allocutio ad Rotae Romanae Auditores coram admissos* [5 II 1987]. AAS 1987, s. 1453–1459, n. 79; IOANNES PAULUS II: *Allocutio ad Rotae Romanae Auditores simul cum Officialibus et Advocatis coram admissos, anno forensi ineunte* [25 I 1988]. AAS 1988, s. 1178–1185, n. 80.

⁷³ Zob. A. PASTWA: „Przymierze miłości małżeńskiej”..., s. 92–110.

⁷⁴ BENEDYKT XVI: „Piękno prawdy o małżeństwie, objawionej przez Chrystusa...”, s. 33.

⁷⁵ GrS, n. 19.

⁷⁶ W *Liście do Rodzin...* Jan Paweł II naucza, że „kryzys prawdy” — bezpośrednio związany z nasilającymi się we współczesnym świecie procesami laicyzacyjnymi — przejawia się nade wszystko w afirmowaniu pseudowartości

precyzyjnie „zdefiniowanym” w liście *Gratissimam sane* (w korespondencji z analizami dokonanymi w encyklice *Veritatis splendor*⁷⁷ oraz wymową późniejszej encykliki *Fides et ratio*⁷⁸). Postawmy kropkę nad „i”: zdomowiony we współczesnym postmodernistycznym świecie indywidualizm — nader ekspansywny, zdobywający wciąż nowe „przyczółki” w szeroko pojętej kulturze — stanowi radykalne zaprzeczenie personalizmu⁷⁹. Jaskrawym tego wyrazem jest fakt, że osobę ludzką — w lansowanych przez szermierzy postępu „rewolucyjnych” ujęciach antropologicznych (zwykle przy wsparciu potężnych środków finansowych i całej maszyny medialnej)⁸⁰ — pozbawia się jakiegokolwiek odniesienia do transcendencji⁸¹. Dopiero w tym kontekście uchwytne staje się wymowa idei Karola Wojtyły/

humanistycznych, z całkowitym ich oderwaniem (i niezależnością) od Nieukończoności Źródła. GrS, n. 13. Por. GrS, n. 20. Tę smutną diagnozę papieską wyostreza jeszcze Carlo Caffarra: „Kultura, w której obecnie żyjemy, jest chora. Jaka to choroba? »Kryzys prawdy«. Co znaczy »kryzys prawdy«? Znaczą przede wszystkim kryzys pojęć: »miłość«, »wolność«, »szczerzy dar« nie znaczą już nic”. C. CAFFARRA: *Podstawy doktrynalne...*, s. 44.

⁷⁷ Zob. VS, n. 28–83.

⁷⁸ Zob. JAN PAWEŁ II: Encyklika „*Fides et ratio*” [14 IX 1998]. AAS 1979, n. 86–91.

⁷⁹ Ważne słowa na temat owych „indywidualistycznych” zagrożeń zawiera następujący fragment *Listu do Rodzin...*: „Motywacją etycznego utylitaryzmu jest — jak wiadomo — intensywne poszukiwanie szczęścia w stopniu maksymalnym. Jednakże to »utyliarystyczne szczęście« bywa pojmowane tylko jako przyjemność, jako doraźne zaspokojenie, które »uszcześliwia« poszczególne jednostki bez względu na obiektywne wymagania prawdziwego dobra. Cały ten program utylitaryzmu, związany z indywidualistycznie zaprogramowaną wolnością — wolnością bez odpowiedzialności — jest antytezą miłości, również jako wyrazu ludzkiej cywilizacji, jej całościowego i spójnego kształtu. O ile takie pojęcie wolności natrafia w społeczeństwie na podatny grunt, można się obawiać, iż sprzymierzając się łatwo z każdą ludzką słabością, stanowi ono systematyczne i permanentne zagrożenie [...] rodziny”. GrS, n. 14.

⁸⁰ Zob. „*Mężczyzną i niewiastą stworzył ich*”. *Afirmacja osoby ludzkiej odpowiedzi nauk teologicznych na ideologiczną uzurpację genderyzmu*. Red. A. PASTWA. Katowice 2012.

⁸¹ Por. JAN PAWEŁ II: „*Wymiar nadprzyrodzony związku małżeńskiego*”. *Przemówienie do członków Trybunału Roty Rzymskiej* [30 I 2003]. OsRomPol 2003, nr 4, s. 48, C. CAFFARRA: *Matrimonio...*, s. 40. Znamienne są słowa obecnego prefekta Kongregacji Nauki Wiary Gerharda Ludwiga Müllera: „La concezione antropologica offerta ai nostri giovani colloca al centro della realtà un uomo e una donna provi di ogni senso trascendente, ridotti quasi ai loro istinti animali, usando la loro libertà senza alcun criterio morale previo. [...] Ritengo che attualmente sia urgente offrire a tutti una riflessione ben fondata sull'esistenza umana nella sua unità indissolubile di corpo e anima, a partire da un'antropologia adeguata. Urge dar conto della nostra speranza!”. G.L. MÜLLER: *La speranza della famiglia*. Roma 2014, s. 25–26.

Jana Pawła II — tu posłużę się parafrazą słynnych słów z encykliki *Redemptor hominis*: małżonkowie pozostaną dla siebie niezrozumiali, a ich małżeńskie życie narażone będzie na deficyt sensu, dopóki nie objawi im się Miłość, jeśli Jej nie dotkną i nie uczynią swoją, jeśli nie znajdą w Niej żywego uczestnictwa⁸².

Potwierdzenie doniosłości niniejszego magisterium papieskiego przynoszą prace badawcze prowadzone między innymi w płaszczyźnie małżeńskiego prawa kanonicznego. I tak, przedmiotowe badania jednego z najwybitniejszych kanonistów XX wieku Eugenia Corecca wykazały, że skuteczną pomoc w przyjęciu założeń adekwatnej antropologii — dodajmy: oglądanej przez pryzmat oryginalnej papieskiej „hermeneutyki daru”⁸³ — stanowi przyjęcie perspektywy chrystologicznej (chrystocentrycznej). Wszak w takiej (i tylko takiej!) perspektywie harmonijnie spletają się z sobą *ordo creationis* oraz *ordo redemptionis*. I konsekwentnie — dokonuje się przywrócenie pierwotnej prawdy o sakralności „spotkania” małżeńskiego, w którym to sam Chrystus określa sposób oddania się osoby drugiej osobie w przymierzu nierozzerwalnym, urzeczywistnianym przez mężczyznę i kobietę „na obraz Boży” (analogia trynitarna)⁸⁴. Niech mi będzie wolno powtórzyć pointę zawartą w książce „Przymierze miłości małżeńskiej”. Jana Pawła II idea małżeństwa kanonicznego: „Trynitarna wykładnia komunii małżeńskiej, prowadzona w optyce »teologii ciała«, ujawnia *explicite* leżącą u podstaw instytucji małżeństwa zasadę ontologiczną. Jest nią miłość małżeńska, którą Jan Paweł II nazywa »wewnętrzną zasadą i trwałą mocą komunii«”⁸⁵.

Wydaje się oczywiste, że przyjęcie niniejszych założeń antropologii prawnej małżeństwa zadaje kłam wszelkim próbom przeciwstawiania wymiaru personalistycznego małżeństwa jego walorowi jurydycznemu⁸⁶. A jeśli tak, to możemy pójść jeszcze o krok dalej.

⁸² Por. RH, n. 10.

⁸³ Hermeneutykę daru określa papież Wojtyła nową zasadą rozumienia i tłumaczenia teologiczno-antropologicznego fundamentu osoby oraz małżeńskiej *communio personarum*. Por. GrS, n. 11; A. PASTWA: „Przymierze miłości małżeńskiej”..., s. 32–41.

⁸⁴ Zob. E. CORECCO: *Il sacramento del matrimonio: cardine della costituzione della Chiesa*. In: *Diritto, persona e vita sociale. Scritti in memoria di Orio Giacchi*. Vol. 1. Milano 1984. s. 394–395. Zob. szerzej A. PASTWA: *Istotne elementy małżeństwa. W nurcie odnowy personalistycznej*. Katowice 2007, s. 338–345.

⁸⁵ FC, n. 18. Por. A. PASTWA: „Przymierze miłości małżeńskiej”..., s. 46.

⁸⁶ IOANNES PAULUS II: *Allocutio ad Romanae Rotae praelatos auditores* [27 I 1997]. AAS 1997, n. 4–5, s. 488–489; W. GÓRAŁSKI: *Walor prawny małżeństwa i jego wymiar osobowy. Przemówienie papieża Jana Pawła II do Roty Rzymskiej* [27 I 1997 r.]. JM 1997, s. 99.

W tej antropologii, wiernie adaptującej myśl soborową, cecha „nieodwołalności” zgody osobowej⁸⁷ jawi się — jednoznacznie! — jako bezpośrednia konsekwencja „normy personalistycznej”⁸⁸, to znaczy normy afirmującej godność osób w małżeństwie (i rodzinie). Nie trzeba dodawać, że wedle tej koncepcji — z wyeksponowanym węzłem sprawiedliwości (i miłości), czyli międzyosobową relacją małżeńską (*habitus amoris coniugalis*⁸⁹), określoną w konstytutywnym akcie wzajemnego oddania się dwojga osób (*actus amoris coniugalis*) w ich małżeńskości: męskości i kobiecości⁹⁰ — zasada nierozzerwalności z łatwością „broni się” przed zarzutem inkluzji z zewnątrz (a skądinąd wiemy, że taki zarzut można było bez trudu stawiać kontraktualistycznej koncepcji małżeństwa⁹¹).

Taki też jest wydzźwięk przytaczanego tu magisterium papieskiego *de matrimonio*: charakter nierozzerwalny małżeństwa wywodzi się z samego jądra „istoty osoby ludzkiej jako takiej”⁹². Powiedzmy wprost za Janem Pawłem II: „[...] całkowity dar [w małżeńskim przymierzu miłości — A.P.] byłby zakłamaniem, jeśli nie był znakiem i owocem pełnego oddania osobowego, w którym jest obecna cała osoba, również w swym wymiarze doczesnym. Jeżeli człowiek zastrzega coś dla siebie lub rezerwuje sobie możliwość zmiany decyzji w przyszłości, już przez to samo nie oddaje się całkowicie”⁹³.

⁸⁷ Por. KDK, n. 48.

⁸⁸ Zob. K. WOJTYŁA: *Miłość i odpowiedzialność...*, s. 41—45.

⁸⁹ Por. A. PASTWA: *Prawne znaczenie miłości...*, s. 85.

⁹⁰ KDK, n. 48. Por. J. HERVADA: *Studi sull'essenza del matrimonio*. Milano 2000, s. 288—289.

⁹¹ Uzasadniony jest krytycyzm Joana Carrerasa, który widzi porażkę koncepcji synallagmatycznego kontraktu małżeńskiego (*contractus sui iuris*) w całkowitej niemożności zintegrowania — powoływanego do życia *per contractum* — małżeństwa (*matrimonium in facto esse*) z jego istotnym przymiotem nierozzerwalności. J. CARRERAS: *Il „bonum coniugum”, oggetto del consenso matrimoniale. „Ius Ecclesiae”* 1994, s. 130—135.

⁹² FC, n. 11. Instruktywny jest autokomentarz Ojca Świętego do tych słów w liście *Gratissimam sane*: „Mężczyzna opuszcza ojca swego i matkę swoją i łączy się ze swą żoną tak ściśle, że stają się jednym ciałem” (Rdz 2,24). Chrystus w Ewangelii, w rozmowie z faryzeuszami, przytacza te same słowa, dodając: „A tak już nie są dwoje, ale jedno ciało. Co więc Bóg złączył, niech człowiek nie rozdziela” (Mt 19,6). Na nowo ujawnia On treść normatywną, zawiera stwierdzenie faktu, który istniał od początku (Mt 19,8). Fakt ten zawsze nosi w sobie tę samą zawartość normatywną. Jeżeli Nauczyciel ją »teraz« potwierdza, to dlatego, aby u progu Nowego Przymierza uczynić dla wszystkich jasnym i jednoznacznym charakter nierozzerwalny małżeństwa jako *fundamentu dobra wspólnego rodziny*”. GrS, n. 7.

⁹³ FC, n. 11.

Jak widać, konsekwentne odwoływanie się w naukowej refleksji do założeń antropologii prawnej małżeństwa i rodziny — zwłaszcza postrzeganie ich konstytutywnego aktu (przymierza małżeńskiego, czyli nieodwołalnej osobistej zgody⁹⁴) jako swoistej inkarnacji „normy personalistycznej” — pozwala na wyciągnięcie konstruktywnych wniosków. Postawmy kropkę nad „i”. O ile personalistyczna wizja małżeństwa ukazuje nierozzerwalność przymierza małżeńskiego jako bazową w systemie *ius matrimoniale*, o tyle wierne magisterium papieskiemu artykułowanie w kanonistyce immanencji tego esencjalnego przymiotu pozostaje czytelnym świadectwem, że ów „święty węzeł” nie zależy od ludzkiego sądu⁹⁵.

1.4. Uwagi końcowe

Można by pytać: co wynika z aksjomatu „rodzinnej” natury węzła małżeńskiego?. Jak rozumieć prawdę, że małżeństwo i rodzina, które choć są różnymi instytucjami, są zarazem tak ściśle z sobą powiązane, iż w sytuacji ich rozdzielenia obie doznają poważnego uszczerbku? O odpowiedź nietrudno współcześnie, kiedy na naszych oczach trwa proces dekompozycji aksjomatów odnoszących się do osoby ludzkiej, „dopasowywania” norm obyczajowych i prawnych do zmieniających się warunków socjokulturowych, a wielość owych dehumanizacyjnych czynników podminowuje — jeszcze do niedawna: niewzruszony — instytucjonalny charakter rodziny. Bo z czym tak naprawdę mamy dziś do czynienia? Upowszechniany, nie bez udziału „propagandy” medialnej, model tak zwanej rodziny bez małżeństwa, czyli „rodziny” pozbawionej fundamentu przymierza małżeńskiego (*causa efficiens*), prezentuje różne warianty wspólnot — w rodzaju: kohabitacji czy innych alternatywnych form życia małżeńsko-rodzinnego⁹⁶, niemających wiele wspólnego z autentyczną instytucją rodzinną. Ale i małżeństwo nieukierunkowane na rodzinę — w którym zapędy utilitarne osłabiają, czy wręcz niweczą, autentyzm przyrzeczenia miłości oblubieńczej (zjawisko bynajmniej nierzadkie w dobie obecnej)⁹⁷ — niesie z sobą

⁹⁴ KDK, n. 48.

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ Zob. K. ŚLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Kraków 2006.

⁹⁷ Por. GrS, n. 13.

destrukcyjny potencjał negacji, przynależnego mu *ex natura*, personalistycznego i instytucjonalnego wyznacznika⁹⁸: nierozzerwalności, co idzie w parze z uchylaniem się od odpowiedzialnego rodzicielstwa, czyli adekwatnej aktualizacji małżeńskiej celowości⁹⁹: zrodzenia i wychowania potomstwa.

W 2002 roku Święty Jan Paweł II nadał dorocznemu przemówieniu do Roty Rzymskiej¹⁰⁰ znamienity tytuł *Nierozzerwalność małżeństwa dobrem wszystkich*. Nie trzeba się domyślać, że przyświecała Papieżowi Rodziny jasna intencja, by raz jeszcze¹⁰¹ zaangażować swój autorytet: nauczyciela i pasterza powierzonej mu Owczarni, w proklamowaniu *explicite* zasady nierozzerwalności jako „dobra dla małżonków, dla dzieci, dla Kościoła i dla całej ludzkości”¹⁰². W rzeczy samej, wezwaniu do promowania kultury nierozzerwalności, zarówno w Kościele, jak i w świecie¹⁰³, towarzyszyły między innymi słowa, które warto zapamiętać: „[...] prawda o nierozzerwalności małżeństwa, podobnie jak całe orędzie chrześcijańskie, dotyczy mężczyzn i kobiet żyjących we wszystkich epokach i miejscach. Aby jednak stała się rzeczywistością, musi dawać o niej świadectwo Kościół, zwłaszcza zaś poszczególne rodziny jako »Kościół domowe«, w których mąż i żona uznają, że są ze sobą związani na zawsze węzłem wymagającym miłości wciąż się odnawiającej, hojnej i gotowej do poświęceń”¹⁰⁴.

⁹⁸ Zob. R. SOBAŃSKI: *Wyznaczniki kanonicznego prawa małżeńskiego*. ŚSHT 1997, nr 30, s. 113–123.

⁹⁹ Por. A. SARMIENTO: *La familia, futuro de la humanidad. Documentos del Magisterio eclesial*. Madrid 1995, s. 15.

¹⁰⁰ JAN PAWEŁ II: „*Nierozzerwalność małżeństwa dobrem wszystkich*”..., s. 33–35.

¹⁰¹ Rok wcześniej, zaraz na początku przemówienia, papież zwrócił się do tego samego gremium słowami: „Z profesjonalną kompetencją działacie w obronie świętości i nierozzerwalności małżeństwa, to znaczy — w istocie rzeczy — świętych praw człowieka, zgodnie z wielowiekową tradycją czcigodnego Trybunału Rotalnego”. JAN PAWEŁ II: „*Małżeństwo i rodzina są nierozzerwalne*”. *Przemówienie do pracowników i adwokatów Roty Rzymskiej* [1 II 2001]. *OsRomPol* 2001, nr 4, n. 1, s. 33.

¹⁰² Ibidem, n. 2, s. 33.

¹⁰³ Ibidem, n. 7, s. 35.

¹⁰⁴ Ibidem, n. 2, s. 33.

Rodzina jako instytucja suwerenna

2.1. Wstęp

Oparta na fundamencie małżeństwa rodzina — „wspólnota osób: mężczyzny i kobiety jako małżonków, rodziców, dzieci i krewnych”¹ — stanowiąca jedno z najcenniejszych dóbr ludzkości, nie przestaje być przedmiotem zainteresowania i troski Kościoła. Znajdując się — w ostatnich dziesiątkach lat — pod wpływem rozległych, głębokich i szybko dokonujących się przemian społecznych i kulturowych², stoi przed wieloma problemami i wyzwaniem. Gdy zaś wiele środowisk przejawia wyraźną tendencję do jej zniweczenia lub zniekształcenia, Kościół tym bardziej czuje się zobowiązany do podejmowania działań zmierzających do uświadomienia wszystkim zamysłu Bożego względem tej instytucji oraz chronienia jej tożsamości i upominania się o należne jej prawa. Wyrazem tego jest między innymi ogłoszona przez Stolicę Apostolską 22 X 1983 roku Karta praw rodziny...³, powstała na życzenie wyrażone przez Synod Biskupów z 1980 roku. Zawarte w tym dokumencie normy „są profetycznym wezwaniem na rzecz instytucji rodziny, wymagającej szacunku oraz ochrony przed wszelkiego rodzaju uzurpacją”⁴.

Jednym z podstawowych atrybutów rodziny jest suwerenność, czemu dała wyraz Stolica Apostolska we wspomnianej Karcie praw

¹ JAN PAWEŁ II: *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio”* [22 XI 1981]. AAS 1982, n. 18. Dalej: FC.

² Ibidem, *Wprowadzenie*.

³ Karta praw rodziny przedłożona przez Stolicę Apostolską wszystkim ludziom, instytucjom i władzom zainteresowanym misją rodziny w świecie współczesnym [22 X 1983]. Warszawa 1983.

⁴ Ibidem, *Wprowadzenie*.

rodziny..., a także Jan Paweł II w liście do Rodzin *Gratissimam sane* z 2 II 1994 roku⁵.

Suwerenność rodziny w swym ostatecznym rozrachunku zakorzeniona jest w fundamencie małżeńskim, opartym na więzi oblubieńczej, ta bierze swój początek w akcie suwerennej władzy mężczyzny i kobiety, przez którą ustanawiają nierozzerwalną wspólnotę życia i miłości. Tylko w stosunku do takiej więzi można mówić o szczególnym i doniosłym zjawisku owej władzy. To ona pozwala przejść od pierwotnego dualizmu jednostek do bycia wspólnotą⁶. Unia małżeńska jest więc wyrazem niezwyklej, konkretnej, wyłącznej i autonomicznej władzy mężczyzny i kobiety: władzy ustanawiania najbardziej pierwotnej więzi prawnej. To powszechne *ius connubii* jawi się jako „suwerenna władza tworzenia pierwszej i podstawowej instytucji społecznej, jaką jest małżeństwo”⁷. Suwerennej — a więc absolutnej i niepodzielnej władzy ustanawiania przez mężczyznę i kobietę tej doniosłej społecznie wspólnoty nie może ograniczać lub uchylać jakakolwiek władza polityczna.

Benedykt XVI podkreśla, iż każde małżeństwo jest owocem dobrowolnej decyzji mężczyzny i kobiety, a ich wolność wyraża naturalną zdolność wpisaną w ich męskość i kobiecość; dochodzi do tego na mocy zamysłu samego Stwórcy, który stworzył ich mężczyzną i kobietą, i obdarza zdolnością połączenia na zawsze naturalnych oraz komplementarnych wymiarów osób⁸.

2.2. Suwerenność rodziny w stosunku do narodu, państwa i innych społeczności

Rodzina, głosi Karta praw rodziny..., zbudowana jest na głębokim i uzupełniającym się związku mężczyzny i kobiety, który opiera się na nierozzerwalnej więzi małżeństwa zawartego dobrowolnie i publicznie, będąc zarazem czymś znacznie więcej niż tylko zwykłą

⁵ JAN PAWEŁ II: *List do Rodzin „Gratissimam sane”* [2 II 1994]. W: *Prawa rodziny — prawa w rodzinie. Jan Paweł II o małżeństwie i rodzinie. Wypisy z nauczania Ojca Świętego*. Red. T. JASUDOWICZ. Toruń 1999, s. 118–175. Dalej: GrS.

⁶ P.J. VILADRICH: *Rodzinna suwerenna*. OsRomPol 1997, nr 10, s. 53.

⁷ Ibidem.

⁸ Zob. BENEDYKT XVI: *„Piękno prawdy o małżeństwie, objawionej przez Chrystusa”*. Przemówienie do pracowników Trybunału Roty Rzymskiej [27 I 2007]. OsRomPol 2007, nr 5, s. 31–33.

jednostką prawną. Stanowi bowiem wspólnotę miłości i solidarności, jedyną pod względem możliwości nauczania i przekazywania wartości kulturalnych, etycznych, społecznych, duchowych i religijnych, istotnych dla rozwoju i powodzenia własnych członków oraz społeczeństwa⁹. Rodzina zbudowana na fundamencie nierozzerwalnego małżeństwa mężczyzny i kobiety wyraża, zdaniem Benedykta XVI, wymiar relacyjny i wspólnotowy, odpowiedni do godnego rodzenia się człowieka, jego wzrastania i pełnego rozwoju¹⁰.

Jak zaznacza Jan Paweł II w liście do Rodzin GrS, rodzina-instytucja oczekuje od społeczeństwa przede wszystkim uznania swojej tożsamości i zaakceptowania własnej podmiotowości społecznej. Podkreśla przy tym, iż jako wspólnota miłości i życia, rodzina jest społecznością najmocniej „ugruntowaną” i „w sposób sobie właściwy społecznością suwerenną” [podkr. — W.G.], choć jednocześnie jest to społeczność pod wieloma względami uwarunkowana¹¹. Podobnie Benedykt XVI uznaje rodzinę opartą na małżeństwie za fundamentalną instytucję społeczną, podstawową komórkę i filar społeczeństwa, przy czym dotyczy to zarówno wierzących, jak i niewierzących; instytucja rodziny — zgodnie z planem Bożym — jest nie do zastąpienia¹².

Suwerenność rodziny, która tkwi ostatecznie w fundamencie małżeńskim i w płodności małżeńskiej¹³, powinny uznać wszystkie instytucje — i społeczne, i kościelne. Ani Kościół, ani państwo nie mogą stworzyć żadnej relacji rodzinnej, ich władza bowiem ogranicza się do uznania wyłącznego uprawnienia małżonków (suwerennego decydowania) do ustanowienia rodziny i wszelkich relacji rodzinnych. Coraz wyraźniej zaznacza się potrzebę, by małżonkowie byli w pełni świadomi swej suwerennej władzy, którą tylko oni mają, w taki sposób, by korzystać — przed różnymi instancjami społecznymi i kościelnymi — z praw i obowiązków, które z tej władzy wypływają, a które wymienia Karta praw rodziny Stolicy Apostolskiej, przedłożona wszystkim ludziom, instytucjom i władzom zainteresowanym misją rodziny w świecie współczesnym. Właśnie

⁹ Karta praw rodziny..., *Wstęp*, nr B i E.

¹⁰ BENEDYKT XVI: „*Rodzice, bądźcie przykładem wiary, nadziei i miłości*”. Homilia podczas Mszy św. na zakończenie V Światowego Spotkania Rodzin. OsRomPol 2006, nr 9–10, s. 16.

¹¹ GrS, n. 17.

¹² BENEDYKT XVI: „*Jesteście młodym obliczem Kościoła i ludzkości*”. Spotkanie z młodzieżą na stadionie Pacaembu [10 V 2007]. OsRomPol 2007, nr 7–8, s. 20.

¹³ J. CARRERAS: *Familia*. In: *Diccionario General de Derecho Canónico*. Vol. 3. Red. J. OTADUY, A. VIANA, J. SEDANO. Pamplona 2012, s. 919.

w tym dokumencie, jak zauważa Joan Carreras, zawarte są podstawowe prawa-obowiązki rodziny, które stanowią wyraz jej specjalnej suwerenności¹⁴. Być może najbardziej istotne jest to, by tytulariusze tej władzy byli świadomi swej suwerenności i zdecydowani na jej urzeczywistnianie.

Doniosłe zadanie polega na uznaniu suwerenności rodziny jako niezbędnego ogniwa między suwerenną osobą a suwerennym narodem i państwem. Suwerenność rodziny, która jest niezbędna w rozwoju człowieka, w osiągnięciu przezeń celu życia i ma do spełnienia misję, zadania i cele, których nie są w stanie spełnić inne społeczności, w naturalny sposób wyprzedza suwerenność narodu i państwa. Każda z tych społeczności, a także wspólnota europejska czy międzynarodowa pozostają uwarunkowane bytem rodziny¹⁵. W Karcie praw rodziny... podkreśla się, że rodzina, związek naturalny, jest „pierwotny w stosunku do państwa czy jakiegokolwiek innej wspólnoty”¹⁶.

W liście do Rodzin GrS Jan Paweł II zauważa, że między rodziną i narodem czy grupą etniczną zachodzi więź niemal organiczna, a jej podstawą jest przede wszystkim uczestniczenie w kulturze. Rodzice rodzą dzieci także dla narodu, by były jego członkami oraz uczestniczyły w jego dziedzictwie historycznym i kulturowym. Od samego początku tożsamość rodziny opiera się w pewnej mierze na fundamencie tożsamości narodu, do którego rodzina ta należy. Uczestnicząc w patrymonium kulturowym narodu, rodzina przyczynia się do specyficznej suwerenności, która wypływa z własnej kultury i języka. Dzięki kulturze i językowi nie tylko naród, ale i każda rodzina odnajduje swoją duchową suwerenność. Rodzina jest bardzo organicznie zespółona z narodem, a naród z rodziną¹⁷. „Od tego, jaka jest rodzina — powie Jan Paweł II w Nowym Targu w dniu 8 czerwca 1979 roku — zależy naród, bo od tego zależy człowiek”¹⁸.

Jeśli chodzi o zwiążek rodziny z państwem, to Jan Paweł II uznaje go za częściowo analogiczny, a częściowo odmienny

¹⁴ Ibidem, s. 921.

¹⁵ Por. G. SOŁTYK: *W kręgu oddziaływania myśli Stefana Kardynała Wyszyńskiego i nauki Jana Pawła II*. <http://www.warszawa.mazowsze.pl/panel/soltyk.htm> [dostęp: 29 X 2012], s. 1.

¹⁶ Karta praw rodziny..., *Wstęp*, s. D.

¹⁷ GrS, n. 17.

¹⁸ JAN PAWEŁ II: *Homilia w czasie Mszy św.* [8 VI 1979]. W: *Jan Paweł II. Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997. Przemówienia, homilie*. Red. J. PONIEWIERSKI. Kraków 1997, s. 161.

(w stosunku do relacji rodzina — naród). Państwo bowiem różni się od narodu swoją strukturą mniej „rodziną”, zorganizowane jest jako system polityczny i w formie bardziej „biurokratycznej”. Niemniej jednak także system państwowy ma swoją „duszę” w takiej mierze, w jakiej odpowiada naturze „wspólnoty politycznej” prawnie ukierunkowanej ku dobru wspólnemu. Z „duszą” tą pozostaje w ścisłej relacji rodzina, związana z państwem na mocy zasady pomocniczości. Rodzina bowiem jest rzeczywistością społeczną, która nie ma w dyspozycji wszystkich środków koniecznych do realizacji własnych celów, między innymi w dziedzinie wykształcenia i wychowania. Państwo jest więc powołane, by interweniować zgodnie z zasadą, że jeśli rodzina jest samowystarczalna, należy ją pozostawić, by działała autonomicznie. Zbytni interwencjonizm państwa okazałby się szkodliwy i byłby wyrazem nieposzanowania rodziny, stanowiąc jaskrawe naruszenie jej praw. Państwo ma prawo i obowiązek interweniować tylko wówczas, gdy rodzina rzeczywiście nie wystarcza sama sobie. Owa pomoc państwa niesiona rodzinie wyraża się poza tym w wielu innych dziedzinach życia¹⁹.

W adhortacji apostoelskiej *Familiaris consortio* Jan Paweł II zauważa, że jakkolwiek rodzina i społeczeństwo „uzupełniają się w funkcji obrony i rozwoju dobra wszystkich ludzi i każdego człowieka”, to jednak „społeczeństwo, a mówiąc ściślej: państwo, winno uznać, że rodzina [zgodnie z nauczaniem Soboru Watykańskiego II — W.G.] jest »społecznością cieszącą się własnym i pierwotnym prawem«²⁰, a zatem że jest ściśle zobowiązane do przestrzegania w odniesieniu do rodziny zasady pomocniczości”²¹. Władze publiczne — głosi następnie wymieniony dokument — „przekonane o tym, że dobro rodziny stanowi wartość niezastąpioną i nieodzowną we wspólnocie obywateli, winny czynić wszystko co możliwe celem zabezpieczenia wszelkiej pomocy — gospodarczej, społecznej, pedagogicznej, politycznej, kulturalnej — niezbędnej do tego, żeby rodziny mogły w sposób ludzki sprostać swoim odpowiedzialnym zadaniom”²².

Zasadę pomocniczości w odniesieniu do rodziny jasno określił między innymi II Polski Synod Plenarny (1991—1999), stwierdzając, że większe społeczności, w szczególności zaś państwo, obowiązane są „pomagać i wspierać instytucję rodziny, ale nie mogą odbierać jej

¹⁹ GrS, n. 17.

²⁰ Deklaracja „*Dignitatis humanae*” Soboru Watykańskiego II, n. 5.

²¹ FC, n. 45.

²² Ibidem.

autonomii i inicjatywy, przywłaszczać sobie jej uprawnień czy też ingerować w jej życie”²³.

W liście do Rodzin GrS podkreśla się ponadto, że należy podejmować wszelkie możliwe wysiłki, by rodzina była uznawana za społeczność pierwotną i, w pewnym sensie, suwerenną. Ta suwerenność rodziny jest nieodzowna dla dobra społeczeństwa. Wszak naród prawdziwie suwerenny i duchowo mocny zawsze składa się z silnych rodzin, świadomych własnego powołania i własnej misji w historii. Rodzina znajduje się w centrum tych wszystkich problemów i zadań: zepchnięcie jej do roli podporządkowanej i drugorzędnej oraz odsunięcie od pozycji, która jej przysługuje w społeczeństwie, oznaczałyby wyrządzenie poważnej szkody całej substancji społecznej w prawdziwym wzroście²⁴.

W adhortacji apostołskiej *Familiaris consortio* Ojciec Święty zauważa, że rodzina, która „wedle zamysłu Bożego jest podstawową komórką społeczeństwa, podmiotem praw i obowiązków najpierw ze strony państwa, a następnie wszelkich innych wspólnot, pada ofiarą społeczeństwa, ofiarą opieszałości jego interwencji, a bardziej jeszcze oczywistych jego niesprawiedliwości”. Dlatego też „Kościół otwarcie i z mocą broni praw rodziny przed niedopuszczalnymi uzurpacjami ze strony społeczeństwa i państwa”²⁵. W przemówieniu do uczestników Zgromadzenia Plenarnego Papieskiej Rady ds. Rodziny Jan Paweł II powiedział, że „kto niszczy tę podstawową tkankę organizmu społecznego [rodziny – W.G.], nie szanując jej tożsamości i podając w wątpliwość jej zadania, zadaje głęboką ranę społeczeństwu i wyrządza szkody, często niepowetowane”²⁶.

Brak poszanowania tożsamości i suwerenności rodziny przez państwo wyraża się między innymi w zniekształcaniu instytucji małżeństwa i zastępowaniu jej „jakimś surogatem czy sztucznym wytworem kultury”²⁷. Jak trafnie zauważa Pedro Juan Viladrich, inicjowane współcześnie – „w imię wolności jednostki i pluralizmu ideologicznego” – reformy prawa małżeńskiego i rodzinnego stanowią w rzeczywistości „nadużycie ze strony państwa, które wkracza w dziedzinę współżycia seksualnego i małżeństwa z podstępnym pozbawieniem osoby jej pierwotnej suwerenności”²⁸.

²³ II Polski Synod Plenarny (1991–1999). Poznań 2001, s. 36; por. Karta praw rodziny..., Wstęp, s. 1.

²⁴ GrS, n. 17.

²⁵ FC, n. 46.

²⁶ Rodzina jest instytucją naturalną i niezastąpioną. OsRomPol 2005, nr 2, s. 35.

²⁷ P.J. VILADRICH: Rodzinna suwerenna..., s. 56.

²⁸ GrS, n. 16.

Najwyraźniej lansuje się w ten sposób „laicki dogmat” suwerenności państwa. Działanie to zmierza z jednej strony do popierania polityki kulturowej dążącej do eliminowania jednoznacznej definicji małżeństwa i rodziny w systemach prawnych, z drugiej zaś — do zuchwałego przywłaszczania sobie prawa do uznawania za małżeństwo i rodzinę wszelkich form współżycia, związków i relacji (w tym homoseksualnych) „pod pretekstem, że musi bez żadnych uprzedzeń otaczać opieką prawa — które jest wyrazem suwerenności państwa — wszystko to, co ma status faktu społecznego”²⁹.

W Karcie praw rodziny... Stolicy Apostolskiej stwierdza się, że „władze publiczne winny uznawać i wspierać godność, słuszną niezależność, intymność, integralność i stałość każdej rodziny”³⁰. A w adhortacji apostolskiej *Christifideles laici* Jan Paweł II podkreślił, iż chrześcijanie powinni się troszczyć o to, by rodzina, będąca „pierwszym miejscem »humanizacji« osoby i społeczeństwa”, miała świadomość własnej tożsamości i stawiała się coraz bardziej aktywnym, ale też odpowiedzialnym promotorem własnego rozwoju i uczestnictwa w życiu społecznym³¹. Natomiast Benedykt XVI przypomniał w 2007 roku, że administracja publiczna i Kościół powinny współpracować dla dobra człowieka, w tym także dla dobra małżeństwa i rodziny³².

Podczas V Światowego Spotkania Rodzin — w dniach 8–9 lipca 2006 roku w Walencji — Benedykt XVI podkreślił znaczenie i pozytywną rolę działań, jakie podejmują na rzecz małżeństwa i rodziny różne kościelne stowarzyszenia rodzinne. Odwołując się do adhortacji apostolskiej Jana Pawła II *Familiaris consortio*, zachęcił „wszystkich chrześcijan do odważnej i serdecznej współpracy ze wszystkimi ludźmi dobrej woli, którzy w swym życiu podejmują odpowiedzialność w służbie rodzinie”³³. Odpowiedzialność za wspieranie rodziny oraz dostarczanie jej bodźców i duchowego pokarmu, by umacniać jej spójność, zwłaszcza w momentach krytycznych, spoczywa zatem także na wspólnotcie kościelnej.

Niezależność rodziny od państwa uwidacznia się, jak zauważył Papież Polak, między innymi w dziedzinie wychowania dzieci: w owym „procesie, który stanowi podstawowy cel rodziny i jej

²⁹ P.J. VILADRICH: *Rodzinna suwerenna...*, s. 56.

³⁰ Karta praw rodziny..., art. 6a.

³¹ JAN PAWEŁ II: *Adhortacja apostolska „Christifideles laici”* [30 XII 1988]. Watykan [b.r.w.], n. 40.

³² BENEDYKT XVI: *„Rodzina oparta na małżeństwie dobrem człowieka”*. <http://www.opoka.org/pl/aktualności/news.php?id=19836&s=opoka> [dostęp: 14 IX 2007].

³³ FC, n. 86.

pierwszorzędne zadanie”, w którego wypełnianiu „rodzice nie mogą być zastąpieni przez nikogo — i nikomu też nie wolno odbierać rodzicom tego pierwszorzędnego ich zadania”³⁴. Wypełniając swą misję wychowawczą, rodzice korzystają z pomocy innych osób oraz instytucji, szczególnie Kościoła i państwa, co jednak zawsze powinno polegać na właściwym stosowaniu zasady pomocniczości. Owa pomocniczość wspiera i dopełnia miłość rodzicielską, odpowiadając zarazem dobru rodziny. Wszyscy inni uczestnicy procesu wychowawczego działają niejako w imieniu rodziców, pozyskawszy ich zgodę, a w pewnej mierze nawet na ich „zlecenie”³⁵. Suwerenność rodziców wyraża się w tym, iż mają prawo wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem³⁶.

Zasada autonomii rodziny nie wyklucza jednak ingerencji organów publicznych w sferę władzy rodzicielskiej, gdy jest ona wykonywana niewłaściwie, zagrażając dobru dziecka. Taka ingerencja sądu opiekuńczego, podjęta zarówno z urzędu, jak i na wniosek (przewidziana w prawie polskim), służy zapobieżeniu dalszemu pogarszaniu się sytuacji dziecka w rodzinie³⁷.

2.3. Prawa rodziny wynikające z jej suwerenności oraz ich ochrona

Rodzinie, mającej naturę pierwotnego, suwerennego podmiotu społecznego, przysługują tym samym własne fundamentalne prawa. W liście do Rodzin GrS Jan Paweł II stwierdza, że uznanie suwerenności rodziny za instytucję i dostrzeżenie jej wielorakich uwarunkowań „pozwalają mówić o prawach rodziny [podkr. — W.G.], które są ściśle powiązane z prawami człowieka”, wszak rodzina jest wspólnotą osób. Samorealizacja rodziny zależy w znaczącym stopniu od właściwego korzystania z praw osób ją tworzących³⁸.

³⁴ JAN PAWEŁ II: *Homilia w czasie Mszy św.* [21 VI 1983]. W: *Jan Paweł II. Pielgrzymki...*, s. 323.

³⁵ FC, n. 16; H.I. DÍAZ: *La recepción de la „Familiaris consortio” en las experiencias de las Iglesias locales. „Familia et vita”* 2012, no 1, s. 56–57.

³⁶ Por. art. 48 ust. 1 Konstytucji RP z 2 IV 1997 roku.

³⁷ H. BZDAK: *Sprawowanie władzy rodzicielskiej a dobro dziecka*. W: *„Matrimonium spes mundi”. Małżeństwo i rodzina w prawie kanonicznym, polskim i międzynarodowym. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. Ryszardowi Szttychmillerowi*. Red. T. PŁOSKI, J. KRZYWKOWSKA. Olsztyn 2008, s. 408.

³⁸ GrS, n. 17.

Podczas gdy jedno z owych praw dotyczą rodziny wprost, inne odnoszą się do niej w sposób jedynie pośredni. Jedne i drugie nie są jednak wyłącznie „matematyczną sumą praw osoby”, gdyż rodzina jest czymś więcej niż sumą jej członków pojedynczo wziętych. Jest ona wspólnotą rodziców i dzieci, a niejednokrotnie wspólnotą pokoleń³⁹. „Prawda o człowieku jako osobie polega na tym, że nie jest on przede wszystkim obywatelem, ale członkiem rodziny (synem, bratem, ojcem lub małżonkiem)”⁴⁰.

W adhortacji apostołskiej *Familiaris consortio* Jan Paweł II zaznaczył, że rodzina jest podmiotem praw i obowiązków „najpierw ze strony państwa, a następnie wszelkich innych wspólnot”. Do praw rodziny zaliczono tu następujące prawa: prawo do istnienia i rozwoju jako rodziny, czyli prawo każdego człowieka, zwłaszcza ubogiego, do założenia rodziny i posiadania odpowiednich środków do jej utrzymania; prawo do wypełniania własnej odpowiedzialności w zakresie przekazywania życia i wychowania dzieci; prawo do intymności życia małżeńskiego i rodzinnego; prawo do stałości więzi i instytucji małżeństwa; prawo do wyznawania własnej wiary i stawania w jej obronie; prawo do wychowania dzieci wedle własnych tradycji oraz wartości religijnych i kulturowych, za pomocą koniecznych środków, narzędzi oraz instytucji; prawo do uzyskania zabezpieczenia fizycznego, społecznego, politycznego, ekonomicznego, zwłaszcza dla ubogich i chorych; prawo do mieszkania, pozwalającego na godziwe życie rodzinne; prawo do wypowiedzi i przedstawicielstwa wobec publicznych władz gospodarczych, społecznych i kulturalnych oraz władz niższego szczebla, bądź bezpośrednio, bądź za pośrednictwem stowarzyszeń; prawo do zrzeszania się z innymi rodzinami i instytucjami celem właściwego i gorliwego wypełniania swych zadań; prawo do ochrony nieletnich dzięki pomocy odpowiednich instytucji i prawodawstwa przed szkodliwymi środkami farmakologicznymi, pornografią, alkoholizmem itp.; prawo do godziwej rozrywki, która służyłaby również wartościom rodziny; prawo osób starszych do godziwego życia i umierania w sposób godny człowieka; prawo do emigrowania całej rodziny w poszukiwaniu lepszych warunków życia⁴¹.

Wymienione prawa rodziny zostały szerzej ujęte w Karcie praw rodziny... (w dwunastu artykułach). Po sformułowaniu ogólnym — w poszczególnych artykułach — danego prawa następuje uszcze-

³⁹ GrS, n. 17.

⁴⁰ P.J. VILADRICH: *Rodzinna suwerenna...*, s. 52.

⁴¹ FC, n. 46.

gółowanie go w odnośnych podpunktach. Wymieniony dokument przytacza następujące prawa (w formule ogólnej): prawo każdego człowieka do swobodnego wyboru drogi życiowej, czyli do zawarcia małżeństwa i założenia rodziny (albo do pozostawania w stanie bezżennym) (art. 1); prawo do zawarcia małżeństwa wyłącznie za dobrowolną i obopólną zgodą, odpowiednio wyrażoną (art. 2); prawo małżonków do założenia rodziny oraz decydowania o czasie narodzin i liczbie dzieci (art. 3); prawo do bezwzględnego otoczenia troską i szacunkiem życia ludzkiego od samego poczęcia (art. 4); pierwotne i niezbywalne prawo rodziców do wychowania potomstwa (art. 5); prawo rodziny do istnienia i rozwijania się jako rodzina (art. 6); prawo rodziny do swobodnego organizowania życia religijnego w ognisku domowym pod kierunkiem rodziców oraz prawo do publicznego wykonywania i głoszenia swojej wiary, uczestniczenia w kulcie publicznym, a także do swobodnego wyboru programów wychowania religijnego (art. 7); prawo rodziny do wypełniania swej funkcji społecznej i politycznej w budowaniu społeczeństwa (art. 8); prawo rodziny do oczekiwania od władz publicznych właściwej, nikogo niedyskryminującej polityki rodzinnej w kwestiach prawnych, gospodarczych, społecznych i finansowych (art. 9); prawo rodziny do takiego systemu społecznego, w którym organizacja pracy umożliwia członkom rodziny wspólne życie i nie zagraża jedności, powodzeniu ani stabilności rodziny, zapewniając jednocześnie możliwość zdrowego wypoczynku (art. 10); prawo rodziny do mieszkania odpowiedniego do życia rodzinnego i dostosowanego do liczby jej członków, w miejscu zapewniającym podstawowe usługi konieczne do życia rodziny i wspólnoty (art. 11); prawo rodziny migrantów do takiej samej ochrony społecznej, jaka przysługuje innym rodzinom (art. 12)⁴².

2.4. Uwagi końcowe

Oparta na małżeństwie rodzina, podstawowa komórka życia społecznego, mająca swą tożsamość i suwerenność oraz własne fundamentalne prawa, tworząca wspólnotę osób, które służą życiu, mająca swój udział w rozwoju społeczeństwa oraz uczestnicząca

⁴² Karta praw rodziny..., art. 1–12.

w życiu i posłannictwie Kościoła⁴³, stanowi środowisko, w którym Kościół ten się urzeczywistnia⁴⁴. Jak stwierdza Jan Paweł II, Kościół „znajduje w rodzinie, zrodzonej z sakramentu, swoją kolebkę i miejsce, w którym wchodzi w pokolenia ludzkie, a one — w Kościół”⁴⁵.

Właściwe rozumienie wartości instytucji rodziny przyniósł między innymi Sobór Watykański II, podkreślając, że „szczęście osoby i społeczności ludzkiej oraz chrześcijańskiej wiąże się ściśle z pomyślną sytuacją wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej”⁴⁶. Znamienne jest także to, że po Vaticanum II ukazało się kilka znaczących dokumentów magisterium papieskiego w przedmiocie małżeństwa i rodziny. Czymś wymownym jest również dynamiczny rozwój w okresie posoborowym duszpasterstwa rodzin, podobnie jak powstanie wielu kościelnych organizacji prorodzinnych. Nie może ulegać wątpliwości, że rodzina znalazła się w centrum zainteresowania współczesnego Kościoła⁴⁷.

W dobie mnożących się zamachów na tożsamość i suwerenność rodziny Kościół ma do wypełnienia doniosłe zadanie, a zarazem wyzwanie, zdecydowanej obrony objawionej nauki o małżeństwie i rodzinie. Tym bardziej, że — jak twierdzi Pedro Juan Viladrich — „Suwerenność rodziny jest ładunkiem wybuchowym zdolnym rozsadzić każdy system społeczno-ekonomiczny oparty na alienacji osoby”⁴⁸.

⁴³ Por. FC, n. 17.

⁴⁴ Por. D. TETTMANZI: *La familia comunità salvata e comunità salvante per la nuova evangelizzazione*. „Familia et vita” 2012, no 1, s. 44.

⁴⁵ FC, n. 15; por. kan. 795 i kan. 1136 KPK.

⁴⁶ SOBÓR WATYKAŃSKI II: *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* „*Gaudium et spes*” [7 XII 1965]. AAS 1966, n. 47.

⁴⁷ Por. R. SZTYCHMILER: *Prawa rodziny w prawodawstwie i nauczaniu Jana Pawła II*. W: *Zagadnienia praw rodziny. XII Dni Praw Człowieka w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*. Red. J. REBETA. Lublin 1997, s. 60–61.

⁴⁸ P.J. VILADRICH: *Rodzina suwerenna...*, s. 57.

Rodzina kolebką i szkołą wiary

3.1. Wstęp

Rodzina, oparta na fundamencie małżeństwa, stanowiąca najmniejszą i podstawową komórkę życia społecznego, nie przestaje być przedmiotem zainteresowania i troski zarówno państwa, jak i Kościoła, co przejawia się między innymi w ustawodawstwie tych wspólnot (politycznej i religijnej). I choć różne są zdania jednej i drugiej na temat rodziny, to jednak wzajemnie się one uzupełniają, umożliwiając jej spełnianie wielorakich funkcji w wymiarze zarówno czysto ludzkim, jak i nadprzyrodzonym. Co więcej, ochrona rodziny, jako naturalnego i podstawowego elementu społeczeństwa, nieobca jest również społeczności międzynarodowej, co znajduje wyraz w aktach prawa międzynarodowego¹.

Jeśli chodzi o Kościół, to świadomy faktu, że małżeństwo i rodzina stanowią — jak powie Jan Paweł II — „jedno z najcenniejszych dóbr ludzkości”, spieszy „nieść swoją naukę i ofiarować pomoc tym, którzy znając wartości małżeństwa i rodziny, starają się pozostać im wierni; tym, którzy w niepewności i niepokoju poszukują prawdy; i tym, którzy niesłusznie napotykają [...] przeszkody w realizowaniu własnej wizji rodziny”². Tę naukę i pomoc we właściwym

¹ Zob. między innymi: *Powszechna deklaracja praw człowieka* (Paryż, 10 XII 1948), art. 26 ust. 3. W: *Prawo wyznaniowe. Wybór źródeł (według stanu na 1 VI 2000)*. Oprac. K. WARCHAŁOWSKI. Warszawa 2000, s. 31; *Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych* (Nowy Jork, 16 XII 1966), art. 18 ust. 4 i art. 24 ust. 1. W: *Polskie prawo wyznaniowe. Wybór źródeł. (Stan prawny na dzień 3 V 2012)*. Oprac. M. PONIATOWSKI, P. SOBCZYK. Lublin 2012, s. 530 i 532; *Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych* (Nowy Jork, 19 XII 1966), art. 13 ust. 3. W: *Prawo wyznaniowe. Wybór źródeł (według stanu na 1 VI 2000)*..., s. 45—46.

² JAN PAWEŁ II: *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio”* [22 XI 1981]. AAS 1982, n. 1. Dalej: FC.

rozumieniu owych wartości wyakcentował między innymi Sobór Watykański II, podkreślając, że „szczęście osoby i społeczności ludzkiej oraz chrześcijańskiej wiąże się ściśle z pomyślną sytuacją wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej”³. Znamienne jest także to, że po Vaticanum II ukazało się kilka znaczących dokumentów magisterium papieskiego dotyczących małżeństwa i rodziny. Czymś wymownym jest również dynamiczny rozwój w okresie posoborowym duszpasterstwa rodzin, podobnie jak powstanie wielu kościelnych organizacji prorodzinnych, między innymi Stowarzyszenia Rodzin Katolickich. Bez cienia przesady można powiedzieć, że rodzina znalazła się w centrum zainteresowania współczesnego Kościoła⁴.

Mając na względzie nadprzyrodzony cel człowieka, Kościół — zarówno w swym nauczaniu, jak i w ustawodawstwie dotyczącym rodziny — zwraca baczną uwagę na potrzebę stwarzania w ogniskach domowych właściwej atmosfery chrześcijańskiej oraz prowadzenia w rodzinach życia zgodnego z Ewangelią. To zaś zależy przede wszystkim od wiary, która — jak powie Benedykt XVI w liście apostolskim *Porta fidei*, ogłaszającym Rok Wiary (od 11 X 2012 do 24 XI 2013 roku)⁵ — „staje się nowym kryterium myślenia i działania, które przemienia całe życie człowieka”⁶. Dostrzegając potrzebę wzmożonej refleksji na temat wiary, Ojciec Święty wyraża pragnienie, by Rok Wiary rozbudził w każdym wierzącym, także w „domach i rodzinach”, „aspirację do wyznawania wiary w pełni i z odnowionym przekonaniem, z ufnością i nadzieją”⁷.

3.2. Rodzina kolebką wiary

Truizmem byłoby mówienie, że „wszystko zaczyna się w rodzinie”, choć słowa Jana Pawła II wypowiedziane w 1999 roku w Wadowicach: „Wszystko się tutaj zaczęło”, bynajmniej nie zabrzmiały

³ Konstytucja „*Gaudium et spes*”. W: Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje. Poznań 1967, n. 47, s. 575.

⁴ Zob. R. SZTYCHMILER: *Prawa rodziny w prawodawstwie i nauczaniu Jana Pawła II*. W: *Zagadnienia praw rodziny. XII Dni Praw Człowieka w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*. Red. J. REBETA. Lublin 1997, s. 60–61.

⁵ BENEDYKT XVI: *List apostolski motu proprio „Porta fidei”* [11 X 2011]. OsRomPol 2011, n. 12, s. 4–10.

⁶ Ibidem, s. 6.

⁷ Ibidem.

tylko jak utarte powiedzenie. To przecież w rodzinie rodzi się nowe życie, wszak „głęboka wspólnota życia i miłości małżeńskiej ustanowiona przez Stwórcę”⁸, z natury swej skierowana jest ku zrodzeniu i wychowaniu potomstwa⁹; rodzina jest tą częścią, od której człowiek nie może się odłączyć¹⁰.

Przyjęcie przez małżonków nowego życia nie wyczerpuje jednak form małżeńskiej służby życiu. Ich współdziałanie z miłością Boga nie kończy się na przekazaniu życia. Zrodzenie potomstwa oznacza nowy obowiązek rodzicielski i nową odpowiedzialność: małżonkowie stają się uczestnikami ojcowskiej pedagogii Stwórcy¹¹. Akt fizycznego zrodzenia dziecka dopełniają oni stopniowym i wielostronnym procesem jego „rodzenia” duchowego, a „ich miłość rodzicielska ma się stać dla dzieci widzialnym znakiem [...] miłości Boga”¹². „Płodność miłości małżeńskiej — przypomina Jan Paweł II — nie zacieśnia się [...] tylko do fizycznego rodzenia dzieci [...]: poszerza się i ubogaca wszelkimi owocami życia moralnego, duchowego i nadprzyrodzonego, jakie ojciec i matka z racji swego powołania winni przekazać w darze dzieciom, a poprzez dzieci — Kościołowi i światu”¹³. Nic też dziwnego, że podczas obrzędu zawierania małżeństwa kapłan (lub diakon), w imieniu Kościoła, stawia nowożeńcom pytanie: „Czy jesteście gotowi przyjąć i po chrześcijańsku wychować potomstwo, którym Bóg was obdarzy?”¹⁴.

Zrodzenie dziecka do życia nadprzyrodzonego dokonuje się przez chrzest, w którym to sakramencie dziecko staje się uczestnikiem i kontynuatorem misji zbawczej Chrystusa realizowanej przez Kościół, do którego zostaje włączone¹⁵. Parafrazując stwierdzenie dawnego metropolity krakowskiego, iż „rodzina stanowi kolebkę i najsukuteczniejsze narzędzie humanizacji i personalizacji społe-

⁸ Zob. Konstytucja „*Gaudium et spes*”..., n. 48, s. 576.

⁹ Zob. kan. 1055 § 1 KPK.

¹⁰ JAN PAWEŁ II: *List do Rodzin z okazji Roku Rodziny 1994*, nr 2. W: *Listy pasterskie Ojca Świętego Jana Pawła II*. Red. A. SPORNIAK. Kraków 1997, s. 248.

¹¹ J. KRAJCZYŃSKI: *Prawo rodziny do opieki duszpasterskiej*. Płock 2007, s. 172; M. SAWKA: *Zadania małżonków wobec współczesnego świata w nauczaniu Jana Pawła II*. W: *Małżeństwo i rodzina wobec współczesnych wyzwań*. Red. S. TYMOŚCZ. Lublin 2008, s. 24–25.

¹² FC, n. 14, s. 25–26.

¹³ Ibidem, n. 28, s. 51.

¹⁴ *Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. Katowice 1974, s. 52.

¹⁵ A. SKOWRONEK: *Chrzest. Doktryna*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 3. Red. R. ŁUKASZYK, L. BIEŃKOWSKI, F. GRYGLEWICZ. Lublin 1979, kol. 357.

czeństwa”¹⁶, można niewątpliwie powiedzieć, że to właśnie dzięki zwróceniu się rodziców o chrzest ich nowo narodzonego dziecka, a następnie udzieleniu mu tego sakramentu rodzina staje się kolebką wiary. Gdy bowiem z inicjatywy rodziców dziecko „podawane jest” do chrztu, zwykło się wówczas mówić, że rodzice „doprowadzili je do wiary”. Kierowany tym względem, ustawodawca kościelny nakłada na rodziców obowiązek zatroszczenia się, by chrzest nastąpił „w pierwszych tygodniach”, możliwie najszybciej po urodzeniu”¹⁷.

Dokonującej się przez chrzest inicjacji dziecka do życia nadprzyrodzonego, jego duchowym narodzinom powinna towarzyszyć wiara rodziców. „Również od małżonków i rodziców — czytamy w adhortacji apostolskiej *Familiaris consortio* — żąda się posłuszeństwa w wierze”¹⁸. „Tylko w świetle wiary mogą oni odkryć i podziwiać [...] godność, do której Bóg zechciał podnieść małżeństwo i rodzinę”¹⁹. Co więcej, by rodzina mogła się stać prawdziwą kolebką wiary, także narzeczeni przygotowujący się do zawarcia małżeństwa winni odznaczać się pogłębianą wiarą²⁰. „Już samo przygotowanie do chrześcijańskiego małżeństwa stanowi jakby drogę wiary”²¹. Niezbędna jest więc wiara nie tylko w Boga, lecz również w to wszystko, co On objawił, a Kościół podaje do wierzenia. Chodzi w tym przypadku o przyjęcie z posłuszeństwem wiary prawdy o małżeństwie, a w szczególności — o jego sakramentalności, jedności i nierozzerwalności.

Tymczasem publikowane raz po raz wyniki badań socjologów religii i socjologów rodziny, a także codzienna praktyka duszpasterska wskazują, iż wiara osób, z reguły młodych, decydujących się na założenie rodziny przez zawarcie małżeństwa sakramentalnego, pozostawia wiele do życzenia, a ich przygotowanie do życia rodzinnego jest niewystarczające. Zafascynowani sobą, narzeczeni nie tylko nie potrafią często zdobyć się na głębszą refleksję nad podstawowymi kwestiami związanymi z istotą małżeństwa (i jego

¹⁶ FC, n. 43, s. 80.

¹⁷ Kan. 867 § 1 KPK.

¹⁸ FC, n. 51, s. 92.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Chodzi o wiarę w to wszystko, co zawarte jest w słowie Bożym, pisany lub przekazany, a więc w jednym depozycie wiary powierzonym Kościołowi, i co jednocześnie — jako przez Boga objawione — podaje do wierzenia Nauczycielski Urząd Kościoła, czy to w uroczystym orzeczeniu, czy też w zwyczajnym i powszechnym nauczaniu. Ponadto należy przyjąć wszystko, co w sposób definitywny zostało ogłoszone przez ten Urząd, a więc to, co jest niezbędne do strzeżenia i wiernego objaśniania depozytu wiary. Kan. 751 § 1–2 KPK.

²¹ FC, n. 51, s. 93.

nierozerwalnością) oraz rodziny, lecz także ich stosunek do Boga i praktyk religijnych wcale nierzadko pozostaje niezbyt wyraźnie określony. W licznych przypadkach, jak stwierdzają duszpasterze, wiara par narzeczeńskich jest bardzo płytka, co nie rokuje pomyślnie o przezwyciężaniu w przyszłości nieuniknionych kłopotów, o kryzysach nie wspominając. Z reguły ze świadomości nowożeńców, a potem młodych małżonków umyka między innymi przeświadczenie, że łaska otrzymana w sakramencie małżeństwa wymaga systematycznej z nią współpracy. Podczas obchodów Roku Jubileuszowego (2000) Jan Paweł II powiedział do zgromadzonych rodzin: „Wy, chrześcijańscy małżonkowie, możecie być pewni, że sakrament małżeństwa jest dla was rękojmią łaski, jakiej potrzebujecie, aby wytrwać we wzajemnej miłości, której wasze dzieci potrzebują jak chleba”²². A w adhortacji apostoelskiej *Familiaris consortio* stwierdził, że sakrament małżeństwa, będący właściwym i pierwotnym środkiem uświęcenia rodziny chrześcijańskiej, „podejmuje i rozwija łaskę uświęcającą chrztu”²³.

Brak świadomości tej prawdy odbija się bardzo ujemnie na sposobie, w jaki małżonkowie traktują nierozerwalność związku, o czym świadczą mnożące się przypadki szybkiego rozpadu wspólnoty małżeńskiej i uciekania się do rozwodu. Niezbyt optymistycznych prognoz dotyczących akceptowania przez małżonków — posłuszeństwem wiary — prawdy o nierozerwalności małżeństwa dostarcza również praktyka sądów kościelnych. Próby usankcjonowania na tym forum zaistniałego stanu rzeczy w znacznej mierze pokazują, że w wielu przypadkach nie powinno dojść do zawarcia małżeństwa, w innych zaś zabrakło małżonkom dobrej woli, a może właśnie wiary. Jakże trafna wydaje się diagnoza Jana Pawła II, że powodem rozchodzenia się małżonków są często jedynie trudności, których nie potrafią rozwiązywać za pomocą środków zarówno naturalnych, jak i nadprzyrodzonych, które pozostają do ich dyspozycji²⁴.

Odrębnym problemem wyraźnie sygnalizującym nie tylko brak wiary, lecz nawet rozumienie małżeństwa jest upowszechniające się wśród młodych osób rozpoczynanie wspólnego życia (na sposób

²² JAN PAWEŁ II: *Dzieci są wiosną rodziny i społeczeństwa* (Rzym 14 X 2000). W: *Wielki Jubileusz Roku 2000* (24 XII 1999—6 I 2001). Red. S. DZIWIŚ, H. NOWACKI, S. NASIOROWSKI, P. PTASZNIK. Città del Vaticano 2001, s. 448.

²³ FC, n. 56, s. 100.

²⁴ GIOVANNI PAOLO II: *Discorso alla Rota Romana* [5 II 1987]. In: *Le allocuzioni dei Sommi Pontefici alla Rota Romana (1939—2003)*. Red. G. ERLEBACH. Città del Vaticano 2004, n. 7, s. 206.

wspólnoty małżeńskiej) i trwanie w nim, niekiedy latami, bez ślubu kościelnego.

Uprawnione będzie zatem w tym miejscu postulowanie zarówno bardziej solidnego przygotowania kandydatów do małżeństwa, między innymi pogłębianie ich wiary oraz bardzo wnikliwe przeprowadzanie przez duszpasterzy kanonicznego badania przedślubnego, jak i prowadzenie na szerszą skalę katechezy na temat małżeństwa jako instytucji pochodzącej z ustanowienia Bożego.

Wracając do inicjacji dziecka do życia nadprzyrodzonego, która następuje z chwilą przyjęcia przez nie chrztu, należy zwrócić uwagę, że wydarzenie to powinno stanowić szczególną okazję do pogłębienia świadomości religijnej rodziców dotyczącej istoty i skutków tego sakramentu, między innymi zobowiązań, jakie nakłada on zarówno na dziecko, jak i na tych, którzy dali mu życie. Znaczącą pomocą może się tu okazać bogaty i wymowny w swej treści sam obrzęd udzielania chrztu, z jego pełnymi treści tekstami i zawartym w nich przesłaniem. Tego rodzaju refleksja, podejmowana na przykład w ramach katechezy dla rodziców, poprzedzającej przyjęcie chrztu przez ich dzieci, winna im towarzyszyć w związku z każdym chrztem ich dziecka²⁵.

Gdy mowa o wierze małżonków tworzących rodzinę jako kolebkę wiary, inaczej miejsce „doprowadzenia” własnych dzieci do wiary (dzięki przyjęciu przez nie chrztu), nie sposób nie wspomnieć o tak zwanym odpowiedzialnym rodzicielstwie. Otóż posłuszeństwo wiary (Urzędowi Nauczycielskiemu Kościoła) wymaga od małżonków akceptacji nauczania Kościoła, nauczania, w myśl którego małżeństwo jest z woli Stwórcy otwarte na płodność, także w odniesieniu do każdego aktu małżeńskiego²⁶. To samo posłuszeństwo odnosi się do nauczania Kościoła na temat ochrony życia poczętego oraz naturalnego sposobu poczęcia nowego życia²⁷.

²⁵ Kan. 85, n. 2 KPK stanowi: „Rodzice dziecka, które ma przyjąć chrzest, jak również chrzestni, powinni być pouczeni o znaczeniu tego sakramentu i o związanych z nim obowiązkach. Proboszcz powinien osobiście lub przez innych zatroszczyć się, ażeby rodziców właściwie przygotować pasterskimi pouczeniami, a także wspólną modlitwą, gromadząc razem po kilka rodzin oraz, jeśli to możliwe, odwiedzając ich”.

²⁶ Zob. PAULUS VI: *Litterae encyclicae „Humanae vitae”* [25 VII 1968]. AAS 1968, n. 12, s. 485.

²⁷ Zob. CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI: *Instructio de observantia erga vitam humanam nascentem deque procreationis dignitate tuenda „Donum vitae”* [22 II 1987]. *Communicationes* 1987, n. 1.

3.3. Rodzina szkołą wiary

Jak stwierdza Jan Paweł II w adhortacji apostolskiej *Familiaris consortio*, osoba ludzka nie tylko przez odrodzenie chrzcielne, lecz także „poprzez wychowanie w wierze wprowadzana jest w rodzinę Bożą, jaką jest Kościół”²⁸. Wraz więc ze wzrastaniem dzieci w latach powinno postępować również ich wzrastanie w wierze, przede wszystkim za sprawą ich rodziców. Sobór Watykański II uczy, że to właśnie „małżonkowie chrześcijańscy są [...] dla swoich dzieci [...] współpracownikami łaski i świadkami wiary [...]”, są dla nich „pierwszymi głosicielami wiary i wychowawcami; słowem i przykładem przysposabiają je do życia chrześcijańskiego”²⁹.

W *Liście do Rodzin...* Papież Polak ujmuje wychowanie, w tym wychowanie do wiary, jako pewien proces, „w którym wzajemna komunია osób dochodzi do głosu w sposób szczególny”³⁰. W procesie tym rodzicom powinna towarzyszyć głęboka świadomość, iż w rodzinie urzeczywistnia się komunია kościelna, co sprawia, że rodzina staje się jakby „Kościółem domowym”³¹. Termin ten, zastosowany przez Vaticanum II, przynosząc nowe spojrzenie na rodzinę, zdaje się odświeżać zasięg i zakres jej świętości, jaką zamierzył Stwórca i dał człowiekowi do realizacji w sakramencie małżeństwa³². Jak powie Jan Paweł II, „rodzina chrześcijańska, będąc »Kościółem domowym«, jest naturalną i podstawową szkołą wiary”³³. W codziennym życiu rodziny dzieci zdobywają pierwsze doświadczenie Kościoła, które następnie powinno się pogłębiać wraz z ich wzrostem świadomości eklezjalnej.

Zarówno dokumenty doktrynalne Stolicy Apostolskiej, jak i ustawodawstwo kościelne mocno akcentują obowiązek rodziców dotyczący wychowania dzieci, zwracając uwagę na pełną formację osoby ludzkiej i harmonijny rozwój jej wielorakich przymiotów: fizycznych, intelektualnych, społecznych, kulturalnych, moralnych

²⁸ FC, n. 15, s. 26.

²⁹ Dekret „*Apostolicam actuositatem*”. W: Sobór Watykański II..., n. 11, s. 389.

³⁰ JAN PAWEŁ II: *List do Rodzin...*, n. 16, s. 291.

³¹ Zob. Konstytucja „*Lumen gentium*”. W: Sobór Watykański II..., n. 11, s. 115; Dekret „*Apostolicam actuositatem*”..., n. 11, s. 389.

³² J. HENNELOWA: *Przekazywanie wiary w rodzinie*. W: JAN PAWEŁ II: „*Familiaris consortio*”. *Tekst i komentarze*. Red. T. STYCZEŃ. Lublin 1987, s. 216; zob. także M. SAWKA: *Zadania małżonków...*, s. 31.

³³ JAN PAWEŁ II: *Adhortacja apostolska „Christifideles laici”* [30 XII 1988]. Watykan [b.r.w.], n. 62, s. 176.

oraz religijnych³⁴. Pomoc w wypełnianiu tego obowiązku rodzice chrześcijańscy znajdują „w sakramencie małżeństwa, który ich konsekruje do prawdziwie chrześcijańskiego wychowania dzieci”³⁵.

Wychowanie dzieci mające na celu zaakceptowanie otrzymanego na chrzcie daru wiary wymaga od rodziców troski o to, „by pokazać dzieciom, do jakich głębin wiara prowadzi”³⁶. Sobór Watykański II głosi, że „wychowanie chrześcijańskie zdąża nie tylko do pełnego rozwoju osoby ludzkiej, lecz ma na względzie przede wszystkim, aby ochrzczeni, wprowadzani stopniowo w tajemnicę zbawienia, stawali się z każdym dniem coraz bardziej świadomi otrzymanego daru wiary”³⁷.

„Małżonkowie powinni już od najwcześniejszych lat uczyć dzieci — zgodnie z wiarą na chrzcie otrzymaną, czytamy w dekrete soborowym *Gravissimum educationis* — poznawania i czci Boga, a także miłowania bliźniego”³⁸. Rozwijając niejako tę dyspozycję, Katechizm Kościoła katolickiego stwierdza, że „rodzice są odpowiedzialni za wychowanie swoich dzieci do wiary, do modlitwy i do wszystkich cnót”³⁹. Wychowanie to powinno być realizowane nie tylko w sposób dostosowany do wieku dziecka, lecz również do „okoliczności” oraz „warunków, spraw i czasów”⁴⁰.

W religijnym wychowaniu potomstwa niezmiernie ważne jest formowanie sumienia dziecka, i to od najwcześniejszych lat; na tym polega przede wszystkim wychowanie moralne. Chodzi, jak powie Sobór Watykański II, o kształtowanie owego wewnętrznego sanktuarium człowieka, jego najgłębszego „ja”, gdzie przebywa on sam na sam z Bogiem⁴¹; szczególnego miejsca, w którym Bóg ujawnia człowiekowi prawdziwe dobro. Na złożoność procesu kształtowania się ocen i postaw moralnych dziecka zwraca uwagę Stanisław Olejnik, zauważając, że w procesie tym przede wszystkim rodzice dają dziecku poznać, co jest dobre, a co złe, dopiero nieco później, w latach rozwojowych (12–20 lat) młody człowiek stopniowo nabywa

³⁴ FC, n. 37, s. 27.

³⁵ Ibidem, n. 38, s. 71.

³⁶ Ibidem, n. 39, s. 73.

³⁷ Deklaracja „*Gravissimum educationis*”. W: Sobór Watykański II..., n. 2, s. 325. Zob. także FC, n. 39, s. 73.

³⁸ Deklaracja „*Gravissimum educationis*”..., n. 3, s. 316.

³⁹ Katechizm Kościoła katolickiego [11 X 1992]. Poznań 1994, n. 2252, s. 512.

⁴⁰ Deklaracja „*Gravissimum educationis*”..., n. 7, s. 319; por. J. KRAJCZYŃSKI: *Wychowanie dzieci i młodzieży w świetle posoborowych dokumentów Stolicy Apostolskiej i Konferencji Episkopatu Polski. Studium kanoniczno-pastoralne*. Płock 2002, s. 66–67.

⁴¹ Konstytucja „*Gaudium et spes*”..., n. 16, s. 548.

umiejętności oceniania własnych czynów zgodnie z wewnętrznymi regułami moralnymi⁴². Rodzice pragnący prawidłowo uformować sumienie swego dziecka powinni wskazywać mu motywy (związane z zasadami wiary), którymi się kierują, wydając takie czy inne polecenia. Dziecko należy pouczać o winie, grzechu, o tym, co jest złe, ale jednocześnie o możliwości przebaczenia, odpuszczenia grzechów, naprawienia zła⁴³. Jest to pierwszy krok ku właściwemu zrozumieniu pokuty i ku powrotowi do łaski. Właśnie wpojenie dziecku prawdy o możliwości zmazania winy wydaje się czymś bardzo ważnym. W tym miejscu należy zdecydowanie opowiedzieć się przeciwko wysuwany niekiedy propozycjom rezygnowania ze spowiedzi dziecka przed Pierwszą Komunią Świętą.

Jak słusznie jednak zauważa Józefa Hannelowa, rodzicielskie pragnienie „wyposażenia” dziecka „w wiarę utożsamianą ze znajomością zespołu norm i umiejętności etycznych, zredukowanych do elementarnych, po to, by ocaliły dziecko przed rozbiciem, w coś w rodzaju busoli na pustkowiu”, byłoby oczywistym błędem⁴⁴. Wiara nie powinna być traktowana jedynie jako zwykła ochrona przed grożącymi dziecku niebezpieczeństwami.

Mając na uwadze różnicę pomiędzy wiarą a religijnością (rozumianą jako obrzędowość), należy przyjąć, że czymś podstawowym i bardziej istotnym jest przekazywanie dzieciom wiary jako osobowej relacji z Bogiem osobowym, a nie tylko dziedzictwa znaków, zachowań, norm, przepisów czy obrzędowości bardziej lub mniej zakorzenionych we współczesnej kulturze. Chodzi o to, by chrześcijaństwo nie tylko mieć (w sposób mniej lub bardziej formalny), lecz by nim żyć⁴⁵. Dlatego też podstawę chrześcijańskiego wychowania w wierze powinno stanowić — jak zaznacza Jan Paweł II — ukazywanie Jezusa Chrystusa jako Przyjaciela, Przewodnika i Wzoru, który choć budzi podziw, jednocześnie może być naśladowany, a także eksplikowanie Jego orędzia będącego wyrazem prawdziwej miłości⁴⁶. „Jezus powinien się stawać właściwym kresem, punktem

⁴² S. OLEJNIK: *Dar. Wezwanie. Odpowiedź. Teologia moralna. Wartościowanie moralne. Prawo — sumienie, dobro — zło*. Warszawa 1988, s. 130.

⁴³ Zob. A. BŁAWAT: *Znaczenie formacji sumienia dziecka przez rodziców*. „Studia nad Rodziną” 1998, nr 2, s. 34–35.

⁴⁴ J. HENNELOWA: *Przekazywanie wiary w rodzinie...*, s. 218.

⁴⁵ Zob. *ibidem*, s. 217.

⁴⁶ Zob. JAN PAWEŁ II: *Adhortacja apostolska „Catechesi tradendae”* [16 X 1979]. AAS 1979, n. 38, s. 1301.

odniesienia i sensem pracy, codziennych wysiłków i cierpień, źródłem miłości i oparciem nadziei”⁴⁷.

W rodzinnym przekazywaniu wiary mieści się niewątpliwie katechizacja dzieci. Ich pierwszymi katechetami są rodzice, którzy tłumacząc swoim małościom, kim jest Bóg, ucząc je pacierza, wyjaśniając treść obrazów religijnych zawieszonych w domu, prowadząc je do świątyni, modląc się wspólnie z nimi, obchodząc razem uroczystości religijne, tłumacząc, co jest dobre, a co złe, stają się domowymi katechetami. „To właśnie wychowanie religijne — czytamy w uchwałach II Polskiego Synodu Plenarnego — i katecheza udzielana przez matkę, ojca i starsze rodzeństwo czynią z rodziny prawdziwy podmiot ewangelizacji i apostołstwa”⁴⁸. Dobrze prowadzona katecheza rodzinna powinna sprawić, że dziecko staje się wartościowym człowiekiem i chrześcijaninem, otwartym na sprawy Boże. Katechezę tę powinien cechować wymiar chrystocentryczny, ma więc kształtować dziecko, a potem osobę dorastającą, według ducha Chrystusowego⁴⁹.

W określonym wieku, gdy dziecko rozpoczyna edukację szkolną, a nawet przedszkolną, na rodzicach spoczywa obowiązek kierowania go do szkoły zapewniającej mu wychowanie religijne i moralne, zgodnie z sumieniem samych rodziców⁵⁰. Ci ostatni nie mogą zapominać o tym, że — jak to przypomnieli biskupi polscy — „mają prawo domagania się, by instytucje państwowe pomagały im w spełnianiu ich obowiązków wychowawczych, zgodnie z ich sumieniem”, a także „by [władze administracyjne — W.G.] stworzyły jak najkorzystniejsze warunki do swobodnego wychowania religijnego dzieci”⁵¹.

W wychowaniu do wiary w rodzinie niemałe znaczenie ma wychowanie seksualne, jako że rodzice powinni wspierać dokonującą się w dziecku, a następnie w młodym człowieku, integrację seksualną. Chodzi o łączenie sfery genitalnej, uczuciowej i duchowej w jed-

⁴⁷ W. JANKOWSKI: *Realizacja powołania do świętości w rodzinie — jedność życia i wiary*. „Studia nad Rodziną” 1999, nr 3, s. 48.

⁴⁸ *Powołanie do życia w małżeństwie i rodzinie*, n. 14. W: II Polski Synod Plenarny (1991—1999). Poznań 2001, s. 34.

⁴⁹ A. SKRECZKO: *Wychowanie chrześcijańskie*. W: *Słownik małżeństwa i rodziny*. Red. E. OZOROWSKI. Warszawa—Łomianki 1999, s. 479.

⁵⁰ Zob. kan. 799 KPK; JAN PAWEŁ II: *List do Rodzin...*, n. 16, s. 295; T. SZCZEWSKI: *Znaczenie rodziny jako Kościoła domowego w rozwoju społeczeństwa*. W: *Małżeństwo i rodzina...*, s. 96.

⁵¹ *Orędzie biskupów polskich do kapłanów i wiernych o prawie nauczania religii* [15 IX 1973]. W: *Listy pasterskie Episkopatu Polski*. Cz. 1: 1946—1974. Marki 2003, s. 353.

no doświadczenie miłości, między innymi o podnoszenie płciowości z poziomu zmysłowego na płaszczyznę osobową⁵². W ten sposób dokonuje się wychowanie do czystości, dzięki której płciowość zostaje włączona w relację mężczyzny i kobiety⁵³, a wychowanie do miłości rozumianej jako dar z siebie łączy się z obowiązkiem wychowania do miłości małżeńskiej i rodzinnej. II Polski Synod Plenarny dodaje, że do tak pojętej postawy rodzice wychowują „przez przykład własnej czystości”⁵⁴.

W przekazywaniu wiary w rodzinie nie może zabraknąć wychowania do życia we wspólnocie. „Wiary chrześcijańskiej — trafnie zauważa Józefa Hannelowa — uczy się dziecko również z samego faktu, że w domu liczy się bliźni i jego potrzeby, że pomoc innym wchodzi w skład rzeczywistości domowej”⁵⁵. Nie bez znaczenia pozostaje kształtowanie w dziecku akceptacji innych i szacunku dla nich, poczucia sprawiedliwości, dialogu, ducha służby i solidarności. Należałoby wpajać dzieciom przekonanie, że znaczącym kryterium wiary jest między innymi stosunek do innego człowieka. Wszak — jak powie Benedykt XVI w liście apostolskim *Porta fidei* — „wiara bez miłości nie przynosi owocu”⁵⁶.

Rzeczywistości wiary chrześcijańskiej dziecko uczy się także wówczas, gdy zwraca mu się uwagę na potrzebę zaufania Bożej Opatrzności, powierzenia się miłosierdziu Bożemu, zgadzania się z wolą Bożą, trwania w nadziei chrześcijańskiej.

Z pewnością rodzinny przekaz wiary obejmuje jeszcze wiele innych dziedzin, nie sposób jednak wszystkich omawiać. Generalnie trzeba stwierdzić, iż w rodzinie chrześcijańskiej dzieci powinny wzrastać w głębokim przekonaniu, że wiara w Boga ma przenikać do wszystkich bez wyjątku sfer życia, stawiając Go w centrum i wszystko Mu podporządkowując. Chodzi przy tym o wiarę żywą i wciąż podtrzymywaną (przede wszystkim przez modlitwę, refleksję i lekturę duchową).

Wychowanie dziecka do wiary oznacza przekazanie mu wczesnej wiary, co pozwoliłoby zakładać, że jego wiara jest pogłębiona. Wymiar nadprzyrodzony, który daje wiara, odzwierciedla się w życiu rodzinnym w sposób czytelny nawet dla bardzo małego dziecka

⁵² Zob. J. AUGUSTYN: *Wychowanie do integracji seksualnej*. Kraków 1994, s. 131; W. BOŁOZ: *Promocja osoby w rodzinie*. Warszawa 1998, s. 171.

⁵³ Zob. *Powołanie do życia w małżeństwie i rodzinie*. W: II Polski Synod Plenarny..., n. 14, s. 35.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ J. HENNELOWA: *Przekazywanie wiary w rodzinie...*, s. 221.

⁵⁶ BENEDYKT XVI: *List apostolski motu proprio „Porta fidei”...*, n. 14, s. 9.

jedynie wówczas, gdy dostrzega ono, że oboje rodzice kierują się zasadami wiary. Dziecko, które ma otrzymać od rodziców przekaz wiary, musi nade wszystko wyraźnie dostrzegać, że rodzice sami starają się wiarą żyć i w niej wzrastać. Wszak małżonkowie powinni być światłem Chrystusa we wspólnocie rodzinnej, gdzie ich świadectwo codziennego życia jest nieocenione. Posługa ewangelizacyjna rodziców wobec ich potomstwa, która powinna urzeczywistniać się także w okresie jego dojrzewania i młodości, stanowi nieodzowny czynnik kształtowania wiary młodego pokolenia. Tylko wówczas będzie kwitła wiara dzieci, gdy rodzice będą dbać o życie duchowe⁵⁷. Od pierwszych miesięcy życia dziecka rodzice katolicycy powinni je wprowadzać w sferę wiary, zabiegając o religijną atmosferę ogniska domowego, między innymi dzięki wspólnej modlitwie. „Modlitwa rodzinna — stwierdza Jan Paweł II — ma swoje cechy charakterystyczne. Jest modlitwą wspólną męża i żony, rodziców i dzieci”⁵⁸. „Małżonkowie tylko wtedy mogą nauczyć dzieci modlitwy, korzystania z sakramentów i konsekwentnego życia chrześcijańskiego, gdy sami modlą się, często korzystają z sakramentów, czytają z dziećmi słowo Boże i w życiu codziennym kierują się zasadami Ewangelii; rodzice mają być żywym przykładem dla swoich dzieci”⁵⁹. „Zasadniczym i niezastąpionym elementem wychowania do modlitwy — podkreśla Jan Paweł II — jest konkretny przykład, żywe świadectwo rodziców”⁶⁰. A Benedykt XVI mówi wprost, że chrześcijańska rodzina przekazuje wiarę, kiedy rodzice nie tylko uczą swe dzieci się modlić, ale i wówczas, gdy modlą się z nimi i gdy usiłują rozjaśniać życie rodzinne światłem płynącym właśnie z wiary⁶¹.

Formowanie dzieci w wierze słowem i przykładem — stanowi ustawodawca kościelny — jest przede wszystkim obowiązkiem rodziców⁶². Niewątpliwie i do nich należy odnieść następujące słowa Benedykta XVI zawarte w liście apostolskim *Porta fidei*: „Wiara [...] rośnie, gdy jest przeżywana jako doświadczenie doznawanej miłości i kiedy jest przekazywana jako doświadczenie łaski i radości”⁶³,

⁵⁷ Zob. JAN PAWEŁ II: *Adhortacja apostolska „Catechesi tradendae”...*, n. 36, s. 1298.

⁵⁸ Zob. FC, n. 59, s. 105.

⁵⁹ R. SZTYCHMILER: *Prawa rodziny...*, s. 405. Zob. FC, n. 60, s. 106–107.

⁶⁰ FC, n. 60, s. 107.

⁶¹ BENEDYKT XVI: *Rodzina niezastąpionym dobrem dla narodów (homilia)*. OsRomPol 2006, nr 9–10, s. 14.

⁶² Zob. kan. 774 § 2 KPK.

⁶³ BENEDYKT XVI: *List apostolski motu proprio „Porta fidei”...*, n. 7, s. 6.

podobnie jak stwierdzenie, iż „współczesny świat szczególnie potrzebuje dziś wiarygodnego świadectwa osób [...] zdolnych otwierać serca i umysły tak wielu ludzi”⁶⁴. Takimi osobami otwierającymi na Boga serca i umysły dzieci powinni być ich rodzice.

Katechizm Kościoła katolickiego zwraca uwagę, że rodzice, którzy mają być dla swojego potomstwa pierwszymi zwiastunami wiary, powinni to czynić zarówno słowem, jak i przykładem, a zarazem pielęgnować właściwe każdemu z nich powołanie, szczególnie duchowne⁶⁵. Niezmiernie ważne jest przy tym świadectwo świętobliwego życia małżonków, zaparcie się siebie i czynna miłość. Wszak to „dom rodzinny jest [...] pierwszą szkołą życia chrześcijańskiego i szkołą bogatszego człowieczeństwa”⁶⁶. Ów przykład wiary rodziców powinien stanowić często milczące, lecz wytrwałe świadectwo życia chrześcijańskiego, prowadzonego według Ewangelii wśród codziennych zajęć i obowiązków⁶⁷.

Nie trzeba dodawać, jak znaczące jest dla przekazu dzieciom wiary i stylu życia z niej wypływającego wzrastanie w wierze przez oboje małżonków. Wspieranie się nawzajem męża i żony w dorastaniu do pełni wiary, ta swoista katecheza „wymienna”, niewątpliwie kształtuje w synu czy córce żywy obraz Kościoła domowego. Tego rodzaju oddziaływanie może w przyszłości zaowocować inną formą katechezy „wymiennej” w tym Kościele, kiedy to dzieci zaczynają podtrzymywać gorliwość rodziców, stawiając im nawet pewne wymagania w imię tego, czego same doświadczyły, rodzice zaś podtrzymują dzieci w ich próbach wiary⁶⁸.

Trudno z kolei zaprzeczyć, że czynnikiem destrukcyjnym (pomijając sferę wychowawczą) w kształtowaniu tkanki wiary dzieci jest rażący rozdzźwięk między wiarą religijną rodziców a ich postępowaniem. Gdy małżonkowie chrześcijańscy, związani węzłem sakramentalnym i wzbogaceni sakramentalną łaską, nie żyją, niejako z założenia, wartościami Ewangelii, trudno się spodziewać, by zapałzone w nich dzieci kierowały swą myśl ku Bogu i starały się żyć w duchu wiary. Niestety, stwierdzić wypadnie, iż w narastającej dziś fali ateizmu, relatywizmu, moralnego permissywizmu i myśli liberalnej, a także dyskredytowania Kościoła — rodzice bardzo często nie dają dzieciom przykładu świadomego i konsekwentnego trwania w wierze, ulegając wspomnianym prądom. Nic też dziw-

⁶⁴ Ibidem, n. 15, s. 9.

⁶⁵ *Katechizm Kościoła katolickiego...*, n. 1656, s. 391.

⁶⁶ Ibidem, n. 1657, s. 392.

⁶⁷ J. KRAJCZYŃSKI: *Wychowanie dzieci i młodzieży...*, s. 98.

⁶⁸ Zob. J. HENNELOWA: *Przekazywanie wiary w rodzinie...*, s. 222.

nego, że wzrastające w takim klimacie dzieci, które Jan Paweł II nazywa „wiosną rodziny i społeczeństwa”⁶⁹, doznają zrozumiałego „rozdwójenia”, wkraczając na drogę daleką od wskazań Ewangelii. Zdaniem Benedykta XVI, sprzyja temu również postępujący w coraz szybszym tempie proces globalizacji, w którym często ukazuje się dzieciom jedynie materialistyczną wizję wszechświata, życia i ludzkiej samorealizacji⁷⁰.

3.4. Uwagi końcowe

Rodzina chrześcijańska, zbudowana na fundamencie małżeństwa jako wyłącznego i nierozrwalnego oraz naznaczonego znakiem sakramentalnym związku mężczyzny i kobiety, stanowi środowisko, w którym urzeczywistnia się Kościół. Jak stwierdza Jan Paweł II, „znajduje on [Kościół — W.G.] w rodzinie, zrodzonej z sakramentu, swoją kolebkę i miejsce, w którym wchodzi w pokolenia ludzkie, a one — w Kościół”⁷¹.

Wypełniając z powołania Bożego swoje zadania, rodzina doświadcza szczególnej komunii osób, która „wzmacnia i doskonali komunię naturalną i ludzką”⁷². Tę komunię mają obowiązek budować wszyscy członkowie rodziny, owego Kościoła domowego, a podstawowym czynnikiem w pełnieniu tego zadania jest — jak stwierdza Jan Paweł II — „wymiana wychowawcza między rodzicami i dziećmi, w której każdy daje i otrzymuje”⁷³. W tej wspólnotcie osób szczególną troską powinno być otoczone dziecko, będące „pierwszym i podstawowym sprawdzianem stosunku człowieka do człowieka”⁷⁴. Z troską o dziecko w rodzinie ma się wyrazić przede wszystkim w powinności wychowawczej jego rodziców, wypływającej „z najbardziej pierwotnego powołania małżonków do uczestnictwa w stwórczym dziele Boga”⁷⁵. W obowiązku tym

⁶⁹ JAN PAWEŁ II: *Dzieci są wiosną rodziny i społeczeństwa...*, s. 446.

⁷⁰ BENEDYKT XVI: *Solidarność z dziećmi i młodzieżą w burzliwych czasach. Przesłanie do uczestników XII Sesji Plenarnej Papieskiej Akademii Nauk Społecznych*. OsRomPol 2006, nr 8, s. 15.

⁷¹ FC, n. 15, s. 27; kan. 795 i 1136 KPK.

⁷² FC, n. 21, s. 37–38.

⁷³ Ibidem, s. 38.

⁷⁴ Ibidem, n. 26, s. 48.

⁷⁵ Ibidem, n. 36, s. 67.

nie może zastąpić rodziców żadna inna osoba lub instytucja, jak parafia czy szkoła.

Szczególnym obowiązkiem wychowawczym chrześcijańskich rodziców winna być objęta sfera wiary, którą winni przekazać swym potomkom. Dzięki temu przekazowi „życie rodziny staje się drogą wiary i jakby inicjacją chrześcijańską oraz szkołą naśladowania Chrystusa”⁷⁶. Od rodziców zależy w głównej mierze to, czy ich dzieci staną się świadomymi wyznawcami Chrystusa, podążającymi tropem Jego Ewangelii. Systematyczna formacja religijna dzieci w rodzinie podejmowana przez rodziców, połączona z przykładem ich życia według zasad wiary, wywiera z reguły pozytywny wpływ na ich późniejsze doświadczenie Boga w codzienności.

Trudno się dziwić, że w czasach, w których niejednokrotnie stykamy się nie tylko z obojętnym, lecz wręcz wrogim nastawieniem do wiary, Benedykt XVI w liście apostolskim *Porta fidei* wyraża nadzieję, że w Roku Wiary „będziemy nieustannie kierować wzrok ku Jezusowi Chrystusowi, »który nam w wierze przewodzi i ją wydoskonala« (Hbr 12,2)”⁷⁷. Zapewne też zdołamy sobie głębiej uświadomić, że kolebką i szkołą wiary jest rodzina.

⁷⁶ Ibidem, n. 39, s. 74.

⁷⁷ BENEDYKT XVI: *List apostolski motu proprio „Porta fidei”...*, n. 13, s. 8.

Rodzina w uchwałach posoborowych synodów polskich

4.1. Wprowadzenie

W dekrete o ekumenizmie *Unitatis redintegratio* Sobór Watykański II stwierdził, że „do pielgrzymującego Kościoła kieruje Chrystus wołanie o nieustanną reformę, której Kościół, rozpatrywany jako ziemski i ludzki instytucja, wciąż potrzebuje” (n. 6). Niewątpliwym wyrazem wsłuchania się w ów głos Chrystusa było zwołanie przez Jana XXIII soboru powszechnego, który podjął długo oczekiwane dzieło reformy i odnowy Kościoła w drugiej połowie XX wieku.

Stosownie do hasła *Ecclesia semper reformanda*, reformy i odnowy wymaga wciąż nie tylko Kościół powszechny, lecz także poszczególne Kościoły lokalne i partykularne, „w których istnieje i z których składa się jeden i jedyny Kościół katolicki”¹. Tak jak przeprowadzeniu reformy w skali Kościoła powszechnego służy przede wszystkim sobór powszechny, tak właściwym i dobrze wypróbowanym — od pierwszych stuleci — narzędziem reformy w Kościołach lokalnych i partykularnych są synody: partykularne (plenarne i prowincjalne) oraz diecezjalne.

Podjmując głęboką reformę i odnowę Kościoła, Sobór Watykański II w dekrete o pasterskich zadaniach biskupów *Christus Dominus* wyraził życzenie, „by czcigodne instytucje Synodów i Soborów nabrały nowej mocy, a przez to by bardziej należycie i skuteczniej dało się zaradzić wzrostowi wiary i zachowaniu karności w różnych Kościołach, stosownie do okoliczności czasu” (n. 36).

Rozpoczynając nowy rozdział w bogatych już dziejach synodów, Vaticanum II ukształtował współczesny model synodu, który znamionuje przede wszystkim większe niż uprzednio nachylenie dusz-

¹ Kan. 368 KPK.

pasterskie uchwał końcowych, udział w obradach synodalnych także wiernych świeckich oraz czas trwania zgromadzeń synodalnych. W dużej mierze synody posoborowe podejmują próbę pogłębionej refleksji nad treścią nauczania soborowego, szczególnie w aspekcie skonfrontowania z nim *status quo* danego Kościoła lokalnego czy partykularnego.

Po Soborze Watykańskim II odbyły się w Polsce dwa synody partykularne: synod plenarny (1991–1999)² i synod prowincjalny krakowski (1975–1983)³. Natomiast synody diecezjalne odbyły się w 33 archidiecezjach i diecezjach: włocławskiej (1967 i 1985–1994)⁴, poznańskiej (1968; 1992–1993; 2004–2008)⁵, gdańskiej (1973 i 2001)⁶, warszawskiej (1971–1974 i 1998–2003)⁷, katowickiej (1972–1975)⁸, krakowskiej (1972–1975)⁹, gnieźnieńskiej (1981; 1995–2000)¹⁰, lubelskiej (1977–1985)¹¹, częstochowskiej (1976–1986)¹², tarnowskiej (1981–1986)¹³, koszalińsko-kołobrzeskiej (1986–1990)¹⁴, lwowskiej w Lubaczowie (1987–1990)¹⁵, kieleckiej

² II Polski Synod Plenarny (1991–1999). Poznań 2001.

³ Pierwszy Synod Prowincji Krakowskiej. *Communio et communicatio*. Kraków 1994.

⁴ Synod Diecezji Włocławskiej odbyty we Włocławku w dniach 6–9 XI 1967 r. pod przewodnictwem J.E. Biskupa Antoniego Pawłowskiego, Biskupa Włocławskiego (statuty i załączniki). „Kronika Diecezji Włocławskiej” 1968, n. 51, s. 75–143; II Synod Diecezji Włocławskiej. Statuty. Włocławek 1994.

⁵ Statuty Archidiecezjalnego Synodu Poznańskiego. Poznań 1972; Poznański Synod Archidiecezjalny 1992–1993. Dokumenty. Poznań 1994; III Synod Archidiecezji Poznańskiej 2004–2008 zwołany i przeprowadzony przez arcybiskupa Stanisława Gądeckiego. T. 1: Dokumenty. Poznań 2008; T. 2: Statuty. Poznań 2008.

⁶ Statuty II Synodu Gdańskiego. Gdańsk 1976; III Synod Gdański. Misja ewangelizacyjna Kościoła gdańskiego na początku nowego tysiąclecia. Gdańsk 2001.

⁷ Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej. Warszawa 1975; IV Synod Archidiecezji Warszawskiej. Warszawa 2003.

⁸ Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim. Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej. Katowice–Rzym 1976.

⁹ Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972–1979. T. 1: Przebieg prac synodalnych. Dokumenty synodu. Kraków 1985; T. 2: Dokumentacja. Kraków 1985.

¹⁰ II [powojenny] Synod Archidiecezji Gnieźnieńskiej. Gnieźno 1981. [Maszynopis]; III Powojenny Synod Archidiecezji Gnieźnieńskiej z okazji Milenium jej powstania. Gnieźno 2001.

¹¹ II Synod Diecezji Lubelskiej 1977–1985. Lublin 1988.

¹² Drugi Synod Częstochowski: Chrystus światłem, Maryja wzorem. Częstochowa 1987.

¹³ IV Synod Diecezji Tarnowskiej. *Ad imaginem Ecclesiae universalis (Lumen gentium 23)*. Tarnów 1982–1986.

¹⁴ Pierwszy Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Koszalin 1986–1990.

¹⁵ Statuty Archidiecezji Lwowskiej w Lubaczowie. Lubaczów 1990. [Maszynopis].

(1983–1991)¹⁶, płockiej (1987–1991)¹⁷, wrocławskiej (1985–1991)¹⁸, drohiczyńskiej (1994–1997)¹⁹, łódzkiej (1996–1998)²⁰, łowickiej (1995–1999)²¹, ełckiej (1997–1999)²², radomskiej (1999)²³, sandomierskiej (1996–1999)²⁴, przemyskiej (1995–2000)²⁵, białostockiej (1991–2000)²⁶, warszawsko-praskiej (1998–2000)²⁷, pelplińskiej (1999–2000)²⁸, zamojsko-lubaczowskiej (1996–2001)²⁹, rzeszowskiej (2001–2004)³⁰, sosnowieckiej (2001–2004)³¹, łomżyńskiej (1995–2005)³², opolskiej (2002–2005)³³, kaliskiej (2007–2009)³⁴, toruńskiej (2007–2011)³⁵, legnickiej (2007–2012)³⁶.

Ponadto trwa synod prowincjalny szczecińsko-kamieński (od 2001 roku) oraz synody diecezjalne w pięciu archidiecezjach i diecezjach: warmińskiej (od 2006), radomskiej (od 2008), siedleckiej (od 2012), katowickiej (od 2012) i płockiej (od 2013), przy czym dla

¹⁶ III Synod Diecezji Kieleckiej 1984–1991. Kielce 1992.

¹⁷ XLII Synod Płocki (1987–1991). Płock 1992.

¹⁸ Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991. Wrocław 1995.

¹⁹ I Synod Diecezji Drohiczyńskiej. Statuty. Dokumenty wykonawcze. Drohiczyn 1997.

²⁰ III Synod Archidiecezji Łódzkiej. Łódź 1999.

²¹ I Synod Diecezji Łowickiej 1995–1999. Łowicz 1999.

²² Pierwszy Synod Diecezji Ełckiej 1997–1999. Ełk 1999.

²³ Ustawa Synodalna Diecezji Radomskiej promulgowana przez biskupa radomskiego Edwarda Materskiego 5 kwietnia 1997 roku w Radomiu na I Synodzie Diecezji Radomskiej. Radom 1999.

²⁴ Aby byli jedno. Drugi Synod Diecezji Sandomierskiej. Dekrety i instrukcje. Sandomierz 1999.

²⁵ Synod Archidiecezji Przemyskiej 1995–2000. Statuty i aneksy. Przemyśl 2000.

²⁶ I Synod Archidiecezji Białostockiej. Białystok 2000.

²⁷ Pierwszy Synod Diecezji Warszawsko-Praskiej. Warszawa 2000.

²⁸ I Synod Diecezji Pelplińskiej. Pelplin 2001.

²⁹ I Synod Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej 1996–2001. Zamość 2001.

³⁰ Pierwszy Synod Diecezji Rzeszowskiej (2001–2004). Rzeszów 2004.

³¹ I Synod Diecezji Sosnowieckiej 2001–2004. Prawo partykularne Kościoła sosnowieckiego. Sosnowiec 2005.

³² I Synod Diecezji Łomżyńskiej 1995–2005. Prawo partykularne Kościoła łomżyńskiego. Łomża 2005.

³³ Pierwszy Synod Diecezji Opolskiej (2002–2005). Statuty i aneksy. Parafia u progu nowego tysiąclecia. Opole 2005.

³⁴ Pierwszy Synod Diecezji Kaliskiej (2007–2009). Prawo diecezjalne Kościoła kaliskiego. Kalisz 2009.

³⁵ Uchwały Pierwszego Synodu Diecezji Toruńskiej. Prawo partykularne Kościoła toruńskiego. Toruń 2011.

³⁶ I Synod Diecezji Legnickiej 2007–2012. Przypatrzmy się powołaniu naszemu. T. 1–2. Legnica 2012. Wykaz synodów diecezjalnych do roku 2006 zob. K. DULLAK: *Ecclesiae semper reformanda. Zjawisko synodalności w Polsce po Soborze Watykańskim II*. Szczecin 2007, s. 23–39.

diecezji: radomskiej, płockiej i katowickiej, są to już kolejne synody posoborowe. W siedmiu archidiecezjach i diecezjach nie rozpoczęto dotąd synodów diecezjalnych (szczecińsko-kamieńskiej, zielonogórsko-gorzowskiej, elbląskiej, bydgoskiej, świdnickiej, bielsko-żywieckiej i gliwickiej).

Ze zrozumiałych względów jednym z najbardziej znaczących obszarów tematycznych zarówno debat synodalnych, jak i uchwał końcowych poszczególnych synodów jest rodzina — niczym niezaprzeczona instytucja pochodząca z prawa Bożego, owa podstawowa komórka życia społecznego, która z uwagi na swą godność i szczególną funkcję zajmuje uprzywilejowane miejsce w społeczeństwie. Dla Kościoła rodzina nabiera wyjątkowego znaczenia dlatego, że dokonując dzieła odkupienia, Bóg posłużył się właśnie tą fundamentalną instytucją daną ludzkości. Wkraczając w historię ludzkości przez rodzinę, Jezus Chrystus zjednoczył się w pewien sposób z każdym człowiekiem, spędzając większą część swego ziemskiego życia w rodzinnym Nazarecie, poddany Maryi i swemu przybranemu ojcu Józefowi³⁷.

W uchwałach zarówno II Polskiego Synodu Plenarnego, jak i synodu prowincjalnego krakowskiego oraz synodów diecezjalnych problematyka rodziny, kluczowa dla życia społecznego, jest obecna w całej pełni. Impulsem do szerokiego zajęcia się nią stało się niewątpliwie nauczanie Soboru Watykańskiego II. Do wartości rodziny, która odgrywa znaczącą rolę w życiu samych małżonków, ale i Kościoła oraz społeczności świeckiej, ustawodawcy synodalni odnoszą się ze szczególną troską, pragnąc jej dobra i rozwoju, a także usiłując ją bronić przed współczesnymi zagrożeniami.

Po omówieniu problematyki rodziny w dokumencie II Polskiego Synodu Plenarnego zaprezentuję jej ujęcie w krakowskim synodzie prowincjalnym oraz w synodach diecezjalnych. Najpierw ukażę warunki życia współczesnej rodziny, następnie jej zadania (realizację dobra małżonków, zrodzenie potomstwa i wychowanie go), duszpasterstwo rodzin (obowiązek prowadzenia i strukturę oraz główne kierunki), wreszcie troskę duszpasterską o osoby żyjące w związkach nieregularnych.

³⁷ W. KAWECKI: *Etos współczesnej rodziny polskiej. Refleksje wprowadzające w zagadnienie nadziei i zagrożeń rodziny*. W: *Nadzieje i zagrożenia współczesnej rodziny. Międzynarodowe sympozjum moralno-pastoralne*. Red. W. KAWECKI. Kraków 1995, s. 11.

4.2. II Polski Synod Plenarny

Jednemu z czternastu dokumentów końcowych II Polskiego Synodu Plenarnego: *Powołanie do życia w małżeństwie i rodzinie*, poprzedzonemu wypracowaniem dokumentu roboczego *W trosce o polską rodzinę*, bardziej skoncentrowanego na opisie stanu faktycznego polskiej rodziny (mniej na doktrynie Kościoła)³⁸, przepracowanego następnie przez zespół metropolii wrocławskiej (*Małżeństwo i rodzina w Kościele i w społeczeństwie*)³⁹, nadał ostatecznie kształt zespół redakcyjny⁴⁰. Dokument ten, składający się z preambuły i trzech części, „zawiera głęboki i wyczerpujący wykład katolickiej koncepcji życia małżeńskiego i rodzinnego oraz jej odniesienie do warunków polskich”⁴¹.

W preambule została najpierw ukazana godność małżeństwa i wyrastającej na jego fundamencie rodziny. „Chrystus, który »objawia w pełni człowieka samemu człowiekowi«⁴² — czytamy na wstępie — czyni to najpierw w rodzinie i przez rodzinę, w której sam zechciał się narodzić i wzrastać”⁴³. Podkreśla się, że życie małżeńskie i rodzinne jest udziałem zdecydowanej większości chrześcijan, którzy obrawszy tę właśnie drogę, urzeczywistniają swoje wezwanie do świętości i udziału w misji Kościoła.

Podano następnie znaczące dokumenty, które zawierają nauczanie Kościoła o naturze, godności i zadaniach rodziny: konstytucję soborową *Gaudium et spes*, encyklikę Pawła VI *Humanae vitae*, Katechizm Kościoła katolickiego, Kodeks prawa kanonicznego (kan. 1055—1165) i Kodeks kanonów Kościołów Wschodnich (kan. 776—866). Znamienne jest nazwanie Jana Pawła II „Papieżem Rodziny” — przywołano tu jego adhortację apostolską *Familiaris consortio* (1981), cykl katechez *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich, List do Rodzin...*

³⁸ *W trosce o polską rodzinę*. W: II Polski Synod Plenarny..., s. 293—306.

³⁹ *Małżeństwo i rodzina w Kościele i w społeczeństwie*. „Kurier Synodalny” 1998, nr 1—2, s. 7—16; W. GÓRALSKI: *II Polski Synod Plenarny u progu fazy końcowej. Nad projektem dokumentu na temat małżeństwa i rodziny*. „Kurier Synodalny” 1994, nr 4, s. 5—10.

⁴⁰ Zob. H. SEWERYNIAK, E. KUŹNIEWSKA: *Geneza i zasadnicze treści synodalnego dokumentu o rodzinie*. W: *Oddanie i wytrwałość. Recepcja II Polskiego Synodu Plenarnego*. Red. W. GÓRALSKI, H. SEWERYNIAK. Warszawa 2004, s. 189—204.

⁴¹ *Ibidem*, s. 204.

⁴² *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”* [7 XII 1965]. AAS 1966, n. 22.

⁴³ *Powołanie do życia w małżeństwie i rodzinie*. W: II Polski Synod Plenarny..., s. 29.

(1994) oraz encyklikę *Evangelium vitae* (1995), a także wspomniano o licznych homiliach Ojca Świętego głoszonych podczas pielgrzymek do Ojczyzny.

Autorzy dokumentu wspominają następnie o współczesnych poważnych niebezpieczeństwach zagrażających rodzinie z powodu tendencji do osłabienia trwałego charakteru małżeństwa i zastępowania go związkami nieformalnymi czy związkami osób tej samej płci, o braku poszanowania dla życia nienarodzonych, a także o propagowaniu w wychowywaniu młodego pokolenia postaw i zasad sprzecznych z ideałami życia małżeńskiego i rodzinnego⁴⁴.

Mając na uwadze słabości niektórych wiernych i trudne sytuacje wielu rodzin oraz niewystarczalność własnych działań w zakresie niesienia pomocy rodzinie, Kościół w Polsce, zaznaczono w dokumencie, pragnie nie tylko pozostać wierny pełnej prawdzie o ludzkiej miłości, lecz także „współtworzyć cywilizację miłości i życia i bardziej aktywnie udzielać poparcia godności małżeństwa i rodziny”⁴⁵.

Pierwsza część dokumentu została poświęcona zwięzłemu przypomnieniu katolickiej nauki o małżeństwie i rodzinie. Pomieszczoną tu treść zawarto w trzech rozdziałach, odnoszących się do szczególnie znaczących kwestii.

W rozdziale pierwszym — *Katolicka nauka o małżeństwie i rodzinie* — przedstawiono istotę małżeństwa chrześcijańskiego. Przypomniano więc najpierw to, co znajduje się na pierwszych kartach Pisma Świętego (Rdz 1,27–28 i 2,24), które ukazuje, że w centrum objawienia tkwi prawda o małżeństwie i rodzinie jako instytucji pochodzącej od Stwórcy, służącej samym małżonkom oraz za ich pośrednictwem przekazywaniu życia. Znamienne jest między innymi stwierdzenie, że cielesność, która znajduje swój szczególny wymiar w związku mężczyzny i kobiety, nie może być rozumiana jako „powłoka duszy”, lecz „jako wyraz powołania Bożego do bycia osobą ludzką” i środek przekazywania życia (we współpracy ze stwórczą miłością Boga) oraz „zapoczątkowanie cielesności wiecznej”. Zjednoczenie cielesne małżonków powinno być wyrazem jedności w prawdzie i miłości, a więź małżeńska, będąca obrazem i znakiem przymierza między Bogiem i Jego ludem, ma kształtować się jako obraz Nowego Przymierza zawartego we krwi Chrystusa, złożonej za Jego Oblubienicę, którą jest Kościół⁴⁶.

⁴⁴ Ibidem, s. 30.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem, s. 31.

Przypomniano również, że małżeństwo ochrzczonych jest rzeczywistością sakramentalną, włączającą ludzką miłość w Bożą tajemnicę miłości. Szczególnej wymowy nabiera stwierdzenie, w myśl którego przez miłość czysto ludzką – „pełną, wierną, wyłączną i płodną, posuwającą się aż do ofiary z siebie, małżonkowie wzajemnie się uświęcają”⁴⁷.

Nie omieszkało przywołać w dokumencie słów zawartych w konstytucji *Gaudium et spes* (n. 48), w Katechizmie Kościoła katolickiego (n. 1662) oraz w Kodeksie prawa kanonicznego (kan. 1057 § 1) mówiących o tym, że małżeństwo zawiązuje się przez nieodwołalną zgodę mężczyzny i kobiety. Przypomniano też, że szafarzami sakramentu małżeństwa są sami zawierający taki związek i że ten ostatni jest bezinteresownym darem osobowym, oraz to, że małżeństwo, fundament rodziny, domaga się nierozzerwalności i wierności.

Kościół na synodzie podkreśla następnie, że akt małżeński może być rozumiany wyłącznie w kategoriach owego bezinteresownego daru z siebie, w którym to akcie małżonkowie otwierają się na dar życia. Ów dar może zachować prawdziwą miłość jedynie przy kultywowaniu czystości małżeńskiej, która broni małżonków przed podmiotowym traktowaniem siebie. Na ten temat padają dwa doniosłe zdania: „Każdy akt małżeński powinien być otwarty na przekazywanie życia ludzkiego. Dlatego Kościół przeciwstawia się mentalności antykonceptyjnej, która promuje rozdzielanie aktu płciowego i prokreacji” (współżycia małżeńskiego nie należy przenosić ze sfery „logiki daru” na „logikę użycia”)⁴⁸.

Ojcowie synodalni podkreślają wyraźnie, że odpowiedzialne rodzicielstwo obowiązuje zarówno kobietę, jak i mężczyznę, przy czym ten ostatni musi o tym pamiętać w sposób szczególny. Przypominają też, że Kościół akceptuje w pełni planowanie rodziny „za pomocą metod opartych na poznaniu biologicznego rytmu płodności i stosowaniu okresowej wstrzemięźliwości”⁴⁹.

Następnie synod jednoznacznie preferuje nauczanie Kościoła o ochronie życia poczętego. Zabójstwo dzieci poczętych uznaje za moralnie niedopuszczalny sposób ograniczania liczby potomstwa. Odwołuje się tu do myśli Jana Pawła II z encykliki *Evangelium vitae* (n. 62), że bezpośrednie przerwanie ciąży (zamierzone jako cel czy jako środek) stanowi zawsze poważny nieład moralny, „gdyż jest dowolnym zabójstwem niewinnej istoty ludzkiej”⁵⁰.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem, s. 32.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem.

W punkcie drugim rozdziału *Natura i zadania rodziny chrześcijańskiej* ukazano rodzinę jako komunę osób i pokoleń. Zadaniem rodziny jest urzeczywistnianie tej komunii, czyli głębokiej więzi na płaszczyźnie związku ciał i dusz, charakterów, serc, umysłów i dążeń osób ją tworzących. Podstawowy cel rodziny stanowi komunia osób i pokoleń: rodziców, dzieci i pozostałych krewnych.

W tym kontekście dokument synodalny postrzega rodzinę jako „Kościół domowy”, inaczej „mały Kościół”, jak to określali już starożytni ojcowie Kościoła. Oznacza to, że rodzinę trzeba uznać za pierwsze i naturalne środowisko uobecniania się Kościoła, co z kolei implikuje jej udział w potrójnej misji Jezusa Chrystusa: prorockiej (ewangelizuje i jest ewangelizowana), kapłańskiej (urzeczywistnia kapłaństwo chrzcielne) i królewskiej (realizuje ducha służby, pokonując niezgodę, niewierność i zazdrość). Wymowę ma następujące stwierdzenie synodu: „W ostatecznym wymiarze rodzina, Kościół domowy, przygotowuje się na wieczyste gody Baranka, gromadząc zaproszonych i wezwanych przyjaciół Zmartwychwstałego”⁵¹.

Wypowiadając się następnie na temat przykładu, jaki dla rodzin stanowi Święta Rodzina, ojcowie synodalni dostrzegają potrzebę uczenia się od Niej między innymi ewangelicznej prostoty i świętości, pokory, milczenia, wytrwałości i wdzięczności. Zachęcają też rodziny do niesienia sobie wzajemnej pomocy rodzinnej i sąsiedzkiej oraz do wspólnego świętowania.

Szczególnego wymiaru wspólnotowego rodziny synod upatruje w procesie wychowawczym, w którym winni brać udział rodzice: zarówno ojciec, jak i matka. Znaczący jest tu dobry przykład rodziców i pozostałych domowników, jaki ci dają dzieciom. Rodzice — przypomina dokument — mają prawo wyboru dla swych dzieci takiego sposobu wychowania moralnego i religijnego, jaki odpowiada ich własnym przekonaniom. Podkreśla się także rolę wychowania młodzieży do miłości małżeńskiej i rodzinnej rozumianej jako dar z siebie, podobnie jak znaczenie wychowania do czystości, „przez którą płciowość zostaje włączona w relację osoby do osoby, we wzajemny dar mężczyzny i kobiety”⁵².

W dokumencie skupiono następnie uwagę na znaczeniu dziewictwa i celibatu wybranych „dla Królestwa Bożego”. Podobnie jak małżeństwo, są one sposobami wyrażania i przeżywania „Tajemnicy Przymierza Boga ze swym ludem”⁵³. Szczególnie w czasach współ-

⁵¹ Ibidem, s. 33. Zob. H. SEWERYNIAK, E. KUŹNIEWSKA: *Geneza i zasadnicze treści...*, s. 206–207.

⁵² *Powołanie do życia w małżeństwie i rodzinie...*, s. 35.

⁵³ Ibidem.

czesnych, nadmieniają ojcowie synodalni, gdy banalizuje się sprawy ciała i płciowości, wymienione wartości są istotnym świadectwem daru z siebie. Tym bardziej więc rodzice powinni inicjować wychowanie do nich młodego pokolenia.

W punkcie trzecim, poświęconym miejscu rodziny w życiu społeczeństwa, ta ostatnia jest ukazana jako społeczność naturalna, podstawowa wspólnota życia społecznego, w której „od dzieciństwa można uczyć się wartości moralnych, zacząć czcić Boga i wdrażać się we właściwe używanie wolności”⁵⁴. Dlatego też władze świeckie powinny uważać za swój istotny obowiązek otaczanie małżeństwa i rodziny szacunkiem (odwołano się tu do art. 11 konkordatu z 28 lipca 1993 roku) oraz chronić te instytucje, popierać je i umacniać dobrobyt ognisk domowych. Synod wyszczególnia to, co wspólnota polityczna (państwo) powinna zapewnić rodzinie; nawiązano tu do Katechizmu Kościoła katolickiego (n. 2207–2210) oraz do Karty praw rodziny... Stolicy Apostolskiej z 1983 roku.

Kolejny fragment poświęcony jest zasadzie pomocniczości, w myśl której społeczności większe, w szczególności państwo, mają obowiązek niesienia pomocy i wspierania instytucji rodziny, jednak nie mogą pozbawiać jej autonomii ani inicjatywy. Podkreśla się zdecydowanie, że w tych dziedzinach, w których rodzina nie może skutecznie działać sama, powinna otrzymać pomoc od państwa (między innymi w procesie wychowawczym). Z równą jednak mocą akcentuje się niezbywalne prawo rodziców do wychowania własnych dzieci. Tylko w ekstremalnych sytuacjach władze cywilne mogą pozbawić rodziny zadań wychowawczych⁵⁵.

W rozdziale drugim, zatytułowanym *Współczesne uwarunkowania rodziny*, ojcowie synodalni sygnalizują na wstępie nasilenie się po drugiej wojnie światowej, w nowej rzeczywistości geopolitycznej, zjawisk zdecydowanie niekorzystnych dla rodziny polskiej, między innymi indoktrynację polityczną, brak mieszkań dla młodych małżeństw czy całkowitą zależność ekonomiczną od pracodawcy państwowego. Te i inne zjawiska odbiły się ujemnie na wierności chrześcijańskim zasadom moralnym. Synod przestrzega jednocześnie przed zagrożeniami, jakie niesie obecna sytuacja polityczna, gospodarcza i kulturowa (po niedawnej transformacji ustrojowej)⁵⁶.

W punkcie pierwszym rozdziału podjęto refleksję nad sytuacją rodziny w trakcie odzyskiwania suwerenności i demokratyzacji.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Por. ibidem, s. 35–36.

⁵⁶ Por. ibidem, s. 37.

Bolączką okazały się tutaj między innymi rozwarstwienie życia społecznego, propaganda antyrodzinna, niedocenywanie życia rodzinnego. Niepokój budzą także takie zjawiska, jak ogromny procent małżeństw żyjących poniżej minimum socjalnego (z czwórką i większą liczbą dzieci — 80%, z trójką dzieci — 63%, z dwójką dzieci — 47%, i małżeństw bez dzieci na utrzymaniu — blisko 20%), trudna sytuacja mieszkaniowa, bezrobocie, błędny system podatkowy, „pogoń za pieniądzem”, słabe zaangażowanie ojców w proces wychowania dzieci (kryzys ojcostwa), lansowany w mediach relatywizm moralny i permissywizm, nadmierne obciążenie pracą, zanikanie więzów sąsiedzkich czy niewystarczający udział rodziny w życiu społecznym i politycznym. Godne ubolewania jest „cyniczne wyśmiewanie modelu rodziny opartego na nierozzerwalnym związku małżonków, na szacunku dzieci wobec rodziców i poszanowaniu ludzkiego życia od chwili jego poczęcia”⁵⁷.

Przedmiotem kolejnego punktu są zagrożenia w sferze „istotnych celów małżeństwa”⁵⁸. Ojcowie synodalni stwierdzają, że jakkolwiek większość osób zakładających rodzinę zawiera małżeństwo sakramentalne, to jednak w wielu przypadkach nie uznaje się jego nierozzerwalności (niepokoi liczba rozwodów); wielu małżonków cechuje brak zdecydowanej woli i wysiłków mających na celu przewyżczanie konfliktów małżeńskich. Zjawiskiem negatywnym jest wczesna inicjacja seksualna i podejmowanie wspólnego życia bez wiązania się jakimikolwiek więzami (wolne związki), podobnie jak lekceważenie rodzicielstwa (między innymi lęk wielu kobiet przed macierzyństwem), czemu sprzyja lansowanie antykoncepcji w środowiskach liberalnych.

Niepokój budzi ponadto brak szacunku dla ludzkiego życia od poczęcia, a zabijanie dzieci nienarodzonych pozostaje wyzwaniem dla Kościoła, władz państwowych i organizacji pozarządowych⁵⁹.

Mimo wielu zjawisk negatywnych i trudności w kształtowaniu życia rodzinnego nie brak jednak znaków nadziei. Synod dostrzega je w trosce Kościoła o harmonijny przekaz wartości chrześcijańskich i wzorców postępowania, włączanie się wielu rodzin w posłannictwo Kościoła, wzrost wśród Polaków uświadamiania sobie wartości

⁵⁷ Ibidem, s. 38—39.

⁵⁸ Ibidem. Zwrot „istotne cele małżeństwa” nie jest szczęśliwy, w kan. 1055 § 1 KPK wymienia się bowiem dwa równorzędne cele małżeństwa: dobro małżonków oraz zrodzenie i wychowanie potomstwa.

⁵⁹ Por. ibidem, s. 39—40.

i nienaruszalności życia poczętego, hołdowanie właściwym zasadom życia rodzinnego i uznawanie rodziny za najważniejszy cel⁶⁰.

Rozdział trzeci nosi tytuł *W trosce o rodzinę. Wskazania dla działań Kościoła i postulaty wobec władz cywilnych*. Synod udziela najpierw wskazań dotyczących przygotowania do życia w małżeństwie i rodzinie. Zwraca więc uwagę na konieczność wiązania owego przygotowania z całościową formacją ludzką i chrześcijańską. Za sprawę doniosłą uznaje zdecydowane przeciwstawianie się wpływowi propagandy laickiej na postawę młodego pokolenia oraz tworzenie środowisk młodych chrześcijan („chrześcijańskich grup rówieśniczych”). Rzuca też hasło wiązania młodzieży z parafią, podkreśla rolę stowarzyszeń rodzin w zabieganiu u władz samorządowych, by tworzyły place zabaw, boiska i kluby młodzieżowe, a następnie zwraca uwagę na wychowywanie młodzieży do życia w czystości⁶¹.

Bardzo cenna wydaje się propozycja organizowania duszpasterstwa narzeczonych oraz podkreślenie znaczenia katechezy przedmałżeńskiej, w której trakcie można kształtować i pogłębiać w młodych ludziach świadomość znaczenia małżeństwa sakramentalnego oraz chrześcijańskiego modelu rodziny. Za istotny element katechezy przedmałżeńskiej uznano spotkania w poradni rodzinnej, której prowadzenie powinno się powierzać osobom fachowo do tego przygotowanym. Jako inny znaczący element takiej katechezy ojcowie synodalni wskazali przygotowanie narzeczonych do liturgii sakramentu małżeństwa oraz do przyjęcia weselnego (powinno być bezalkoholowe), które może stanowić czynnik integrujący rodziny nowożeńców i społeczność lokalną⁶².

W kolejnym punkcie rozdziału zawarto wskazania dotyczące duszpasterstwa rodzin. Zwrócono uwagę na tworzenie wspólnot, ruchów czy stowarzyszeń rodzin, otwieranie w parafiach kawiarni i klubów dla rodzin, organizowanie rekolekcji rodzinnych, składanie wizyt rodzinom przez duszpasterzy, niesienie pomocy rodzinom dotkniętym alkoholizmem. Synod zachęcał kurie diecezjalne do opublikowania w 2000 roku „Informatora Duszpasterstwa Rodzin” (z danymi „dotyczącymi istniejących w diecezji wspólnot, ruchów i stowarzyszeń prorodzinnych, poradni rodzinnych, domów samotnej matki, telefonów zaufania, poradni psychologicznych i pedagogicznych, a także ośrodków pomocy dla ludzi dotkniętych

⁶⁰ Por. ibidem, s. 40–41.

⁶¹ Por. ibidem, s. 41–42.

⁶² Por. ibidem, s. 42–43.

nałogami alkoholizmu i narkomanii oraz ich rodzin"); informator taki powinien być aktualizowany.

Dokument zachęca następnie rodziny do wspólnego świętowania i spędzania czasu wolnego (między innymi do wspólnych urlopów rodzinnych), do troski o osoby starsze w rodzinach, do pamięci o zmarłych oraz do kultywowania pamięci o dziejach rodziny⁶³.

W punkcie poświęconym postawie rodzin wobec współczesnych wyzwań i zagrożeń synod zwraca uwagę na potrzebę roztoczenia opieki nad rodzinami wielodzietnymi, samotnymi matkami, sierotami, dziećmi pozbawionymi opieki rodzicielskiej oraz związkami niesakramentalnymi. Gdy chodzi o te ostatnie, ojcowie synodalni kierują apel do duszpasterzy o okazywanie pomocy rozwiedzionym, by nie czuli się odłączeni od Kościoła. Odrębna zachęta dotyczy upowszechniania nauki katolickiej na temat planowania rodziny, a także podejmowania wysiłków duszpasterskich w celu ochrony życia poczętego. Nie zabrakło też deklaracji o zdecydowanym przeciwstawianiu się zapłodnieniu pozaustrojowemu i wszelkim manipulacjom na ludzkich embrionach, a także wezwania osób o orientacji homoseksualnej (należy je bronić przed dyskryminacją) do zachowania czystości⁶⁴.

W kolejnym punkcie synod kieruje postulaty do społeczeństwa i władz cywilnych. Przede wszystkim zwraca się z prośbą do władz państwowych Rzeczypospolitej Polskiej „o uznanie fundamentalnego znaczenia rodziny dla prawidłowego rozwoju życia społecznego w Polsce oraz apeluje o prowadzenie prorodzinnej polityki społecznej i gospodarczej, zwłaszcza w sferze pracy, budownictwa mieszkaniowego i usług”⁶⁵. Wzywa też odpowiedzialnych za kulturę i środki społecznego przekazu do kreowania pozytywnego obrazu rodziny oraz do przeciwdziałania demoralizacji i propagandzie antyrodzinnej.

Wiele postulatów dotyczy troski państwa o godziwe warunki życia rodziny (praca kobiet powinna odpowiadać ich słusznym aspiracjom, przy uwzględnieniu priorytetu macierzyństwa; płaca ojców rodzin powinna mieć charakter płacy rodzinnej, by kobieta mogła się poświęcić rodzinie; prawodawstwo powinno wspierać rodziny wielodzietne; konieczne jest stworzenie narodowego programu budowy tanich „domów dla rodziny”; pożądane jest wprowadzenie prorodzinnego systemu podatkowego i kredytów mieszkaniowych

⁶³ Por. ibidem, s. 43–44.

⁶⁴ Por. ibidem, s. 45–46.

⁶⁵ Ibidem, s. 46.

dla rodzin; prawodawstwo powinno chronić życie każdego człowieka od poczęcia do naturalnej śmierci).

Synod poza tym postuluje, by ustawodawstwo oraz działania władz państwowych były wyrazem respektowania niezbywalnego prawa rodziców do wychowywania potomstwa; natomiast rodziców chrześcijańskich zobowiązuje do zapoznania się z programem i metodami nauczania „wychowania do życia w rodzinie” oraz do wyrażenia swej akceptacji lub dezaprobaty propozycji urzędowych ministerstwu, kuratorium i szkole⁶⁶.

Synod domaga się następnie, by państwo spieszyło z pomocą małżonkom, których wzajemna więź uległa znacznemu osłabieniu, oraz zapewniło młodzieży warunki godziwego spędzania czasu wolnego. Popiera jednocześnie powoływanie komisji do spraw rodziny na różnych szczeblach samorządu terytorialnego, oferując władzom samorządowym i organizacjom pozarządowym współpracę w zakresie przygotowania do życia w rodzinie, poradnictwa rodzinnego i pomocy rodzinom. Postuluje wreszcie tworzenie w parafialnych poradni dla rodzin, świetlic dla dzieci i młodzieży.

4.3. Synod prowincjalny krakowski i synody diecezjalne

Problematyka rodziny okazała się bliska także synodowi prowincjalnemu krakowskiemu i synodom diecezjalnym, które w swych uchwałach końcowych zarówno dostrzegają blaski i cienie warunków współczesnej rodziny, jak i określają zadania rodziny „na dziś i jutro”.

Punktem wyjścia refleksji i postanowień tych zgromadzeń synodalnych jest zarówno nauczanie Vaticanum II, jak i sytuacja panująca w rodzinie w poszczególnych Kościołach partykularnych. Poświęcając rodzinie dość dużo miejsca, ustawodawcy partykularni starają się o zapewnienie jej odpowiednich warunków życia i rozwoju. Uwzględniając różnorodne aspekty życia rodzinnego, usiłują przypomnieć rolę rodziny chrześcijańskiej w życiu Kościoła, wskazać podstawowe zasady jej funkcjonowania, a także podejmować stosowne działania zmierzające do umocnienia życia rodzinnego.

⁶⁶ Por. ibidem.

4.3.1. Warunki życia współczesnej rodziny

Oceniając „w punkcie wyjścia” stan polskiej rodziny, synody dostrzegają to wszystko, co dotyczy życia rodzinnego. Uświadamiają, że rodzina — wraz z całym społeczeństwem — podlega przemianom pod wpływem zmieniających się warunków: politycznych, społecznych, gospodarczych i kulturowych.

Do zjawisk pozytywnych, jakie dadzą się zauważyć we współczesnej rodzinie polskiej, należy znaczne przywiązanie do Kościoła, wiary, tradycji religijnej i pobożności ludowej, wzrost ilości małżeństw gromadzących się na wspólnej modlitwie i czytaniu Pisma Świętego, zmiana modelu rodziny z patriarchalnego na partnerski, większa świadomość potrzeby zacieśnienia więzów między rodzinami, coraz szersze uznawanie konieczności ochrony życia poczętego, pełniejsze rozumienie odpowiedzialnego rodzicielstwa, rosnące przywiązanie do wartości, jaką jest rodzina⁶⁷.

Zjawiska pozytywne uznawane są — w znacznej mierze — za rezultat oddziaływania Kościoła i innych instytucji społecznych, które od dawna krzewiły wartości chrześcijańskie. Tak na przykład synod wrocławski zauważa, że współcześnie w większym stopniu znajduje odzwierciedlenie wspomniana świadomość potrzeby zacieśniania więzów pomiędzy rodzinami — nie tylko związanymi więzami pokrewieństwa — w celu niesienia wzajemnej pomocy duchowej i materialnej. Tego rodzaju poczucie solidarności z innymi ludźmi zdaje się budzić nadzieję na przyszłość i jest dobrym prognostykiem pozytywnych zmian w relacjach międzyrodzinnych w polskim społeczeństwie⁶⁸. Ów zmysł solidarności, przyjaźni i współpracy rodzin — jako efekt wpływu Kościoła — dostrzega także synod krakowski. Stwierdza jednocześnie, że w ten sposób korzyści odnosi rodzina samotna, niepotrafiąca sprostać powstającym trudnościom; współpracę między rodzinami uznaje za wyraz ducha apostołskiego. Synod krakowski dostrzega poza tym rodziny, w których pielęgnuje się dobre relacje między pokoleniem młodszym i starszym, co przynosi obopólne korzyści i jest czynnikiem jednoczącym także w obszarze wiary⁶⁹.

⁶⁷ Zob. *Poznański Synod Archidiecezjalny 1992–1993...*, s. 293; *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972–1979. T. 1...*, s. 353; *Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991...*, s. 129.

⁶⁸ Zob. *Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991...*, s. 129.

⁶⁹ Zob. *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972–1979. T. 1...*, s. 205; *III Synod Gdański...*, s. 195.

Synody wskazują też zjawiska negatywne, takie jak: osłabienie funkcji wychowawczej ogóle, a szczególności — w sferze religijno-moralnej, brak integrowania się rodziny, a tym samym osłabienie więzi rodzinnych, pogarszający się status materialny wielu rodzin, bezrobocie, trudności mieszkaniowe, pogłębiającą się desakralizację małżeństwa i rodziny, powiększającą się liczbę wolnych związków, brak zrozumienia dla sensu aktu płciowego, negatywne nastawienie do rodzicielstwa, narastający w rodzinach alkoholizm, narkomanie, niewystarczający udział rodzin w życiu społecznym i politycznym⁷⁰.

Wśród wymienionych zjawisk negatywnych, które stanowią efekt między innymi ideologii komunistycznej i które dotyczą polską rodzinę, za szczególnie niebezpieczne synody uważają desakralizację małżeństwa i rodziny. Jak stwierdza się w uchwałach synodu wrocławskiego, skutkiem owej desakralizacji jest odrzucanie chrześcijańskich norm moralnych, dotyczących wierności małżeńskiej. Taki stan jest spowodowany brakiem świadomości, czym jest sakrament małżeństwa, niewłaściwym rozumieniem miłości małżeńskiej i rodzinnej, nieumiejętnością panowania nad instynktem, a także wzrastającą liczbą rozwodów⁷¹. W podobny sposób desakralizację małżeństwa i rodziny postrzegają synody częstochowski oraz poznański, stwierdzając, że dające się zauważyć rozluźnienie w sferze seksualnej, godzące w świętość małżeństwa, prowadzi niejednokrotnie do pozbawiania życia dzieci nienarodzonych⁷². Synod kielecki z kolei w odchodzeniu od norm moralnych upatruje źródła trwania wielu młodych osób w związkach wolnych (partnerskich)⁷³. Natomiast synod wrocławski ubolewa nad rosnącą liczbą samotnych matek, a także samotnych ojców, uznając to zjawisko za wynik zanikającego poczucia sakralnego charakteru małżeństwa i rodziny⁷⁴.

Mając na uwadze tak liczne zagrożenia życia rodzinnego, ustawodawcy synodalni apelują zarówno o właściwe przygotowanie

⁷⁰ Zob. *Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991...*, s. 131–134; *Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim...*, s. 154–155; *Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej...*, s. 11; *Poznański Synod Archidiecezjalny 1992–1993...*, s. 167–168; *Drugi Synod Częstochowski...*, s. 140; *Statuty Archidiecezji Lwowskiej w Lubaczowie...*, s. 49; *II [powojenny] Synod Archidiecezji Gnieźnieńskiej...*, s. 94; *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972–1979. T. 1...*, s. 205; *Pierwszy Synod Prowincji Krakowskiej...*, s. 112–113.

⁷¹ Zob. *Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991...*, s. 132.

⁷² Zob. *Drugi Synod Częstochowski...*, s. 140; *Poznański Synod Archidiecezjalny 1992–1993...*, s. 50.

⁷³ *III Synod Diecezji Kieleckiej...*, s. 238.

⁷⁴ *Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991...*, s. 133.

młodzieży do małżeństwa, jak i o roztaczanie troski duszpasterskiej nad rodzinami⁷⁵.

4.3.2. Zadania rodziny

Wyrastająca z małżeństwa rodzina, podstawowa wspólnota ludzka wywodząca się od Boga i „największa wartość ludzka”⁷⁶, urzeczywistnia swe wielorakie zadania. Wskazując je, synody diecezjalne uwzględniają cele tej wspólnoty: dobro małżonków oraz zrodzenie i wychowanie potomstwa. Odwołują się zarówno do konstytucji duszpasterskiej *Gaudium et spes* Soboru Watykańskiego II, jak i do kan. 1055 § 1 KPK. Tematykę zadań rodziny, zawartych w celach tej wspólnoty, traktują dość szeroko, chodzi wszak o dziedzinę bardzo doniosłą.

4.3.2.1. Zadania wynikające ze skierowania małżeństwa ku dobru małżonków

Wprawdzie zwrot *bonum coniugum* został użyty dopiero w KPK z 1983 roku, a w uchwałach Soboru Watykańskiego II brak zwartej koncepcji takich celów, niemniej jednak w konstytucji *Gaudium et spes* zawarto bardzo zwięzłą naukę Kościoła o generalnej celowości małżeństwa, uwzględniają elementy związane z „dobrem małżonków”⁷⁷. Określone w kan. 1055 § 1 KPK *bonum coniugum* obejmuje generalnie wzajemną pomoc małżonków w każdej dziedzinie życia małżeńskiego, integrowanie wspólnoty oraz zmierzanie do doskonałości chrześcijańskiej⁷⁸.

Odwołując się do nauki zawartej w wymienionej konstytucji soborowej o małżeństwie jako „wspólnocie miłości i życia” (n. 48)

⁷⁵ Zob. między innymi XLII Synod Płocki..., s. 169–173; I Synod Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej..., s. 118–122.

⁷⁶ Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej..., s. 189.

⁷⁷ R. SZTYCHMILER: *Doktryna Soboru Watykańskiego II o celach małżeństwa i jej recepcja w „Kodeksie prawa kanonicznego” z roku 1983*. Lublin 1993, s. 244.

⁷⁸ Zob. W. GÓRAŁSKI: *Małżeństwo kanoniczne*. Warszawa 2011, s. 34–35; IDEM: *Dobro małżonków a istotne obowiązki małżeńskie*. Warszawa 2010, s. 41–65.

oraz jako „bezinteresownym darze z siebie” (n. 24), synody wyjaśniają, że podstawą budowania wspólnoty małżeńskiej jest miłość małżeńska, dzięki której człowiek staje się darem, spełniając sens swego istnienia. Ten obopólny dar, który składają w przymierzu oblubieńczym mężczyzna i kobieta, tworzy komunie osób, będącą obrazem miłujących się osób Trójcy Świętej i tej miłości, jaką Bóg żywi do ludzkości⁷⁹. W poczuciu odpowiedzialności za to zadanie małżonkowie powinni zabiegać, by każdego dnia dobrze sobie życzyć, dobrze czynić i zdobywać się na wyrzeczenia⁸⁰. By wspólnota małżeńska mogła się rozwijać, niezbędne jest okazywanie szacunku kobiecie, jako żonie i rodzicielce, a także mężczyźnie, jako mężowi i ojcu, oraz dzieciom⁸¹.

Inne synody, w nawiązaniu zarówno do nauczania soborowego, jak i do kan. 1055 § 1 KPK, zwracają uwagę na potrzebę umacniania więzi osobowej małżonków oraz ich pożycia intymnego, które również ma wymiar osobowy⁸². Wyrażają także przekonanie, że czynnikiem umacniającym i pogłębiającym więź rodzinną jest wyznawana wiara, życie religijne bowiem (między innymi wspólna modlitwa, wspólne uczestniczenie we Mszy Świętej niedzielnej, wspólne przeżywanie niedzieli, a także uroczystości rodzinnych) staje się siłą jednoczącą małżonków w pełnym rozumieniu nadprzyrodzonego wymiaru małżeństwa⁸³.

W nawiązaniu do adhortacji apostolskiej *Familiaris consortio*⁸⁴ wiele synodów zwraca uwagę na potrzebę miłości małżeńskiej — wiernej i wyłącznej, integrującej małżonków, którzy są powołani do ciągłego wzrostu w komunii małżeńskiej⁸⁵. Uchwały niektórych synodów zawierają apel do zaślubionych o wzajemne podtrzymywa-

⁷⁹ Zob. III Synod Diecezji Kieleckiej..., s. 234; Synod Diecezji Włocławskiej..., s. 94; Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej..., s. 38–40; Poznański Synod Archidiecezjalny 1992–1993..., s. 188; Pierwszy Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej..., s. 13.

⁸⁰ Zob. Pierwszy Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej..., s. 13.

⁸¹ Zob. Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991..., s. 127.

⁸² Zob. Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972–1979. T. 1..., s. 351; Drugi Synod Częstochowski..., s. 139.

⁸³ Zob. Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972–1979. T. 1..., s. 351; Pierwszy Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej..., s. 13.

⁸⁴ JAN PAWEŁ II: Adhortacja apostolska „*Familiaris consortio*”, n. 19–20.

⁸⁵ Zob. Drugi Synod Częstochowski..., s. 139; Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej..., s. 183; Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991..., s. 135; II Synod Diecezji Lubelskiej 1977–1985..., s. 65; Synod Diecezji Włocławskiej..., s. 94; Statuty II Synodu Gdańskiego..., s. 91.

nie się w miłości⁸⁶. Synod gdański stwierdza wręcz, że małżonkowie chrześcijańscy w sakramencie małżeństwa stają się obrazem tajemnicy jedności i owocującej miłości, jaka panuje między Chrystusem i Kościołem, świadcząc sobie pomoc zarówno we wspólnocie życia, jak i w prokreacji oraz wychowaniu dzieci⁸⁷.

Wychodząc z założenia, że wspólnota małżeńska ukierunkowana jest między innymi na niesienie sobie wzajemnej pomocy, synody akcentują konieczność realizacji tego zadania przez małżonków. Synod lubelski mówi wprost, że jednym z celów małżeństwa jest wzajemna pomoc, co powinno się uświadamiać młodzieży podczas katechezy przedmałżeńskiej⁸⁸. Inne zgromadzenia synodalne wspominają o obowiązku wzajemnej troski małżonków o potrzeby zarówno duchowe (przede wszystkim o zbawienie), jak i materialne (między innymi o wspólne układanie budżetu rodzinnego), a także dawania z siebie wszystkiego dla dobra drugiej strony, łącznie z przebaczeniem przewinień⁸⁹. Z kolei synod katowicki za coś oczywistego uznaje, że miłość małżeńska powinna być ofiarna, to zaś implikuje świadczenie sobie przez strony bezinteresownej pomocy w wypełnianiu obowiązków domowych, w służeniu sobie radą, we wzajemnym wspieraniu się, w szczególności zaś — w opiece i pomocy podczas choroby, niepełności czy kalectwa⁹⁰. „Zadaniem rodziny chrześcijańskiej — czytamy w uchwałach synodu legnickiego — jest kształtowanie postawy miłości wszystkich jej członków i pielęgnowanie jej na co dzień poprzez wzajemne relacje względem siebie, wyrażające się w cierpliwości, duchu służby oraz trosce, zwłaszcza o chorych, niepełnosprawnych i starszych”⁹¹. Synod wrocławski natomiast mówi o konieczności panowania w rodzinie ducha służby, który powinien obejmować wszystkich członków rodziny⁹², a synod prowincjalny krakowski dostrzega potrzebę podej-

⁸⁶ Zob. między innymi *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972–1979*. T. 1..., s. 203.

⁸⁷ Zob. *Statuty II Synodu Gdańskiego...*, s. 78.

⁸⁸ Zob. *II Synod Diecezji Lubelskiej 1977–1985...*, s. 64.

⁸⁹ Zob. *Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991...*, s. 122; *Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej...*, s. 184.

⁹⁰ Zob. *Wiera, modlitwa i życie w Kościele katowickim...*, s. 151. Por. D. ROJEK: *Recepcja nauki Soboru Watykańskiego II i posoborowego ustawodawstwa powszechnego w przedmiocie małżeństwa i rodziny w uchwałach synodów polskich. Studium pastoralno-kanoniczne*. Warszawa 2001, s. 226–227. [Maszynopis w Bibliotece Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego]

⁹¹ Zob. *I Synod Diecezji Legnickiej 2007–2012*. T. 1..., s. 80.

⁹² Zob. *Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991...*, s. 142.

mowania niezbędnych wyrzeczeń małżonków, zwalczania egoizmu i okazywania miłości ofiarnej⁹³.

W uchwałach synodalnych natrafić można na apele dotyczące troski małżonków o własne uświęcenie, stosownie zresztą do nauczania Soboru Watykańskiego II⁹⁴. Wzywając ich do urzeczywistniania powołania do świętości, ustawodawcy synodalni zwracają uwagę na konieczność współpracy z łaską sakramentu małżeństwa, który umacnia ich i „jakby ich konsekruje [...] do obowiązków i godności ich stanu”⁹⁵; przypominają, że obowiązkiem zaślubionych jest przeżywanie małżeństwa jako sakramentu wzajemnego uświęcenia⁹⁶. Synod poznański akcentuje szczególną rolę ojca, który powinien troszczyć się o uświęcanie własnej rodziny i jej chrześcijańskie oblicze⁹⁷. Uznaje się, że najpełniejszym wyrazem uświęcenia małżonków jest Eucharystia⁹⁸. W podobnym duchu wypowiada się synod łomżyński, dodając, że zadanie uświęcania rodziny chrześcijańskiej ma swe pierwsze źródło w sakramencie chrztu⁹⁹. Synod katowicki natomiast podkreśla, że rodzina jest szkołą świętości i bogatego człowieczeństwa, i to właśnie ona stanowi środowisko sprzyjające pielęgnowaniu świętości i osiąganiu jej w życiu rodzinnym¹⁰⁰. Synod legnicki dostrzega uświęcenie rodziny także w przeżywaniu roku liturgicznego, trwaniu w łasce uświęcającej oraz w ustawicznej modlitwie¹⁰¹.

4.3.2.2. Zadania wynikające ze skierowania małżeństwa ku zrodzeniu potomstwa

Celem małżeństwa jest także zrodzenie potomstwa, a więc zadanie związane z ludzką płciowością i zdolnością do przekazywania życia. Zadanie prokreacyjne stanowi przy tym funkcję społeczną rodziny i ściśle wiąże się urzeczywistnianiem dobra małżonków:

⁹³ Zob. *Pierwszy Synod Prowincji Krakowskiej...*, s. 111.

⁹⁴ Zob. Konstytucja „*Gaudium et spes*”..., n. 48.

⁹⁵ Zob. *ibidem*; *II Synod Diecezji Lubelskiej 1977–1985...*, s. 88; *III Synod Diecezji Kieleckiej...*, s. 241; *Drugi Synod Częstochowski...*, s. 138.

⁹⁶ Zob. *III Synod Diecezji Kieleckiej...*, s. 241.

⁹⁷ Zob. *Poznański Synod Archidiecezjalny 1992–1993...*, s. 123–124.

⁹⁸ Zob. *Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991...*, s. 140.

⁹⁹ Zob. *I Synod Diecezji Łomżyńskiej 1995–2005...*, s. 165.

¹⁰⁰ Zob. *Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim...*, s. 152.

¹⁰¹ Zob. *I Synod Diecezji Legnickiej 2007–2012. T. 1...*, s. 64–65.

miłość małżeńska, jak stwierdza konstytucja duszpasterska *Gaudium et spes*, jest ze swej istoty miłością płodną (n. 50).

W uchwałach synodów diecezjalnych podkreśla się, że godność prokreacyjna małżeństwa oznacza dla niego obowiązek wydania na świat potomstwa. Niejednokrotnie synody stwierdzają, że rodzicielstwo jest współdziałaniem z dziełem Boga oraz powołaniem, które należy realizować zgodnie z Jego zamysłem oraz z rozumną i wolną naturą ludzką¹⁰². Przekazywanie życia synod katowicki traktuje jako misję, przypomina więc, że decyzji o przyjęciu dziecka nie należy odkładać bez poważnych racji¹⁰³. Niejednokrotnie ustawodawcy synodalni odwołują się do encykliki *Humanae vitae* Pawła VI¹⁰⁴. Synod poznański uznaje prokreację za główny cel małżeństwa, przywołując — wraz z synodami krakowskimi — diecezjalnym i prowincjalnym — słowa konstytucji *Gaudium et spes*: „Z samej zaś natury swojej instytucja małżeńska oraz miłość małżeńska nastawione są na rodzenie i wychowanie potomstwa, co stanowi jakby ich szczytowe uwieńczenie” (n. 48)¹⁰⁵. Synod poznański przypomina ponadto rodzicom chrześcijańskim, że wydając na świat potomstwo, przyczyniają się do pomnażania Ludu Bożego¹⁰⁶. Synod krakowski zaś dodaje, że „życie ludzkie i zadanie przekazywania go nie ograniczają się tylko do perspektyw doczesności i nie mogą tylko w niej samej znajdować swego wymiaru i zrozumienia, lecz mają zawsze odniesienie do wiecznego przeznaczenia ludzkiego” (n. 51)¹⁰⁷.

Nie brak w uchwałach synodalnych sformułowań, że w sytuacji, w której brakuje pożądanego potomstwa, małżeństwo i rodzina jako wspólnota zachowują swą wartość, małżonkowie mogą wszakże adoptować dziecko¹⁰⁸.

¹⁰² Zob. Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991..., s. 123; Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972–1979. T. 1..., s. 202; III Synod Diecezji Kieleckiej..., s. 236; Drugi Synod Częstochowski..., s. 139; Pierwszy Synod Diecezji Elckiej 1997–1999..., s. 813; III Synod Archidiecezji Łódzkiej..., s. 77; Uchwały Pierwszego Synodu Diecezji Toruńskiej..., s. 133; II Synod Diecezji Lubelskiej 1977–1985..., s. 413.

¹⁰³ Zob. Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim..., s. 151.

¹⁰⁴ Zob. Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972–1979. T. 1..., s. 507. Por. II [powojenny] Synod Archidiecezji Gnieźnieńskiej..., s. 92.

¹⁰⁵ Poznański Synod Archidiecezjalny 1992–1993..., s. 41.

¹⁰⁶ Ibidem, s. 172.

¹⁰⁷ Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972–1979. T. 1..., s. 507; por. Konstytucja „*Gaudium et spes*”..., n. 51; Zob. D. ROJEK: *Recepcja nauki Soboru Watykańskiego II...*, s. 147.

¹⁰⁸ Zob. II Synod Diecezji Lubelskiej 1977–1985..., s. 137; Pierwszy Synod Diecezji Elckiej 1997–1999..., s. 128; Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991..., s. 125.

Poruszając kwestię obowiązku zrodzenia potomstwa w rodzinie, ustawodawcy synodalni, odwołujący się z reguły do nauczania Soboru Watykańskiego II, podejmują często wątek odpowiedzialnego rodzicielstwa: świadomego i dobrowolnego. Wyjaśniają, że rodzicielstwo takie w znaczeniu szerokim dotyczy całego procesu wydania na świat dzieci i ich wychowania, natomiast w znaczeniu węższym odnosi się przede wszystkim do odpowiedzialnej decyzji rodziców o wydaniu na świat określonej liczby dzieci oraz o odpowiedzialnym korzystaniu z daru płodności (łącznie z wyborem stosownych środków służących realizacji takiej decyzji)¹⁰⁹. Tak na przykład synod krakowski poucza, że odpowiedź rodziców na Boże wezwanie do przekazywania życia powinna wyzwolić w małżonkach odpowiedzialność przed Stwórcą i zarazem świadomość zaufania, jakim ich obdarza; nie powinni zatem postępować w tej sferze dowolnie, lekceważąc normy moralne, wszak człowiek „nie jest panem źródeł życia, ale raczej sługą planu ustalonego przez Stwórcę”¹¹⁰. Podobnie wypowiadają się między innymi przedstawiciele synodów: warszawskiego, wrocławskiego, koszalińsko-kołobrzeskiego i kieleckiego¹¹¹. Ci ostatni zauważają, że odpowiedzialne rodzicielstwo to nie autonomia i niezawisłość pary ludzkiej, lecz uwzględnienie planu Bożego, co wymaga od małżonków wielkoduszości¹¹². Synod toruński natomiast wyraża uznanie małżonkom, „którzy w sposób odpowiedzialny, wielkodusznie zdecydowali się na większą liczbę dzieci”¹¹³, a synod przemyski poleca duszpasterzom, by wspomagali rodziny wielodzietne¹¹⁴. Synod sandomierski z kolei stwierdza, że „w sytuacji obniżającej się dzietności, a co za tym idzie, starzenia się społeczeństwa, duszpasterze powinni zatroszczyć się o stwarzanie opinii szacunku wobec rodzin wielodzietnych”¹¹⁵. Szczególnej wymowy, jak się wydaje, nabiera następujące przypomnienie synodu wrocławskiego: „Kościół nigdy nie określał liczby dzieci w rodzinie, ale zawsze głosi zasadę, że na pewno powinno być ich tyle, ile się pocznie”¹¹⁶. Synod ten jednocześnie nadmienia, że właściwe

¹⁰⁹ Zob. J. TROSKA: *Moralność życia płciowego, małżeńskiego i rodzinnego*. Poznań 1994, s. 74–75.

¹¹⁰ *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972–1979*. T. 1..., s. 508.

¹¹¹ Zob. *Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej...*, s. 185; *Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991...*, s. 123; *Pierwszy Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzesckiej...*, s. 11; *III Synod Diecezji Kieleckiej...*, s. 236.

¹¹² Zob. *III Synod Diecezji Kieleckiej...*, s. 236.

¹¹³ *Uchwały Pierwszego Synodu Diecezji Toruńskiej...*, s. 133.

¹¹⁴ Zob. *Synod Archidiecezji Przemyskiej 1995–2000...*, s. 25–26.

¹¹⁵ *Aby byli jedno. Drugi Synod Diecezji Sandomierskiej...*, s. 270.

¹¹⁶ *Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991...*, s. 124.

odczytanie planu Boga względem płodności pary ludzkiej skutkuje naturalną regulacją poczęć¹¹⁷.

Nie brak też zachęty ustawodawców synodalnych do zapoznawania narzeczonych oraz małżonków z metodami naturalnej regulacji poczęć, między innymi w ramach poradnictwa rodzinnego, podczas katechez przedślubnych czy w odpowiednich stowarzyszeniach¹¹⁸.

Uwaga zgromadzeń synodalnych kieruje się następnie ku ochronie życia poczętego. Podkreśla się więc zdecydowanie wielką wartość życia ludzkiego od chwili jego poczęcia oraz konieczność troski o zachowanie go. Synod łomżyński wręcz zobowiązuje „wszystkich do pogłębiania świadomości nienaruszalnej godności każdego życia ludzkiego od chwili poczęcia aż do naturalnej śmierci”¹¹⁹. Synody płocki i ełcki, potwierdzając niezbywalne prawo dziecka poczętego do życia, z całą stanowczością akcentują, że pozbawianie życia dziecka poczętego jest zbrodnią skierowaną przeciwko dziecku, narodowi, ludzkości, a przede wszystkim przeciwko Bogu — dawcy życia¹²⁰. Z kolei synod drohiczyński zwraca uwagę na wadliwy system prawa państwowego w zakresie ochrony życia poczętego oraz na negatywny wpływ środków przekazu, które niejednokrotnie głoszą poglądy przeciwne życiu¹²¹.

Praktykę pozbawiania życia niewinnych istot w łonach ich matek synody zdecydowanie potępiają, przypominając niejednokrotnie o karze ekskomuniki przewidzianej prawem kanonicznym za tego rodzaju zbrodnię¹²². Jednocześnie zgromadzenia synodalne zobowiązują wszystkich ludzi dobrej woli, szczególnie duszpasterzy, lekarzy i innych pracowników służby zdrowia, nauczycieli i wychowawców, do czynienia wszystkiego, co pozwoliłoby zapobiec takiemu procederowi¹²³.

Mając na względzie ochronę życia poczętego, niektóre synody apelują o tworzenie w diecezjach domów samotnej matki, centrów

¹¹⁷ Zob. *ibidem*.

¹¹⁸ Zob. między innymi *Poznański Synod Archidiecezalny 1992–1993...*, s. 178.

¹¹⁹ *I Synod Diecezji Łomżyńskiej 1995–2005...*, s. 162.

¹²⁰ *XLII Synod Płocki (1987–1991)...*, s. 34; *Pierwszy Synod Diecezji Ełckiej 1997–1999...*, s. 52.

¹²¹ *I Synod Diecezji Drohiczyńskiej...*, s. 92; zob. także *Statuty Archidiecezji Lwowskiej w Lubaczowie...*, s. 186; *IV Synod Diecezji Tarnowskiej...*, s. 225.

¹²² Zob. kan. 1398 KPK.

¹²³ Zob. między innymi *IV Synod Diecezji Tarnowskiej...*, s. 225–226; *XLII Synod Płocki (1987–1991)...*, s. 34; *Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991...*, s. 484; *III Synod Archidiecezji Łódzkiej...*, s. 77; *Pierwszy Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej...*, s. 11.

służby rodzinie, funduszków ochrony życia, specjalnych poradni czy ośrodków adopcyjno-opiekuńczych¹²⁴.

4.3.2.3. Zadania wynikające ze skierowania małżeństwa ku wychowaniu potomstwa

Jeszcze inny cel małżeństwa, którym jest wychowanie potomstwa, również znajduje swój właściwy wyraz w uchwałach synodów polskich. Odwołując się zarówno do nauki Soboru Watykańskiego II, w szczególności do deklaracji *Gravissimum educationis*, jak i do kan. 1055 § 1 oraz kan. 793 §§ 1–2 KPK, ustawodawcy synodalni z naciskiem stwierdzają, że wymieniony obowiązek, ciążyący przede wszystkim na rodzicach, jest niezwykle doniosły z uwagi na jego charakter społeczny. Spośród wielu środowisk, które oddziałują wychowawczo na dzieci i młodzież, środowiskiem pierwszym, podstawowym i uprzywilejowanym jest właśnie rodzina.

Za pierwszy krok uczestnictwa w stwórczym planie Bożym synod płocki uznaje zrodzenie potomstwa, za drugi uznaje jego wychowanie, które spoczywa na rodzicach¹²⁵. Uświadamiając rodzicom katolickim powinność wychowania dzieci, zgromadzenia synodalne zauważają, że jej korelatem jest prawo dziecka do wychowania przez tych, którzy wydali je na świat¹²⁶. Zaznaczają jednocześnie, że do harmonijnego wychowania i pełnego rozwoju dziecka niezbędny jest uzupełniający się współudział w tym procesie obojga rodziców. Błędem byłoby, jak to formułuje synod poznański, składanie ciężaru wychowania przez ojca rodziny na matkę¹²⁷.

Ciążącego na rodzicach obowiązku wychowania dzieci nie mogą za nich podejmować inne osoby czy instytucje — przypominają synody; inne podmioty wychowawcze powinny jedynie wspierać

¹²⁴ Zob. między innymi *IV Synod Diecezji Tarnowskiej...*, s. 226; *III Synod Diecezji Kieleckiej...*, s. 243; *Pierwszy Synod Diecezji Łódzkiej 1997–1999...*, s. 52; *III Synod Archidiecezji Poznańskiej 2004–2008...*, s. 429, 856 i 859; zob. także D. ROJEK: *Recepcja nauki Soboru Watykańskiego II...*, s. 163–165.

¹²⁵ *XLII Synod Płocki (1987–1991)...*, s. 58; *Pierwszy Synod Diecezji Kaliskiej (2007–2009)...*, s. 68.

¹²⁶ Zob. między innymi *Poznański Synod Archidiecezjalny 1992–1993...*, s. 95.

¹²⁷ Zob. *ibidem*, s. 39. Kanon 1135 stanowi, że każdemu z małżonków przysługują jednakowe obowiązki i prawa.

rodziców w tym zadaniu¹²⁸. Ci ostatni mają nawet prawo do otrzymywania pomocy zarówno od Kościoła, jak i od państwa (może ono ingerować w sferę uprawnień rodziców jedynie w wyjątkowych wypadkach, to znaczy gdy rodzice ci jawnie naruszają prawa dziecka) oraz innych instytucji¹²⁹. Szczególną pomocą dla rodziców jest szkoła, w której kształtuje się osobowość dziecka. Szkoła powinna jednak wychowywać dzieci zgodnie z przekonaniami religijnymi i moralnymi ich rodziców. „Jako rodzice chrześcijańscy — czytamy w uchwałach synodu płockiego — wierni świeccy mają obowiązek i prawo domagać się szacunku dla swojej linii wychowawczej; winni dążyć, w miarę potrzeb i możliwości, do tworzenia katolickich szkół i przedszkoli”¹³⁰.

Znaczącej pomocy w dziele wychowawczym rodziców ustawodawcy synodalni upatrują właśnie w szkołach katolickich, które powinny pomagać uczniom w rozwijaniu własnej osobowości, w kierowaniu się prawdą objawioną oraz w postrzeganiu świata, życia i kultury człowieka w świetle wiary¹³¹. Wiele postulatów synody kierują do nauczycieli pracujących w tych szkołach, rodziców zaś zachęcają do współpracy ze szkołą¹³².

Gdy chodzi o sam kształt wychowania rodzicielskiego, synody zwracają najpierw uwagę na wychowanie ogólne, a więc na kształtowanie osoby ludzkiej i jej rozwój dokonujący się w rodzinie; powinien on zmierzać do wyrabiania w dziecku — od najwcześniejszych lat — cech czysto ludzkich. Stosownie do kan. 795 i 1136 KPK, ustawodawcy synodalni zaznaczają, że chodzi tu przede wszystkim o prawidłowy rozwój dziecka pod względem fizycznym, a następnie o wychowanie w sferze życia kulturalnego, intelektualnego i społecznego¹³³. Niektóre synody, między innymi prowincjalny krakowski, wspominają również o konieczności przekazywania dzieciom wartości patriotycznych, narodowych oraz szacunku dla

¹²⁸ Zob. między innymi *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972—1979*. T. 1..., s. 377; *Pierwszy Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej...*, s. 13.

¹²⁹ Zob. *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972—1979*. T. 1..., s. 352.

¹³⁰ *XLII Synod Płocki (1987—1991)...*, s. 88.

¹³¹ Zob. D. ROJEK: *Recepcja nauki Soboru Watykańskiego II...*, s. 172—173.

¹³² Zob. *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972—1979*. T. 1..., s. 378.

¹³³ Zob. *Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim...*, s. 152; *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972—1979*. T. 1..., s. 152; *III Synod Diecezji Kieleckiej...*, s. 242; *Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej...*, s. 184; *Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim...*, s. 152; *Statuty II Synodu Gdańskiego...*, s. 43; *II Synod Diecezji Lubelskiej 1977—1985...*, s. 131; *II [powojenny] Synod Archidiecezji Gnieźnieńskiej...*, s. 92—93; *III Synod Archidiecezji Łódzkiej...*, s. 56.

tradycji¹³⁴. Synod poznański poleca wychowywać dzieci także w duchu szacunku i miłości do społeczności kościelnej¹³⁵. W uchwałach innych synodów zwraca się uwagę na wdrażanie dzieci do właściwego korzystania z programów telewizyjnych¹³⁶.

Odnosząc się do wychowania ogólnoludzkiego, zgromadzenia synodalne nie pomijają sfery związanej z powołaniem życiowym młodego człowieka: uświadamiają rodzicom obowiązek dopomagania dzieciom w odszukaniu ich życiowego powołania (między innymi kapłańskiego), przy czym powinny to czynić z delikatnością i rozważą¹³⁷. Poza tym zwracają uwagę na działania wychowawcze rodziców zmierzające do przygotowania dzieci do życia w społeczeństwie, co wiąże się z podejmowaniem działań na rzecz dobra wspólnego. Akcentują przy tym, że rodzina stanowi podstawową komórkę życia społecznego, w której — od zarania — dziecko uczy się postawy prospołecznej¹³⁸. Uświadamiają jednocześnie rodzicom, że ich zadaniem jest stwarzanie w rodzinie właściwego klimatu, przepełnionego — jak to określa synod warszawski — „miłością i szacunkiem do Boga i ludzi”¹³⁹. W takiej atmosferze może się urzeczywistniać przekazywanie dzieciom prawd wiary, zasad etycznych oraz kształtowanie charakteru, jak również wyrabianie w dziecku takich cnót, jak: sprawiedliwość, dobroć, wyrozumiałość, otwartość, samodzielność, odpowiedzialność, szacunek do innych, sumienność, obowiązkowość, pracowitość, odwaga, umiłowanie prawdy¹⁴⁰. Cenna jest wskazówka synodu tarnowskiego, skierowana pod adresem rodziców, by zwracali uwagę na zaszczipianie dzieciom ideałów i wartości trwałych, niezbywalnych i niezależnych od zmieniających

¹³⁴ Zob. *Pierwszy Synod Prowincji Krakowskiej...*, s. 109. Por. także *IV Synod Diecezji Tarnowskiej...*, s. 214; *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972—1979. T. 1...*, s. 362.

¹³⁵ Zob. *Poznański Synod Archidiecezjalny 1992—1993...*, s. 186.

¹³⁶ Zob. między innymi *II Synod Diecezji Włocławskiej...*, s. 95; *I Synod Diecezji Łowickiej 1995—1999...*, s. 52; *Poznański Synod Archidiecezjalny 1992—1993...*, s. 138.

¹³⁷ Zob. między innymi *IV Synod Diecezji Tarnowskiej...*, s. 227; *Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim...*, s. 157.

¹³⁸ Zob. *II Synod Diecezji Lubelskiej 1977—1985...*, s. 187; *I Synod Diecezji Drohiczyńskiej...*, s. 141.

¹³⁹ *Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej...*, s. 184; zob. D. ROJEK: *Recepcja nauki Soboru Watykańskiego II...*, s. 181.

¹⁴⁰ Zob. *Pierwszy Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej...*, s. 7; *II [powojenny] Synod Archidiecezji Gnieźnieńskiej...*, s. 92—93; *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972—1979. T. 1...*, s. 361; *Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej...*, s. 180.

się ideologii¹⁴¹, podobnie jak usilna zachęta synodu poznańskiego: „Dzieci powinny wzrastać we właściwej wolności wobec dóbr materialnych, przyjmując prosty i surowy styl życia”¹⁴². W podobnym duchu wypowiada się też synod prowincjalny krakowski, apelując do rodziców o stawianie dzieciom wysokich wymagań¹⁴³.

Generalnie synody zwracają uwagę na rolę przykładu rodziców w prowadzeniu życia religijnego, zazwyczaj bowiem dzieci naśladowają swoich najbliższych. Tylko chrześcijańska postawa ojca i matki — podkreśla synod poznański — widoczna w poszanowaniu przykazania miłości Boga i ludzi oraz w spełnianiu praktyk religijnych, może przynosić właściwe efekty wychowawcze¹⁴⁴. Niekiedy w uchwałach synodalnych (na przykład synodu prowincjalnego krakowskiego) podkreśla się, że klimat głębokiej religijności w rodzinie sprzyja budzeniu powołań kapłańskich¹⁴⁵.

W uchwałach synodalnych znajdujemy ponadto usilne zachęty adresowane do rodziców o uwzględnianie w procesie wychowywania dzieci takich elementów, jak: szacunek dla osób starszych w rodzinie, miłość do każdego człowieka, szczególnie ubogiego, chorego i cierpiącego, właściwe kierowanie własnym życiem, słuchanie głosu sumienia, zamiłowanie do pracy¹⁴⁶.

Poza wychowaniem ogólnoludzkim synody kierują swą uwagę ku wychowaniu religijno-moralnemu, które uznają za dziedzinę bardzo doniosłą, objętą zresztą generalną dyspozycją kan. 1136 KPK, a przede wszystkim ku wskazaniom deklaracji soborowej *Gravissimum educationis*. Religia bowiem, jak zauważa synod gdański, stanowi w życiu ludzkim konieczność egzystencjalną i zjawisko pierwotne, powszechne oraz wymagające osobistego zaangażowania¹⁴⁷. Dlatego też, jak z kolei przypomina synod krakowski, wychowanie religijne powinno iść w parze z wychowaniem ogólnoludzkim¹⁴⁸.

¹⁴¹ Zob. IV Synod Diecezji Tarnowskiej..., s. 215.

¹⁴² Poznański Synod Archidiecezjalny 1992–1993..., s. 152. Por. JAN PAWEŁ II: *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio”*..., n. 37.

¹⁴³ Zob. Pierwszy Synod Prowincji Krakowskiej..., s. 109.

¹⁴⁴ Zob. Poznański Synod Archidiecezjalny 1992–1993..., s. 186; *Statuty II Synodu Gdańskiego*..., s. 34; *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972–1979*. T. 1..., s. 209; *II Synod Diecezji Lubelskiej 1977–1985*..., s. 42 i 68.

¹⁴⁵ Zob. między innymi I Synod Diecezji Drohiczyńskiej..., s. 48; III Synod Diecezji Kieleckiej..., s. 53; XLII Synod Płocki (1987–1991)..., s. 22; *Pierwszy Synod Prowincji Krakowskiej*..., s. 83.

¹⁴⁶ Zob. D. ROJEK: *Recepcja nauki Soboru Watykańskiego II*..., s. 184–187.

¹⁴⁷ *Statuty II Synodu Gdańskiego*..., s. 43–44.

¹⁴⁸ *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972–1979*. T. 1..., s. 209.

Podstawowym środowiskiem, w którym dziecko zdobywa oraz kształtuje swą wiarę, jest rodzina — tę synod poznański określa mianem naturalnej i podstawowej szkoły wiary. W tejże szkole rodzice stają się pierwszymi nauczycielami¹⁴⁹, tym bardziej że przeżycia religijne, których dziecko doznaje w domu rodzinnym, pozostawiają głębokie i niezatarte ślady w jego psychice, jak stwierdza się w uchwałach synodu wrocławskiego¹⁵⁰. Rodzicielski obowiązek religijnego wychowania dzieci wynika z prawa naturalnego i z prawa kościelnego, o czym rodzice nie powinni zapominać — nadmienienia synod warszawski¹⁵¹; powinność ta jest zarazem niezbywalnym prawem rodziców, co akcentuje wielu ustawodawców synodalnych¹⁵².

Wychowanie religijne dzieci rodzice realizują w wieloraki sposób. „Obowiązek katolickiego wychowania potomstwa — głosi synod płocki — rodzice i ci, którzy ich zastępują, spełniają między innymi poprzez troskę i wysoki poziom życia religijno-moralnego, zapewnienie dziecku jak najwcześniejszego przyjęcia chrztu świętego, troskę o katechizację, czynny udział w przygotowaniu dzieci do pierwszej spowiedzi i Komunii Świętej oraz przygotowaniu do życia odpowiedzialnego za siebie i drugiego człowieka”¹⁵³. Znamienny jest postulat synodu poznańskiego, by rodzice zabierali dzieci — od najwcześniejszych lat — na Mszę Świętą¹⁵⁴. Dla wielu synodów pozostaje czymś oczywistym, że w zapoznawaniu dziecka z prawdami wiary nic nie zdoła zastąpić „katechezy rodzinnej”, którą prowadzą rodzice i rodzeństwo¹⁵⁵. Nie zabrakło też apeli synodalnych o wspieranie dzieci przez rodziców w przygotowaniu do sakramentów świętych, w szczególności do pierwszej spowiedzi i Komunii Świętej oraz bierzmowania¹⁵⁶. W wielu przypadkach dyspozycje w tym zakresie są bardzo szczegółowe¹⁵⁷.

Synody zwracają też uwagę na to, że właściwą okazją do katechezy rodzinnej mogą być różnorodne wydarzenia przeżywane

¹⁴⁹ Zob. *Poznański Synod Archidiecezjalny 1992–1993...*, s. 185; zob. także *Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991...*, s. 218; *I Synod Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej 1996–2001...*, s. 121.

¹⁵⁰ Zob. *II Synod Diecezji Lubelskiej 1977–1985...*, s. 217.

¹⁵¹ Zob. *Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej...*, s. 186.

¹⁵² Zob. między innymi *III Synod Archidiecezji Łódzkiej...*, s. 52.

¹⁵³ *XLII Synod Płocki (1987–1991)...*, s. 127.

¹⁵⁴ Zob. *Poznański Synod Archidiecezjalny 1992–1993...*, s. 185.

¹⁵⁵ Zob. *IV Synod Diecezji Tarnowskiej...*, s. 225.

¹⁵⁶ Zob. D. ROJEK: *Recepcja nauki Soboru Watykańskiego II...*, s. 210–211.

¹⁵⁷ Tak np. synod płocki podaje szczegółowe wskazania dotyczące przygotowania dzieci do uroczystego odnowienia przyrzeczeń chrzcielnych (w klasie czwartej). *XLII Synod Płocki (1987–1991)...*, s. 178–179.

w rodzinie: urodziny, imieniny, choroba, śmierć kogoś z domowników, podobnie jak święta liturgiczne¹⁵⁸. Zalecają także rozmowy z dzieckiem o Bogu i sprawach religijnych, przy czym synod wrocławski przestrzega przed niebezpieczeństwem infantylizmu i naiwności w wyjaśnianiu prawd wiary¹⁵⁹. Tenże synod kładzie też nacisk na dokształcanie religijne samych rodziców, co powinno umożliwić im pełniejsze oddziaływanie wychowawcze podczas omawiania z dziećmi zasad wiary i norm moralnych¹⁶⁰. Jeszcze dalej idzie synod lubelski, proponując rodzicom zapoznanie się z encyklikami ostatnich papieży, z dokumentami Soboru Watykańskiego II, z przemówieniami papieskimi; zaleca także czytanie Pisma Świętego, odprawianie rekolekcji czy lekturę książek i czasopism religijnych¹⁶¹.

Gdy mowa o wychowaniu religijno-moralnym w rodzinie, warto wspomnieć, że niektóre synody, biorąc pod uwagę sytuację panującą w okresie zniewolenia ideologicznego, dostrzegają potrzebę „nadrobienia” przez rodziców zaległości w sferze formacji religijnej. Tak na przykład w uchwałach synodu sandomierskiego znalazła się następująca sugestia: „Wskutek długoletniej indoktrynacji ateistycznej polskie rodziny zostały w dużym stopniu zlaicyzowane. Odbudowa zdrowej, polskiej rodziny, ukierunkowanej na wartości nadprzyrodzone, przychylnie przyjmującej naukę Kościoła, wymaga szeroko zakrojonej pedagogizacji”¹⁶².

W pełni zrozumiały wydaje się apel wielu synodów o to, by duszpasterze wspierali rodziców w dziele wychowania religijno-moralnego dzieci¹⁶³, a także o współpracę rodziców z katechetami swych dzieci¹⁶⁴.

Wychowanie religijne dzieci ustawodawcy synodalni wiążą ściśle z wychowaniem moralnym. Szczególną uwagę zwracają na potrzebę ukształtowania u chłopców i dziewcząt wrażliwego sumienia, tak by

¹⁵⁸ Zob. między innymi II [powojenny] Synod Archidiecezji Gnieźnieńskiej..., s. 64.

¹⁵⁹ Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991..., s. 219.

¹⁶⁰ Ibidem.

¹⁶¹ II Synod Diecezji Lubelskiej 1977–1985..., s. 164.

¹⁶² *Aby byli jedno. Drugi Synod Diecezji Sandomierskiej...*, s. 210.

¹⁶³ Zob. między innymi II Synod Diecezji Wrocławskiej..., s. 22; I Synod Diecezji Łowickiej 1995–1999..., s. 48; Pierwszy Synod Diecezji Elckiej 1997–1999..., s. 87; Pierwszy Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej..., s. 68.

¹⁶⁴ Zob. między innymi Drugi Synod Częstochowski..., s. 149; Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej..., s. 186; Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972–1979. T. 1..., s. 378; Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991..., s. 208.

dzieci mogły właściwie oceniać własne czyny¹⁶⁵. Synod wrocławski dostrzega potrzebę wdrażania dziecka do praktykowania codziennego rachunku sumienia. Ponieważ praktyka ta wydatnie służy wyrabianiu w sobie takiego właśnie sumienia¹⁶⁶. Inne synody zachęcają rodziców do wyrabiania w dzieciach cnót chrześcijańskich¹⁶⁷.

Jako odrębną sferę wychowania w rodzinie wiele synodów wskazuje wychowanie do miłości, która stanowi fundament życia małżeńskiego i rodzinnego. Sprawa ta wymaga szczególnej troski, gdyż często dostrzega się niedojrzałość osób młodych do prawdziwej miłości i brak odpowiedzialności za podejmowane działania, jak to stwierdza synod prowincjalny krakowski¹⁶⁸. Tymczasem dobrze rozumiana miłość — jako dar z siebie — jest gwarantem udanego życia małżeńskiego i rodzinnego. Synody katowicki i lubelski wyrażają przekonanie, że najlepszą szkołą miłości dla przyszłych małżonków jest wzrastanie w atmosferze wzajemnej życzliwości i miłości we własnej rodzinie. Zauważają, że to właśnie rodzice, kształtując zasady codziennego współżycia w rodzinie, uczą swoje dzieci zasad przyszłego życia małżeńskiego i rodzinnego¹⁶⁹. Synod warszawski stwierdza, że radość płynąca z przyjaźni, szacunku, z wzajemnej pomocy i ze spokoju powinna być bardziej doceniania niż zdobywanie dóbr materialnych służących niejednokrotnie zaspokajaniu potrzeb drugorzędnych¹⁷⁰, a synod tarnowski akcentuje potrzebę uczenia dzieci i młodzieży ducha ofiarności oraz pracy nad sobą¹⁷¹.

Podejmując kwestię wychowania dzieci do miłości, ustawodawcy synodalni zwracają jednocześnie uwagę na wychowanie seksualne, będące elementem złożonego procesu wychowawczego osoby ludzkiej¹⁷². To niełatwe zadanie wychowawcze postrzegają jako wprowadzenie dziecka w świat poprawnego patrzenia na sprawy włas-

¹⁶⁵ Zob. między innymi *Statuty II Synodu Gdańskiego...*, s. 187; *Poznański Synod Archidiecezjalny 1992–1993...*, s. 118; *Pierwszy Synod Diecezji Ełckiej 1997–1999...*, s. 87.

¹⁶⁶ Zob. *Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991...*, s. 140.

¹⁶⁷ Zob. między innymi *IV Synod Diecezji Tarnowskiej...*, s. 215.

¹⁶⁸ Zob. *Pierwszy Synod Prowincji Krakowskiej...*, s. 109; W. BOŁOZ: *Rodzina środowiskiem kształtowania postaw moralnych*. W: *Nadzieje i zagrożenia współczesnej rodziny...*, s. 79–81.

¹⁶⁹ Zob. *Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim...*, s. 156; *II Synod Diecezji Lubelskiej 1977–1985...*, s. 138.

¹⁷⁰ Zob. *Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej...*, s. 184.

¹⁷¹ Zob. *IV Synod Diecezji Tarnowskiej...*, s. 215.

¹⁷² Zob. A. MARCOL: *Etyka życia seksualnego*. Opole 1995, s. 127–130.

nej seksualności w perspektywie katolickich zasad moralnych¹⁷³. Nieodczownie wiąże się z tym bardzo doniosłe wychowanie dzieci do czystości, by cnotę tę właściwie rozumiały i ceniły. Wymaga to od rodziców szczególnych umiejętności, taktu, delikatności oraz uwzględnienia wieku dzieci. Mając na uwadze zasady moralności katolickiej, rodzice powinni przeciwstawiać się upowszechniającemu się zjawisku informowania dzieci o życiu seksualnym w oderwaniu od owych zasad, co — jak zauważa synod poznański — otwiera drogę „do zepsucia”¹⁷⁴.

Z wychowaniem dzieci do miłości wiąże się przygotowanie ich do małżeństwa, co ze zrozumiałych względów jest procesem stopniowym i długofalowym, dokonującym się w ramach wychowania ogólnego¹⁷⁵. Podkreślając to, ustawodawcy synodalni stwierdzają, że dzieci powinny być w rodzinie przygotowywane do małżeństwa równolegle z ich rozwojem psychofizycznym, co zaznacza między innymi synod katowicki¹⁷⁶. Zadaniem rodziców jest kształtowanie od wczesnych lat tych przymiotów i cech charakteru dziecka, które są niezbędne do prowadzenia udanego życia małżeńskiego i rodzinnego. Jednocześnie rodzice powinni zmierzać do eliminowania złych skłonności i wad, które (jak egoizm) utrudniają dzieciom życie¹⁷⁷.

Synody, między innymi płocki, wskazują rodzicom pożytek płynący z przedstawiania dzieciom życia rodzinnego jako powołania, które „należy poznać, podjąć i wiernie wypełnić”¹⁷⁸. Uświadamiają również, jak choćby synod poznański, że bardzo duże znaczenie ma przykład rodziców, którzy są świadomi wierności, nierozzerwalności oraz godności sakramentalnej swego małżeństwa¹⁷⁹. Polecają

¹⁷³ Zob. *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972–1979*. T. 1..., s. 207; *III Synod Archidiecezji Łódzkiej...*, s. 135; *IV Synod Diecezji Tarnowskiej...*, s. 74; *Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991...*, s. 208; *I Synod Diecezji Drohiczyńskiej...*, s. 98; *II [powojenny] Synod Archidiecezji Gnieźnieńskiej...*, s. 103.

¹⁷⁴ *Poznański Synod Archidiecezjalny 1992–1993...*, s. 100.

¹⁷⁵ Zob. R. RAK: *Odpowiedzialność za przygotowanie do życia w rodzinie*. „Homo Dei” 1985, s. 191.

¹⁷⁶ Zob. *Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim...*, s. 158; zob. także *Pierwszy Synod Prowincji Krakowskiej...*, s. 114; *Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991...*, s. 136; *Statuty Archidiecezji Lwowskiej w Lubaczowie...*, s. 178; *IV Synod Diecezji Tarnowskiej...*, s. 220; *Pierwszy Synod Diecezji Ełckiej 1997–1999...*, s. 8; *III Synod Archidiecezji Łódzkiej...*, s. 135.

¹⁷⁷ Zob. *IV Synod Diecezji Tarnowskiej...*, s. 220; *Pierwszy Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeszkiej...*, s. 7; *II Synod Diecezji Włocławskiej...*, s. 105; *I Synod Archidiecezji Białostockiej...*, s. 552.

¹⁷⁸ *XLII Synod Płocki (1987–1991)...*, s. 170.

¹⁷⁹ Zob. *Poznański Synod Archidiecezjalny 1992–1993...*, s. 61.

wreszcie, jak synod częstochowski, by przygotowanie dalsze do małżeństwa realizowane przez katechetów dokonywało się w ścisłej współpracy z rodzicami dzieci¹⁸⁰.

Według synodu wrocławskiego, przygotowanie dalsze do małżeństwa prowadzi głównie rodzina i jest ono procesem długotrwałym, opartym przede wszystkim na świadectwie życia chrześcijańskiego rodziców. Ten rodzaj przygotowania znajduje wsparcie w katechizacji (na różnych jej poziomach). Na tym etapie synod uznaje za konieczne nawiązanie współpracy katechetów z rodzicami, aby można było przekazywać „całościowy plan zamysłu Bożego względem małżeństwa i rodziny”¹⁸¹.

4.3.3. Duszpasterstwo rodzin

Przedmiotem troski ustawodawców synodalnych (synodu prowincjalnego krakowskiego i synodów diecezjalnych) w odniesieniu do rodziny jest nie tylko refleksja nad sytuacją rodziny współczesnej oraz wskazanie jej wielorakich zadań, lecz również duszpasterstwo rodzin. Kościół bowiem od samego początku, zdając sobie sprawę z naturalnej i nadprzyrodzonej wartości i godności rodziny, skupiał na niej szczególną uwagę.

Jakkolwiek rodzina zawsze pozostawała w orbicie bliskiego zainteresowania Kościoła i jego duszpasterzy, to pierwszą wypowiedź magisterium kościelnego dotyczącą duszpasterstwa rodzin sformułował dopiero Leon XIII, który w encyklice *Arcanum divinae sapientiae* z 10 II 1880 roku ukazał bliżej małżeństwo chrześcijańskie, wyrażając o nie troskę pasterską, podobnie jak o powstającą dzięki niemu rodzinę¹⁸².

Duszpasterstwo rodzin, jako zorganizowana forma troski Kościoła katolickiego o rodziny, realizując Boży plan zbawienia, ukazuje uwarunkowania podmiotowe i przedmiotowe, w których rodziny żyją, oraz podejmuje refleksję, pytając, czy w takich uwarunkowaniach są one w stanie zachować jedność i trwałość, a także żywą

¹⁸⁰ Zob. *Drugi Synod Częstochowski...*, s. 141; zob. także *Pierwszy Synod Diecezji Łódzkiej 1997–1999...*, s. 48.

¹⁸¹ *Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991...*, s. 136.

¹⁸² Zob. LEON XIII: *Encyklika „Arcanum divinae sapientiae”*. Warszawa 2002.

wieź z sobą i z Bogiem¹⁸³. Według konstytucji *Gaudium et spes* Soboru Watykańskiego II, zadaniem duszpasterstwa rodzin są ochrona i wspieranie wrodzonej godności stanu małżeńskiego oraz jego niezwyklej wartości sakralnej (nn. 47 i 52).

Troska Kościoła w Polsce o duszpasterstwo rodzin znajduje swój wyraz w uchwałach synodów. Zajmuje w nich dość znaczny obszar problemowy, na który składa się kilka wątków. Ustawodawcy synodalni, kierując przede wszystkim do duszpasterzy (choć nie wyłącznie) różnorodne polecenia, wskazania i sugestie, odwołują się często do adhortacji apostolskiej Jana Pawła II *Familiaris consortio*, do KPK oraz do odnośnych enuncjacji Konferencji Episkopatu Polski.

4.3.3.1. Obowiązek prowadzenia duszpasterstwa rodzin i jego struktura

Ustawodawcy synodalni uświadamiają najpierw duszpasterzom obowiązek prowadzenia duszpasterstwa rodzin, uznając, że jest to dziedzina posługi duszpasterskiej szczególnie doniosła. „Troska o rodzinę — głosi synod toruński — jest jednym z najważniejszych zadań duszpasterskich”¹⁸⁴, a synod zamojsko-lubaczowski stwierdza, że „małżeństwo i rodzina, jako podstawowe wspólnoty, stoją w centrum oddziaływania duszpasterskiego Kościoła”¹⁸⁵. Wszak — jak podkreśla to synod płocki — „najpowszechniejszą drogą realizacji powołania życiowego jest wspólnota małżeńska i rodzinna”¹⁸⁶.

Nic też dziwnego, że synody apelują do duszpasterzy o zdobywanie i pogłębianie znajomości złożonej problematyki związanej z życiem małżeńskim i rodzinnym, tylko wówczas bowiem będą w stanie wspierać rodziny w wypełnianiu zadań życia rodzinnego¹⁸⁷. „W systemie kształcenia księży — stwierdza synod wrocławski — należałoby w większym niż dotychczas zakresie uwzględnić problematykę duszpasterstwa rodzin”¹⁸⁸. Wiedzę z dziedziny dusz-

¹⁸³ Zob. B. MIERZWIŃSKI, P. LANDWÓJTOWICZ: *Geneza i rozwój duszpasterstwa rodzin w Polsce*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*. Red. R. KAMIŃSKI, G. PYŻLAK, J. GOLEŃ. Lublin 2013, s. 45.

¹⁸⁴ *Uchwały Pierwszego Synodu Diecezji Toruńskiej...*, s. 129.

¹⁸⁵ *I Synod Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej 1996–2001...*, s. 58.

¹⁸⁶ *XLII Synod Płocki (1987–1991)...*, s. 102.

¹⁸⁷ Zob. między innymi *Poznański Synod Archidiecezjalny 1992–1993...*, s. 25; *Statuty II Synodu Gdańskiego...*, s. 94.

¹⁸⁸ *Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991...*, s. 139.

pasterstwa rodzin — polecają ustawodawcy synodalni — powinni zdobywać już alumni seminariów duchownych¹⁸⁹.

Doceniając wagę duszpasterstwa rodzin, synody wiele uwagi poświęcają tworzeniu w diecezjach, dekanatach i parafiach odpowiednich struktur tegoż duszpasterstwa¹⁹⁰. Tak na przykład synod płocki, podobnie jak wiele innych zgromadzeń synodalnych, przewiduje ustanowienie diecezjalnego duszpasterza rodzin, który — wspierany przez diecezjalnych instruktorów poradnictwa rodzinnego — kieruje referatem ds. duszpasterstwa rodzin wydziału duszpasterskiego kurii diecezjalnej. Z kolei ustanowieni w dekanatach dekanalni duszpasterze rodzin są odpowiedzialni za stan i rozwój tegoż duszpasterstwa w wymienionych jednostkach (czuwanie nad odpowiednim organizowaniem katechizacji przedmałżeńskiej, rozwijanie sieci poradnictwa rodzinnego, troska o ujednolicenie wymagań w zakresie duszpasterstwa rodzin, troska o pomoce duszpasterskie, opieka nad pracownikami duszpasterstwa rodzin). Natomiast w parafiach troska o rodziny spoczywa na proboszczu (może on zlecić duszpasterstwo rodzin innemu kapłanowi posługującemu w parafii); w szczególności należy do niego staranie o należytą realizację przygotowania do życia w rodzinie, o właściwe przeżywanie liturgii sakramentu małżeństwa, o świeckich pracowników duszpasterstwa rodzin oraz o funkcjonowanie parafialnej poradni życia rodzinnego (poradnia taka winna działać w każdej parafii liczącej powyżej trzech tysięcy wiernych)¹⁹¹.

Wypowiadając się w sprawie duszpasterskiego obowiązku otaczania troską rodziny, synody zwracają uwagę na pasterskie i ojcowskie

¹⁸⁹ Zob. *Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim...*, s. 107; KONGREGACJA WYCHOWANIA KATOLICKIEGO: *Wskazania na temat formacji seminarzystów odnośnie do problemów związanych z małżeństwem i rodziną* (19.03.1995). W: *Posoborowe dokumenty Kościoła katolickiego o małżeństwie i rodzinie*. T. 2. Red. K. LUBOWIECKI. Kraków 1999, s. 127–149.

¹⁹⁰ Zob. *Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991...*, s. 134; II [powojenny] *Synod Archidiecezji Gnieźnieńskiej...*, s. 89.

¹⁹¹ Zob. *XLII Synod Płocki (1987–1991)...*, s. 171–172; *Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991...*, s. 479; *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972–1979*. T. 1..., s. 328; *Drugi Synod Częstochowski...*, s. 145; II [powojenny] *Synod Archidiecezji Gnieźnieńskiej...*, s. 95; *Poznański Synod Archidiecezjalny 1992–1993...*, s. 253–254; *Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim...*, s. 30; *II Synod Diecezji Lubelskiej 1977–1985...*, s. 66; *Pierwszy Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej...*, 187; *Poznański Synod Archidiecezjalny 1992–1993...*, s. 28–29; *Pierwszy Synod Prowincji Krakowskiej...*, s. 117; *Statuty II Synodu Gdańskiego...*, s. 54–55; *Pierwszy Synod Diecezji Elckiej 1997–1999...*, s. 50; *IV Synod Diecezji Tarnowskiej...*, s. 222–224; *I Synod Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej 1996–2001...*, s. 60–61.

odnoszenie się do tychże rodzin oraz wspieranie ich w potrzebach duchowych i materialnych; duszpasterze winni to zawsze czynić w duchu braterstwa, z cierpliwością, wyrozumiałością i miłością¹⁹².

Zdaniem wielu synodów, duszpasterska pomoc rodzinom powinna stanowić wręcz ich ewangelizację, zmierzając do efektywniejszego spełniania właściwych im zadań — takich, jak: zacieśnianie więzi rodzinnej, współpraca z łaską sakramentu małżeństwa, pogłębianie wiary, realizowanie celów małżeństwa, zaangażowanie apostołskie i społeczne¹⁹³.

Troska o rodzinę — jak to podkreśla się uchwałach synodów, między innymi krakowskiego i warszawskiego — powinna być także udziałem wiernych świeckich, łącznie ze specjalistami z różnych dziedzin¹⁹⁴. Oni to bowiem „powinni bronić interesów życia rodzinnego w sferze prawnej, gospodarczej i społecznej oraz popierać instytucje mające na względzie dobro rodziny”¹⁹⁵. Kapłani więc winni pozyskiwać mężczyzn i kobiety, zwłaszcza wśród młodych małżeństw, do współpracy w duszpasterstwie rodzin — zachęca synod poznański¹⁹⁶. Synody zwracają przy tym uwagę na potrzebę przygotowania osób świeckich do angażowania się w duszpasterstwo rodzin¹⁹⁷.

4.3.3.2. Główne kierunki duszpasterstwa rodzin

Przejawów troski duszpasterzy o rodziny synody upatrują generalnie w takich działaniach, jak: zwyczajne duszpasterstwo parafialne, głoszenie homilii na tematy rodzinne, prowadzenie katechizacji małżeństw, organizowanie rekolekcji, dni skupienia i specjalnych nabożeństw oraz spotkań dla nowożeńców i młodych małżeństw, wskazywanie małżonkom odpowiedniej lektury religijnej, wygła-

¹⁹² Zob. *Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim...*, s. 107; *Drugi Synod Częstochowski...*, s. 152.

¹⁹³ Zob. *Aby byli jedno. Drugi Synod Diecezji Sandomierskiej...*, s. 267–268.

¹⁹⁴ Zob. *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972–1979. T. 1...*, s. 330; *Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej...*, s. 189.

¹⁹⁵ *Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej...*, s. 190; zob. także D. ROJEK: *Recepcja nauki Soboru Watykańskiego II...*, s. 245–246.

¹⁹⁶ Zob. *Poznański Synod Archidiecezjalny 1992–1993...*, s. 253–254.

¹⁹⁷ Zob. między innymi *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972–1979. T. 1...*, s. 364; *Synod Archidiecezji Przemyśkiej 1995–2000...*, s. 17–18; *Uchwały Pierwszego Synodu Diecezji Toruńskiej...*, s. 129.

szanie prelekcji o tematyce rodzinnej, organizowanie w parafii jubileuszy małżeńskich, inicjowanie, wspieranie i ożywianie wspólnot kościelnych, grup, ruchów i stowarzyszeń angażujących się w pracę na rzecz rodziny (w tym Stowarzyszenia Rodzin Katolickich), rozwijanie ruchu Kościoła domowego, kierowanie małżonków do poradni rodzinnych, niesienie im pomocy w trudnych sytuacjach¹⁹⁸, organizowanie specjalnych seminariów dokształcających w zakresie życia rodzinnego, organizowanie spotkań stanowych dla małżonków¹⁹⁹. Jako specjalną formę duszpasterstwa rodzin synody wskazują duszpasterstwo sakramentalne, związane z przyjmowaniem sakramentów świętych, a więc chrztu dzieci, ich pierwszej spowiedzi i Komunii Świętej, bierzmowania dzieci dorastających czy zawierania małżeństwa przez dzieci dorosłe²⁰⁰.

Gdy chodzi natomiast o zasadnicze kierunki oddziaływania duszpasterskiego na rzecz rodziny, to — jak się wydaje — trafnie wskazuje je synod wrocławski:

- rozpoczęcie nowej, intensywnej ewangelizacji małżeństwa i rodziny, tak by małżonkowie oraz ich dzieci rozpoznali zamysł Boży względem siebie i rozpoczęli jego realizację;
- głębsze wprowadzenie małżeństwa i rodziny w tajemnice Bożego uświęcenia (przez modlitwę i sakramenty);

¹⁹⁸ Najczęściej chodzi o rodziny wielodzietne, rodziny dotknięte bezrobociem, rodziny, w których dzieci są pozbawione opieki lub porzucone, rodziny, w których matki lub ojcowie samotnie wychowują dzieci, rodziny, w których jedno z małżonków przebywa na emigracji bądź pracuje poza domem, rodziny, w których brak jednego z małżonków, rodziny, w których małżonkowie należą do różnych wspólnot religijnych, rodziny wyizolowane z więzi społecznej i parafialnej, rodziny zaniedbane pod względem religijno-moralnym, rodziny będące w rozłacie, rodziny patologiczne, rodziny z dziećmi szczególnej troski. Zob. *Aby byli jedno. Drugi Synod Diecezji Sandomierskiej...*, s. 269—270; D. ROJEK: *Recepcja nauki Soboru Watykańskiego II...*, s. 290—305.

¹⁹⁹ Zob. *Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985—1991...*, s. 479; *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972—1979. T. 1...*, s. 328; *Drugi Synod Częstochowski...*, s. 145; *II [powojenny] Synod Archidiecezji Gnieźnieńskiej...*, s. 95; *Poznański Synod Archidiecezjalny 1992—1993...*, s. 253—254; *Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim...*, s. 30; *II Synod Diecezji Lubelskiej 1977—1985...*, s. 66; *Pierwszy Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej...*, 187; *Poznański Synod Archidiecezjalny 1992—1993...*, s. 28—29; *Pierwszy Synod Prowincji Krakowskiej...*, s. 117; *Statuty II Synodu Gdańskiego...*, s. 54—55; *Pierwszy Synod Diecezji Ełckiej 1997—1999...*, s. 50; *IV Synod Diecezji Tarnowskiej...*, s. 222—224; *I Synod Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej 1996—2001...*, s. 60—61.

²⁰⁰ Zob. D. ROJEK: *Recepcja nauki Soboru Watykańskiego II...*, s. 259—271; *II Synod Diecezji Włocławskiej...*, s. 356—357.

— zwrócenie się ku moralnym i materialnym potrzebom rodziny, udzielanie jej wielorakiej pomocy (inicjowanie różnorodnych form działania na rzecz rodziny i przez rodzinę)²⁰¹.

Można powiedzieć, że program ten jest rodzajem syntezy wszelkich form, które wobec duszpasterstwa rodzin wskazują synody.

Nowa ewangelizacja małżeństwa i rodziny — głosi synod wrocławski — powinna zmierzać do pogłębienia świadomości małżonków i ich potomstwa co do podstawowych zasad Kościoła dotyczących małżeństwa i rodziny. Konieczność owego pogłębienia świadomości rodzin synod widzi w odniesieniu do dziewięciu podstawowych kwestii, którymi są:

- miłość jako najcenniejszy dar Boga dla człowieka;
- małżeństwo sakramentalne jako nierozzerwalna komunია dwojga osób (nierozzerwalność tego związku należy głosić i przypominać o niej z całą mocą);
- wielka ofiara, jakiej wymaga zachowanie i doskonalenie owej komunii (w świecie przesiąkniętym konsumpcjonizmem i hedonizmem należy tę prawdę odważnie głosić — tym bardziej że egoizm, konflikty i napięcia niszczą najbardziej ową komunię rodzinną);
- objawiona przez Boga godność kobiety, stworzonej do macierzyństwa, oraz jej odpowiedzialność (stosując wielorakie formy oddziaływania duszpasterskiego, należy przewyższać przekonanie, że „większy zaszczyt przynosi kobiecie praca poza domem niż macierzyństwo i praca w rodzinie”);
- rola mężczyzny jako małżonka i ojca (miłość małżonki i miłość dzieci „są dla mężczyzny naturalną drogą do zrozumienia i urzeczywistnienia swego ojcostwa”);
- służba życiu jako podstawowe zadanie rodziny (płodność miłości małżeńskiej to nie tylko rodzenie dzieci, lecz także przekazywanie dzieciom owoców moralnych, duchowych i nadprzyrodzonych dla dobra społeczeństwa i Kościoła; rodzice są pierwszymi i głównymi wychowawcami swoich dzieci, a „rodzina jest pierwszą i najważniejszą szkołą wszelkich cnót społecznych”);
- wychowanie do miłości, realizowane przez rodziców oraz duszpasterzy i wychowawców, jako wielki dar Stwórcy dla człowieka (należy czuwać, by wychowanie seksualne dzieci dokonywało się pod troskliwym okiem ich rodziców — zarówno w domu, jak i w „wybranych przez nich ośrodkach wychowawczych”);

²⁰¹ Zob. *Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991...*, s. 134.

- aktywizacja rodzin katolickich w życiu społecznym, gospodarczym i politycznym dla dobra Kościoła i społeczeństwa;
- powołanie rodziny chrześcijańskiej do podejmowania „żywego i odpowiedzialnego udziału w posłannictwie Kościoła”²⁰².

Wymienione problemy dotyczące małżeństwa i rodziny synod wrocławski uznał za najistotniejsze dla ożywienia różnorodnych form duszpasterskiego oddziaływania na rodziny w ramach nowej ewangelizacji. Od świadomości, jaką mają na ten temat małżonkowie i ich dzieci, zależy skuteczność wszelkich działań prowadzonych w ramach duszpasterstwa rodzin.

Kolejny warunek powodzenia owych działań, jakim jest głębsze wprowadzenie małżeństwa i rodziny w tajemnice Bożego uświęcenia, oznacza nic innego, jak uświęcenie małżeństwa i rodziny. Wszak powszechne powołanie do świętości obejmuje również małżonków oraz rodziców chrześcijańskich. Właściwym źródłem ich uświęcenia jest przyjęty przez nich sakrament małżeństwa, który ich „umacnia i jakby konsekruje do obowiązków i godności ich stanu”²⁰³.

Synod wymienia jedenaście najważniejszych źródeł i okoliczności uświęcenia rodziny, wskazując następujące:

- Eucharystia (istnieje szczególny związek między Eucharystią i małżeństwem; w każdą niedzielę i święta nakazane rodzina powinna uczestniczyć we Mszy Świętej; należy dążyć, by przyjmowała także Komunię Świętą);
- sakrament pokuty i pojednania (korzystanie z niego umożliwia przywrócenie jedności nie tylko z Bogiem, lecz także domowników między sobą; zaleca się odprawianie codziennego rachunku sumienia, co pozwala kształtować wrażliwe sumienie);
- sakrament chrztu (należy pamiętać o wyborze dla dziecka patrona jako wzoru do naśladowania; dobierać na chrzestnych praktykujących katolików; przeżyć dzień chrztu w duchu chrześcijańskim, jako uroczystość rodzinną);
- pierwsza spowiedź i Komunia Święta dziecka (za przygotowanie dziecka do tych sakramentów odpowiedzialni są rodzice, którym powinna pomóc wspólnota parafialna; strona materialna uroczystości komunijnej nie może przesłonić spotkania z Jezusem; do Komunii Świętej powinna wówczas przystąpić cała rodzina);
- sakrament bierzmowania dziecka (przyjęcie tego sakramentu powinno być ważnym wydarzeniem rodzinnym; należy tak usposobić dziecko, by nie traktowało bierzmowania jako formalności,

²⁰² Ibidem, s. 134–136.

²⁰³ FC, n. 56.

lecz by dostrzegało w nim działanie Ducha Świętego; proponuje się odnowienie przez bierzmowanego przyrzeczenia abstynencji złożonego w dniu Pierwszej Komunii Świętej);

- wybór drogi życiowej przez dorastające dziecko (małżeństwo, kapłaństwo, życie zakonne, stan bezżenny w świecie; należy uczyć dziecko modlitwy o odczytanie powołania życiowego oraz wdrażać do okazywania szacunku osobom, które dokonały już wyboru);
- ciężka choroba lub zbliżająca się śmierć kogoś w rodzinie (domownicy powinni się zatroszczyć o towarzyszenie choremu wspólną modlitwą, uświadomienie mu uzdrawiającego działania sakramentu chorych);
- religijne wychowanie dziecka (powinno objąć między innymi wdrażanie go do modlitewnej pamięci o zmarłych członkach rodziny, a także do odwiedzania grobów i dbania o nie);
- otwieranie się członków rodziny chrześcijańskiej na słowo Boże i zjednoczenie w modlitwie (wspólne czytanie Pisma Świętego oraz jego rozważanie w aspekcie praktycznego zastosowania w życiu);
- wspólna modlitwa rodziny (najlepiej wieczorem; modlitwa różańcowa; modlitwa związana ze spożywaniem posiłków);
- okolicznościowe nabożeństwa liturgiczne i paraliturgiczne (udział członków rodziny między innymi w uroczystości ku czci Świętego Józefa, przed rozpoczęciem i zakończeniem roku szkolnego, z okazji zdania matury itp.)²⁰⁴.

Co się dotyczy trzeciego obszaru urzeczywistniania duszpasterstwa rodzin, jakim powinno być zwrócenie się ku moralnym i materialnym potrzebom rodziny przez świadczenie jej wielorakiej pomocy (diakonia w małżeństwie i rodzinie), synod udziela wskazówek, które odnoszą się do różnorodnych działań związanych z wykonywaniem owej diakonii. Tak więc powinna się ona wyrażać:

- w trosce o tych wszystkich, którzy odczuwają wielkie trudności materialne i duchowe, wobec czego nie są w stanie zapewnić sobie godziwych warunków życia;
- w panowaniu w rodzinie ducha służby skierowanej ku osobom starszym i niesprawnym w rodzinie;
- w niesieniu pomocy charytatywnej rodzinom potrzebującym (w sferze materialnej: odzież, żywność; w sferze duchowej i społecznej: nawiązywanie kontaktu z rodzinami wyizolowanymi

²⁰⁴ Zob. *Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991...*, s. 137–139.

- z więzi społecznej i parafialnej, poznawanie potrzeb i trosk innych rodzin i ludzi samotnych);
- w służeniu sobie przez rodziny wzajemną pomocą w przygotowaniu uroczystości związanych z przyjęciem sakramentów, między innymi w trosce o wystrój świątyni podczas uroczystości Pierwszej Komunii Świętej, bierzmowania;
 - w okazywaniu wrażliwości na ludzkie cierpienie (między innymi przez posługę w chorobie i cierpieniu, zwłaszcza w ramach hospicjum);
 - w organizowaniu czasu wolnego dla dzieci i młodzieży — zarówno w ciągu roku szkolnego, jak i w okresie wakacji (między innymi prowadzenie parafialnych grup zainteresowań, jak: chóry, schole, zespoły teatralne, muzyczne, modlitewne, powołańowe, ministranckie);
 - w organizowaniu (wraz z duszpasterzami) dla rodzin w parafii wyjazdów pielgrzymkowych do miejsc kultu religijnego, także poza diecezję;
 - w organizowaniu ochronek dla dzieci na czas nieobecności rodziców załatwiających różne sprawy, a także w organizowaniu przedszkoli;
 - w zapewnieniu (w miarę możliwości) — w parafii lub dekanacie — poradnictwa prawnego dla osób i rodzin w sytuacjach trudnych, szczególnie dla osób samotnie wychowujących dzieci;
 - w obejmowaniu systematyczną opieką osób samotnie wychowujących dzieci;
 - we włączaniu w życie parafialne rodzin znajdujących się w sytuacjach trudnych²⁰⁵.

Wydaje się, że tak nakreślony program form niesienia pomocy duszpasterskiej rodzinom — w trzech płaszczyznach — może stanowić wymowny i konkretny wyraz troski Kościoła partykularnego o Kościół domowy.

Uchwały innych synodów zawierają takie same lub podobne wskazania, przy czym wypada wspomnieć o odwiedzinach duszpasterskich, która to forma duszpasterstwa rodzin nie wybrzmiała wyraźnie w synodzie wrocławskim. Zwraca się uwagę przede wszystkim na wizytę kolędową, która powinna być okazją do wniesienia do domów chrześcijańskich błogosławieństwa Bożego, pokoju i radości²⁰⁶; jej głównym celem jest dobro duchowe wier-

²⁰⁵ Zob. *ibidem*, s. 142—143.

²⁰⁶ Zob. *Poznański Synod Archidiecezjalny 1992—1993...*, s. 30; *II Synod Diecezji Włocławskiej...*, s. 109; *I Synod Diecezji Łowickiej 1995—1999...*, s. 35.

nych²⁰⁷. „Kołęda”, która ma charakter religijno-duszpasterski, pomaga duszpasterzowi lepiej poznać odwiedzane rodziny i nawiązać z nimi bliższy kontakt; stanowi dobrą okazję do oddziaływania duszpasterza na życie religijno-moralne rodzin w parafii. Staje się też właściwym miejscem do omawiania z rodzinami różnorodnych zagadnień z życia Kościoła i wspólnoty parafialnej²⁰⁸.

Niektóre synody, jak poznański, zachęcają duszpasterzy do systematycznego odwiedzania rodzin niezależnie od wizyty kołędowej, a więc w ciągu roku²⁰⁹, a synod gnieźnieński sugeruje korzystanie przez duszpasterzy z uroczystości rodzinnych (chrzest dziecka, Pierwsza Komunia Święta, zawarcie małżeństwa czy imieniny)²¹⁰.

Należy dodać, że wiele zgromadzeń synodalnych, za sugestią konstytucji *Gaudium et spes* (n. 52) Soboru Watykańskiego II, podkreśla rolę ruchów, stowarzyszeń i wspólnot kościelnych mających na celu niesienie pomocy rodzinom. Mówi się tu o zespołach rodzin o charakterze doksztalcającym, o rodzinnych kręgach wymiany myśli (jak Kościół domowy) oraz o takich wspólnotach, jak: Rodzina Rodzin, Neokatechumenat, Ognisko Rodzin Katolickich, Przymierze Rodzin, Różaniec Rodzinny, Ruch w Obronie Życia, Dzieło Maryi, Stowarzyszenie Rodzin Katolickich czy Ruch Szensztacki²¹¹.

4.3.4. Troska duszpasterska o osoby żyjące w związkach nieregularnych

Znaczącym obszarem należącym do duszpasterstwa rodzin jest troska o osoby żyjące w związkach nieregularnych (niekanonicz-

²⁰⁷ Zob. Poznański Synod Archidiecezjalny 1992–1993..., s. 30.

²⁰⁸ Zob. II [powojenny] Synod Archidiecezji Gnieźnieńskiej..., s. 98; Statuty II Synodu Gdańskiego..., s. 96; II Synod Diecezji Włocławskiej..., s. 109; Pierwszy Synod Diecezji Elckiej 1997–1999..., s. 50; I Synod Diecezji Drohiczyńskiej..., s. 115; Uchwały Pierwszego Synodu Diecezji Toruńskiej..., s. 131–132.

²⁰⁹ Zob. Poznański Synod Archidiecezjalny 1992–1993..., s. 32.

²¹⁰ Zob. II [powojenny] Synod Archidiecezji Gnieźnieńskiej..., s. 98.

²¹¹ Zob. Pierwszy Synod Prowincji Krakowskiej..., s. 117; Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim..., s. 161; Drugi Synod Częstochowski..., s. 146–147; Pierwszy Synod Diecezji Elckiej 1997–1999..., s. 51; Pierwszy Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej..., s. 20; Poznański Synod Archidiecezjalny 1992–1993..., s. 260; II Synod Diecezji Włocławskiej..., s. 109; I Synod Diecezji Łowickiej 1995–1999..., s. 36; IV Synod Diecezji Tarnowskiej..., s. 212; XLII Synod Płocki (1987–1991)..., s. 102.

nych). Rozbicie jedności, trwałości rodziny synod tarnowski uznaje za problem „najwyższej wagi z racji złożonych i rozległych skutków osobistych i społecznych”²¹².

Odnosnie do osób trwających w związkach nieregularnych ustawodawcy synodalni wyjaśniają najpierw, że choć pozostają one wyznawcami Kościoła katolickiego — to jednak, stosownie do tradycyjnej nauki Kościoła, potwierdzonej przez Jana Pawła II w adhortacji apostolskiej *Familiaris consortio* (n. 84), nie mogą korzystać z sakramentów pokuty i pojednania oraz Eucharystii²¹³. W uchwałach niektórych zgromadzeń synodalnych, między innymi IV warszawskiego, znajdują się wyjaśnienia postanowień wymienionego dokumentu papieskiego dotyczące warunków, których spełnienia wymaga się od tych osób, aby mogły skorzystać z owych sakramentów (żałują, że naruszyli nierozzerwalność małżeństwa; nie mogą się rozstać z ważnych powodów, na przykład wychowanie dzieci, zadośćuczynić obowiązkowi rozstania się; postanawiają żyć w pełnej wstrzeźliwości, a więc powstrzymać się od aktów, które przysługują jedynie małżonkom)²¹⁴.

Stosownie do dyspozycji adhortacji apostolskiej *Familiaris consortio* (n. 84) synody nakładają następnie na duszpasterzy obowiązek roztoczenia opieki nad osobami, o których mowa. Apelują więc o uświadamianie im, iż na mocy niezatartego charakteru chrztu oraz bierzmowania nie tylko nadal należą do Kościoła katolickiego, lecz powinny uczestniczyć w jego życiu, a także — jak uznają między innymi synody krakowski i krakowski prowincjalny — mają dostęp do łaski nawrócenia²¹⁵. Zachęcają takie osoby do codziennej modlitwy, uczestniczenia we Mszy Świętej i w innych nabożeństwach oraz do przyjmowania sakramentaliów. Podkreślają, że samo pragnienie przyjęcia Komunii Świętej (tak zwana Komunia Święta duchowa) powinno mieć dla nich duże znaczenie²¹⁶.

²¹² IV Synod Diecezji Tarnowskiej..., s. 224.

²¹³ Zob. Pierwszy Synod Prowincji Krakowskiej..., s. 119; IV Synod Diecezji Tarnowskiej..., s. 224—225; II Synod Diecezji Lubelskiej 1977—1985..., s. 66. Por. W. GÓRAŁSKI: Problem dostępu do sakramentów świętych osób żyjących w małżeństwach pozasakramentalnych. W: *Małżeństwo i rodzina w świetle nauki Kościoła i współczesnej teologii*. Red. A.L. SZAŁAŃSKI. Lublin 1985, s. 338—339.

²¹⁴ Zob. IV Synod Archidiecezji Warszawskiej..., s. 95—96. Por. I Synod Diecezji Drohiczyńskiej..., s. 95—96; Drugi Synod Częstochowski..., s. 150—151.

²¹⁵ Zob. Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972—1979. T. 1..., s. 330; Pierwszy Synod Prowincji Krakowskiej..., s. 119; por. także II Synod Diecezji Lubelskiej 1977—1985..., s. 66.

²¹⁶ Zob. *Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim...*, s. 57.

Niektórzy ustawodawcy synodalni zalecają, by uświadamiać osobom, o których mowa, wartość rachunku sumienia i żalu za grzechy oraz wolę poprawy i nawrócenia²¹⁷. Synod lubelski na przykład poleca praktykowanie takich form żalu, jak: pokutne części Mszy Świętej, nabożeństwa pokutne, post, jałmużnę, cierpliwe znoszenie przeciwności życiowych, dobrowolne umartwienia²¹⁸. Natomiast synod kielecki zaleca praktykowanie modlitwy o miłosierdzie Boże dla tych osób, by przynajmniej w obliczu śmierci mogły w pełni pojednać się z Bogiem i otrzymać sakramentalne rozgrzeszenie oraz przyjąć sakrament namaszczenia chorych i Komunię Świętą²¹⁹. Z kolei synod katowicki zachęca, by osoby te polecały Bogu godzinę swej śmierci²²⁰, synod lubelski zaś apeluje o ich udział w parafialnych dziełach charytatywnych²²¹. Bardzo wymownie brzmi wezwanie synodu koszalińsko-kołobrzeskiego skierowane do duszpasterzy, by ze szczególnym zaangażowaniem zatroszczyli się o zbawienie małżonków znajdujących się w sytuacjach nieprawidłowych, niezgodnych z doktryną Kościoła²²².

Synody, między innymi tarnowski, drohiczyński i poznański, poświęcają wiele uwagi zachętom kierowanym do duszpasterzy, by przekonywali żyjących w związkach nieregularnych do troski o religijne wychowanie dzieci, zgodnie z nauką katolicką, wszak to właśnie one, uformowane religijnie i w stosownym czasie poinformowane o sytuacji rodziców, przyjmując sakramenty, mogą stać się pośrednikami łask sakramentalnych dla tychże rodziców²²³.

Niejednokrotnie synody zwracają się — zarówno do duchownych, jak i wiernych świeckich — z poleceniem, by na osoby trwające w niekanonicznych związkach małżeńskich nie patrzyli jak na odrzuconych przez Boga lub przez Niego potępionych²²⁴, wszak osądzanie ludzi należy do Stwórcy²²⁵. Wypada raczej zachęcać do modlitwy za takie osoby i czynić wszystko, by czuły się wyznawcami Kościoła, miłosiernej matki, licząc na łaskę nawrócenia²²⁶. Jak

²¹⁷ Zob. *Pierwszy Synod Prowincji Krakowskiej...*, s. 119.

²¹⁸ Zob. *II Synod Diecezji Lubelskiej 1977–1985...*, s. 86.

²¹⁹ Zob. *III Synod Diecezji Kieleckiej 1984–1991...*, s. 248.

²²⁰ Zob. *Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim...*, s. 150.

²²¹ Zob. *II Synod Diecezji Lubelskiej 1977–1985...*, s. 66; por. także D. ROJEK: *Recepcja nauki Soboru Watykańskiego II...*, s. 321–322.

²²² Zob. *Pierwszy Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej...*, s. 15.

²²³ Zob. *IV Synod Diecezji Tarnowskiej...*, s. 224; *I Synod Diecezji Drohiczyńskiej...*, s. 95; *Poznański Synod Archidiecezjalny 1992–1993...*, s. 124.

²²⁴ Zob. między innymi *Drugi Synod Częstochowski...*, s. 150.

²²⁵ Zob. *Pierwszy Synod Prowincji Krakowskiej...*, s. 118.

²²⁶ Zob. *II Synod Diecezji Lubelskiej 1977–1985...*, s. 66.

stwierdza się w uchwałach synodu częstochowskiego, małżonkom takim wypada okazać niezbędną pomoc celem trwania przy Bogu i wypełniania obowiązków chrześcijańskich. Niemniej jednak ustawodawca synodalny zauważa, że niezbędna jest tu roztropność, by małżonkowie, o których mowa, nie dopatrywali się w działaniach duszpasterskich afirmacji swego statusu i nie utwierdzali się na złej drodze²²⁷.

Synody dostrzegają poza tym potrzebę tworzenia specjalnych ośrodków duszpasterstwa małżeństw niekanonicznych, w których powinny się odbywać między innymi indywidualne rozmowy w kancelarii parafialnej lub w poradni rodzinnej. Sugerują również uruchamianie duszpasterskich telefonów zaufania, a także organizowanie rekolekcji dla osób żyjących w takich związkach²²⁸.

Jako dobrą okazję do duszpasterskiego oddziaływania na małżonków, którzy nie mają ślubu kościelnego, niektóre synody wskazują wizytę „kolędową”, kiedy to duszpasterz ma sposobność roztropnego i nacechowanego miłością naświetlenia sytuacji takich osób i wskazania im drogi postępowania²²⁹. „Kolęda” jest też — jak zauważają synody — właściwą sposobnością do duszpasterskiego napomnienia osób żyjących w tak zwanym małżeństwie na próbę lub w wolnym związku i niemających przeszkód do zawarcia małżeństwa kanonicznego. Synod tarnowski stwierdza, że osoby takie „w sposób otwarty odrzucają prawo Boże i są powodem zgorszenia dla wspólnoty parafialnej”²³⁰. Odbywający wizytę duszpasterską powinien — jak to podkreśla synod zamojsko-lubaczowski — nakłaniać takie osoby do uregulowania swojej sytuacji życiowej²³¹. Zadaniem duszpasterza — stwierdza synod toruński — jest „pomóc tym osobom w uregulowaniu ich kościelnego statusu”²³². Z kolei synod częstochowski, widząc potrzebę zajęcia się takimi związkami, poleca, by duszpasterze wykorzystali wszelkie możliwości uważnienia związków nieważnych, gdy nie istnieją przeszkody kanoniczne²³³.

Specjalną troską otaczają ustawodawcy synodalni małżeństwa rozbite, usilnie zachęcając duszpasterzy do niesienia pomocy mał-

²²⁷ Zob. *Drugi Synod Częstochowski...*, s. 150.

²²⁸ Zob. *Poznański Synod Archidiecezalny 1992–1993...*, s. 260–261; *II Synod Diecezji Włocławskiej...*, s. 139; *Drugi Synod Częstochowski...*, s. 150.

²²⁹ Zob. *IV Synod Archidiecezji Warszawskiej...*, s. 37; por. także D. ROJEK: *Recepcja nauki Soboru Watykańskiego II...*, s. 326.

²³⁰ *IV Synod Diecezji Tarnowskiej...*, s. 224. Zob. także *Synod Archidiecezji Włocławskiej 1985–1991...*, s. 484.

²³¹ Zob. *I Synod Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej 1996–2001...*, s. 61.

²³² *Uchwały Pierwszego Synodu Diecezji Toruńskiej...*, s. 387.

²³³ *Drugi Synod Częstochowski...*, s. 111.

żonkom, tak by mogli pojednać się i podjąć na nowo wspólnotę życia²³⁴. Natomiast w odniesieniu do małżonków żyjących w separacji synod drohiczyński przypomina o obowiązku zachowania więzi małżeńskiej²³⁵. Gdy jednak niemożliwe okaże się pojednanie stron, należy zbadać okoliczności i zorientować się, czy jest podstawa do wniesienia skargi sądowej o stwierdzenie nieważności małżeństwa lub złożenia prośby o dyspensę od małżeństwa niedopełnionego (jeśli *de facto* małżeństwo nie zostało skonsumowane)²³⁶.

4.4. Uwagi końcowe

Jeśli Kościół wymaga ciągłej odnowy i reformy, to historia niezbicie wskazuje, że zarówno sobory powszechne (w odniesieniu do Kościoła powszechnego), jak i synody (w odniesieniu do Kościołów lokalnych i partykularnych) stanowią odpowiedni po temu instrument. Zachodząca zaś między soborami i synodami ścisła relacja oznacza, że te ostatnie stanowią rodzaj pasa transmisyjnego, który umożliwia wdrażanie w życie kościelnych wspólnot lokalnych oraz wspólnot partykularnych nauki i postanowień dyscyplinarnych tych pierwszych.

Potrzeba upowszechnienia i recepcji bogatego dorobku Soboru Watykańskiego II przez Kościół w Polsce znalazła swój wyraz już od 1967 roku — między innymi w inicjowaniu synodów diecezjalnych. Środkiem służącym realizacji tego zadania w wymiarze nieco szerszym stał się II Polski Synod Plenarny (1991—1999), przeprowadzony w okresie doniosłych zmian politycznych i społecznych dokonujących się w Polsce. Synod ten podjął wyzwanie czasu, jakim było przeprowadzenie w duchu soborowym tak bardzo potrzebnej w tym kraju nowej ewangelizacji. Uchwalone przez to zgromadzenie dokumenty, oparte na doktrynie Vaticanum II, pogłębiające świadomość eklezjalną ludu Bożego w kraju nad Wisłą, miały stać się kołem zamachowym ożywienia wiary, kształtowania postaw etycznych i budzenia odpowiedzialności za Kościół u progu XXI stulecia.

²³⁴ Zob. *Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985—1991...*, s. 484; *IV Synod Diecezji Tarnowskiej...*, s. 224; *II Synod Diecezji Włocławskiej...*, s. 106; *I Synod Diecezji Łowickiej 1995—1999...*, s. 71; *III Synod Archidiecezji Łódzkiej...*, s. 140—141; *III Synod Diecezji Kieleckiej...*, s. 248.

²³⁵ Zob. *I Synod Diecezji Drohiczyńskiej...*, s. 94—95.

²³⁶ Zob. *II Synod Diecezji Włocławskiej...*, s. 110.

Urzeczywistnianie dzieła posoborowej odnowy i reformy dokonuje się również podczas synodów prowincjalnych i zgromadzeń synodalnych w Kościołach partykularnych. Zarówno synod prowincjalny krakowski i czternaście synodów diecezjalnych odbytych przed zamknięciem II Polskiego Synodu Plenarnego, jak i dwadzieścia pięć synodów diecezjalnych zainicjowanych po jego zakończeniu, podjęło zadanie recepcji nauki Soboru Watykańskiego II, a te ostatnie — także recepcji uchwał synodu plenarnego. Podczas gdy siedem pierwszych synodów (o charakterze doktrynalno-teologicznym), zwołanych przez biskupów diecezjalnych przed promulgacją KPK z 1983 roku, służyło głównie asymilacji nauczania soborowego, synody zakończone po ogłoszeniu tej kodyfikacji podejmują — w większej części — zadanie dostosowania prawa diecezjalnego do norm kodeksowych (nowo powstałe diecezje tworzą prawo diecezjalne od podstaw). Obydwa przypadki ujawniają głęboką troskę biskupów diecezjalnych, wykonujących na synodach swą władzę ustawodawczą, o odnowę duszpasterską własnych Kościołów partykularnych.

Troska duszpasterska ustawodawców synodalnych w Polsce objęła między innymi znaczący obszar życia społecznego i zarazem kościelnego, jaki stanowi, zbudowana na małżeństwie, rodzina, ów Kościół domowy, szczególnie wspólnota miłości i solidarności. Dostrzegając zagrożenia chrześcijańskiego etosu współczesnej rodziny, zgromadzenia synodalne nie tylko jednoznacznie przypominały naukę Kościoła w tym zakresie, lecz również wskazały drogi urzeczywistniania chrześcijańskiego ideału instytucji rodzinnej. W uchwałach synodalnych nie pominięto też stosownych wyzwań stojących współcześnie przed duszpasterzami.

Gdy chodzi o II Polski Synod Plenarny, to obszerny dokument *Powołanie do życia w małżeństwie i rodzinie*, oparty na Piśmie Świętym, dokumentach Vaticanum II oraz posoborowych enuncjacjach Stolicy Apostolskiej, stanowi pogłębiony i szeroki wywód zawierający zasady nauki katolickiej w przedmiocie życia małżeńskiego i rodzinnego, a także jej odniesienie do współczesnych uwarunkowań rodziny oraz stosownych wskazań skierowanych pod adresem zarówno Kościoła, jak i świeckich władz publicznych.

W analogiczny sposób problematykę rodziny ujmuje synod prowincjalny krakowski oraz synody diecezjalne. Analiza uchwał tych zgromadzeń pozwala stwierdzić, że czynią to jednak w sposób dość zróżnicowany, w zależności od przyjętej formuły synodalnej (*stricte* jurydycznej czy bardziej doktrynalno-duszpasterskiej). Podczas gdy jedno formułują odnośne treści na temat rodziny jedynie w postaci

związków norm prawych (statuty), a inne czynią to także (lub wyłącznie) w odpowiednich instrukcjach, to jeszcze inne — na wzór II Polskiego Synodu Plenarnego — pochylają się nad wymienioną instytucją w obszernych niejednokrotnie i wielowarstwowych opisach sytuacji i odpowiednich wskazaniach duszpasterskich.

Wola ustawodawców synodalnych zaradzenia potrzebom duchowym i materialnym rodziny oraz nadania jej czy utrwalenia chrześcijańskiego kształtu generalnie nakazała im nakreślić warunki życia tej podstawowej komórki społecznej, wskazać jej podstawowe zadania, zwrócić baczną uwagę na duszpasterstwo rodzin oraz ukierunkować działania duszpasterskie dotyczące związków tak zwanych nieregularnych.

Z licznych kart uchwał synodalnych poświęconych rodzinie przebiega niezwykła troska pasterzy Kościoła w Polsce i pozostałych uczestników synodów o rodzinę. Można powiedzieć, że dają tym samym wyraz przekonaniu, że — jak głosi konstytucja soborowa *Gaudium et spes* — „szczęście osoby i społeczności ludzkiej oraz chrześcijańskiej wiąże się ściśle z pomyślną sytuacją wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej” (n. 47). Kierując się wskazaniem Vaticanium II, normami KPK oraz enuncjacjami Konferencji Episkopatu Polski²³⁷ o obowiązku świadczenia pomocy małżeństwu i rodzinie spoczywającym na Kościele, zgromadzenia synodalne diagnozują warunki życia współczesnej rodziny oraz wskazują odpowiednie formy działań duszpasterskich na rzecz tej instytucji na różnych poziomach: od regionalnego do parafialnego. W poczuciu ogromnej odpowiedzialności za losy polskiej rodziny synody wzywają wiele środowisk do aktywizacji oraz do współpracy z duszpasterzami, tym ostatnim zaś uświadamiają, że ofiarna służba rodzinie stanowi ich szczególną misję.

²³⁷ Zob. między innymi *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim* [5 IX 1986]. „Miesięcznik Pasterski Płocki” 1987, nr 3, s. 81—115; *Instrukcja Episkopatu Polski w sprawie duszpasterstwa małżeństw o różnej przynależności kościelnej* [11 III 1987]. „Miesięcznik Pasterski Płocki” 1987, nr 3, s. 115—124; *Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski dla duszpasterzy z dnia 22 października 1998 r. dotycząca małżeństwa konkordatowego* [z załącznikiem]. W: W. GÓRALSKI: *Zawarcie małżeństwa konkordatowego w Polsce*. Warszawa 1998, s. 129—137; KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI: *Dyrektorium duszpasterstwa rodzin. Dokument przyjęty podczas 322. Zebrania Plenarnego Konferencji Episkopatu Polski w Warszawie w dniu 1 maja 2003 r.* Warszawa 2003.

W orbicie idei Kościoła domowego

5.1. Wstęp

Kluczem do zgłębienia relacji rodziny i Kościoła jest refleksja nad soborową ideą *Ecclesia domestica*¹. Nie trzeba wykazywać zasadności tej węzłowej rekomendacji. Dość przypomnieć regularność, z jaką Święty Jan Paweł II — przywołując passusy przedmiotowego wykładu Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium*, Dekretu o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem*² czy Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*³ — wraca do myśli, wyznaczającej eklezjologiczny topos: rodzina chrześcijańska, ontycznie wpisana w tajemnicę Kościoła, pozostaje niezastąpionym uczestnikiem jego zbawczego posłannictwa. W rzeczy samej, mocą łaski — sakramentu trwającego⁴ — ochrzczeni

¹ SOBÓR WATYKAŃSKI II: *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium”* [21 XI 1964]. AAS 1965, n. 11. Dalej: KK.

² SOBÓR WATYKAŃSKI II: *Dekret o apostołstwie świeckich „Apostolicam actuositatem”* [18 XI 1965]. AAS 1966, n. 11.

³ Trudno się dziwić, że — jakkolwiek w 48. numerze *Gaudium et spes* daremnie szukać pojęć *Ecclesia domestica* czy *domesticum sanctuarium Ecclesiae* — Jan Paweł II sporo uwagi poświęca passusowi konstytucji, który uwypukla nierozdzielność małżeństwa i rodziny w eklezjologicznej identyfikacji „Kościoła domowego”: „Osobny sakrament umacnia i jakby konsekruje małżonków chrześcijańskich do obowiązków i godności ich stanu [...]. Toteż rodzina chrześcijańska, ponieważ powstaje z małżeństwa, będącego obrazem i uczestnictwem w miłosnym przymierzu Chrystusa i Kościoła, przez miłość małżonków, ofiarą płodność, jedność i wierność [...] ujawniać będzie wszystkim żywą obecność Zbawiciela w świecie oraz prawdziwą naturę Kościoła”. JAN PAWEŁ II: *Adhortacja apostołska „Familiaris consortio”* [22 XI 1981]. AAS 1992, n. 56. Dalej: FC.

⁴ Autor „teologii ciała” w analizach rzeczywistości sakramentu podnosi kwestię „znaku, w którym — dzięki Przymierzcu człowieka z Bogiem w Chrystusie i w Kościele — konstituuje się chrześcijański związek małżeński. W tym kontekście padają między innymi znamienne słowa o sakramencie trwającym:

małżonkowie/rodzice „nie tylko »otrzymują« miłość Chrystusa, stając się wspólnotą »zbawioną«, ale są również powołani do »przekazywania« braciom tej samej miłości Chrystusa, stając się w ten sposób wspólnotą »zbawiającą«”⁵. Udział rodziny chrześcijańskiej w potrójnym posłannictwie Chrystusa Proroka, Kapłana i Króla — przez: świadectwo wiary (i aktywność ewangelizacyjną), dialog z Bogiem oraz służbę drugiemu człowiekowi⁶ (w tym nade wszystko „posługę podporządkowaną dobru ludzkiemu i chrześcijańskiemu dzieci”⁷) — ukazuje prawdziwe oblicze domowego Kościoła i jego niezastąpioną rolę w aktualizacji — w wymiarze sakramentalnym — uniwersalnej *communio Ecclesiae*.

Naucza Jan Paweł II w adhortacji apostolskiej *Familiaris consortio*: „Objawienie i właściwe urzeczywistnienie komunii kościelnej ma miejsce w rodzinie chrześcijańskiej, która również z tego powodu może i powinna nazywać się »Kościołem domowym«”⁸. Już to krótkie, lecz jakże nabrzmiałe treścią teologiczną, zdanie (dodajmy: z oczywistymi konotacjami w sferze myśli prawnokanonicznej) stanowi wystarczający — ze wszech miar wart podjęcia — impuls badawczy. Wolno pytać, jaki szczegółowy komunikat płynie z niniejszej konstatacji? Odpowiedź wydaje się oczywista: podążanie tropem idei Świętego Papieża — instruktywne, jak można się było przekonać wcześniej⁹, w identyfikacji antropologicznej substancji rodziny (inkarnacja „normy personalistycznej”¹⁰) czy w rozpoznawaniu jej więzi ze społeczeństwem (paradygmat „rodziny suweren-

„Liturgia sakramentu małżeństwa kształtuje ów znak — bezpośrednio: w wymiarze obrzędu sakramentalnego, na podstawie całej jego wymowy; pośrednio: w wymiarze całego życia. Mężczyzna i kobieta jako małżonkowie zabierają ów znak w całe swoje życie i pozostają nim aż do śmierci”. JAN PAWEŁ II: *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich*. T. 4: *Sakrament. O Jana Pawła II teologii ciała*. Red. T. Stryczek. Lublin 1998, s. 71. Zob. A. Pastwa: *Teologiczny fundament sakramentalności małżeństwa „in fieri” oraz „in facto esse”*. „Prawo Kanoniczne” 2003, nr 3—4, s. 65—85.

⁵ FC, n. 49.

⁶ Zob. ibidem, n. 50—64.

⁷ Ibidem, n. 21.

⁸ Ibidem.

⁹ Zob. rozdział 1. i 2.

¹⁰ Zob. K. Wojtyła: *Miłość i odpowiedzialność*. Lublin 1986, s. 41—45. „We wzajemnych stosunkach członkowie wspólnoty rodzinnej są inspirowani i kierują się »prawem bezinteresowności«, które szanując i umacniając we wszystkich i w każdym godność osobistą jako jedyną rację wartości, przybiera postać serdecznego otwarcia się, spotkania i dialogu, bezinteresownej gotowości służenia, wielkodusznej służby i głębokiej solidarności”. FC, n. 43.

nej”¹¹) — i tym razem daje wyjątkową szansę: pełniejszego zrozumienia tożsamości i misji Kościoła domowego.

5.2. W sercu „cywilizacji miłości” — testament Świętego Papieża Rodziny

„Piękno orędzia biblijnego o rodzinie ma swoje korzenie w stworzeniu mężczyzny i kobiety, uczynionych obydwoje na Boży obraz i podobieństwo. Związani nierozzerwalną więzią sakramentalną, małżonkowie żyją pięknem miłości, ojcostwa, macierzyństwa i najwyższej godności uczestnictwa w ten sposób w Bożym dziele stworczym. W darze owocu ich związku podejmują odpowiedzialność za rozwój i wychowanie innych osób dla przyszłości rodzaju ludzkiego. Przez prokreację mężczyzna i kobieta wypełniają w wierze powołanie, by być współpracownikami Boga w trosce o stworzenie i rozwój rodziny ludzkiej”¹².

W tych oto słowach dokumentu pt. *Wyzwania duszpasterskie związane z rodziną w kontekście ewangelizacji*, wydanego w związku z przygotowaniami do nadzwyczajnego zgromadzenia synodu biskupów (2014), znakomicie wybrzmiewa współczesne personalistyczne magisterium Kościoła *de matrimonio et familia*. Łatwo rozpoznać w przytoczonym passusie nie tylko newralgiczne elementy nauki o małżeństwie i rodzinie Soboru Watykańskiego II¹³, lecz przede wszystkim myśl Jana Pawła II — wielkiego humanisty, który ze wszech miar zasłużenie cieszy się dziś mianem Papieża Rodziny¹⁴. Z jednej strony konsekwentna promocja rodziny — kluczowe

¹¹ JAN PAWEŁ II: *List do Rodzin „Gratissimam sane”* [2 II 1994]. AAS 1994, n. 17. Dalej: GrS.

¹² SEKRETARIAT SYNODU BISKUPÓW: *„Wyzwania duszpasterskie związane z rodziną w kontekście ewangelizacji”*. Dokument przygotowawczy Synodu Biskupów 2014 wraz z kwestionariuszem. http://episkopat.pl/dokumenty/stolica_apostolska/5447.1,Dokument_przygotowawczy_Synodu_Biskupow_2014_wraz_z_kwestionariuszem.html [dostęp: 3 XII 2014].

¹³ POR. SOBÓR WATYKAŃSKI II: *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*. AAS 1996, n. 47—52. Dalej: KDK. Por. też KK, n. 11.

¹⁴ Podczas Mszy Świętej kanonizacyjnej padły znamienne słowa: „Św. Jan Paweł II w tej posłudze ludowi Bożemu był papieżem rodziny. Kiedyś sam tak powiedział, że chciałby zostać zapamiętany jako papież rodziny. Chętnie to podkreślam w czasie, gdy trwają przygotowania do synodu poświęconego rodzinie i z rodzinami — procesu, któremu na pewno On z nieba towarzyszy

ogniwo nauczycielskiej działalności Ojca Świętego, w czasie jego długiego, niemal trzydziestoletniego pontyfikatu¹⁵ — słusznie jest kojarzona, z popularyzowaniem idei personalizmu chrześcijańskiego; truizmem byłoby uzasadnianie, że znakiem rozpoznawczym duchowej spuścizny Papieża przełomu tysiącleci jest filozoficzno-etyczna idea o pierwszorzędnym znaczeniu, której na imię: afirmacja osoby ludzkiej. Z drugiej strony w twórczej aktywności wielkiego Nauczyciela i Pasterza nie mogło zabraknąć zaprojektowania *in concreto* humanistycznych i teologicznych „ram” urzeczywistniania owej idei. Tę rolę odgrywa, nietrudny do zidentyfikowania, autorski program Jana Pawła II: mocno tkwiący korzeniami w tradycji kultury śródziemnomorskiej, „program” aksjologiczny wzmacniania sił duchowych człowieka, kształtowania cnót i charakteru, wychowania do wolności, miłości, solidarności. Program, który może zostać zrealizowany tylko (!) w rodzinie; optymalnie — w rodzinie chrześcijańskiej, rodzinie Bogiem silnej.

Sprecyzujmy. Niniejszy, uniwersalny — ponadczasowy w swym humanizmie — program wiąże się z upowszechnianiem antropologii adekwatnej z promocją godności ciała ludzkiego (z założeniem, że to ostatnie objawia osobę w całym jej ontyczno-egzystencjalnym konkrety. Tym zaś, co myśli papieskiej przydaje wyjątkowej spójności, jest wyraźne odwołanie się do więzi łączącej „świat” natury ze „światem” kultury. Tak dochodzimy do nader konstruktywnego ustalenia. Czyż zwłaszcza wobec finezyjnego objaśniania przez Jana Pawła II mariażu pojęć: „natura” — „kultura” (w kontekście nauki *de matrimonio et familia*), nie urasta do rangi symbolu zawrotna „kariera”¹⁶, jaką w jego nauczaniu zrobiły dwa słowa: „cywilizacja miłości” (wystarczy przywołać tytuł pierwszej „odsłony” listu do Rodzin *Gratissimam sane*)¹⁷? Aby uwyraźnić przesłanki, które decydują o sile argumentacji tej oryginalnej syntezy papieża-promotora

i go wspiera”. FRANCISZEK: „Święci świadkowie miłosierdzia”. Homilia podczas Mszy św. kanonizacyjnej [27 IV 2014]. OsRomPol 2014, nr 5, s. 6.

¹⁵ Gwoli przypomnienia, sztandarowe pozycje Jana Pawła II, *opus magnum* to: adhortacja apostolska *Familiaris consortio* (1981), katechezy o miłości małżeńskiej: *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich* (1981—1984), list do Rodzin *Gratissimam sane* (1994), encyklika *Evangelium vitae* (1995) czy opracowana przez Stolicę Apostolską w czasie tego pontyfikatu Karta praw rodziny... (1983).

¹⁶ Por. A. LÓPEZ TRUJILLO: *Rodzina: serce cywilizacji miłości*. W: *W trosce o dobro małżeństwa i rodziny*. T. 2: „Rodzina: serce cywilizacji miłości”. Akta Międzynarodowego Kongresu Teologiczno-Pastoralnego z okazji I Światowego Spotkania Rodzin z Ojcem Świętym, Rzym, 6—8 października 1994 r. Red. M. BRZEZIŃSKI. Lublin 2011, s. 11—22.

¹⁷ GrS, n. 6—17.

personalizmu, posłużę się cytatem z monografii, którą napisałem w hołdzie papieżowi Polakowi, wielkiemu rzecznikowi i obrońcy instytucji małżeństwa i rodziny: W preferowanej w nauczaniu Papieża personalistycznej „perspektywie akt stworzenia osoby »na obraz i podobieństwo Boże« wyznacza podstawowe kryterium »humanizacji świata«: »czynić sobie ziemię poddaną« to kreować świat wedle tegoż »obrazu i podobieństwa«. Nieoceniony w tym względzie pozostaje depozyt starochrześcijańskiej tradycji »Kościoła domowego«, a z nią żywe doświadczenie *in Christo* tajemnicy obecności Trójjedynego Boga; tradycji, z której wprost wywodzi się paradygmat kultury, sygnowany współcześnie — użytym pierwszy raz przez Pawła VI, a upowszechnionym przez Jana Pawła II — pojęciem: »cywilizacja miłości«. [...] Przyjęcie tej ze wszech miar adekwatnej optyki jest brzemiennie w skutki. Dość powiedzieć, że w kontekście wykazywania organicznego związku cywilizacji miłości z »podstawową komórką społeczną« (a ta stanowi »centrum i serce cywilizacji«), papież Jan Paweł II głosi [...] z nie mniejszym przekonaniem i nader stanowczo, że rodzina [...] jest »pierwszą drogą Kościoła«¹⁸.

Nie tracąc z oczu całej osnowy ideowej Kościoła domowego, warto zatem szczegółowo pytać o rolę wymienionego paradygmatu kultury („cywilizacja miłości”) w nauczaniu o rodzinie Papieża Wojtyły. Powiedzmy wyraźnie: cenna jawi się każda próba pogłębienia dopiero co ukazanego związku: cywilizacji miłości z zakorzenioną w naturze rodzinną *communio personarum*. Słuszność niniejszej opinii podbudowuje słynna papieska proklamacja w adhortacji apostolskiej *O powołaniu i misji świeckich w Kościele „Christifideles laici”*: „Rodzina jest kolebką życia i miłości, gdzie człowiek »rodzi się« i »wzrasta«, [i jako taka — A.P.] jest podstawową komórką społeczeństwa”¹⁹. Co przy tym należy podkreślić, z proklamacją tą związany jest apel do wszystkich ludzi dobrej woli, który dziś możemy odbierać jako swoisty testament Świętego Jana Pawła II: „[...] bezzwłocznie należy podjąć szerokie, pogłębione i systematyczne działania, wspierane nie tylko przez kulturę, ale także środkami ekonomicznymi i ustawodawstwem, ażeby zapewnić rodzinie warunki, by zgodnie ze swym powołaniem była pierwszym miejscem »humanizacji« osoby i społeczeństwa”²⁰.

¹⁸ Ibidem, n. 13. Por. ibidem, n. 2.

¹⁹ JAN PAWEŁ II: *Adhortacja apostolska „Christifideles laici”* [30 XII 1988]. AAS 1989, n. 40. Dalej: ChL.

²⁰ Ibidem. Jak bardzo ten apel Świętego Jana Pawła II zachował swą aktualność, świadczą końcowe słowa cytowanego 40. numeru adhortacji *Christifideles*

5.3. „Centrum komunii i służby” — „sanktuarium życia”

Poczynione założenia wstępne zdają się nieodzowne w badaniu owej niełatwej acz ważkiej — a w całokształcie prowadzonej tu teologiczno-prawnej refleksji: wręcz węzłowej — problematyki. Warto przeto skoncentrować uwagę badawczą na pytaniu, które nieobce jest zarówno powszechnemu, jak i partykularnemu prawodawcy kościelnemu. Jak w dobie obecnej właściwie/optymalnie — iżby, przykładowo, nie były marnowane wysiłek i energia uczestników zgromadzeń synodalnych — ukierunkować wspólnotową odpowiedzialność za Kościół (ten w wymiarze makro i ten w wymiarze mikro: „Kościół w miniaturze”? Jak spowodować, by wspomniana odpowiedzialność okazała się „z pewnością źródłem odnowy”²¹ (że przywołam pamiętne słowa o idei synodalności z książki-bestsellera *Przekroczyć próg nadziei*)? A odnosząc się wprost do rzeczzonego „testamentu” Jana Pawła II — jak „zapewnić rodzinie warunki, by zgodnie ze swym powołaniem była pierwszym miejscem »humanizacji« osoby i społeczeństwa”²².

Papieska Rada do spraw Rodziny, której praca zaowocowała wieloma znakomitymi opracowaniami²³, już w 1996 roku w doku-

Laici: „Doświadczenie uczy, że cywilizacja i trwałość narodów zależą przede wszystkim od stanu ich rodzin. Dlatego apostolskie zaangażowanie na rzecz rodziny posiada ogromne znaczenie społeczne. Kościół ze swej strony jest o tym głęboko przekonany, dobrze wiedząc, że »przyszłość ludzkości idzie przez rodzinę«”. Ibidem.

²¹ W tej ważnej książce Jan Paweł II, odwołując się do soborowego i posoborowego magisterium, zamieszcza swoistą syntezę „idei synodalnej”. Zdaniem papieża, najważniejszym wyrazem współczesnej otwartości eklesjalnej są właśnie posoborowe synody: zarówno generalne synody biskupów całego świata, jak i synody poszczególnych diecezji lub prowincji kościelnych. „Wiem z własnego doświadczenia, jak bardzo ta synodalna metoda odpowiada oczekiwaniom różnych środowisk i jakie przynosi owoce. Synody, przede wszystkim diecezjalne, jakby spontanicznie pozbyły się dawnej jednostronności klerykalnej, a stały się sposobem wyrażania odpowiedzialności za Kościół ze strony wszystkich. Ta wspólnotowa odpowiedzialność za Kościół, którą w naszych czasach czują szczególnie mocno ludzie świeccy, jest z pewnością źródłem odnowy. Kształtuje zaś ona oblicze Kościoła dla nowych pokoleń, w perspektywie trzeciego tysiąclecia”. JAN PAWEŁ II: *Przekroczyć próg nadziei*. Lublin 1994, s. 127. Zob. K. DULLAK: „*Ecclesia semper reformanda*”. *Zjawisko synodalności w Polsce po Soborze Watykańskim II*. Szczecin 2007.

²² ChL, n. 40.

²³ Zob. PONTIFICIO CONSIGLIO PER LA FAMIGLIA: *Documenti sul Tema: La Famiglia*. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/family/documents/rc_pc_family_doc_index_documenti_it.html [dostęp: 3 XII 2014]. Ostatnia ak-

mencie *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa*²⁴ podjęła też namysł nad sensem przytoczonych słów Ojca Świętego. W ocenie Papieskiej Rady do spraw Rodziny, kluczem do ujmowania rodziny jako autonomicznego podmiotu kościelnego²⁵ — w specyfikowaniu kryteriów prawa rodziny w Kościele — jest Jana Pawła II adaptacja soborowej formuły *velut Ecclesia domestica*²⁶. Autorzy dokumentu, który — przypomnijmy: zawiera dyrektywy do opracowania krajowych dyrektorów duszpasterstwa rodzin²⁷ — dostrzegają dwie płaszczyzny desygnowane pojęciem używanym przez Jana Pawła II — pierwszą: „Kościół domowy, centrum komunii i służby Kościołowi” (z powoływaniem się głównie na posynodalną adhortację *Familiaris consortio*)²⁸, i drugą: „Kościół domowy, »sanktuarium życia«” (z nawiązywaniem do encykliki *Evangelium vitae*)²⁹.

Nie trzeba dodawać, że właśnie owo oryginalne papieskie ujęcie rodziny — Kościoła domowego, daje asumpt do istotnego pogłębienia prawdy o rodzinie: „pierwszej i życiodajnej komórce” społeczeństwa i Kościoła, „wspólnocie wierzącej i ewangelizującej, [...]

tywność tej rzymskiej dykasterii to dwudniowe sympozjum nt. *Il gender nel dibattito internazionale contemporaneo* (10–11 VI 2014), z udziałem 30 specjalistów z różnych dziedzin nauki. W referacie wprowadzającym w tematykę konferencji sekretarz Papieskiej Rady Jean Laffitte przytoczył między innymi słowa Papieża Franciszka: „Occorre ribadire il diritto dei bambini a crescere in una famiglia, con un papà e una mamma capaci di creare un ambiente idoneo al suo sviluppo e alla sua maturazione affettiva. Continuando a maturare nella relazione, nel confronto con ciò che è la mascolinità e la femminilità di un padre e di una madre”. FRANCESCO: *Discorso alla Delegazione dell'Ufficio Internazionale Cattolico dell'Infanzia (BICE)*, 11 IV 2014. http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2014/april/documents/papa-francesco_20140411_ufficio-cattolico-infanzia.html [dostęp: 3 XII 2014]; J. LAFFITTE: *Gender: una urgente riflessione*. http://www.familiam.org/pcpf/allegati/6762/Saluto_Mons_Laffitte.pdf [dostęp: 3 XII 2014].

²⁴ PONTIFICIO CONSIGLIO PER LA FAMIGLIA: *Preparazione al sacramento del matrimonio* [13 V 1996]. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/family/documents/rc_pc_family_doc_13051996_preparation-for-marriage_it.html [dostęp: 3 XII 2014].

²⁵ A. DI FELICE: *La famiglia nella normativa canonica e civile. Considerazioni in margine al XII Congresso Canonistico-Pastorale*. „Monitor Ecclesiasticus” 1980, s. 418.

²⁶ KK, n. 11; T. VANZETTO: *Il diritto della famiglia nella Chiesa: la famiglia in quanto soggetto ecclesiale*. „Quaderni di diritto ecclesiale” 1994, s. 301–304.

²⁷ Zob. FC, n. 66; PONTIFICIO CONSIGLIO PER LA FAMIGLIA: *Preparazione al sacramento del matrimonio...*, n. 3.

²⁸ Por. FC, n. 21; PONTIFICIO CONSIGLIO PER LA FAMIGLIA: *Preparazione al sacramento del matrimonio...*, n. 14.

²⁹ Zob. JAN PAWEŁ II: *Encyklika „Evangelium vitae”* [25 III 1995]. AAS 1995 (dalej: EV), n. 92–94; PONTIFICIO CONSIGLIO PER LA FAMIGLIA: *Preparazione al sacramento del matrimonio...*, n. 49.

powołanej do głoszenia, wysławiania i służenia Ewangelii życia”³⁰. Jaki bowiem jest prawdziwy sens słów Papieża: „rodzina jest centrum i sercem cywilizacji miłości”³¹, czy „rodzina jest sercem nowej Ewangelizacji”³²? Słowa te znaczą, ni mniej ni więcej, „konieczność ewangelizowania kultury”³³, „rozwijania i tworzenia kultury życia” (jak naucza Jan Paweł II w encyklice *Evangelium vitae*)³⁴, zaświadczenia o „kulturze nierozzerwalności, tak w Kościele, jak i w świecie” (jak proklamuje papież w *Przemówieniu do Roty Rzymskiej* z 2002 roku)³⁵. Słowem, małżonkowie/rodzice chrześcijańscy są powołani do szczególnego ewangelizacyjnego świadectwa, by być „sumieniem kultury rodzinnej i aktywnymi podmiotami budowy autentycznego humanizmu rodzin”³⁶.

Gołym okiem widać potencjał przywołanych sztandarowych idei Papieża Rodziny w konstruowaniu zrębów pozytywnego programu duszpasterskiego, w konkretnym wymiarze synodalnego otwarcia się lokalnej *communio Ecclesiae* na potrzeby i wyzwania współczesności — dodajmy: w precyzyjnej identyfikacji eklezjalnopastoralnego i zarazem prawnopastoralnego priorytetu. A jest nim wyciągnięcie wniosków z elementarnej prawdy, że: po pierwsze, rodzina jest podmiotem ewangelizowanym³⁷ (wedle słów *Familiaris consortio*: „»Kościół domowy« potrzebuje stałej i dogłębnej ewangelizacji”³⁸); i po wtóre, rodzina, a przede wszystkim małżonkowie/rodzice katolicy, pozostaje niezastąpionym podmiotem posługi ewangelizacyjnej Kościoła³⁹ (zwłaszcza że „ewangelizacja w przyszłości zależeć będzie w dużej mierze od Kościoła domowego”⁴⁰).

³⁰ PONTIFICIO CONSIGLIO PER LA FAMIGLIA: *Preparazione al sacramento del matrimonio...*, n. 14.

³¹ GrS, n. 13.

³² GIOVANNI PAOLO II: *Discorso ai vescovi dell’Africa incaricati della pastorale familiare* [2 X 1992], n. 2. http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1992/october/documents/hf_jp-ii_spe_19921002_vescovi-africa_it.html [dostęp: 3 XII 2014].

³³ PONTIFICIO CONSIGLIO PER LA FAMIGLIA: *Preparazione al sacramento del matrimonio...*, n. 20.

³⁴ Ibidem, n. 49; zob. EV, n. 83—84, 86, 93.

³⁵ JAN PAWEŁ II: „Nierozzerwalność małżeństwa dobrem wszystkich”. *Przemówienie do pracowników Trybunału Roty Rzymskiej* [28 I 2002]. OsRomPol 2002, nr 4, s. 34.

³⁶ FC, n. 7.

³⁷ Por. ibidem, n. 52.

³⁸ Ibidem, n. 51.

³⁹ Por. ibidem, n. 53—54.

⁴⁰ GIOVANNI PAOLO II: *Discorso alla III Conferenza Generale dell’Episcopato Latinoamericano* [28 I 1979], [IV. Alcuni compiti prioritari], n. 1 a. <http://www.>

W tym kontekście zasadna jawi się idea, by recepcję kościelnego *lex familiae (universales)* — a na rodzimym gruncie: twórczy prawnopastoralny dorobek II Polskiego Synodu Plenarnego⁴¹ oraz owoc transformacji jego wniosków i postulatów w postaci „małżeńsko-rodzinnych” zaleceń i norm synodalnego prawa diecezjalnego — mierzyć miarą wyzwań ewangelizacyjnych. Owszem, realizacji niniejszego — cokolwiek by powiedzieć — pilnego zadania wychodzą naprzeciw wskazania Papieża Franciszka, zawarte w adhortacji apostolskiej *Evangelii gaudium*⁴².

A skoro o tym mowa, to nasuwa się jedna — niebłaha, jak wolno sądzić — myśl. Tematykę dwóch sesji synodu biskupów poświęconych rodzinie: tegorocznej nadzwyczajnej (pt. *Wyzwania duszpasterskie związane z rodziną w kontekście ewangelizacji*) i przyszłorocznej zwyczajnej, zdeterminowało wcześniejsze XIII Zwyczajne Zgromadzenie Ogólne tegoż Gremium z 2012 roku, które odbywało się pod hasłem *Nowa ewangelizacja dla przekazu wiary chrześcijańskiej*. Czy możemy tu mówić o przypadku? Bynajmniej. Zwłaszcza, że trudno nie zauważyć dość oczywistej analogii. Otóż już raz podobną kolejność przyjął — i przedstawił *explicite* jako zaplanowaną strategię aktywności synodalnej — Papież Rodziny: tematyka „rodzinna” sesji synodu biskupów z 1980 roku miała być naturalnym przedłużeniem dwóch poprzednich: sesji poświęconej ewangelizacji z 1975 roku i sesji na temat katechezy z 1977 roku. Słowa Ojca Świętego w tej materii nie wymagają komentarza: „Rodzina jest przedmiotem fundamentalnym ewangelizacji i katechezy Kościoła, ale jest także jego niezastąpionym podmiotem, podmiotem kreatywnym. Właśnie dlatego, że jest takim podmiotem — nie tylko realizującym się we wspólnocie Kościoła i korzystającym z jej bogactw duchowych, lecz przede wszystkim konstytuującym Kościół w jego wymiarze podstawowym jako »Kościół w miniaturze« (*«ecclesiola» seu Ecclesia domestica*) — rodzina powinna mieć nader szczególną [żywą — A.P.] świadomość misji Kościoła i własnego w niej udziału”⁴³.

vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1979/january/documents/hf_jp-ii_spe_19790128_messico-puebla-episc-latam_it.html [dostęp: 3 XII 2014].

⁴¹ II Polski Synod Plenarny (1991–1999). Poznań 2001.

⁴² FRANCISZEK: *Adhortacja apostolska „Evangelii Gaudium”* [24 XI 2013]. AAS 2014. Dalej: EG.

⁴³ IOANNES PAULUS II: *Allocutio in Xystina sacello habita*, VI Synodo Episcoporum ineunte [26 IX 1980]. AAS 1980, n. 2–3, s. 1008. „Rodzinę, podobnie jak Kościół, należy uważać za pole, na które przynosi się Ewangelię i z którego ona się rozkrzewia. Dlatego w łonie rodziny świadomej tego zadania wszyscy członkowie jej ewangelizują, a także podlegają ewangelizacji. Rodzice nie tylko dzielą się z dziećmi Ewangelią, ale mogą od nich odebrać tę Ewangelię wyrażoną głęboko

W tym miejscu, mając przed oczyma kontekst współczesnej myśli prawnej Kościoła powszechnego i Kościoła w Polsce, warto pokusić się o sformułowanie ważkiej, jak się wydaje, (hipo)tezy. Zaangażowanie synodalne na rzecz rodziny na wszystkich jego poziomach: od synodu biskupów, przez synody plenarne, prowincjalne, po synody diecezjalne — czy to na etapie konstruowania założeń ideowych, czy w kolejnych fazach, czy finalnie w formułowaniu wniosków w postaci wiążących uchwał synodalnych — niezmiennie zmierza do uwypuklenia „wysokiego” statusu „Kościoła domowego”, po to by rodziny chrześcijańskie — wedle enuncjacji Papieża Rodziny — podjęły *hic et nunc* stosowną do ich siły witalnej i kompetencji rolę w Kościele i społeczeństwie (tę myśl Jan Paweł II dedykował członkom Konferencji Episkopatu Włoch w związku z wydaniem przez nią *Direttorio di pastorale familiare...*)⁴⁴.

Nie sposób zatem owej siły witalnej i kompetencji Kościoła domowego — powtórzmy: „centralnego ośrodka komunii i służby” oraz »sanktuarium życia«” przede wszystkim w specyfikowaniu obowiązków i uprawnień małżonków/rodziców katolickich⁴⁵ — odrywać od zmieniających się uwarunkowań współczesności. Owszem, wyzwaniem dla autorów wymienionych regulacji synodalnych (w szerokim wachlarzu: apeli, zaleceń, prośb, przypomnień, wykazywania błędów, postulatów, zachęt, wezwań i wreszcie norm

życiem. Rodzina staje się głosicielką Ewangelii dla wielu innych rodzin oraz dla otoczenia, w którym żyje”. PAWEŁ VI: *Encyklika „Evangelii nuntiandi”* [8 XII 1975]. AAS 1976, n. 71.

⁴⁴ W dokładnym brzmieniu wypowiedź Ojca Świętego jest następująca: „Ricevendo dalla Chiesa il triplice dono della Parola, del Sacramento e della Carità, la famiglia è abilitata e impegnata a svolgere il suo tipico ministero a favore degli altri (cf 1 Cor 7,7). Ed è proprio a questo che, in definitiva, tende il »Direttorio«: far assumere a tutte le famiglie cristiane il posto, il ruolo e la vitalità che loro competono nella Chiesa e nella società”. GIOVANNI PAOLO II: *Discorso ai presuli partecipanti alla XXXVII Assemblea Generale della Conferenza Episcopale Italiana* [13 V 1993], n. 4. In: CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA: *Direttorio di pastorale familiare: per la Chiesa in Italia: annunciare, celebrare, servire il „Vangelo della famiglia”*. Roma 1993, s. 9. Jeden z komentatorów włoskiego *Direttorio* trafnie ujmuje wagę niniejszego stwierdzenia: „È questa un’affermazione di notevole importanza in quanto tende a promuovere, distintamente e insieme, la soggettività della coppia e della famiglia, sia nella mense nella prassi pastorale della Chiesa sia nell’impegno all’interno della società, delle sue istituzioni e della politica”. A. SANTORO: *Direttorio di Pastorale Familiare. Presentazione e rilievi*, s. 4. <http://www.oasicana.it/docnostr/presentazione%20Direttorio%20di%20Pastorale%20Familiare.pdf> [dostęp: 3 XII 2014].

⁴⁵ Zob. rozdział 6.

prawnych⁴⁶) zawsze pozostaje ich przystawalność („tu i teraz”) do realiów społeczno-kulturowych, by okazały się ze wszech miar użyteczne tudzież niezbędne ze względu na wierność prawu Bożemu⁴⁷.

Takiej „optymalizacji” duszpasterskiej aktywności synodów związanej z rodziną/Kościółem domowym wychodzą naprzeciw założenia programu nowej ewangelizacji — cytuję za *Instrumentum laboris* ostatniego synodu biskupów: „Nowa ewangelizacja oznacza adekwatną odpowiedź na znaki czasu, na potrzeby współczesnych ludzi i narodów, na nowe konteksty, ukazujące kulturę, poprzez którą wyrażamy naszą tożsamość i poszukujemy sensu naszej egzystencji. Nowa ewangelizacja oznacza zatem promowanie kultury głębiej zakorzenionej w Ewangelii”⁴⁸.

Posiłkując się opinią zawartą w wymienionym *Instrumentum laboris*, to samo można wyrazić *vice versa*: pierwszym i najważniejszym kontekstem dzieła nowej ewangelizacji — w którym, jak to już zostało powiedziane, centralną rolę do odegrania ma rodzina chrześcijańska — jest kontekst tła kulturowego⁴⁹. O ile ojcowie soborowi — cokolwiek by powiedzieć — dalekowzrocznie określili perspektywę przemian społeczno-kulturowych⁵⁰, o tyle głębokość i skala owych przemian przerosły wszelkie oczekiwania, budząc niepokój już nie tylko pasterzy czy wiernych Kościoła, lecz także wszystkich zdrowo myślących (że wspomnę o dzisiejszych zakusach

⁴⁶ W. GÓRALSKI: *Do czego synod obliguje Kościół w Polsce. Aspekt prawny*. W: *Oddanie i wytrwałość. Recepcja II Polskiego Synodu Plenarnego*. Red. W. GÓRALSKI, H. SEWERYNIAK. Warszawa 2004, s. 185.

⁴⁷ Por. A. PASTWA: *Promotor idei „dispensatio gratiae”. Uwagi o wkładzie Księdza Profesora Remigiusza Sobańskiego w kulturę prawną (archi)diecezji katowickiej*. W: *Wkład Księdza Profesora Remigiusza Sobańskiego w rozwój kanonistyki. W dowód wdzięcznej pamięci o zasługach dla rozwoju kanonistyki*. Red. T. GAŁKOWSKI. Warszawa—Kraków 2014, s. 169—170.

⁴⁸ SYNOD BISKUPÓW. XIII ZWYCZAJNE ZGROMADZENIE OGÓLNE: *Nowa ewangelizacja dla przekazu wiary chrześcijańskiej. Instrumentum laboris*. Città del Vaticano 2012, n. 164, s. 73.

⁴⁹ „Podjęta jako wymóg, nowa ewangelizacja skłoniła Kościół do sprawdzenia, w jaki sposób wspólnoty chrześcijańskie żyją dziś wiarą i dają o niej świadectwo. Nowa ewangelizacja stała się w ten sposób rozeznaniem, czyli umiejętnością rozpoznawania i odczytywania nowych kontekstów, które pojawiły się w ostatnich dziesięcioleciach w dziejach ludzkości, aby przemienić je w miejsca głoszenia Ewangelii oraz doświadczenia Kościoła. Po raz kolejny nauczanie Jana Pawła II było przewodnikiem, dając pierwszy opis tych kontekstów, z którego zaczerpnął też tekst *Lineamentów*, a co zostało docenione i potwierdzone w odpowiedziach. Chodzi tu o konteksty kulturowe, społeczne, gospodarcze, polityczne, religijne”. Ibidem, n. 51, s. 25.

⁵⁰ Por. SOBÓR WATYKAŃSKI II: *Dekret o misyjnej działalności Kościoła „Ad gentes”*, n. 6; KDK, n. 47.

wpływowych środowisk kojarzonych z ideologią *gender*, by przeprowadzić „rewolucję” antropologiczną i zredefiniować rodzinę⁵¹). Jak piszą autorzy cytowanego *Instrumentum laboris*, ewangelizacyjna misja Kościoła realizowana jest dziś „w sytuacji, którą w porównaniu do przeszłości pod wieloma względami można uznać za nową i krytyczną”⁵².

O jakiej konkretnie „nowej i krytycznej” sytuacji jest mowa, łatwo się domyślić. Do życia jednostkowego (chrześcijanina) i wspólnotowego (przede wszystkim wspólnoty Kościoła domowego) coraz szerszym strumieniem „wlewa się” sekularyzacja, stając się „obiektem codziennej konfrontacji”. W tym kontekście autorzy przywołanego dokumentu nie unikają otwartego mówienia o sprawach niepokojących. Otóż przemożny wpływ „atmosfery ukształtowanej przez sekularyzację” — tak, że „normalna” codzienna egzystencja wielu ochrzczonych skażona jest mentalnością hedonistyczną i konsumpcyjną (co przejawia się w powierzchownym podejściu do życia i odpowiedzialności) — przynosi złowieszcze konsekwencje: „[...] coraz trudniej jest potwierdzać istnienie prawdy [...]; pytanie o Boga praktycznie nie należy już do pytań, które człowiek sobie stawia. Odpowiedzi na potrzeby religijne przybierają postać duchowości indywidualistycznej bądź różnych form neopogaństwa czy ogólnej postawy relatywizmu”⁵³.

Co znamienne, Ojciec Święty Franciszek w encyklice *Evangelii gaudium* wcale nie zdradza ochoty, by jakoś „podkolorować” ten obraz, gdy konstatuje: „Rodzina przechodzi głęboki kryzys kulturowy [...]. Postmodernistyczny i zglobalizowany indywidualizm

⁵¹ Zob. *Idea „gender” jako wyzwanie dla teologii*. Red. A. JUCEWICZ, M. MACHINEK. Olsztyn 2009; M. MACHINEK: *The Charter of the Rights of the Family and the Yogyakarta Principles. Two Worlds*. „Ecumeny and Law” 2014, s. 33–48.

⁵² SYNOD BISKUPÓW. XIII ZWYCZAJNE ZGROMADZENIE OGÓLNE: *Nowa ewangelizacja...*, n. 42, s. 21.

⁵³ Ibidem, n. 53, s. 26. W innym miejscu autorzy dokumentu potwierdzają raz jeszcze tę diagnozę — z zaznaczeniem, że celem refleksji synodalnej będzie pomoc wspólnotom chrześcijańskim w odnalezieniu środków zaradczych na wymienione problemy: „Odpowiedzi na *Lineamenta* potwierdzają powagę takiego zagrożenia [...]. Przeszkody w przekazywaniu wiary niemal wszędzie są podobne. Chodzi tu o przeszkody wewnętrzne w Kościele, w życiu chrześcijańskim: wiara przeżywana w sposób prywatny i bierny; nie odczuwa się potrzeby pielęgnowania własnej wiary; oddzielenie wiary od życia. Na podstawie nadesłanych odpowiedzi można też sporządzić listę przeszkód zewnętrznych względem życia chrześcijańskiego, w szczególności w kulturze, które utrudniają życie wiarą i przekaz wiary: konsumpcjonizm i hedonizm; nihilizm kulturowy; zamknięcie na transcendencję, które dławi wszelką potrzebę zbawienia”. Ibidem, n. 95, s. 43.

sprzyja stylowi życia osłabiającego wzrost i stabilność więzi między osobami i deformuje więzi rodzinne”⁵⁴. Jednakowoż zaraz papież dodaje: „[...] choroby współczesnego świata oraz Kościoła nie powinny stanowić wymówek, by zmniejszyć nasze zaangażowanie i nasz zapał. Traktujmy je jako wyzwania, by wzrastać”⁵⁵. Dwa przesłania wymienionej encykliki świat katolicki na pewno zapamięta dłużej — pierwsze: „[...] nie pozwólmy się okradać z radości ewangelizacji”, i drugie: „[...] istnieje nagła potrzeba ewangelizowania kultur, by inkulturować Ewangelię”⁵⁶.

W pamięci zaś Polaków powinno pozostać orędzie Jana Pawła II z 1998 roku wzywające do pilnej odpowiedzi na kryzys Kościoła domowego — skierowane do biskupów polskich odbywających wizytę *ad limina*, niemal na finiszu prac II Polskiego Synodu Plenarnego nad dokumentem o rodzinie⁵⁷: „Uczyńcie wszystko, aby rodzina w Polsce nie czuła się osamotniona w wysiłkach o zachowanie swojej tożsamości, brońcie jej praw i podstawowych wartości, pomagajcie w realizacji jej posłannictwa i zadań. Nie pozwólcie, aby ta »wspólnota życia i miłości« była krzywdzona i profanowana. Dobro społeczeństwa i Kościoła związane jest z dobrem rodziny”⁵⁸.

5.4. Uwagi końcowe

Znakomicie z nauczaniem Papieża Rodziny współbrzmie *passus* głośnego wystąpienia kardynała Waltera Kaspera na ostatnim konsystorzu: „Rodziny potrzebują Kościoła, a Kościół potrzebuje rodzin,

⁵⁴ EG, n. 66, 67. „W przypadku rodziny kruchość więzi staje się szczególnie poważna, ponieważ chodzi o podstawową komórkę społeczeństwa, o miejsce, gdzie człowiek uczy się współżycia w różnorodności i przynależności do innych oraz gdzie rodzice przekazują dzieciom wiarę”. EG, n. 66.

⁵⁵ Ibidem, n. 83–84.

⁵⁶ Ibidem, n. 69. „W krajach o tradycji katolickiej będzie chodziło o towarzyszenie kulturze, troszczenie się o nią i umacnianie jej istniejącego już bogactwa, natomiast w krajach o innych tradycjach religijnych lub głęboko zsekularyzowanych będzie chodziło o sprzyjanie nowym procesom ewangelizacji kultury, chociaż zakładają one projekty długofalowe. Musimy jednak pamiętać, że zawsze chodzi o wezwanie do wzrostu. Każda kultura i każda grupa społeczna potrzebuje oczyszczenia i dojrzewania”. Ibidem.

⁵⁷ Por. H. SEWERYNIAK, E. KUŹNIEWSKA: *Geneza i zasadnicze treści synodalnego dokumentu o rodzinie*. W: *Oddanie i wytrwałość...*, s. 191–204.

⁵⁸ JAN PAWEŁ II: „W trosce o wielki i ofiarny czyn nowej ewangelizacji”. *Przemówienie do II grupy Biskupów* [2 II 1998]. OsRomPol 1998, nr 4, s. 38.

by być obecny w centrum życia w jego nowoczesnej postaci. Bez Kościołów domowych Kościół jest wyobcowany wobec konkretnej rzeczywistości życia. Tylko poprzez rodziny może zadomowić się tam, gdzie zadomowili się ludzie. Zrozumienie go w postaci Kościoła domowego jest więc kluczowe dla przyszłości Kościoła i dla nowej ewangelizacji. Rodziny są pierwszym i koniecznym posłańcem Ewangelii rodziny. Są drogą Kościoła”⁵⁹.

Niestety, ów wybitny teolog swój kompetentny wywód⁶⁰ podsumowuje enigmatycznym — można rzec: niezrozumiałym w tym kontekście — stwierdzeniem, że obecnie „potrzebujemy zmiany paradygmatu i musimy — tak jak to uczynił dobry Samarytanin (Łk 10,29–37) — przemyśleć [problem niedopuszczania do komunii świętej małżonków rozwiedzionych w ponownych związkach małżeńskich — A.P.] również z perspektywy człowieka, który cierpi i zwraca się o pomoc”⁶¹. Czy nie pobrzmiewa fałszywą nutą związanie przytoczonej tezy z supozycją: „[...] nie wystarczy rozważanie

⁵⁹ W. KASPER: „*Das Evangelium von der Familie*”. *Die Rede vor dem Konsistorium*. Freiburg im Breisgau 2014, Nr. 4. (Polski przekład — <http://tygodnik.onet.pl/wwwylacznie/przeczytaj-cale-przemowienie-kard-kaspera-ktore-wywolalo-burze-w-watykanie/xtrbr> [dostęp: 3 XII 2014]).

⁶⁰ Warto między innymi zauważyć celność teologicznej syntezy: „Jak zdefiniować Kościoły domowe? To *ecclesiola in ecclesia*, Kościół w miniaturze w łonie Kościoła, sprawiają, że lokalny Kościół jest obecny w konkretnym życiu ludzi. Tam bowiem, gdzie dwóch albo trzech zbierze się w imię Chrystusa, Chrystus jest pośród nich (Mt 18, 20). Dzięki chrztowi i bierzmowaniu wspólnoty domowe tworzą mesjański lud Boży (LG 9). Uczestniczą w misji profetycznej i królewskiej (1 P 2,9; Ap 1,6; 5, 10) (LG 10–12; 20–38). Poprzez Ducha Świętego otrzymują *sensus fidei*, intuicyjny zmysł wiary i praktyki życiowej zgodnej z Ewangelią”. Ibidem.

⁶¹ Ibidem, n. 5. Nietrafność takiego rozumienia miłosierdzia — bardziej z pozycji indywidualistycznej niż adekwatnej antropologii — obnaża Benedykt XVI w przedostatnim swym przemówieniu do Roty Rzymskiej, w którym kolejny raz objaśnia paradygmat „hermeneutyki odnowy w ciągłości” w doktrynie teologicznej i prawnej Kościoła katolickiego: „Miłosierdzie, słuszność prawna, *oikonomia*, tak droga tradycji wschodniej, to niektóre z pojęć, do których ucieka się w tego rodzaju działaniu interpretacyjnym. Należy od razu zauważyć, że takie podejście nie przewyżcza krytykowanego pozytywizmu, ograniczając się do zastąpienia go innym, w którym działalność interpretacyjna człowieka staje się decydująca w ustalaniu, co jest prawne. Brakuje poczucia prawa obiektywnego, którego należy szukać, bowiem pozostaje ono uzależnione od opinii, które aspirują do tego, by być teologicznymi czy pastoralnymi, ale ostatecznie grozi im arbitralność”. BENEDYKT XVI: „*Prawdziwe prawo jest nieodłączne od sprawiedliwości*”. *Przemówienie do członków Trybunału Roty Rzymskiej* [21 I 2012]. OsRomPol 2012, nr 3, s. 19–20.

problemu tylko z punktu widzenia i perspektywy Kościoła jako instytucji sakramentalnej⁶²?

A trzeba przy tym zauważyć, że niczego ze swej aktualności nie utraciły autorytatywne słowa Papieża Benedykta XVI, wypowiedziane w adhortacji *Sacramentum caritatis* (2007): „Synod Biskupów potwierdził praktykę Kościoła, opartą na Piśmie Świętym (por. Mk 10,2–12), niedopuszczania do sakramentów osób rozwiedzionych, które zawarły nowe związki, ponieważ swoim stanem i sytuacją życiową obiektywnie zaprzeczają tej jedności w miłości pomiędzy Chrystusem i Kościołem, która wyraża się i realizuje w Eucharystii. [...] Małżeństwo i rodzina są instytucjami, które powinny być wspierane i bronię przed każdą możliwą dwuznacznością w pojmowaniu prawdy o nich, ponieważ wszelka szkoda im wyrządzona jest w rzeczywistości raną zadaną ludzkiemu współżyciu jako takiemu”⁶³.

Podobnie, zachowuje aktualność — wiedzione troską o autentyzm znaku sakramentalnego (wyrazistość idei „domowego Kościoła”), ale i dobro osobowe wiernych (owocną realizację praw subiektywnych) — stanowisko biskupów polskich. Nie inaczej daje się odczytać ich wypowiedź o doniosłym znaczeniu prawnopastoralnym na II Polskim Synodzie Plenarnym: „Przyłączając się do głosu Jana Pawła II, Synod wzywa duszpasterzy i całą wspólnotę wierzących do okazania pomocy rozwiedzionym, do podejmowania z troskliwą miłością starań o to, by nie czuli się odłączeni od Kościoła. Niech będą zachęceni do słuchania słowa Bożego, do uczęszczania na Mszę Świętą, do wytrwania w modlitwie, do pomnażania dzieł miłości oraz inicjatyw wspólnoty na rzecz sprawiedliwości, do wychowywania dzieci w wierze chrześcijańskiej, do pielęgnowania ducha i czynów pokutnych, ażeby w ten sposób z dnia na dzień

⁶² W. KASPER: „*Das Evangelium von der Familie*”..., n. 5. Trzeba pytać, jak się ma to stwierdzenie do snuty wcześniej rozważań o teologii przymierza: „List do Efezjan idzie jeszcze dalej. Podejmuje na nowo starotestamentową metaforę obecną szczególnie u Ozajasza (2,18–25) o związku małżeńskim jako odzwierciedleniu przymierza Boga z jego ludem. W Chrystusie przymierze to dopełniło się i zostało udoskonalone. I tak, związek mężczyzny i kobiety staje się konkretnym symbolem przymierza Boga z ludźmi, które spełniło się w Jezusie Chrystusie. To, co od początku świata było rzeczywistością Bożego stworzenia, staje się symbolem ilustrującym tajemnicę Chrystusa i Kościoła (Ef 5,32)”. Ibidem, n. 3.

⁶³ BENEDYKT XVI: *Adhortacja apostolska „Sacramentum caritatis”* [22 II 2007]. AAS 2007, n. 29; por. CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI: *Epistula ad catholicam Ecclesiam episcopos de receptione communionis eucharisticae a fidelibus qui post divortium novas inierunt nuptias* [14 IX 1994]. AAS 1994, n. 86, s. 974–979.

wypraszałi sobie u Boga łaskę. Kościół jednak na nowo potwierdza praktykę, opartą na Piśmie Świętym, niedopuszczania do Komunii eucharystycznej rozwiedzionych, którzy zawarli ponowny związek małżeński”⁶⁴. Nie trzeba dodawać, że w niniejszej newralgicznej kwestii doktrynalnej podobne stanowisko — nieoderwane od akcentowania autentycznej troski duszpasterskiej o osoby żyjące w tak zwanych związkach niesakramentalnych⁶⁵ — prezentują dziś statuty synodów diecezjalnych⁶⁶.

Swoistym drogowskazem w rozwiązywaniu tych i innych dylematów, które w nadmiarze przynosi nam doba obecna (odznaczająca się rozległymi, głębokimi i szybkimi przemianami społecznymi i kulturowymi⁶⁷), są słowa Papieża Rodziny, Świętego Jana Pawła II: „Rodzina chrześcijańska, zwłaszcza dzisiaj, jest szczególnie powołana do świadczenia o przymierzu paschalnym Chrystusa poprzez ustawiczne promieniowanie radością miłowania i pewnością nadziei, z których ma zdać sprawę”⁶⁸.

⁶⁴ II Polski Synod Plenarny (1991–1999). Warszawa–Poznań 2001 [*Powołanie do życia w małżeństwie i rodzinie*], n. 53, s. 45; por. FC, n. 84.

⁶⁵ Por. przykładowo: III Synod Gdański. *Misja ewangelizacyjna Kościoła gdańskiego na początku nowego tysiąclecia*. T. 1. Gdańsk 2001 [*Statuty III Synodu Gdańskiego*], n. 470.

⁶⁶ Zob. Pierwszy Synod Diecezji Opolskiej (2002–2005). *Statuty i aneksy*. Opole 2005, n. 311; Synod Archidiecezji Poznańskiej 2004–2008. T. 2: *Statuty*. Poznań 2008, n. 543, 563; *Uchwały Pierwszego Synodu Diecezji Toruńskiej. Prawo partykularne Kościoła toruńskiego*. Toruń 2011, n. 292.

⁶⁷ FC, n. 1.

⁶⁸ FC, n. 52.

Andrzej Pastwa

Idea Kościoła domowego paradygmatem współczesnej identyfikacji praw rodziny Kontekst polskiego prawa synodalnego

6.1. Wstęp

Przenikliwości myśli Świętego Jana Pawła II — który w najważniejszym dotąd posoborowym dokumencie na temat małżeństwa i rodziny adhortacji *Familiaris consortio*¹ aż czternaście razy nawiązał *explicite* do idei Kościoła domowego², a w oryginalnym wykładzie listu do Rodzin *Gratissimam sane* dokonał twórczego uzgodnienia dwóch pojęć: „Kościół domowy” i „rodzina suwerenna” (pojęć, dodajmy, wyrażających centralne miejsce rodziny w Kościele i społeczeństwie)³ — zawdzięczamy odkrycie klucza do ujmowania rodziny jako autonomicznego podmiotu prawa. Podmiotu prawa w deskrypcji kompleksowej, znacznie wykraczającej poza „klasyczny” model ujęć stosunków prawnorodzinnych wewnątrz rodziny

¹ Zob. B. MIERZWIŃSKI: „*Familiaris consortio*” jako synteza doktrynalno-pastoralna nauczania Kościoła na temat małżeństwa i rodziny. „Ateneum Kapłańskie” 2007, nr 2, s. 214–221; A. PASTWA: *Marriage Covenant in Catholic Doctrine: „The Gaudium et Spes Pastoral Constitution on the Church — the Apostolic Exhortation Familiaris Consortio” — the Code of Canon Law — the Code of Canons of the Eastern Churches*. „Ecumeny and Law” 2013, s. 103–109.

² Zob. JAN PAWEŁ II: *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio”* [22 XI 1981]. AAS 1982, n. 21, 38, 48, 51, 52, 53, 54, 55, 59, 61, 65, 86. Dalej: FC. Podkreślając znaczenie wymienionej idei, Dionigi Tettamanzi skrupulatnie odnotowuje miejsca adhortacji, w których użyto pojęcia „Kościół domowy” bądź zamiennie „mały Kościół”. D. TETTAMANZI: *La famiglia via della Chiesa*. Milano 1987, s. 54.

³ Piszę o tym w opracowaniu *Promocja rodziny w prawie kanonicznym. Uwagi na kanwie § 1 kan. 226 KPK*. „Studia Pastoralne” 2011, s. 403–407. Por. też J. CARRERAS: *La giurisdizione della Chiesa sulle relazioni familiari*. In: *La giurisdizione della Chiesa sul matrimonio e sulla famiglia*. Ed. J. CARRERAS. Milano 1998, s. 1–2.

— w ustawodawstwie cywilnym (w naszym przypadku: prawa polskiego⁴), a w kanonicznym porządku prawnym — poza wąskie ramy katalogu istotnych praw i obowiązków małżeńskich⁵.

Można śmiało postawić (hipo)tezę, że konsekwentne odwoływanie się do paradygmatu Kościoła domowego i stosowanie przy tym wspomnianego klucza komplementarności pojęć: „rodzina suwerenna” — *Ecclesia domestica*, składają się na nieocenione współcześnie narzędzie ochrony/promocji rodziny. Słuszność i kreatywny potencjał tej tezy najłatwiej zweryfikować na rodzimym gruncie. Warto przeto szukać odpowiedzi na pytanie: czy rzeczywiście prawnopastoralna i prawotwórcza aktywność synodów polskich daje się odczytać jako realizacja papieskiego apelu o uwypuklenie „wysokiego” statusu Kościoła domowego dzięki ukazaniu jego „siły witalnej i kompetencji”⁶ w Kościele i społeczeństwie.

6.2. Kryteria identyfikacji praw rodziny

Idei Kościoła domowego przypisana jest rola stabilnego wzorca dla współczesnej identyfikacji praw rodziny — a w szczególowej egzemplifikacji: obowiązków i uprawnień małżonków katolickich. Przyjęcie tej supozycji daje podstawę, by już na wstępie postawić kilka pytań:

— Jak rozumieć tę — implikowaną treścią idei *Ecclesia domestica* kompleksowość praw rodziny, czyli — innymi słowy — jak szerokie jest „pole”, na którym sytuują się tytułowe obowiązki i uprawnienia małżonków katolickich?

⁴ Warto zauważyć, że ze względu na przyznane prawa instytucja rodziny w wymienionym systemie jest traktowana jako podmiot prawny *sui generis*. Nie zmienia to w niczym faktu, że wymieniona instytucja nie ma w prawie polskim formalnoprawnej podmiotowości. Zob. A. DZIĘGA: *O racjonalności postulatów prawnej podmiotowości rodziny*. W: *Kościelne prawo procesowe. Prawo rodzinne. Materiały i studia*. T. 5. Red. A. DZIĘGA, M. GRESZATA-TELUSIEWICZ, Z. JANCEWICZ, P. TELUSIEWICZ. Lublin 2010, s. 28.

⁵ Zob. R. SZTYCHMILER: *Istotne obowiązki małżeńskie*. Warszawa 1997; A. PASTWA: *Istotne elementy małżeństwa. W nurcie odnowy personalistycznej*. Katowice 2007.

⁶ GIOVANNI PAOLO II: *Discorso ai presuli partecipanti alla XXXVII Assemblea Generale della Conferenza Episcopale Italiana* [13 V 1993], n. 4. In: CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA: *Direttorio di pastorale familiare: per la Chiesa in Italia: annunciare, celebrare, servire il „Vangelo della famiglia”*. Roma 1993, s. 9.

- Jak na kanwie wniosków płynących z badania wymienionej idei zdefiniować priorytety duszpasterstwa rodzinnego w Polsce, zwłaszcza wobec konkretnych wyzwań cywilizacyjnych (kryzysów, zagrożeń, niepomyślnych rokowań na przyszłość)?
- Czy, a jeśli tak, to jakie faktory polskiej rzeczywistości pastoralnej pozwalają patrzeć na przyszłość rodziny z nadzieją i jak — korzystając z „narzędzia”, jakim jest synodalna duszpastersko-prawna odpowiedzialność za „podstawową komórkę Kościoła i społeczeństwa” — wzmocnić dostrzegane pozytywne trendy?

Syntetycznej, a właściwie trzeba rzec: esencjonalnej, próbie odpowiedzi na te pytania⁷ — z powołaniem się na cenne wskazania II Polskiego Synodu Plenarnego i niektóre rozwiązania wypracowane na synodach diecezjalnych — wypada obecnie poświęcić nieco uwagi.

„Małżeństwo stanowi [...] rzeczywistość sakramentalną — uczestniczy w przymierzu pomiędzy Chrystusem a Kościołem, włącza ludzką miłość w Bożą tajemnicę miłości, jest nie tylko drogą realizacji miłości dwojga osób, lecz także drogą ich zbawienia. Przez miłość na wskroś ludzką: pełną, wierną, wyłączną i płodną, posuwającą się aż do ofiary z siebie, małżonkowie wzajemnie się uświęcają”⁸. „Rodzina zapoczątkowana w przymierzu małżeńskim otwierającym na dożgonną wspólnotę miłości i życia, urzeczywistnia się w pełnym sensie w rodzicielstwie”⁹. W tych dwóch ważnych passusach dokumentu II Polskiego Synodu Plenarnego pt. *Powołanie do życia w małżeństwie i rodzinie* ojcowie synodalni dotyczą samego jądra nauczania *de matrimonio et familia* Świętego Jana Pawła II — Papieża Rodziny¹⁰ w „Wielkiej Karcie”, jaką dla rodzin po dziś dzień jest adhortacja apostolska *Familiaris consortio*¹¹. Dość przypomnieć *clou* tego natchnionego nauczania: powołanie do miłości, wpisane przez Stwórcę w człowieczeństwo mężczyzny i kobiety¹², jest naturalnym fundamentem małżeństwa i rodziny. To miłość (!)

⁷ Rozległość problematyki (niżej unaoczniona w zarysie) dyktuje taką właśnie metodę naukowej refleksji.

⁸ II Polski Synod Plenarny (1991—1999). Poznań 2001 [*Istota małżeństwa chrześcijańskiego*], n. 5, s. 31.

⁹ Ibidem [*Natura i zadania rodziny chrześcijańskiej*], n. 10, s. 33.

¹⁰ Ibidem, n. 2, s. 29. Odnotujmy przy tej okazji, że to na II Polskim Synodzie Plenarnym po raz pierwszy nadano Ojcu Świętemu to zaszczytne miano.

¹¹ Por. PONTIFICIO CONSIGLIO PER LA FAMIGLIA: *Preparazione al sacramento del matrimonio...* [13 V 1996], n. 4. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/family/documents/rc_pc_family_doc_13051996_preparation-for-marriage_it.html [dostęp: 3 XII 2014].

¹² FC, n. 11.

radikalnie określa istotę i zadania obu instytucji¹³, jest wewnętrzną zasadą, trwałą mocą i ostatecznym celem małżeńskiej i rodzinnej wspólnoty osób¹⁴. Z tak ujmowaną miłością niechybnie wiąże się odpowiedzialność — szczególnie ta prokreacyjna (wedle zasady „odpowiedzialnego rodzicielstwa”)¹⁵. Wolne/odpowiedzialne przyjęcie zobowiązań w akcie zgody małżeńskiej¹⁶ winno znaleźć swe przedłużenie w poczuciu odpowiedzialności za to szczególne dobro wspólne, w którym zawiera się osobowe dobro każdego z członków małżeńskiej i rodzinnej *communio personarum*¹⁷. Wszak — jak naucza Jan Paweł II w *Familiaris consortio* — „wszyscy członkowie rodziny, każdy wedle własnego daru, mają łaskę i odpowiedzialny obowiązek budowania dzień po dniu komunii osób”¹⁸. Tak wyraża się w swej istocie wysoka godność i wielka odpowiedzialność rodziny chrześcijańskiej jako Kościoła domowego: „[...] centralnego ośrodka komunii i służby oraz »sanktuarium życia«”¹⁹. I dlatego autorzy cytowanego dokumentu *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa* mogli napisać: „W Kościołach lokalnych [...] najważniejsza odpowiedzialność spoczywa na rodzinie: odpowiedzialność ta wypływa z samej natury rodziny — wspólnoty życia i miłości, opartej na małżeństwie — i z jej misji strzeżenia, »objawiania i przekazywania miłości«”²⁰.

Odpowiedź zatem na wcześniej postawione pytanie, jak identyfikować (bynajmniej nie teoretycznie, lecz z punktu widzenia

¹³ Por. ibidem, n. 17.

¹⁴ Por. ibidem, n. 18.

¹⁵ Zob. A. PASTWA: „*Amor benevolentiae*” — „*ius responsabile*”: oś interpersonalnego projektu małżeńsko-rodzinnego. W: *Miłość i odpowiedzialność — wyznaczniki kanonicznego przygotowania do małżeństwa*. Red. A. PASTWA, M. Gwóźdź. Katowice 2013, s. 13—31.

¹⁶ „Istotnym, koniecznym i jedynym warunkiem zawarcia małżeństwa jest wzajemna zgoda wyrażona przez narzeczonych. Ta zgoda nie jest niczym innym jak odpowiedzialnym i świadomym przyjęciem zobowiązania przez akt prawny, w którym małżonkowie wzajemnie się sobie darują oraz przyrzekają całkowitą i dożgonną miłość. Dobrowolnie zawierają małżeństwo, uprzednio wybraawszy się nawzajem w sposób równie dobrowolny, ale wraz z dokonaniem tego aktu ustanawiają stan osobowy, w którym miłość staje się w pewnej mierze powinnością i ma również aspekty prawne”. JAN PAWEŁ II: „*Miłość małżeńska*”. *Przemówienie do pracowników i adwokatów Roty Rzymskiej* [21 I 1999]. *OsRomPol* 1999, nr 4—5, s. 51.

¹⁷ GrS, n. 11.

¹⁸ FC, n. 21.

¹⁹ Por. ibidem, n. 59.

²⁰ PONTIFICIO CONSIGLIO PER LA FAMIGLIA: *Preparazione al sacramento del matrimonio*, n. 4. Por. FC, n. 17; EV, n. 92.

praxis posługi synodalnej na rzecz rodziny) obszar obowiązków i uprawnień małżonków katolickich, może być tylko jedna: tak, jak dyktuje wielokształtny imperatyw miłości, którego wyznacznikami są: po pierwsze, uniwersalny filozoficzno-etyczny paradygmat normy personalistycznej („osoba jest takim dobrem, że właściwe i pełnowartościowe odniesienie do niej stanowi tylko miłość”²¹); po wtóre, eklezjologiczne przesłanie idei przymierza miłości małżeńskiej²²; po trzecie, teologicznoprawny wzorzec relacji wewnątrzrodzinnych: „miłość należna” (miłość, która jest przedmiotem obowiązku). Reasumując, wedle tak określonego „kryterium hermeneutycznego”, należy penetrować poszczególne sektory całego wielkiego obszaru (a ten w oczach kanonisty przybiera nade wszystko kształt prawa rodzinnego) ze świadomością respektowania linii demarkacyjnej między obszarem teologiczno-pastoralnym a obszarem unormowań *stricte* prawnych²³. Chodzi zwłaszcza o odróżnianie zadań od obowiązków w znaczeniu prawnym, a w szczegółowym zakresie *iura et officia matrimonialia* – obowiązków istotnych od nieistotnych²⁴.

6.3. Wymóg kompleksowego ujmowania praw rodziny

Aplikacja niniejszych założeń z jednej strony, z drugiej strony podjęcie depozytu starochrześcijańskiej tradycji Kościoła domowego²⁵ — dziś rozpoznanego jako „centralny ośrodek komunii i służby” oraz „sanktuarium życia” — daje szansę adekwatne-

²¹ K. WOJTYŁA: *Miłość i odpowiedzialność*. Lublin 1986, s. 42.

²² Zob. A. PASTWA: „Przymierze miłości małżeńskiej”. Jana Pawła II idea małżeństwa kanonicznego. Katowice 2009.

²³ Tu należy odnotować cenny komentarz Wojciecha Góralskiego, który po dokonaniu kwerendy uchwał II Polskiego Synodu Plenarnego sformułował następującą uwagę: „Nie zawsze można z całą pewnością stwierdzić, że chodzi wówczas o kategorię obowiązku. Wydaje się, że byłoby korzystniej, gdyby w części dyspozycyjnej każdego z dokumentów synodalnych znalazły się wyodrębnione normy prawne. Obok nich mogłyby pozostać postulaty i zalecenia, stanowiąc tutaj odrębną kategorię uchwał”. W. GÓRALSKI: *Do czego synod obliuguje Kościół w Polsce. Aspekt prawny*. W: *Oddanie i wytrwałość. Recepcja II Polskiego Synodu Plenarnego*. Red. W. GÓRALSKI, H. SEWERYNIAK. Warszawa 2004, s. 186.

²⁴ Por. P.J. GÓRA: *Diritti e doveri derivanti dalla vocazione al matrimonio e alla famiglia nella legislazione sinodale polacca dopo il 1983*. Łódź 2008, s. 14.

²⁵ II Polski Synod Plenarny..., n. 11, s. 33.

go ujęcia tytułowych obowiązków i uprawnień — kolejno — w trzech sektorach: w sektorze relacji rodzina — Kościół (z usytuowanymi tu: obowiązkami wspólnoty Kościoła wobec rodziny oraz obowiązkami rodziny w łonie wspólnoty Kościoła, czyli parafii, diecezji...), w sektorze relacji rodzina — państwo (tu: z jednej strony — obowiązki państwa wobec rodziny, z drugiej strony — obowiązki rodziny w odniesieniu do życia społecznego, gospodarczego, kulturalnego i politycznego) oraz — bynajmniej nie na końcu — w sektorze relacji wewnątrzrodzinnych (tu: obowiązki i prawa małżonków, obowiązki i prawa rodziców, obowiązki i prawa dzieci). Tak też przedstawia się odpowiedź na wcześniej postawione pytanie: jak rozumieć kompleksowość praw rodziny, implikowaną treścią idei *Ecclesia domestica*?; czyli inaczej — jak szerokie jest „pole”, na którym sytuują się tytułowe obowiązki i uprawnienia małżonków katolickich?

Dwie enuncjacje Papieża Rodziny — pierwsza z adhortacji *Familiaris consortio*, druga z listu do Rodzin *Gratissimam sane* — zdają się wychodzić naprzeciw każdej „synodalnej” próbie dociekania duszpasterskich priorytetów, zwłaszcza jeśli wziąć pod uwagę obowiązki wspólnoty Kościoła wobec rodziny (umownie umieszczone przez nas w „pierwszym sektorze”). Pierwsza wypowiedź: „Kościół jest świadom tego, że dobro społeczeństwa, i jego własne, związane jest z dobrem rodziny, czuje silniej i w sposób bardziej wiążący swoje posłannictwo głoszenia wszystkim zamysłu Bożego dotyczącego małżeństwa i rodziny, [...] przyczyniając się w ten sposób do odnowy społeczeństwa i Ludu Bożego”²⁶. I druga wypowiedź: „Rodzina sama jest jako »Kościół domowy« *oblubienicą Chrystusa*. Cały Kościół powszechny, a w nim każdy Kościół partykularny staje się oblubienicą Chrystusa poprzez »Kościół domowy«, poprzez tę miłość, którą w nim się przeżywa: miłość małżeńską, rodzicielską, siostrzaną i braterską, miłość, która jest wspólnotą osób i pokoleń”²⁷. Tym, co przebija z przytoczonych słów papieskich, jest najpierw najwyższa ranga i uniwersalizm rzeczony posługi Kościoła, który z prawdą o małżeństwie i rodzinie chce docierać wszędzie (!), a więc nie tylko do wybranych (praktykujących katolickich), lecz także, literalnie, do wszystkich rodzin. Dopowiedzmy, z jaką prawdą? Z dostosowanym do współczesnego odbiorcy²⁸ czystym przekazem, że:

²⁶ FC, n. 3.

²⁷ GrS, n. 19.

²⁸ Zauważmy, że założenie kontekstualnego podejścia do problematyki małżeństwa i rodziny ma w nauczaniu Jana Pawła II *de matrimonio et familia* naturę paradygmatyczną: „Niniejszy List pragnę skierować nie do rodziny »in

- rodzina ma jako swój konstytutywny fundament związek małżeński, czyli „przymierze, przez które mężczyzna i kobieta tworzą ze sobą wspólnotę całego życia, skierowaną ze swej natury do dobra małżonków oraz do zrodzenia i wychowania potomstwa”²⁹;
- „małżeństwo jako fundament rodziny domaga się nierozzerwalności i wierności we wzajemnym i całkowitym obdarowaniu mężczyzny i kobiety”³⁰;
- za sprawą sakramentu nierozzerwalność małżeństwa³¹ „niesie z sobą nowe głębsze znaczenie: staje się obrazem miłości Boga do swojego ludu tudzież nieodwołalnej wierności Chrystusa swemu Kościołowi”³².

Tę uniwersalność i nade wszystko konkretność³³ przedmiotowej posługi Kościoła w „obszarach” precyzyjnie wskazanych przez ojców II Polskiego Synodu Plenarnego — a dotyczących:

- przygotowania do życia w małżeństwie i rodzinie,
- duszpasterstwa rodzin,
- wyzwań i zagrożeń czasu obecnego,

abstracto», ale do konkretnych rodzin na całym globie, żyjących pod każdą długością i szerokością geograficzną, pośród całej wielości kultur oraz ich dziedzictwa historycznego”. Ibidem, n. 4.

²⁹ Kodeks prawa kanonicznego, kan. 1055 § 1. Dalej: KPK.

³⁰ II Polski Synod Plenarny..., n. 6, s. 31; por. FC, n. 19—20; KPK, kan. 1056.

³¹ Warto zacytować oficjalne stanowisko magisterium: „[...] zasada nierozzerwalności małżeństwa, stanowczo potwierdzona w tym miejscu przez Jana Pawła II (por. przemówienia z 21 stycznia 2000 — AAS, 2000, n. 92, s. 350—355, i z 28 stycznia 2002 — AAS 2002, n. 94, s. 340—346), należy do całości tajemnicy chrześcijańskiej”. BENEDYKT XVI: „*Umiłowanie prawdy a proces o nieważność małżeństwa*”. Przemówienie do pracowników Trybunału Roty Rzymskiej [28 I 2006]. OsRomPol 2006, nr 4, s. 30. Wielce instruktywne są też wypowiedzi wybitnych ekspertów w dziedzinie prawa małżeńskiego Remigiusza Sobańskiego i Klaus Lüdickego: „Nawet jeśli o żadnej z nich nie można by powiedzieć, że jest z prawa Bożego, to normy [*ius matrimoniale* — A.P.] są »ostatecznie« konkretyzacją zasady nierozzerwalności małżeńskiej uznawanej przez Kościół za zasadę prawa Bożego”. R. SOBAŃSKI: *Metodologia prawa kanonicznego*. Katowice 2004, s. 45, przypis 82. „Nierozzerwalność jest tym przymiotem [...] małżeństwa, bez którego kanonicznego prawa małżeńskiego nie sposób byłoby zrozumieć”. K. LÜDICE: *Kommentar zum c. 1059*. In: *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*. Hrsg. K. LÜDICE. Essen 2013, 1059/2. Dalej: MK.

³² G.L. MÜLLER: *Indissolubilità del matrimonio e dibattito sui divorziati risposati e i sacramenti* [23 X 2013]. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/muller/rc_con_cfaith_20131023_divorziati-risposati-sacramenti_it.html [dostęp: 20 VIII 2014]. Szerszy punkt odniesienia do przepowiadania Kościoła na temat małżeństwa i rodziny stanowią konstytutywne założenia ważności zgody małżeńskiej (kan. 1055—1061, 1073—1094, 1095—1133).

³³ Por. T. VANZETTO: *Il diritto della famiglia nella Chiesa: la famiglia in quanto soggetto ecclesiale*. „Quaderni di diritto ecclesiale” 1994, s. 305.

— postulatów kierowanych do społeczeństwa i władz cywilnych³⁴,
— dobrze uwypukla łaciński rzeczownik *asistentia* (w podstawowym znaczeniu: „towarzyszenie”, „asystowanie”). Został on użyty przez prawodawcę w oryginalnym tekście dwóch ważnych kanonów KPK: 1063 i 1064, w pierwszym rozdziale prawa małżeńskiego, zatytułowanym *Pasterska troska i czynności poprzedzające zawarcie małżeństwa*. Chodzi o „miejsce”, które w polskim przekładzie wymienionych kanonów zajął rzeczownik „pomoc”. „Duszpasterze mają obowiązek troszczyć się o to, aby własna wspólnota kościelna świadczyła pomoc wiernym, dzięki której stan małżeński zachowa ducha chrześcijańskiego i będzie się doskonalił” (kan. 1063). „Jest rzeczą ordynariusza miejsca troszczyć się o właściwe organizowanie tego rodzaju pomocy, po wysłuchaniu także, gdy się to wyda pożyteczne, zdania mężczyzn i kobiet odznaczających się doświadczeniem i biegłością” (kan. 1064).

Jeśli zatem mówimy o obowiązkach wspólnoty Kościoła wobec rodziny-Kościoła domowego, to trzeba pytać, jak współcześnie — *hic et nunc* — identyfikować ową asystencję. Owszem, ma ona mieć charakter pomocy, ale bynajmniej nie doraźnej, czy nawet okresowej, ale poniekąd permanentnej i na pewno wielostronnej, wielopostaciowej³⁵. Rzecz staje się jasna, kiedy rozpoznamy kwestie: zakresu owej asystencji oraz podmiotów w niej uczestniczących. W tym celu warto zagłębić się w treść normy kan. 851³⁶, poświęconej przygotowaniu do chrztu dziecka, kiedy to prawodawca kościelny poleca proboszczowi „osobiście lub przez innych zatroszczyć się, ażeby rodziców właściwie przygotować pasterskimi pouczeniami, a także wspólną modlitwą, zbierając razem po kilka rodzin oraz, gdy to możliwe, składając im wizytę”. Objawiają się tu cztery — moim zdaniem niezbędne — sfery duszpasterskiego towarzyszenia rodzinie: pasterska piecza ewangelizacyjno-katechetyczna, wspólna modlitwa rodzinna, wspólne spotkania rodzin, odwiedziny duszpasterskie rodzin. A skoro ten sam prawodawca w kan. 1063 czyni — już wyraźnie — odpowiedzialnymi za realizację omawianej asystencji, nie samego tylko duszpasterza, lecz „własną wspólnotę kościelną”³⁷ (co, nawiasem mówiąc, wynika już z enuncjacji *Fami-*

³⁴ Zwracam uwagę na kolejność niniejszych wskazań prawnopastoralnych — o tym, że nie jest ona przypadkowa, jeszcze będzie mowa.

³⁵ Por. K. LÜDICKE: *Kommentar zum c. 1063. MK, 1063/2*.

³⁶ Por. T. VANZETTO: *Il diritto della famiglia nella Chiesa...*, s. 306.

³⁷ Dlatego też w komentarzu „pampeluńskim” Tomás Rincón Pérez wymienione kanony 1063 i 1064 słusznie komentuje łącznie. T. RINCÓN PÉREZ: *Comentario al c. 1063 y 1064*. In: *Comentario exegético al Código de Derecho canónico*

liaris consortio: „[...] każda wspólnota parafialna winna lepiej sobie uświadomić łaskę i odpowiedzialność, które otrzymuje od Pana dla rozwijania duszpasterstwa rodzin”³⁸), to staje się oczywiste, że owo wspólnotowe (lepiej: uwspólnotowione) towarzyszenie konkretnej rodzinie stanowi podstawowy wyznacznik/wzorzec dzisiejszego duszpasterstwa. Dodajmy, chodzi o asystencję/posługę stałą i zarazem zróżnicowaną w zależności od „adresata” (w sytuacjach zwyczajnych — rodzina nuklearna, rodzina wielodzietna, rodzina wielopokoleniowa z osobami w podeszłym wieku, rodzina jako środowisko dalszego i bliższego przygotowania do małżeństwa, zakładający rodzinę narzeczeni (zaręczeni), młode małżeństwo itp.; w sytuacjach szczególnych, tak zwanych trudnych — małżeństwo bezdzietne, rodzina z dziećmi niepełnosprawnymi, rodzina z problemem dzieci trudnych, rodzina z osobami uzależnionymi, rodzina migrantów, małżeństwo mieszane itp.; a w sytuacjach szczególnych, tak zwanych nieprawidłowych — wolny związek, związek tylko cywilny, małżonkowie żyjący w separacji czy rozwiedzeni, którzy nie zawarli nowego związku, małżonkowie rozwiedzeni, którzy zawarli nowy związek, matka samotnie wychowująca potomstwo, dzieci pozbawione opieki rodzicielskiej itp.³⁹).

Na kanwie doniosłych treści cytowanego wcześniej kan. 1063 (zarówno w przekazie bezpośrednim, jak i warstwie kontekstualnych odniesień)⁴⁰ da się uszczegółowić „ramy” omawianej wspólnotowej pieczy duszpasterskiej nad rodziną. W owych „ramach” mianowicie — co ważne, z zastosowaniem kryterium konkretnego (!) odbiorcy — mieszczą się:

nico. Red. Á. MARZOA, J. MIRAS, R. RODRÍGUEZ-OCAÑA. Vol. 3/2. Pamplona 2002, s. 1110—1118.

³⁸ FC, n. 70.

³⁹ Niniejsze kryteria podziału, wypracowane już w adhortacji *Familiaris consortio* (n. 77—85), znajdują odzwierciedlenie w uchwałach II Polskiego Synodu Plenarnego, a także między innymi w *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin*, dokumencie przyjętym 1 V 2003 roku w Warszawie na 322. zebraniu plenarnym Konferencji Episkopatu Polski — KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI: *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin*. Warszawa 2003.

⁴⁰ Z racji doniosłości merytorycznej kan. 1063, uwagę badawczą poświęconą jego przepisom w literaturze kanonistycznej należy uznać za zdecydowanie niewystarczającą. W tym względzie wyróżniają się badania polskich autorów: J. KRAJCZYŃSKI: *Prawo rodziny do opieki duszpasterskiej*. Płock 2007; E. SZCZOT: *Ochrona rodziny w prawie Kościoła łacińskiego*. Lublin 2011; T. POCAŁUKO: *La prevenzione della nullità del matrimonio nella preparazione e nell'ammissione alle nozze con una considerazione del contributo dei tribunali ecclesiastici*. Roma 2011.

- Przepowiadanie⁴¹ i katecheza, czyli pełna, obejmująca wszystkich (dzieci, młodzież, dorosłych⁴²) formacja chrześcijańska — z afirmacją istotnego *memento* kan. 774 § 2 KPK, które dotyczy zwłaszcza przygotowania dalszego⁴³ do małżeństwa: „[...] rodzice przed innymi mają obowiązek słowem i przykładem formować dzieci w wierze i praktyce życia chrześcijańskiego”⁴⁴.
- Przygotowanie do zawarcia sakramentalnego małżeństwa, które, dzięki optymalizacji programów przygotowania bliższego i bezpośredniego — w rzeczywistości polskiego duszpasterstwa: „dostosowanej” (czyli określonej miejscowymi realiami i warunkami) aplikacji wytycznych *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin* z 2003 roku⁴⁵ — ma przysposobić do „świętości nowego stanu i jego obowiązków”, słowem: podjęcia licznych zadań Kościoła domowego.
- Owocne sprawowanie liturgii sakramentu małżeństwa — z koniecznym uwypukleniem związku tego sakramentu z Eucharystią (oczywiście, bez pomijania wagi bierzmowania i sakramentu pokuty)⁴⁶. Temu winna towarzyszyć świadomość, że sakramentalne małżeństwo (i rodzina) jest — podobnie jak Eucharystia

⁴¹ KPK, kan. 768 § 2: „Niech także przekazują wiernym naukę, jaką Urząd Nauczycielski Kościoła głosi o godności i wolności osoby ludzkiej, o jedności i trwałości rodziny oraz o jej zadaniach, o obowiązkach ludzi żyjących w społeczeństwie, jak również o układaniu spraw doczesnych zgodnie z porządkiem ustanowionym przez Boga”.

⁴² Por. KPK, kan. 776.

⁴³ FC, n. 66. *Nota bene* uprawnione jest wykazywanie pewnej niespójności w sytuowaniu „czasowym” przygotowania bliższego do małżeństwa: podczas gdy polskie regulacje mówią, że „przygotowanie bliższe obejmuje młodzież po 17. roku życia” (KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI: *Instrukcja o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim* [13 XII 1989], n. 12) albo „przygotowanie bliższe dotyczy młodzieży ponadgimnazjalnej” (KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI: *Dyrektorium...*, n. 24), to cytowany wcześniej dokument Papieskiej Rady do spraw Rodziny stanowi: „[...] przygotowanie bliższe dokonuje się w okresie narzeczeństwa”. Por. M. POLAK: *Bliższe przygotowanie do życia w małżeństwie i rodzinie. Duszpasterskie koncepcje Kościoła w Polsce i w Niemczech. Próba porównania*. „Studia Pastoralne” 2009, s. 161.

⁴⁴ Warto odnotować, że konkretniej zakres przedmiotowego obowiązku wychowania, jaki realizują rodzice wobec dzieci, formułuje Kodeks kanonów Kościołów Wschodnich, gdy traktuje o „pierwszorzędnym prawie i obowiązku, które mają rodzice w sprawach troski o wychowanie fizyczne, religijne, moralne, społeczne i kulturalne dzieci, stosownie do możliwości”. KKKW, kan. 783 § 1, n. 1.

⁴⁵ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI: *Dyrektorium...*, s. 26–32.

⁴⁶ KPK 1065 § 2: „Aby przyjąć owocnie sakrament małżeństwa, usilnie zaleca się, ażeby nupturienti przystąpili do sakramentu pokuty i Najświętszej

- znakiem i narzędziem kościelnej jedności. Realizacja powołania małżeńsko-rodzinnego, czy inaczej — specyficzna realizacja małżeńsko-rodzinnej misji chrzcielnej, oznacza zatem to, co podniosłem w jednej z konkluzji moich badań: żyć charyzmatem jedności w Kościele oraz być w świecie i dla świata znakiem i narzędziem zjednoczenia⁴⁷. Przytoczę charakterystyczne zdanie dogmatyka Güntera Kocha: „Osobowa jedność małżonków może realizację misji Kościoła uczynić tym bardziej wiarygodną, im bardziej owa komunია małżeńska ciągle na nowo pozwoli się inspirować i pobudzać Jezusowym posłaniem, zadaniem i łaską — we wspólnocie eucharystycznej”⁴⁸.
- Świadczenie stałej i wielorakiej pomocy narzeczonym/małżonkom/rodzicom na różnych etapach ich życia małżeńsko-rodzinnego przez:
- a) aktywność poradni życia małżeńskiego i rodzinnego (przypomnijmy, w polskim *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin* umocowanie prawne — obok parafialnych poradni rodzinnych⁴⁹ — mają specjalistyczne poradnie rodzinne⁵⁰);
 - b) działalność „domów samotnej matki, telefonów zaufania, poradni psychologicznych i pedagogicznych, [...] ośrodków pomocy dla dotkniętych nałogami alkoholizmu i narkomanii oraz ich rodzin”⁵¹ (wedle szczegółowego opisu II Polskiego Synodu Plenarnego);
 - c) profesjonalną asystencję doradców życia rodzinnego i pomoc specjalistów (psychologów, prawników, pedagogów, lekarzy, konsultantów naturalnego planowania rodziny⁵²);

Eucharystii”. A. PASTWA: „Komunia w Duchu”. *Małżeństwo a Eucharystia w świetle norm kanonów 1065 § 2 i 1119 KPK*. „*Ius Matrimoniale*” 2012, s. 7—43.

⁴⁷ A. PASTWA: *Marriage in the Light of the Ecclesiological Paradigm of Unity. Selected issues*. „*E-Theologos*” 2012, s. 212—228.

⁴⁸ „Die Aussagen des Zweiten Vatikanischen Konzils lassen sich unter zwei Überschriften zusammenfassen: »Die Eucharistie als Gedächtnis und Vergegenwärtigung des Erlösungswerkes Christi« und »Die Eucharistie als Werk Christi im Mitwirken der Kirche: Sakrament der Einheit«. [...] Das Wirken Christi in der Eucharistie ist darauf gerichtet, die Feiernden mit sich und untereinander (LG 7), sowie mit der himmlischen Kirche zu verbinden (LG 50). Die Eucharistie bezeichnet und bewirkt so die Einheit der Kirche (UR 2)”. G. KOCH: *Sakramentenlehre — Das Heil aus den Sakramenten*. In: *Glaubenszugänge. Lehrbuch der Katholischen Dogmatik*. Bd. 3. Hrg. W. BEINERT. Paderborn—München—Wien—Zürich 1995. s. 436.

⁴⁹ Zob. KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI: *Dyrektorium...*, n. 38—42.

⁵⁰ Zob. *ibidem*, n. 43.

⁵¹ *II Polski Synod Plenarny...*, n. 46, s. 44.

⁵² Zob. KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI: *Dyrektorium...*, n. 43.

- d) zaangażowanie wspólnot, ruchów i stowarzyszeń prorodzinnych⁵³;
- e) organizowanie, sprofilowanych pod kątem osiągania konkretnych celów, seminariów (na przykład przygotowawczych do małżeństwa), kręgów rodzinnych, grup wsparcia dla przeżywających trudności czy kryzysy itp.⁵⁴ — słowem, praktyczna realizacja idei adhortacji *Familiaris consortio* „wspólnoty rodzin dla rodzin”⁵⁵. Wszystko po to, aby małżonkowie/rodzice i ich dzieci osiągalni — w obrębie Kościoła domowego — „życie coraz bardziej święte i doskonałe”⁵⁶.

Zarówno aspektowy, jak i — co wcześniej zaznaczono — esencjonalny ogląd⁵⁷ czy to obowiązków rodziny w łonie wspólnoty Kościoła (jeszcze w sektorze relacji rodzina — Kościół), czy też tytułowych obowiązków i uprawnień w sektorach: relacji rodzina — państwo oraz relacji wewnątrzrodzinnych, wzmacniają synergicznie tezę o paradygmatycznym znaczeniu idei Kościoła domowego: w jej dwóch odsłonach „centralnego ośrodka komunii i służby” oraz „sanktuarium życia”. Widać to wyraźnie w eklezjocentrycznym definiowaniu tych pierwszych w adhortacji *Familiaris consortio*⁵⁸,

⁵³ II Polski Synod Plenarny..., n. 46, s. 44. W Polsce działa kilkadziesiąt ruchów i stowarzyszeń katolickich, których charyzmatem jest troska o rodzinę, a wśród nich te bezpośrednio nastawione na szerzenie idei Kościoła domowego, na przykład Equipe Notre-Dame, Kościół Domowy Ruchu Światło-Życie, Nowa Droga (Chemin Neuf), Przymierze Rodzin, Ruch Rodzin Nazaretańskich, Ruch Szensztacki, Stowarzyszenie Rodzin Katolickich, sekcje rodzin Klubów Inteligencji Katolickiej, Spotkania Małżeńskie. Inne, jak na przykład ruch Focolari, choć nie są bezpośrednio „rodzinne”, wykazują troskę o rodzinę w swych „programowych” założeniach. Jeszcze innym, na przykład Odnowie w Duchu Świętym, Drodze Neokatechumenalnej, bliskie jest towarzyszenie (modlitewne) „małemu Kościołowi”. J. GRZYBOWSKI, I. GRZYBOWSKA: *Rodzina chrześcijańska*. <http://www.orrk.pl/index.php/kongresy-tematyczne/rodzina/inspiracje/339-rodzina-chrzescijaska> [dostęp: 20 VIII 2014].

⁵⁴ Por. T. POCAŁUJKO: *La prevenzione...* [I.2.3. *Quali sono i soggetti impegnati nella pastorale prematrimoniale?*], s. 77–81.

⁵⁵ FC, n. 72.

⁵⁶ KPK, kan. 1063, n. 4.

⁵⁷ Sygnalizowana złożoność problematyki i szczupłe ramy niniejszego opracowania uniemożliwiają kompleksowe podejście analityczne do zakreślonych obszarów tematycznych.

⁵⁸ FC [*Rodzina chrześcijańska, jako wspólnota wierząca i ewangelizująca*], n. 51–64; zob. obszerny komentarz — J. KRAJCZYŃSKI: *Prawo rodziny...*, s. 184–195. Upewniają o tym słowa wprowadzające do niniejszej ekspozycji doktrynalnej: „Rodzina winna dzielić się wspaniałomyślnie swym bogactwem duchowym z innymi rodzinami. Toteż rodzina chrześcijańska, ponieważ powstaje z małżeństwa, będącego obrazem i uczestnictwem w miłosnym przymierzu Chrystu-

a mianowicie przypisaniu im funkcji nieodmiennie związanych z posłannictwem Kościoła: wspólnota wierząca i ewangelizująca⁵⁹; wspólnota w dialogu z Bogiem⁶⁰; wspólnota w służbie człowiekowi. Można zauważyć, że o ile akcent w realizacji dwóch pierwszych zadań małżeńsko-rodzinnej misji chrzcielnej spoczywa na kreowaniu i doskonaleniu *communio personarum* na wzór trynitarniej Komunii

sa i Kościoła», przez miłość małżonków, ofiarną płodność, jedność i wierność, jak i przez miłosną współpracę wszystkich członków ujawniać będzie wszystkim żywą obecność Zbawiciela w świecie oraz prawdziwą naturę Kościoła. Przedstawivszy w ten sposób podstawę udziału rodziny chrześcijańskiej w posłannictwie Kościoła, trzeba teraz zobrazować treść owego posłannictwa w potrójnym, a zarazem jedynym odniesieniu do Jezusa Chrystusa, Proroka, Kapłana i Króla”. FC, n. 50.

⁵⁹ W swoich badaniach Jan Krajczyński, opierając się na szerokiej bazie źródłowej (FC, n. 52–54; ChL, n. 33–35; kan. 215, 781, 784, 793 § 1, 798, 822 § 2–3, 1063 KPK), ukazuje „cenne” formy uczestnictwa rodziny w urzędzie prorockim Chrystusa: „[...] wychowanie religijne potomstwa, katecheza rodzinna, wspólne zaangażowanie na rzecz przygotowania innych wiernych do życia w małżeństwie, wspieranie małżonków i rodzin celem zachowania przez nich ducha chrześcijańskiego i wzajemnego doskonalenia się, udzielanie pomocy w zakresie poradnictwa małżeńskiego i rodzinnego, działalność w zrzeczeniach małżeństw i rodzin mających na celu rozwój pobożności i ożywianie chrześcijańskiego powołania w świecie, podejmowanie współpracy zmierzającej do tego, by użycie środków przekazu przepoić duchem chrześcijańskim, duchowe i materialne wspieranie działalności misyjnej Kościoła, tworzenie warunków sprzyjających budzeniu i dojrzewaniu misyjnych powołań kapłańskich, zakonnych i świeckich wśród swoich synów i córek, wyjazd do pracy misyjnej”. J. KRAJCZYŃSKI: *Prawo rodziny...*, s. 187–188.

⁶⁰ Ponieważ przyjęcie z wiarą Ewangelii osiąga pełnię w uczestnictwie w sakramentach świętych, „rodzinna” aktualizacja kapłaństwa chrzcielnego doprasza się udziału w celebracji eucharystycznej i życiu sakramentalnym tudzież praktyki modlitwy zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i wspólnotowym — jedno i drugie dopełnione świadectwem życia ofiarnego i pobożnego, znaczonego czynną miłością, zaparciem się siebie. Tu godne podkreślenia są wychowanie do modlitwy rodzinnej i jej pielęgnowanie. Szczegółowo formy tej ostatniej (z powołaniem się na źródła: FC, n. 61; kan. 1171, 1174 § 2, 1186, 1187, 1188, 1246 § 1, 1249, 1250, 1251, 1252, 1253 KPK) prezentuje Jan Krajczyński. Są to: zachowanie dnia świętecznego, modlitwa poranna i wieczorna, lektura i rozważanie słowa Bożego, wspólne odmawianie liturgii godzin, rzetelne przygotowanie do sakramentów, wspólna adoracja Najświętszego Sakramentu, nabożeństwo i poświęcenie się Sercu Jezusowemu, wspólne odmawianie różańca i inne formy kultu Matki Bożej, modlitwa przed posiłkiem i po posiłku, otaczanie czcią świętych, wspólne praktykowanie pokuty przez zachowanie postu i wstrzemięźliwości, inne tradycyjne praktyki pobożnościowe. Zob. J. KRAJCZYŃSKI: *Prawo rodziny...*, s. 191.

Osób Boskich, o tyle punkt ciężkości trzeciego zadania przesuwają się ku uwypukleniu idei rodziny-sanktuarium życia⁶¹.

W próbie odpowiedzi na pytanie, co dziś konkretnie buduje ową „wspólnotę w służbie człowiekowi”, Tiziano Vanzetto dokonuje ciekawej syntezy nauki Jana Pawła II w adhortacji *Familiaris consortio* i liście do Rodzin *Gravissimam sane*. Zdaniem włoskiego eksperta, niekwestionowane pierwsze miejsce wśród wyznaczników Kościoła domowego zajmuje służba życiu. Inne, które wybijają się na czoło, to: po pierwsze, promocja godności kobiety⁶² (nowy feminizm Jana Pawła II⁶³ czy słowa o kobiecie w adhortacji *Evangelii gaudium*⁶⁴ są najlepszym tego potwierdzeniem); po wtóre, zadanie katolickiego wychowania dzieci⁶⁵ — szczególnie do wolności i miłości⁶⁶ (główna

⁶¹ Por. J. DE DIOS VIAL CORREA: *Rodzina — sanktuarium życia*. W: *W trosce o dobro małżeństwa i rodziny*. T. 3: „Rodzina: dar i zadanie nadzieją ludzkości”. Akta Międzynarodowego Kongresu Teologiczno-Pastoralnego z okazji II Światowego Spotkania Rodzin z Ojcem Świętym, Rio de Janeiro, 1–3 października 1997 r. Red. M. BRZEZIŃSKI. Lublin 2013, s. 41–54.

⁶² „Kościół wyraża uznanie dla nieodzownego wkładu kobiet w społeczeństwo, poprzez ich wrażliwość, intuicję i pewne szczególne zdolności, które zwykle są bardziej właściwe kobietom niż mężczyznom. Na przykład, specjalna wrażliwość kobiet na drugich, wyrażająca się szczególnie, chociaż nie wyłącznie, w macierzyństwie. Z radością dostrzegam, jak wiele kobiet podejmuje razem z kapłanami odpowiedzialność duszpasterską, angażując się w pomoc dla poszczególnych osób, rodzin lub grup i oferując nowy wkład w refleksję teologiczną. Ale potrzeba jeszcze poszerzyć przestrzeń dla bardziej znaczącej obecności kobiet w Kościele. Ponieważ »kobiece cechy są niezbędne we wszystkich przejawach życia społecznego, dlatego też obecność kobiet również w obszarze pracy powinna być zagwarantowana« w różnych miejscach, gdzie podejmowane są ważne decyzje, zarówno w Kościele, jak i w strukturach społecznych”. FRANCISZEK: *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium”* [24 XI 2013]. AAS 2014, n. 103.

⁶³ Zob. *Kobieta w Kościele i w społeczeństwie*. Red. A. PASTWA. Katowice 2014.

⁶⁴ EG, n. 103.

⁶⁵ Znamienne jest pouczenie zawarte w uchwałach II Polskiego Synodu Plenarnego: „Kościół pragnie wychowywać przede wszystkim poprzez rodzinę, na fundamencie właściwego jej charyzmatu. To właśnie wychowanie religijne i katecheza udzielana przez matkę, ojca i starsze rodzeństwo czynią z rodziny prawdziwy podmiot ewangelizacji i apostołstwa”. *II Polski Synod Plenarny...*, n. 14, s. 34. Zob. I. CELARY: *Domowy Kościół fundamentalnym obszarem katechezy rodzinnej*. „Studia Pastoralne” 2009, s. 59–68.

⁶⁶ Wedle nauki ojców II Polskiego Synodu Plenarnego, „wychowanie do miłości rozumianej jako dar z siebie [...] ukazuje płciowość jako bogactwo całej osoby: ciała, uczuć i ducha. Dlatego [Kościół — A.P.] uważa za nieodzowne wychowanie do czystości, przez którą płciowość zostaje włączona w relację osoby do osoby, we wzajemny dar mężczyzny i kobiety”. *II Polski Synod Plenarny...*, n. 14, s. 35.

odpowiedzialność za realizację tego zadania spoczywa na matce i ojcu, ale potencjalnie niebłahą rolę do odegrania mają także dziadkowie⁶⁷), i po trzecie, zaangażowanie – indywidualne i wspólnotowe (w zrzeszeniach rodzin) – na rzecz pokoju, sprawiedliwości, solidarności z cierpiącymi i ubogimi; słowem: budowanie cywilizacji miłości⁶⁸.

Sektor relacji rodzina – państwo, oznaczony w dużej mierze – jak sygnalizowano wcześniej⁶⁹ – wzorcową ideą „suwerenności”, został szczegółowo rozpoznany w Karcie praw rodziny... z 1983 roku⁷⁰. A skoro cel Karty... jest prezentowany jako ujęcie „podstawowych praw właściwych owej naturalnej i powszechnej społeczności, jaką jest rodzina”⁷¹, to wypada podkreślić za Antonim Stankiewiczem szczególną rangę normatywną trzech punktów preambuły tegoż dokumentu⁷². Najpierw w *Preamble B* czytamy: „[...] rodzina zbudowana jest na małżeństwie, głębokim i uzupełniającym się związku mężczyzny i kobiety, który opiera się na nierozzerwalnej więzi małżeństwa zawartego dobrowolnie i publicznie, otwartego na przekazywanie życia”. *Preamble C* z kolei głosi, że „małżeństwo jest instytucją naturalną, wyłącznie jemu powierzona jest misja przekazywania życia”. Wreszcie z *Preamble D* emanuje jasny, kategoryczny przekaz: „[...] rodzina, związek naturalny, pierwotny w stosunku do państwa czy jakiegokolwiek innej wspólnoty, posiada swoje

⁶⁷ „Macierzyństwo i ojcostwo znajdują swoją pełnię w dalszym wychowaniu dzieci oraz kształtowaniu ogniska miłości rodzinnej. Na rodzicach i wszystkich domownikach spoczywa obowiązek dawania dobrego przykładu, przyznawania się do błędów, unikania fałszywych kompromisów i wprowadzania dzieci w odpowiedzialność za rodzinę i społeczeństwo. Do współpracy w tym dziele są też zaproszeni dziadkowie. Dają oni przykład właściwej hierarchii wartości, a także wzór pokoju wewnętrznego oraz troski o przekaz wiary, o zgodę w rodzinie i kształtowanie specyficznej »pamięci rodzinnej«”. Ibidem, s. 13.

⁶⁸ T. VANZETTO: *Il diritto della famiglia nella Chiesa...*, s. 318.

⁶⁹ Zob. rozdział 2.

⁷⁰ Przypomnijmy, dokument ten powstał „na życzenie wyrażone przez synod biskupów, który odbywał się w Rzymie w 1980 r. [...] Jego Świątobliwość papież Jan Paweł II w adhortacji apostolskiej *Familiaris consortio* (n. 46) podjął życzenie Synodu i zobowiązał Stolicę Apostolską do opracowania »Karty praw rodziny« po to, aby mogła być ona przedłożona zainteresowanym środowiskom i władzom”. STOLICA APOSTOLSKA: *Karta praw rodziny* [22 X 1983]. OsRomPol 1983, nr 10, s. 6.

⁷¹ Ibidem.

⁷² A. STANKIEWICZ: *Familia e filiazione in diritto canonico*. W: „*Finis legis Christi*”. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Wojciechowi Góralskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin. T. 1. Red. J. WROCEŃSKI, J. KRAJCZYŃSKI. Warszawa 2009, s. 189–190.

własne, niezbywalne prawa”⁷³. W świetle owych fundamentalnych reguł prawnych gołym okiem widać (a w tym akurat sektorze celna identyfikacja paradygmatów ma szczególne znaczenie) aktualność wzorcowych ról rodziny — pierwszej: humanizacyjnej/współnotwórczej, kreującej trwałe więzi społeczne, i drugiej: „w służbie życiu” od momentu poczęcia do naturalnej śmierci.

Pierwszą z ról precyzyjnie opisuje tekst synodalny: „Rodzina jako naturalna społeczność, w której mężczyzna i kobieta są wezwani do czynienia daru z siebie w miłości i do przekazywania życia, stanowi podstawową komórkę życia społecznego; [...] z ich przymierza powstaje z woli Bożej instytucja trwała także wobec społeczeństwa”⁷⁴. Owszem, wagę tych słów wzmacnia jeszcze wypowiedź Papieża Franciszka z encykliki *Evangelii gaudium*: „Rodzina przechodzi głęboki kryzys kulturowy, podobnie jak wszystkie wspólnoty oraz więzi społeczne. W przypadku rodziny kruchość więzi staje się szczególnie poważna, ponieważ chodzi o podstawową komórkę społeczeństwa, o miejsce, gdzie człowiek uczy się współżycia w różnorodności i przynależności do innych oraz gdzie rodzice przekazują dzieciom wiarę”⁷⁵.

Nietrudno opisać zjawiska, które niosą niszczące konsekwencje dla więzi rodzinnych: permissywizm seksualny, mentalność antykonceptyjna, rozpowszechnianie się aborcji, pustka duchowa, która coraz częściej rodzi „zatrute owoce” narkomanii, alkoholizmu, innych uzależnień czy przemocy w rodzinie. Jak zauważa Papieska Rada ds. Rodziny, „sytuację pogarszają permissywne ustawy, które z całą siłą kształtują mentalność raniącą rodziny (zob. EV 59) poprzez rozwody, aborcję i swobodę seksualną. [Ponadto — A.P.] wiele środków społecznego przekazu rozpowszechnia oraz współpracuje w utwierdzaniu klimatu permissywizmu”⁷⁶.

Stąd „synodalne” zabiegi biskupów polskich, by dać odpór natrętnej propagandzie, „reklamującej hedonistyczną wizję relacji mężczyzny i kobiety”⁷⁷, oraz sprzeciwić się „kulturze śmierci”,

⁷³ STOLICA APOSTOLSKA: *Karta praw rodziny...*, s. 6.

⁷⁴ II Polski Synod Plenarny..., n. 15, s. 35. Powołując art. 10 ust. 1 *Konkordatu polskiego*, ojcowie Synodu konstatują: „Potwierdza to wprowadzona mocą Konkordatu zasada, w świetle której »od chwili zawarcia małżeństwo kanoniczne wywiera takie skutki, jakie pociąga za sobą zawarcie małżeństwa zgodnie z prawem polskim«. Ibidem.

⁷⁵ EG, n. 66.

⁷⁶ PONTIFICIO CONSIGLIO PER LA FAMIGLIA: *Preparazione al sacramento del matrimonio...*, n. 13.

⁷⁷ II Polski Synod Plenarny..., n. 40, s. 42.

„antycywilizacji”⁷⁸ szerzonej przez potężne lobby produkcji środków antykoncepcyjnych czy przemysłu pornograficznego⁷⁹. Reakcją jest konsekwentne głoszenie prawdy: „Tylko w relacji małżeńskiej mężczyzny i kobiety współzycie płciowe może być moralnie dobre. Wybór aktywności seksualnej z osobą tej samej płci jest grzechem. Dlatego Kościół wzywa osoby o orientacji homoseksualnej do zachowania czystości. Zarazem stanowczo broni je przed wszelkimi aktami dyskryminacji”⁸⁰.

Nie mogli też biskupi polscy nie wyrazić stanowczego ostrzeżenia przed groźnym zjawiskiem w kulturze (proweniencji lewacko-feministyczno-ateistycznej), które podkopuje osobowo-komunijne podstawy małżeństwa i rodziny, a któremu na imię ideologia *gender*⁸¹. W głośnym liście pasterskim na Niedzielę Świętej Rodziny 2013 roku biskupi pisali: „Niebezpieczeństwo ideologii *gender* wynika w gruncie rzeczy z jej głęboko destrukcyjnego charakteru zarówno wobec osoby, jak i relacji międzyludzkich, a więc całego życia społecznego. Człowiek o niepewnej tożsamości płciowej nie jest w stanie odkryć i wypełnić zadań stojących przed nim zarówno w życiu małżeńsko-rodzinnym, jak i społeczno-zawodowym. Próba zrównania różnego typu związków jest *de facto* poważnym osłabieniem małżeństwa jako wspólnoty mężczyzny i kobiety oraz rodziny, na małżeństwie zbudowanej”⁸².

Tu należy też widzieć *spiritus movens* ostrego sprzeciwu polskiego Kościoła po podpisaniu Konwencji o zapobieganiu przemocy wobec kobiet, wyrażonego najpierw w stanowisku Prezydium Konferencji Episkopatu Polski z 2012 roku⁸³ i podtrzymanego w tegorocznym

⁷⁸ Por. GrS, n. 13, 21.

⁷⁹ II Polski Synod Plenarny..., n. 30, s. 40.

⁸⁰ Ibidem, n. 57, s. 46.

⁸¹ Wydaje się, że dziś pasterze Kościoła dobrze zdają sobie sprawę z tego, „z jak szkodliwym i groźnym zjawiskiem mamy do czynienia — bo trudno nie widzieć systematycznego dewaluowania (na ogół: »w imię« szczytnych hasel) fundamentalnych aksjomatów odnoszących się do człowieka, z coraz bardziej śmiałym podważaniem norm moralnych, obyczajowych i prawnych”. A. PASTWA: „Stworzył mężczyznę i niewiastę” (zamiast wstępu). W: „Mężczyznę i niewiastę stworzył ich”. *Afirmacja osoby ludzkiej odpowiedzią nauk teologicznych na ideologiczną uzurpację genderyzmu*. Red. A. PASTWA. Katowice 2012, s. 10.

⁸² KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI: *List pasterski na Niedzielę Świętej Rodziny 2013 roku*. http://episkopat.pl/dokumenty/5545.1/List_pasterski_na_Niedziel_e_Swietej_Rodziny_2013_roku.html [dostęp: 20 VIII 2014].

⁸³ Zacytuje kluczowy *passus* tego stanowiska: „Konwencja, choć poświęcona jest istotnemu problemowi przemocy wobec kobiet, zbudowana jest na ideologicznych i niezgodnych z prawdą założeniach, których w żaden sposób nie można zaakceptować. Wskazuje ona, że przemoc wobec kobiet jest systemowa,

komunikacie z 364. zebrania plenarnego Konferencji, w reakcji na planowaną przez Rząd Rzeczypospolitej Polskiej ratyfikację wymienionej konwencji: „Nie ma żadnej potrzeby wprowadzania rozwiązań opartych na redefinicji takich pojęć, jak np. płeć, rodzina czy małżeństwo”⁸⁴.

Jeśli odnieść się z kolei do „służby życiu” — drugiej paradygmatycznej roli rodziny, to należy jasno stwierdzić, że najpilniejszym obowiązkiem całego Kościoła i rodziny — Kościoła domowego, pozostaje troska o bezbronne dzieci poczęte i upominanie się o ustawodawstwo chroniące życie (z szeroką promocją idei adopcji⁸⁵). Wypada w tym miejscu — podobnie jak to uczynił Henryk Hoser w referacie zatytułowanym *Status embrionu ludzkiego* na niedawnym zebraniu Rady Biskupów Diecezjalnych w Częstochowie⁸⁶ — przyto-

zaś jej źródłem są religia, tradycja i kultura. Art. 12 zobowiązuje sygnatariuszy do walki z dorobkiem cywilizacyjnym, traktowanym jako zagrożenie i źródło przemocy. Wprowadza definicję płci jako »społecznie skonstruowane role, zachowania i cechy, które dane społeczeństwo uznaje za właściwe dla kobiet i mężczyzn« (art. 3), przy czym całkowicie pomija naturalne biologiczne różnice pomiędzy kobietą i mężczyzną i zakłada, że płeć można wybierać. Szczególny niepokój wzbudza nałożenie na sygnatariuszy obowiązku edukacji (art. 14) i promowania między innymi »niestereotypowych ról płci«, a więc homoseksualizmu i transseksualizmu. Łączenie słusznej zasady przeciwdziałania przemocy z próbą niebezpiecznej ingerencji w system wychowawczy i wyznawane przez miliony rodziców w Polsce wartości, jest bardzo niepokojącym sygnałem”. PREZYDIUM KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI: *Oświadczenie* [9 VII 2012]. http://episkopat.pl/struktura_kep/prezydium_kep/4401.1,Oswiadczenie_Prezydium_Konferencji_Episkopatu_Polski.html [dostęp: 20 VIII 2014].

⁸⁴ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI: *Komunikat z 364. zebrania plenarnego* [13 III 2014], n. 8. http://episkopat.pl/dokumenty/komunikaty_zp_kep/5816.1,Komunikat_z_364_zebrania_plenarnego_Konferencji_Episkopatu_Polski.html [dostęp: 20 VIII 2014].

⁸⁵ Obok adopcji „zwykłej”, której przygotowaniem zajmują się między innymi katolickie ośrodki adopcyjno-opiekuńcze, chodzi także o „adopcję serca” dzieci z krajów misyjnych czy „adopcję duchową” dzieci poczętych, zagrożonych zabiciem. Por. *II Polski Synod Plenarny...*, n. 52, 55, s. 45.

⁸⁶ Godne zacytowania są ważne wnioski tego wystąpienia: „W konkluzji należy zauważyć, że dwa przedstawione stanowiska: bioetyki katolickiej (*pro-life*) i etyki laikoliberalnej (*pro-choice*), cechuje wyraźna polaryzacja i praktyczna niemożność osiągnięcia kompromisu moralnego. Po drugie, bioetyka katolicka w kwestii statusu embrionu jest precyzyjna i oparta na naukowych i pewnych, szeroko pojętych, kryteriach antropologicznych. Ma solidne podstawy filozoficzne i teologiczne. Natomiast bioetyka liberalna cechuje się nieostrymi pojęciami i kryteriami, jest probabilistyczna, brakuje jej solidnych podstaw intersubiektywnych i obiektywnych. Po trzecie, bioetyka katolicka wykazuje dużą odporność na wpływy ideologiczne i polityczne. Przeciwnie, liberalna ze swoim koniunkturalizmem szuka w ideologii i polityce, a także w ekonomii

czyć mocne słowa Papieża Franciszka z adhortacji *Evangelii gaudium*: „[...] obrona rodzącego się życia jest ściśle związana z obroną jakiegokolwiek prawa człowieka. Zakłada ona przekonanie, że każda istota ludzka jest zawsze święta i nienaruszalna w jakiegokolwiek sytuacji i w każdej fazie swego rozwoju. Jest ona celem samym w sobie, a nigdy środkiem do rozwiązania innych trudności. Jeśli obalimy to przekonanie, nie znajdziemy solidnych i trwałych fundamentów do obrony praw człowieka, będą one zawsze uzależnione od korzyści tych, którzy aktualnie sprawują władzę. Sam rozum wystarczy, aby uznać nienaruszalną wartość każdego ludzkiego życia, ale jeśli spojrzymy na nie w świetle wiary, »wszelki gwałt zadany osobistej godności istoty ludzkiej wzywa o pomstę przed obliczem Bożym i jest obrazą Stwórcy człowieka«”⁸⁷. W jednoznaczny wydzźwięk niniejszej proklamacji wpisują się równie kategoryczne wskazania i apele II Polskiego Synodu Plenarnego „w służbie życiu”. Czy będzie to przestroga: „Kościół głosi naukę, że osoba ludzka istnieje na obraz i podobieństwo Boże od chwili poczęcia; dlatego zabójstwo dzieci poczętych jest moralnie niedopuszczalnym sposobem ograniczania liczby potomstwa, a ludzie, niszcząc poczęte życie, bezczeszczą także swoją godność”⁸⁸; czy pouczenie: „[...] z całą stanowczością należy przeciwstawiać się dokonywaniu zapłodnienia pozaustrojowego i wszelkim manipulacjom na ludzkich embrionach”⁸⁹; czy też dwie węzłowe petycje, konkretyzujące ogólny apel do władz cywilnych o prowadzenie polityki prorodzinnej (społecznej, gospodarczej, kulturalnej), pierwsza: „[...] prawodawstwo powinno chronić życie każdego człowieka od poczęcia do naturalnej śmierci; istniejące obecnie prawo należy zmienić w taki sposób, aby spełnia-

rynku, akceptacji i zastosowań. Wreszcie bioetyka katolicka stanowi solidne zabezpieczenie i obronę ludzkiej egzystencji w najszerszych granicach, ujętych w słowach: »od poczęcia do naturalnej śmierci«. H. HOSER: *Status embrionu ludzkiego. Referat na zebraniu Rady Biskupów Diecezjalnych na Jasnej Górze* [25 VIII 2014]. <http://ekai.pl/wydarzenia/x81609/abp-henryk-hoser-o-statusie-ludzkiego-embrionu/> [dostęp: 3 IX 2014].

⁸⁷ EG, n. 213.

⁸⁸ Dalej padają słowa: „Jan Paweł II potwierdził tę prawdę w formie nauczania zwyczajnego: Mocą władzy, którą Chrystus udzielił Piotrowi i jego Następcom, w komunii z Biskupami — którzy wielokrotnie potępił przerywanie ciąży, zaś w ramach wspomnianej wcześniej konsultacji wyrazili jednomyślnie — choć byli rozproszeni po świecie — aprobatę dla tej doktryny — oświadczam, że bezpośrednie przerywanie ciąży, to znaczy zamierzone jako cel czy jako środek, jest zawsze poważnym nieładem moralnym, gdyż jest dobrowolnym zabójstwem niewinnej istoty ludzkiej (EV, n. 62)”. II Polski Synod Plenarny..., n. 9, s. 32.

⁸⁹ Ibidem, n. 56, s. 46.

ło tę zasadę⁹⁰; druga: „[...] ustawodawstwo oraz działania władz państwowych i samorządowych powinny bezwzględnie respektować niezbywalne prawo rodziców do wychowywania potomstwa; nikt bez ich zgody nie może przekazywać dzieciom żadnych treści ani kształtować w nich jakichkolwiek wzorców zachowań w szkole i poza szkołą”⁹¹.

W sektorze relacji wewnątrzrodzinnych — jak już zaznaczono — sytuują się obowiązki i prawa małżonków, obowiązki i prawa rodziców, obowiązki i prawa dzieci. W odniesieniu do tych pierwszych bynajmniej nie może zaskakiwać, że teza o paradygmatycznym znaczeniu idei Kościoła domowego — w jej dwóch odsłonach: „centralnego ośrodka komunii i służby” oraz „sanktuarium życia” — i w tym obszarze znajduje pełną weryfikację. Dość powiedzieć, iż dobro małżonków we wspólnocie całego życia — z jednej strony⁹², z drugiej strony — zrodzenie i wychowanie potomstwa⁹³ (łącznie z zakorzenionym w istotnych przymiotach jedności i nierozzerwalności prawem/obowiązkiem wierności małżeńskiej), zakreślają istotowy obszar małżeństwa⁹⁴. Badania Ryszarda Sztychmiera pozwoliły wyodrębnić i opisać najpierw — służące przede wszystkim realizacji dobra małżonków — prawa i obowiązki: zachowania wierności (wyłącznieści) małżeńskiej, ludzkiego (*humano modo*) pożycia intymnego ze współmałżonkiem, nierozzerwalności, czyli zachowania dożgonnego charakteru małżeństwa, pielęgnowania wspólnoty życia małżeńskiego, czyli prawidłowych relacji interpersonalnych, świadczenia współmałżonkowi pomocy, przyczyniania się do dobra współmałżonka, dążenia do świętości. Następnie zaś — związane z rodzeniem i wychowaniem dzieci — prawa/obowiązki: pożycia intymnego zmierzającego do zrodzenia potomstwa, przyjęcia potomstwa poczętego ze współmałżonkiem, wychowania ogólnoludzkiego potomstwa, wychowania fizycznego i wychowania religijnego⁹⁵.

⁹⁰ Ibidem, n. 60, s. 16.

⁹¹ Ibidem, n. 61, s. 46. Swą wagę mają rzecz jasna wszystkie szczegółowe „Postulaty kierowane do społeczeństwa i władz cywilnych” — zob. ibidem, n. 58—66, s. 46—47.

⁹² Zob. W. GÓRAŁSKI: *Dobro małżonków a istotne obowiązki małżeńskie*. Warszawa 2010.

⁹³ Zob. *W orbicie zasady „odpowiedzialnego rodzicielstwa”. Adekwatne rozumienie pojęcia „bonum prolis” wyzwaniem dla współczesnej kanonistyki*. Red. A. PASTWA. Katowice 2014.

⁹⁴ Por. KPK, kan. 1095, n. 2 i 3, kan. 1101 § 2.

⁹⁵ R. SZTYCHMIER: *Istotne obowiązki...*, s. 244—264. Nieco inaczej katalog istotnych praw i obowiązków małżeńskich konstruuje Pedro-Juan Viladrich: „[...] prawo-obowiązek aktów małżeńskich; prawo-obowiązek niestawiania

Nie sposób tu pominąć, jak ważną dyspozycję prawną⁹⁶ stanowi norma kan. 1135 KPK: „Każdemu z małżonków przysługują jednakowe obowiązki i prawa w tym, co dotyczy wspólnoty życia małżeńskiego”. Klaus Lüdicke słusznie określa niniejszą formułę równości praw małżeńskich jako podstawową strukturę wspólnoty małżeńskiej opisaną przez ustawodawcę kościelnego terminem *consortium*. Chodzi o wszechobejmującą wspólnotę losu, w której wzajemne przyjęcie drugiego w jego męskości/jej kobiecości i uczynienie nieodłącznym towarzyszem wspólnej drogi oznaczają w rzeczy samej aksjologiczne potwierdzenie partnera małżeńskiego jako osoby, a konkretnie — jako wolnego, równoprawnego podmiotu i współtwórcy „jedności dwojga”. Tak postrzegane małżeństwo jest wspólnotą osób o równej godności i równych prawach (nawet jeśli te są modyfikowane różnicowaniem płciowym), co przekłada się na praktykę życia małżeńskiego: współprojektowania, współdecydowania oraz współdziałania we wszystkim⁹⁷.

Obowiązki i prawa rodziców oraz obowiązki i prawa dzieci wolno — wedle przyjętej formuły refleksji esencjonalnej — potraktować łącznie, zwłaszcza że obowiązuje reguła: prawo dziecka pociąga za sobą — korelatywnie⁹⁸ — obowiązek rodziców. Ponadto, aby uniknąć powtórzeń, godzi się *in extenso* zacytować tylko dwa kanony KPK. Otóż dzieło wychowawcze rodziców można sprowadzić do poziomu prawa/obowiązku naturalnego. W tym względzie instruktywny jest przepis kan. 1136: „Rodzice mają najcięższy obowiązek i najpierwsze prawo troszczenia się zgodnie, według swoich możliwości, o wychowanie potomstwa zarówno fizyczne, społeczne i kulturalne, jak i moralne oraz religijne”. Wszelako tam, gdzie „chrześcijański dom rodzinny jest zarazem szkołą życia chrześcijańskiego i »szkołą

przeszkód w zrodzeniu potomstwa; prawo-obowiązek ustanowienia, zachowania i ukierunkowania intymnej wspólnoty małżeńskiej ku jej obiektywnym celom; prawo-obowiązek wierności; prawo-obowiązek wzajemnej pomocy w działaniach i zachowaniach samych z siebie zdolnych i koniecznych do osiągnięcia istotnych celów małżeństwa; prawo-obowiązek przyjęcia i troski o wspólne potomstwo na łonie wspólnoty małżeńskiej; prawo-obowiązek wychowania dzieci”. P.-J. VILADRICH: *Konsens małżeński. Sposoby prawnej oceny i interpretacji w kanonicznych procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa*. Przekł. S. ŚWIA CZNY. Warszawa 2002, s. 69.

⁹⁶ Zob. P. BIANCHI: *Il „diritto di famiglia” della Chiesa. „Quaderni di Diritto Ecclesiale”* 1994, s. 289–295.

⁹⁷ K. LÜDICKE: *Matrimonial Consent in Light of a Personalist Concept of Marriage: On the Council's New Way of Thinking about Marriage*. „*Studia canonica*” 1999, s. 489–492.

⁹⁸ Por. P. BIANCHI: *Il „diritto di famiglia”...*, s. 297.

bogatszego człowieczeństwa⁹⁹, rodziców obowiązują podwyższone standardy — „przyczynianie się do budowania Ludu Bożego”¹⁰⁰ przez wychowanie chrześcijańskie/katolickie. „Rodzice, ponieważ dali dzieciom życie, mają bardzo poważny obowiązek i prawo ich wychowania. Dlatego też na pierwszym miejscu do chrześcijańskich rodziców należy troska o chrześcijańskie wychowanie dzieci, zgodnie z nauką przekazywaną przez Kościół”¹⁰¹. Rzecz jasna, stosowne kanony KPK uszczegółowiają ów węzłowy proces formacji chrześcijańskiej, związany z owocnym przyjęciem sakramentów inicjacji chrześcijańskiej¹⁰².

6.4. „Nadzieja w domowym Kościele” — świadectwo współczesnej myśli synodalnej Kościoła w Polsce

Ojcowie II Polskiego Synodu Plenarnego, nauczając o *Współczesnych uwarunkowaniach rodziny*, nie omieszkali wśród wskazań

⁹⁹ II Polski Synod Plenarny..., n. 13, s. 34.

¹⁰⁰ KPK, kan. 226 § 1; A. PASTWA: *Promocja rodziny w prawie kanonicznym...*, s. 398–403.

¹⁰¹ KPK, kan. 226 § 2.

¹⁰² „Rodzice mają obowiązek troszczyć się, ażeby ich dzieci zostały ochrzczone w pierwszych tygodniach; możliwie najszybciej po urodzeniu, a nawet jeszcze przed nim powinni się udać do proboszcza, by prosić o sakrament dla dziecka i odpowiednio do niego się przygotować” (kan. 867 § 1); „Wierni są obowiązani przyjąć sakrament [bierzmowania — A.P.] w odpowiednim czasie. Rodzice, duszpasterze, zwłaszcza proboszczowie mają troszczyć się, żeby wierni zostali właściwie przygotowani do jego przyjęcia i w odpowiednim czasie do niego przystąpili” (kan. 890). „Jest przede wszystkim obowiązkiem rodziców oraz tych, którzy ich zastępują, jak również proboszcza troszczyć się, ażeby dzieci, po dojściu do używania rozumu, zostały odpowiednio przygotowane i jak najszybciej posiły się tym Bożym pokarmem, po uprzedniej sakramentalnej spowiedzi. Do proboszcza należy również czuwać nad tym, by do Stołu Pańskiego nie dopuszczać dzieci, które nie osiągnęły używania rozumu albo jego zdaniem nie są wystarczająco przygotowane” (kan. 914). Dobrym podsumowaniem przytaczanych tu normatywnych treści jest przepis kanonu otwierającego rozdział *Wychowanie katolickie*: „Rodzice oraz ci, którzy ich zastępują, mają obowiązek i zarazem prawo wychowania potomstwa. Rodzice katolicy mają ponadto obowiązek i prawo dobrania takich środków i instytucji, przy pomocy których, uwzględniając miejscowe warunki, mogliby lepiej zadbać o katolickie wychowanie swoich dzieci” (kan. 793 § 1).

synodalnych zredagować — w duchu adhortacji *Evangelii gaudium*, czy też świeżo wydanej książki prefekta Kongregacji Nauki Wiary Gerharda Ludwiga Müllera *La speranza della famiglia* — podrödziału zatytułowanego *Znaki nadziei*. Owe wskazania wypada obecnie uczynić punktem odniesienia w syntetycznej próbie zgłębienia sygnalizowanej wcześniej kwestii (powtórzę): jakie faktory polskiej rzeczywistości pastoralnej pozwalają patrzeć na przyszłość rodziny z nadzieją i jak — korzystając z „narzędzia”, jakim jest synodalna duszpastersko-prawna odpowiedzialność za „podstawową komórkę Kościoła i społeczeństwa” — wzmocnić dostrzegane pozytywne trendy. Nie tracąc z oczu wzorcowych idei „Kościoła domowego, centrum komunii i służby Kościołowi” oraz „Kościoła domowego, sanktuarium życia”, można poczynić kilka uwag.

6.4.1. Centralne miejsce Eucharystii, modlitwa rodzinna i świętowanie niedzieli

Trudno przeoczyć w dokumentach II Polskiego Synodu Plenarnego ważną sentencję, która śmiało może uchodzić za programową: „[...] pierwszym [...] zadaniem rodziny jest przeżywanie komunii”¹⁰³. A że ta uwaga nie jest bezpodstawną, upewnia — w dalszych passusach — kreatywne sprzężenie myśli eklezjologicznej, wyrażonej w zdaniu: „[...] w »sanktuarium domowym« jest »praktykowane kapłaństwo chrzcielne ojca rodziny, matki, dzieci i wszystkich członków wspólnoty rodzinnej«”¹⁰⁴, z *praxis* konkretnych wymogów (adresowanych do wymienionych osób): „Dokonuje się to przez uczestnictwo w Eucharystii [...], przez rozmaite formy modlitwy rodzinnej, świętowanie niedziel oraz uroczystości kościelnych [...]”¹⁰⁵. Nic dziwnego, że wagi tej eklezjocentrycznej — czytaj: rodzinocentrycznej — problematyki nie pomijają synody diecezjalne. Wśród statutów Pierwszego Synodu Diecezji Kaliskiej z 2009 roku znajdujemy następującą regulację: „Duszpasterze powinni czynić rodziny »Bogiem silne«, wdrażając je do: (1) wspólnej modlitwy, przynajmniej w niedzielę, (2) życia eucharystycznego: wspólnego udziału we Mszy Świętej niedzielnej, przystępowania do Komunii

¹⁰³ II Polski Synod Plenarny..., n. 10, s. 33.

¹⁰⁴ Ibidem, n. 11, s. 33.

¹⁰⁵ Ibidem.

Świętej, (3) pielęgnowania dobrych zwyczajów i tradycji religijnych, (4) świętowania i wspólnego wypoczynku w niedzielę i święta”¹⁰⁶. W tym kontekście Synod Archidiecezji Poznańskiej z 2008 roku odnotowuje pozytywny trend, jakim jest wzrost pobożności eucharystycznej: „W ostatnich latach można zaobserwować systematyczny wzrost liczby wiernych, którzy regularnie przystępują do Komunii Świętej podczas niedzielnych Mszy Świętych, a także tych, którzy czynią to częściej, niekiedy codziennie”¹⁰⁷. Nader trafne i instruktywne w pogłębieniu niniejszej problematyki są uchwały Synodu Diecezji Legnickiej z 2012 roku. We wskazaniach pastoralnych dotyczących budowania chrześcijańskiej tożsamości rodziny czytamy: „Codzienna modlitwa, poznawanie Chrystusa w Piśmie Świętym oraz lektura katechizmu w sposób naturalny doprowadzają rodzinę chrześcijańską do świętowania niedzieli jako dnia Pańskiego, w centrum którego znajduje się Msza św. Tego dnia słowo Boże i Stół Eucharystii stają się dla chrześcijanina rzeczywistym pokarmem całego jego człowieczeństwa, a zwłaszcza tęskniącej za Bogiem ludzkiej duszy. Pobożnie przeżyta niedziela, połączona organicznie z uczestnictwem we Mszy Świętej, to dla chrześcijanina niezastąpiona okazja, pozwalająca pogłębić jego wiarę. Zwłaszcza doświadczenie wspólnoty wiary wraz z innymi ludźmi oraz innymi rodzinami wyciska swoje wyjątkowe znamię na wierze przeżywanej indywidualnie w biegu pozostałych dni tygodnia”¹⁰⁸. W tak zarysowanej perspektywie zrozumiała jest *quasi*-prawna¹⁰⁹ regulacja: „Szczególnie istotnym tematem rozmowy religijno-moralnej [podczas kołеды – A.P.] winna być sprawa świętowania dnia Pańskiego z czynnym udziałem domowników we Mszy św. niedzielnej”¹¹⁰.

¹⁰⁶ Pierwszy Synod Diecezji Kaliskiej (2007–2009). *Prawo diecezjalne Kościoła kaliskiego*. Kalisz 2009, n. 157.

¹⁰⁷ III Synod Archidiecezji Poznańskiej 2004–2008 zwołany i przeprowadzony przez arcybiskupa Stanisława Gądeckiego. T. 1: *Dokumenty*. Poznań 2008, n. 598. Gwoli ścisłości, cytowany synod poznański oczywiście nie „zamyka oczu” na tendencje niepokojące. Wszak „obok pozytywnych zmian w zakresie pobożności eucharystycznej występują zjawiska negatywne: ponad połowa ochrzczonych, a w niektórych parafiach 2/3, nie uczęszcza regularnie na Mszę św. niedzielna”. Ibidem, n. 599.

¹⁰⁸ I Synod Diecezji Legnickiej (2007–2012). *Przypatrzmy się powołaniu naszemu*. T. 1: *Program odnowy religijno-moralnej*. Legnica 2002, s. 40–41.

¹⁰⁹ Interesujące w warstwie merytorycznej, wskazania pastoralne wymienionego synodu nie znalazły niestety przełożenia (a szkoda!) na język norm prawa diecezjalnego.

¹¹⁰ Ibidem, s. 45. Warto też zacytować inne wskazanie synodu legnickiego, ukazujące szczegółowo sposób przygotowania rodziny katolickiej do świętowania niedzieli: „Niezmierznie ważnym czynnikiem, ukazującym wyjątkowość

6.4.2. Ruchy i „stowarzyszenia rodzin dla rodzin”¹¹¹

Duży potencjał nadziei niesie z sobą zjawisko opisane przez ojców II Polskiego Synodu Plenarnego: „Optymizmem napawa fakt włączania się coraz liczniejszych rodzin w jego posłannictwo. Wyrazem tego są stowarzyszenia rodzin katolickich mające charakter modlitewno-apostolski, powstające i działające w ramach różnych ruchów i stowarzyszeń religijnych. W ich kręgach wzrasta odpowiedzialność za tworzenie środowiska wzajemnie wspierających się rodzin katolickich, a także odpowiedniego środowiska rówieśniczego dla dzieci i młodzieży”¹¹². A synod poznański, opisując ten sam fenomen, trafnie łączy działalność rzeczonych ruchów i stowarzyszeń ze sprawą wagi najwyższej (jak wcześniej zaznaczono): stałej formacji tudzież permanentnej asystencji duszpasterskiej rodzinie i jej członkom (zwłaszcza tym w konkretnej potrzebie). „W ostatnich dziesięcioleciach obok tradycyjnych form duszpasterstwa pojawiły się liczne nowe ruchy, stowarzyszenia i wspólnoty osób żyjących w małżeństwie. Należą do nich między innymi Équipes Notre-Dame, wspólnoty Kościoła Domowego, Ruch Spotkania Małżeńskie, Ruch Rodzin Nazaretańskich czy też Ruch Rodzin Szentszackich. Każdy z tych ruchów, zgodnie ze swym charyzmatem, realizuje potrzebę stałej formacji małżonków i rodziców, jak również dzieci i innych członków rodziny. Intensywnie rozwija się też Ruch Obrony Życia,

dni świątecznych, na czele ze świętami paschalnymi oraz każdą niedzielą, jest ich dobre przygotowanie. Rodzina katolicka, mając świadomość, że najważniejszym momentem dnia Pańskiego jest udział w pamiętce męki, śmierci i zmartwychwstania Jezusa Chrystusa, powinna podjąć odpowiednie przygotowania do dobrego przeżywania tego dnia. W aspekcie przygotowania wewnętrznego wszyscy członkowie rodziny winni zatroszczyć się o stan łaski uświęcającej, tak aby móc w pełni uczestniczyć w uczcie eucharystycznej. Zachęca się również, aby przed pierwszym dniem tygodnia znaleźć czas na lekturę niedzielnych czytań. W samą już niedzielę, po Eucharystii warto wspólnie powrócić do słowa Bożego. Zachęca się także, aby w kolejne dni nawiązywać do niedzielnego słowa Bożego podczas modlitwy całej rodziny. W przygotowaniu zewnętrznym wyjątkowość niedzielnego dnia winna być podkreślona odświętnym ubiorem, dobrze zaplanowanym dniem z rodzinnym obiadem, odwiedzinami rodziny czy znajomych. Dzień świąteczny winien być poprzedzony zrobieniem wszystkich zakupów, tak aby nie stwarzać konieczności robienia ich w niedzielę. [...] Rekreacyjne spędzanie niedzieli, będącej czasem wolnym od pracy zarobkowej, a także od prac niekoniecznych, nigdy nie powinno stać w sprzeczności z niedzielną Mszą św.”. Ibidem, s. 63–64.

¹¹¹ FC, n. 72.

¹¹² II Polski Synod Plenarny..., n. 32, s. 40–41.

przyciągający wiele osób gotowych wspierać działania prorodzinne”. Jest to wystarczający powód, by wydać dyspozycję prawną, jak ta w uchwałach Pierwszego Synodu Diecezji Toruńskiej z 2011 roku (z wyraźnym powołaniem się na *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin*): „Duszpasterze otoczą troską ruchy i stowarzyszenia prorodzinne w parafii, m.in. Stowarzyszenie Rodzin Katolickich, Spotkania Małżeńskie, Domowy Kościół Ruchu Światło-Życie, Ruch Rodzin Nazaretańskich (por. DDR 76, 81)”¹¹³.

6.4.3. Media w służbie ewangelizacji rodziny

„Media pełnią ważną funkcję integracyjną i edukacyjną”¹¹⁴. To zdanie sprzed 15 lat, wyjęte z uchwał synodu plenarnego, wypada dziś dopełnić rekomendacją synodu poznańskiego przedstawioną — z powołaniem się na autorytet Papieskiej Rady do spraw Środków Społecznego Przekazu — w obszernym passusie na temat roli w ewangelizacji dziś i jutro świata mediów, w tym dynamicznie rozwijającej się przestrzeni medialnej — Internetu¹¹⁵: „Obecność Ewangelii w mediach jest odczytywana przez Kościół jako znak czasu i jedno z ważniejszych zadań (Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, Instrukcja *Aetatis nova*, 17)”¹¹⁶.

Aby szukać odpowiedzi na pytanie, jak szeroko zakrojona może być owa ewangelizacyjna ofensywa: głoszenia Ewangelii rodziny przy użyciu mediów, najlepiej odnieść się do ostatnich papieskich orędzi na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, w których usilnym zachętom promowania „diakonii kultury” raz po raz towarzyszą papieskie nawoływania do wykorzystania potencjału Internetu¹¹⁷. Ważnemu w tym kontekście orędziu w 2010 roku Papież Benedykt XVI dał tytuł: *Kapłan i duszpasterstwo w świecie cyfrowym: nowe media w służbie Słowa*. Czytamy w nim: „W zeszłorocznym orędziu zachęcałem [...] do rozpowszechniania kultury poszanowania godności i wartości osoby ludzkiej. Jest to jedna z dróg, na których

¹¹³ Uchwały Pierwszego Synodu Diecezji Toruńskiej. Prawo partykularne Kościoła toruńskiego. Toruń 2011, n. 400 § 6.

¹¹⁴ II Polski Synod Plenarny..., n. 24, s. 38.

¹¹⁵ Zob. Synod Archidiecezji Poznańskiej 2004—2008..., t. 1, n. 486—513.

¹¹⁶ Ibidem, n. 502.

¹¹⁷ Zob. A. DOMASZK: *Możliwości zastosowania Internetu w misji Kościoła katolickiego. Studium kanoniczno-teologiczne*. Kraków 2013.

Kościół powinien urzeczywistniać »diakonię kultury« na dzisiejszym »kontynencie cyfrowym«. Z Ewangelią w dłoniach i w sercu należy powtarzać, że jest to także czas, w którym wciąż trzeba torować drogi prowadzące do słowa Bożego, nie tylko nie zapominając o konieczności poświęcania szczególnej uwagi tym, którzy poszukują, lecz traktując to jako pierwszy krok ewangelizacji. [...] Duszpasterstwo w świecie cyfrowym musi pamiętać także o tych, którzy nie wierzą, są zniechęceni, a w sercu mają pragnienie absolutu i nieprzemijającej prawdy¹¹⁸. Z kolei w tegorocznym orędziu (2014) Papież Franciszek — wzywając do przekazywania oblicza Kościoła otwartego oraz udziału każdego jego członka w służbie autentycznej kultury spotkania — zwraca się do wiernych słowami: „[...] nie obawiajcie się bycia obywatelami środowiska digitalnego”¹¹⁹. A że słowa te są jak echo pamiętnego zawołania Świętego Jana Pawła II: „Nie lękajcie się”, tym mocniej wybrzmiewa siła ewangelizacyjnego orędzia o dialogu osobowym, który — w imię budowania cywilizacji miłości (uniwersalnej *communio personarum*) — niesie z sobą potencjał pokonywania każdej przeszkody i przekraczania wszelkich barier: „Trzeba umieć włączyć się w dialog z mężczyznami i kobietami naszych czasów, aby zrozumieć ich oczekiwania, wątpliwości, nadzieje i dać im Ewangelię, to znaczy Jezusa Chrystusa, Boga, który stał się człowiekiem, który umarł i zmartwychwstał, aby nas uwolnić od grzechu i śmierci. Wyzwanie to wymaga głębi, wrażliwości na życie, wrażliwości duchowej. Prowadzenie dialogu oznacza bycie przekonanym, że drugi ma coś dobrego do powiedzenia, uczynienie miejsca na jego punkt widzenia, na jego hipotezy. Nie oznacza rezygnacji ze swoich idei i tradycji, ale z roszczenia, jakoby były jedyne i absolutne”¹²⁰.

Trafnie owe nowe wyzwania odczytuje wspomniany synod pogański, który wytycza ramy chrześcijańskiej formacji odbiorców

¹¹⁸ BENEDYKT XVI: „Kapłan i duszpasterstwo w świecie cyfrowym: nowe media w służbie Słowa”. Orędzie na 44. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu [24 I 2010]. OsRomPol 2010, nr 3—4, s. 7.

¹¹⁹ FRANCISZEK: „Przekaz w służbie autentycznej kultury spotkania”. Orędzie na 48. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu [24 I 2014]. OsRomPol 2014, nr 2, s. 6.

¹²⁰ Ibidem. A w zakończeniu tego porywającego przemówienia Ojciec Święty dopowiada: „Ważna jest czujność i obecność Kościoła w świecie komunikacji, aby rozmawiać ze współczesnym człowiekiem i prowadzić go na spotkanie z Chrystusem: Kościół towarzyszący w drodze potrafi wyruszyć z każdym. W tym kontekście rewolucja środków przekazu i informacji jest wielkim i ekscytującym wyzwaniem, wymagającym nowej energii i nowej wyobraźni, by przekazywać innym piękno Boga”. Ibidem, s. 7.

mediów, w dwóch ważnych wskazaniach inspirowanych przez enuncjację Papieskiej Rady do spraw Środków Społecznego Przekazu:

- „Nieustanny rozwój środków społecznego przekazu wymaga ciągłej chrześcijańskiej formacji odbiorców mediów. Kościół, uwzględniając nie tylko pozytywne, ale i negatywne oddziaływanie mediów – prasy, radia, a zwłaszcza telewizji, gier komputerowych i Internetu – uważa, że problem wychowania jest jednym z najpilniejszych zadań (por. Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, Etyka w środkach masowego przekazu, 13 i 25)”¹²¹;
- „Kościół, współpracując z różnymi grupami społeczeństwa (rodzice, szkoła, stowarzyszenia, twórcy), powinien inspirować grupy odbiorców, by reagowali na zgodność programów z wartościami chrześcijańskimi. Swoje opinie powinni wyrażać także w mediach (Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, Instrukcja *Aetatis novae*, 18)”¹²².

6.4.4. Rodzina katolicka na straży świętości życia

Pośród „znaków nadziei” odczytanych przez ojców II Polskiego Synodu Plenarnego jednemu zostało przypisane iście przełomowe znaczenie. Słowa dokumentu synodalnego mówią same za siebie: „Długoletnie działanie ruchów obrony życia, sięgające czasów obowiązywania komunistycznego prawodawstwa legalizującego przerywanie ciąży, a także wysiłki instytucji kościelnych i szerokich grup społecznych, zmierzające do zagwarantowania prawnej ochrony życia ludzkiego od poczęcia, przyczyniły się do wzrostu świadomości, że prawo do życia przysługuje człowiekowi od momentu poczęcia do naturalnej śmierci”¹²³.

¹²¹ Synod Archidiecezji Poznańskiej 2004–2008..., t. 1, n. 503.

¹²² Ibidem. Zob. też statuty synodu kaliskiego, tak samo obszernie regulujące wymienioną sferę aktywności duszpastersko-ewangelizacyjnej lokalnego Kościoła — *Pierwszy Synod Diecezji Kaliskiej...* [XVI: *Media*], n. 775–799.

¹²³ II Polski Synod Plenarny..., n. 33, s. 41. A dalej czytamy: „Prawo to jest dzisiaj coraz częściej postrzegane jako fundament wszystkich praw ludzkich. Upowszechnia się przekonanie, że jego zakwestionowanie pozbawia sensu refleksję i zaangażowanie na rzecz obrony innych praw. Powstają domy samotnej matki, funkcjonuje Fundusz Ochrony Życia. Wiele osób podejmuje dzieło adopcji duchowej”. Ibidem.

Rzeczywiście, przegląd uchwał synodów diecezjalnych upoważnia do jednoznacznej konstatacji: polskie Kościoły partykularne stają „murem” za świętością życia. Przykładowo, tematykę „służby życiu” w uchwałach Pierwszego Synodu Diecezji Opolskiej z 2005 roku otwiera następująca regulacja: „Troska o człowieka i jego godność od poczęcia do naturalnej śmierci jest zadaniem Kościoła. Synod poleca zatem propagowanie w diecezji opolskiej Krucjaty Modlitwy w Obronie Poczętych Dzieci, duchowej adopcji oraz popieranie Polskiej Federacji Ruchów Obrony Życia. Należy wspierać wszelkie działania na rzecz ochrony ludzkiego życia, w tym również poprzez modlitwę”¹²⁴. A w kolejnych statutach znajdujemy uszczegółowienie niniejszej kościelnej troski:

- „Jednym z elementów obrony życia jest adopcja dzieci. Zaleca się przekazywanie w parafiach informacji o działalności Katolickiego Ośrodka Adopcyjnego w Opolu. Szczególnie winny one docierać do rodzin bezdzietnych”¹²⁵;
- „Inną formą obrony życia jest wspieranie rodzin wielodzietnych”¹²⁶;
- „Ważnym elementem obrony życia jest wspieranie osób samotnie wychowujących dzieci. [...] Formą tej pomocy w diecezji opolskiej jest utrzymywanie i prowadzenie Domu Matki i Dziecka”¹²⁷.

Z kolei w synodzie toruńskim pośród wielu uregulowań w tej materii znajdziemy i takie: „[...] należy stwarzać w swoim otoczeniu atmosferę sprzyjającą poczętemu życiu, dlatego zaleca się, aby w parafiach organizowano dni świętości życia, poświęcone kształtowaniu postawy szacunku dla świętości małżeństwa i rodziny, akceptacji nowego życia i służby poczętemu życiu oraz odpowiedzialnej miłości małżeńskiej i rodzicielskiej”¹²⁸.

Dwie ostatnie regulacje dotyczą wprost promocji cywilizacji miłości i odpowiedzialnego rodzicielstwa¹²⁹:

- „Synod poleca popieranie i upowszechnianie wśród społeczeństwa postawy otwartości na dar nowego życia i jego obrony, zalecając podejmowanie działań proponowanych przez ruchy obrony życia, Krucjatę Modlitw w Obronie Poczętych Dzieci i ruchy propagujące duchową adopcję dziecka”¹³⁰;

¹²⁴ *Pierwszy Synod Diecezji Opolskiej. Statuty i aneksy. Parafia u progu nowego tysiąclecia*. Opole 2005, n. 311.

¹²⁵ Ibidem, n. 313.

¹²⁶ Ibidem, n. 314.

¹²⁷ Ibidem, n. 315.

¹²⁸ *Uchwały Pierwszego Synodu Diecezji Toruńskiej...*, n. 408.

¹²⁹ Por. GrS, n. 12.

¹³⁰ *Uchwały Pierwszego Synodu Diecezji Toruńskiej...*, n. 409.

- „Wspólnota diecezjalna przychodzi z pomocą potrzebującym także poprzez Fundusz Obrony Życia Diecezji Toruńskiej. Duszpasterze winni zadbać o to, aby parafialna poradnia rodzinna dysponowała aktualnym wykazem domów samotnej matki i kierowała tam osoby potrzebujące”¹³¹.

6.4.5. Wyzwanie „nowej kobiecości”

„Z radością dostrzegam, jak wiele kobiet podejmuje razem z kapłanami odpowiedzialność duszpasterską, angażując się w pomoc dla poszczególnych osób, rodzin lub grup i oferując nowy wkład w refleksję teologiczną. Ale potrzeba jeszcze poszerzyć przestrzenie dla bardziej znaczącej obecności kobiet w Kościele”¹³². Niniejszych słów Papieża Franciszka z adhortacji *Evangelii gaudium* — w oczywisty sposób wpisujących się w promocję idei „nowego feminizmu” Papieża Rodziny¹³³ — nie sposób traktować zawężająco. Owszem, stanowią one z jednej strony hołd złożony płci pięknej, z drugiej strony wszakże pieczołowicie zakreślają — jeśli nie nowatorski, to nader aktualny — horyzont duszpasterskich wyzwań.

Wspólnym mianownikiem tych ostatnich jest wyzwanie „nowej kobiecości” — teza, która mocno wybrzmiała w 1994 roku w Rzymie na Międzynarodowym Kongresie Teologiczno-Pastoralnym z okazji I Światowego Spotkania Rodzin z Ojcem Świętym Janem Pawłem II. Prezentujący ten pogląd Giorgio Campanini najpierw zwraca uwagę na zmieniającą się pozycję kobiety w społeczeństwie postindustrialnym i związaną z tym zjawiskiem transformację tradycyjnych ról w łonie rodziny. Nawet jeśli macierzyństwo pozostaje obecnie ważnym doświadczeniem i zdecydowana większość kobiet uważa je za fundamentalne, to nie jest już jedynym źródłem osobistej samorealizacji czy oderwaną od rzeczywistości aspiracją, ale jest konkretną propozycją skierowaną do większości kobiet w sytuacji wydłużonego czasu życia i radykalnie ograniczonej liczby ciąż — wobec nowych możliwości, które współczesne społeczeństwo oferu-

¹³¹ Ibidem, n. 410.

¹³² EG, n. 103.

¹³³ Zob. E. ADAMIAK: *Nauczanie Jana Pawła II o kobietach w kontekście teologii feministycznej*. W: *Kobieta w Kościele...*, s. 29–38; A. GAWKOWSKA: *Nowy feminizm jako odpowiedź na nowożytny kryzys wspólnotowości*. W: *Kobieta w Kościele...*, s. 15–28.

je kobiecie w dostępie do wykształcenia, zawodu, życia publicznego. Jeśli w przeszłości mężczyzna orientował się zasadniczo w stronę sfery publicznej, a kobieta zmuszona była realizować się w sferze prywatnej, to dziś ów obraz uległ głębokiej i nieodwracalnej zmianie: oboje są aktorami sfery „publicznej” i „prywatnej”¹³⁴. O ile faktem jest — stwierdza dalej Giorgio Campanini — że w ten sposób rodzina strukturalnie jest bardziej konfliktowa niż w przeszłości (wszak podział domowych obowiązków, odpowiedzialność za opiekę nad dziećmi czy realizacja innych zadań rodzinnych nie są już jasno „zdefiniowane”), o tyle należy przyjąć, że przewyższenie utartych ról czyni rodzinę bardziej elastyczną i kreatywną. Tę myśl, za cytowanym ekspertem, można podsumować ważnym stwierdzeniem: współcześnie, gdy relacje małżeńsko-rodzinne podlegają procesowi głębokich ewolucyjnych zmian, macierzyństwu — temuż „centrum” jednoczącemu osobowość kobiety i zarazem jednemu z najistotniejszych „składników” kobiecości (ważnych życiowo i emocjonalnie) — przypisana jest rola elementu „chronologicznie ograniczonego” i „niezbiteżnego z ciągiem bytowania”¹³⁵. A skoro w rodzinie nie sposób na nowo określić jakiejkolwiek roli bez rewizji innych ról (zmiana „pozycji” żony/matki pociąga za sobą zmianę „pozycji” męża/ojca), „problem kobiety” staje się „problemem mężczyzny”¹³⁶. Nietrudno odgadnąć, jak cenny w rozwiązywaniu tego problemu może być (i rzeczywiście jest w czasach, kiedy pojęcie „wichrowatości”, czyli aksjologicznego zamętu, opisuje kondycję kulturową społeczeństwa ery globalizacji¹³⁷) wkład kultury chrześcijańskiej. Wolno wręcz zaryzykować twierdzenie, że tylko kompleksowe zaangażowanie duszpasterskie — w tym otwarty na „nowy feminizm” Jana Pawła II wysiłek synodalny — pozwoli skutecznie wyjść naprzeciw rozpoznanemu wyzwaniu, które dyktuje fenomen „nowej” kobiecości. Jak to celnie ujmuję Giorgio Campanini — „potrzeba długiej pracy, aby ukształtować drogę autentycznej kultury wzajemności,

¹³⁴ G. CAMPANINI: *Wyzwania rodziny i zmiany kulturowe*. W: *W trosce o dobro małżeństwa i rodziny*. T. 2: „Rodzina: serce cywilizacji miłości”. Akta Międzynarodowego Kongresu Teologiczno-Pastoralnego z okazji I Światowego Spotkania Rodzin z Ojcem Świętym, Rzym, 6–8 października 1994 r. Red. M. BRZEZIŃSKI. Lublin 2011, s. 31.

¹³⁵ Ibidem, s. 32.

¹³⁶ Ibidem.

¹³⁷ Zob. W. ŚWIĄTKIEWICZ: *Rodzina w świecie aksjologicznej wichrowatości*. W: *Kultura. Media. Społeczeństwo. Księga pamiątkowa ku czci Ojca Profesora Leona Dyczewskiego OFMConv*. Red. D. WĄDOWSKI. Lublin 2007, s. 469–482.

zdolnej do stworzenia [...] w rodzinie naturalnego dialogu między mężczyzną i kobietą”¹³⁸.

Z tym wyzwaniem mierzy się Konferencja Episkopatu Polski w dokumencie z 2009 roku (przygotowanym przez Radę do spraw Rodziny) zatytułowanym *Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie*, gdzie czytamy: „Warto podkreślić, że Kościół wiąże duże nadzieje z aktywną obecnością kobiet w szkolnictwie i wychowaniu, w kulturze, służbie zdrowia i w całym świecie ludzkiego cierpienia, w działalności gospodarczej oraz w życiu politycznym. Istotne jest jednak, aby kobieta wszędzie tam zachowała swoją tożsamość. Należy też przeciwstawiać się nurtom laickiej mentalności, które w jakimkolwiek zaangażowaniu poza domem upatrują promocji kobiety, natomiast w małżeństwie i życiu rodzinnym widzą niegodny jej ucisk”¹³⁹. A dalej, wrażliwa na „znaki czasu”, refleksja pasterzy polskiego Kościoła przybiera kształt uniwersalnego w swej wymowie apelu: „Należy zapewnić kobiecie warunki pracy respektujące jej powołanie żony, matki i wychowawczyni oraz zagwarantować, że jej rozwój zawodowy nie będzie stał w opozycji do tego powołania. »Prawdziwy awans społeczny kobiet wymaga takiej struktury pracy, aby kobieta nie musiała zań płacić rezygnacją ze swojej specyficznej odrębności, ze szkodą dla rodziny, w której jako matka posiada rolę niezastąpioną«. Prawdziwa promocja kobiety polega na tym, by pozwolić jej zawsze i wszędzie być kobietą”¹⁴⁰.

Tę samą myśl rozpoznajemy w dyspozycjach prawnopastoralnych II Polskiego Synodu Plenarnego, jak choćby w tej, poprzedzonej jasną deklaracją, że kobiety i mężczyźni mają takie same prawo dostępu do różnych funkcji publicznych¹⁴¹. „Praca kobiet powinna odpowiadać ich słusznym aspiracjom do samorealizacji, ale zawsze z uwzględnieniem prymatu macierzyństwa. Społeczeństwo »winno stworzyć takie struktury, aby kobiety zamężne i matki nie były w praktyce zmuszane do pracy poza domem i aby ich rodziny mogły godnie żyć i rozwijać się pomyślnie nawet wtedy, gdy kobieta poświęca się całkowicie własnej rodzinie«. Płaca męża, ojca powinna mieć charakter płacy rodzinnej, tzn. takiej, która pozwala na utrzymanie pozostałych członków rodziny”¹⁴².

¹³⁸ G. CAMPANINI: *Wyzwania rodziny...*, s. 35.

¹³⁹ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI: „*Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie*”. Dokument przyjęty na 348. Zebraniu Plenarnym Konferencji Episkopatu Polski w Łomży, dnia 19 czerwca 2009 r. Tarnów 2009, n. 44.

¹⁴⁰ Ibidem, n. 45.

¹⁴¹ II Polski Synod Plenarny..., n. 59, s. 46.

¹⁴² Ibidem. Por. ibidem, n. 22, s. 38.

Okazji, by w diecezjalnych uchwałach synodalnych podjąć problematykę „kobiecą”, dostarczają ważne pastoralnie tematy, jak podkreślanie wagi specjalistycznego duszpasterstwa kobiet¹⁴³, czy też akcentowanie znaczenia pomocy niesionej kobiecie (także mężczyźnie i rodzinie) w przyjęciu każdego poczętego dziecka¹⁴⁴. Nie zmienia to w niczym narzucającej się opinii o wyraźnym deficycie w opisywaniu językiem normatywnym współczesnych uwarunkowań małżeńsko-rodzinnego dialogu mężczyzny i kobiety, a zwłaszcza, sygnalizowanych wcześniej, nowych wzorców *in statu nascendi* autentycznej kultury wzajemności. Nieliczne wskazania synodalne, które można tu brać pod uwagę, jeśli nawet dotyczą problemu, to nie czynią tego w sposób wystarczająco pogłębiony. Dla ilustracji, synod zamojsko-lubaczowski z 2001 roku — nieco na skróty — cytuje obficie, instruktywny skądinąd, 23. numer adhortacji *Familiaris consortio*, zatytułowany *Kobieta a społeczeństwo*. Najpierw pojawia się *passus*: „[...] szczególną rolę w kształtowaniu ducha miłości w całym życiu społecznym, także poprzez aktywność zawodową, mają do spełnienia kobiety. Kościół pragnie podkreślić najpierw, że »równa godność i odpowiedzialność mężczyzny i kobiety usprawiedliwia w pełni dostęp kobiety do zadań publicznych. Z drugiej strony prawdziwy awans kobiety domaga się także, by wyraźnie była uznana wartość jej zadania macierzyńskiego i rodzinnego w odniesieniu do wszystkich innych zadań publicznych i wszystkich innych zawodów«”¹⁴⁵. Zaraz potem czytamy: „Dlatego też Kościół wzywa niestrudzenie do »uznania i poszanowania przez wszystkich niezastąpionej wartości pracy kobiety w domu«. Jednocześnie uznając prawo dostępu kobiet do zadań publicznych, Kościół przypomina, że społeczeństwo winno stworzyć takie struktury, aby kobiety zamężne i matki nie były w praktyce zmuszone do pracy poza domem, i aby ich rodziny mogły godnie żyć i rozwijać się pomyślnie, nawet wtedy, gdy kobieta poświęca się całkowicie własnej rodzinie. Należy przeto przezwyciężyć mentalność, według której większy zaszczyt przynosi kobiecie praca poza domem niż praca w rodzinie”¹⁴⁶.

Owszem, za krok w dobrym kierunku (zaledwie!) wypada uznać krótką obserwację natury socjologicznej, poczynioną przez synod gdański: „Zmienia się model funkcjonowania rodziny. Oboje

¹⁴³ Zob. przykładowo — Synod Archidiecezji Poznańskiej 2004–2008. *Misja ewangelizacyjna Kościoła gdańskiego na początku nowego tysiąclecia*. T. 1. Gdańsk 2001, n. 278.

¹⁴⁴ Przykładowo — III Synod Gdański..., t. 1, n. 413.

¹⁴⁵ I Synod Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej 1996–2001. Zamość 2001, n. 159.

¹⁴⁶ Ibidem.

małżonkowie coraz częściej zdają sobie sprawę z tego, że szczęście i dobrobyt rodziny zależą od ich wspólnego zaangażowania. W różnych środowiskach mężowie coraz chętniej uczestniczą w prozaicznych czynnościach związanych z prowadzeniem domu, wcześniej postrzeganych jako typowo kobiece”¹⁴⁷.

6.4.6. Przygotowanie do małżeństwa priorytetem duszpasterstwa

Formułując osobne wskazania dotyczące przygotowania do życia w małżeństwie i rodzinie, zarówno II Polski Synod Plenarny¹⁴⁸, jak i wszystkie polskie synody diecezjalne jednoznacznie uwypuklają wagę tego segmentu duszpasterstwa¹⁴⁹. Takie zapatrywanie współbrzmi z nauką Katechizmu Kościoła katolickiego (1998), wyrażoną w proklamacji: „Sprawą pierwszorzędną jest przygotowanie do małżeństwa, aby małżeńskie »tak« było aktem wolnym i odpowiedzialnym oraz aby przymierze małżeńskie miało solidne i trwałe podstawy ludzkie i chrześcijańskie”¹⁵⁰. Dziś prefekt Kongregacji

¹⁴⁷ III Synod Gdański..., t. 1, n. 338.

¹⁴⁸ II Polski Synod Plenarny..., n. 37–43, s. 41–43.

¹⁴⁹ Przykładowo, synod warmiński pieczętował zakreśla „program” przygotowania do małżeństwa i rodziny: „Przygotowanie do chrześcijańskiego życia w małżeństwie i rodzinie powinno spełniać następujące wymagania: pogłębiać znajomość katolickiej nauki o małżeństwie i rodzinie; przysposabiać do tworzenia więzi osobowej w małżeństwie, na równych prawach, ale zgodnie z funkcjami odpowiednimi dla danej płci, do wspólnotowego życia w rodzinie, do odpowiedzialności i współpracy, do kształtowania moralnych, religijno-społecznych cnót i postaw młodzieży oraz zwalczania wad i nałogów; wprowadzać w głębsze życie wspólnotowo-liturgiczne, tj. we wspólną modlitwę połączoną z czytaniem Pisma św. i w życie sakramentalne, a przede wszystkim w świadome i pełne uczestnictwo w ofierze eucharystycznej”. I (XIV) Synod Archidiecezji Warmińskiej (2006–2012). *Misja Kościoła warmińskiego w dziele nowej ewangelizacji. Przypatrzmy się powołaniu naszemu!* (1 Kor 1,26). Olsztyn 2012, n. 320. Inne synody, jak np. synod łomżyński, dokładnie określają bazę źródłową wymagań formalnych, związanych z tym przygotowaniem: „Przygotowanie do małżeństwa obejmuje trzy etapy: przygotowanie dalsze, bliższe i bezpośrednie. Szczegółowe zalecenia zawierają: *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin, Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim z 1986 r. oraz Instrukcja Episkopatu Polski dla duszpasterzy dotycząca małżeństwa konkordatowego z 1998 r.* Zob. I Synod Diecezji Łomżyńskiej 1995–2005. *Prawo partykularne Kościoła łomżyńskiego*. Łomża 2005, n. 454.

¹⁵⁰ Katechizm Kościoła katolickiego, n. 1632.

Nauki Wiary Gerhard Ludwig Müller w przywołanej już książce *La speranza della famiglia* nie waha się stwierdzić, że przygotowanie do małżeństwa powinno stać się duszpastersko-edukacyjnym priorytetem¹⁵¹. Ta myśl przystaje do determinacji, z jaką autorzy cytowanego wcześniej dokumentu Papieskiej Rady do spraw Rodziny *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa* (1996) aż 5-krotnie wracali do myśli o „naglącej konieczności” wytyczenia i realizacji — co ważne: w ramach całościowego procesu formacji chrześcijańskiej — szczególnej „drogi wiary”, a mianowicie specjalnej formacji do małżeństwa¹⁵². Śmiało można powiedzieć, że niczego ze swej aktualności nie straciła powtarzana enuncjacja: „Przygotowanie do małżeństwa — biorąc pod uwagę obecny stan dojrzałości na płaszczyźnie psychologicznej oraz stan kultury — jest [w dzisiejszych czasach — A.P.] nagłą koniecznością”¹⁵³. Tym większe zadowolenie wzbudza świeża wiadomość, że Rada Prawna Konferencji Episkopatu Polski przedstawi wkrótce na Zebraniu Plenarnym tegoż gremium projekt wyczekiwanej (kilka, jeśli nie kilkanaście lat) nowej instrukcji dotyczącej przygotowania do zawarcia małżeństwa¹⁵⁴.

¹⁵¹ „La preparazione remota al matrimonio [...] fin dall’infanzia e dall’adolescenza dovrebbe essere una delle massime priorità educative della pastorale”. G.L. MÜLLER: *La speranza della famiglia*. Roma 2014, s. 15.

¹⁵² PONTIFICIO CONSIGLIO PER LA FAMIGLIA: *Preparazione al sacramento del matrimonio...*, n. 10, 11, 13, 14, 16. Por. FC, n. 66.

¹⁵³ Ibidem. W związku z tak zakreślonym priorytetem duszpasterskim warto przytoczyć opinię, której nie należy lekceważyć. Kardynał Carlo Caffarra (pierwszy i wieloletni rektor Papieskiego Instytutu im. Jana Pawła II dla Studiów nad Małżeństwem i Rodziną), dostrzegając braki duszpasterstwa rodzinnego, zauważa: „Dla nas, duszpasterzy, zredukowanie wszystkiego do kursów przedmażeńskich to ogromna odpowiedzialność. A co z wychowaniem uczuciowym nastolatków, młodych? [Który — A.P.] duszpasterz mówi jeszcze o czystości? Z tego, co się orientuję, od lat panuje w tym temacie prawie całkowita cisza”. C. CAFFARRA: *Zatrzymajcie...*, s. 21. Przy innej okazji ów wybitny ekspert w dziedzinie antropologii wśród wyznaczników „kultury” tego świata, które destrukcyjnie oddziałują na współczesną rodzinę, wymienia — obok „kryzysu prawdy” oraz „odrzućenia tajemnicy” — lansowanie i adaptowanie swoistej „kultury oddzielenia”, przejawiającej się oddzieleniem seksualności od miłości i prokreacji od seksualności. C. CAFFARRA: *Podstawy doktrynalne rodziny*. W: *W trosce o dobro małżeństwa i rodziny*. T. 2..., s. 43–45.

¹⁵⁴ Przypomnijmy, że funkcjonowanie w Polsce instytucji małżeństwa konkordatowego (od 1998) oraz pojawienie się nowych przedmiotowych regulacji w *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin* (2003) stanowiły główne — choć nie jedyne — argumenty przemawiające za przyspieszeniem prac nad rzeczoną instrukcją. Zastąpi ona *Instrukcję o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim* z dnia 5 września 1986 roku (obowiązującą od 13 grudnia 1989 roku).

6.4.7. Zaręczyny: promocja wartości Kościoła domowego

„Rodzina chrześcijańska, ponieważ powstaje z małżeństwa, będącego obrazem i uczestnictwem w miłosnym przymierzu Chrystusa i Kościoła, przez miłość małżonków, ofiarną płodność, jedność i wierność, jak i przez miłosną współpracę wszystkich członków ujawniać będzie wszystkim żywą obecność Zbawiciela w świecie oraz prawdziwą naturę Kościoła”¹⁵⁵. Tak w przystępnym i obrazowym języku ojcowie soboru rozwinęli w konstytucji *Gaudium et spes*, sformułowaną wcześniej w konstytucji *Lumen gentium*¹⁵⁶ ideę Kościoła domowego. To niezwykle przesłanie — w pewnym sensie: samo jądro *Evangelii gaudium* — powinno stać się węzłowe i arcyważne dla dwojga osób ochrzczonych: mężczyzny i kobiety, przygotowujących się do przyjęcia sakramentu małżeństwa. Trudno lepiej wyrazić najgłębszy sens, usilnie (!) zalecanych przez biskupów polskich, zaręczyn¹⁵⁷, których ceremonia — zgodnie z regulacją obowiązującej *Instrukcji o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim* — odbywa się przynajmniej na sześć miesięcy przed zawarciem małżeństwa. I nie można przeoczyć, że rzeczona *Instrukcja*... pośród motywów pieczołowitego pielęgnowania dawnego zwyczaju¹⁵⁸ — tych częściej percypowanych, typu: „lepsze wzajemne poznanie się narzeczonych”¹⁵⁹, „pełniejsze rozeznanie środowiska, z którego wychodzi przyszły współmałżonek”¹⁶⁰, czy „wzajemne rozeznanie

¹⁵⁵ KDK, n. 48.

¹⁵⁶ KK, n. 11.

¹⁵⁷ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI: *Instrukcja o przygotowaniu...*, n. 32. Szkoda, że osłabiają siłę tej wypowiedzi słowa użyte przez tę samą Konferencję w *Dyrektorium...* z 2003 roku, przypominające *meritum* przyjętego przed laty stanowiska: „Episkopat zaleca [sic! — A.P.] powrót do idei zaręczyn”. KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI: *Dyrektorium...*, n. 28.

¹⁵⁸ Konferencji Episkopatu Polski, wykonującej swe uprawnienia, wynikające z przepisu kan. 1062 § 1 KPK („Przyrzeczenie małżeństwa, bądź jednostronne, bądź dwustronne, nazywane zaręczynami, jest regulowane prawem partykularnym, ustanowionym przez Konferencję Episkopatu z uwzględnieniem zwyczajów oraz prawa świeckiego, gdy takie zostało wydane”), towarzyszyła rzecz jasna świadomość, że współcześnie w wielu krajach instytucja zaręczyn się dezaktualizowała. A mimo to, w nawiązaniu do dawnej rodzimej tradycji tudzież dyspozycji synodu legackiego Filipa z Fermo z 1279 roku, odbytego w Budzie (Budapeszt), stanowczo rekomenduje praktykę poprzedzania małżeństwa zaręczynami. KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI: *Instrukcja o przygotowaniu...*, n. 31; szerzej — zob. W. GÓRALKI: *Małżeństwo kanoniczne*. Warszawa 2011, s. 88–90.

¹⁵⁹ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI: *Instrukcja o przygotowaniu...*, n. 33.

¹⁶⁰ Ibidem, n. 31.

charakterów, zalet i umiejętności, a także ewentualnych obciążeń dziedzicznych, zapoczątkowanych anomalii psychicznych, czy nawet ukrywanych nałogów”¹⁶¹ — wymienia i ten: podkreślenie wartości Kościoła domowego¹⁶². Wszak jest oczywiste, że chrześcijańscy oblubieńcy (zaręczeni) otrzymują od Boga — wraz z podarowanym czasem przygotowania do miłosnego i odpowiedzialnego wyboru współmałżonka/partnera „jedności dwojga” (*consensus matrimonialis*)¹⁶³ — nade wszystko dar i zadanie pełniejszego odczytania *in concreto* godności sakramentalnego małżeństwa i życia rodzinnego. Dość przywołać znakomity *passus* cytowanego tu wielokrotnie dokumentu Papieskiej Rady do spraw Rodziny z 1996 roku: „Przygotowanie do małżeństwa jest opatrznosciowym i uprzywilejowanym momentem dla tych, którzy myślą o tym chrześcijańskim sakramencie, oraz kairosem, to znaczy czasem, w którym Bóg wzywa narzeczonych i uzdalnia ich do rozeznania powołania do małżeństwa i do życia, w jakie małżeństwo wprowadza. Narzeczeństwo to czas intensywnej ewangelizacji. Wnosi ono przecież w życie narzeczonych — przyszłych małżonków — sprawy, które będą miały konsekwencje w ich rodzinie. Są oni zatem wezwani, by zrozumieć, co znaczy miłość odpowiedzialna i dojrzała, przeżywana w tej wspólnotcie życia, miłość, jaką będzie ich rodzina — prawdziwy Kościół domowy, który będzie miał udział w ubogaceniu całego Kościoła”¹⁶⁴.

Jeśli pytać, jak synody polskie uwypukliły doniosłość instytucji zaręczyn w „obszarze” ogólnie jej przypisywanych funkcji — z jednej strony, a z drugiej strony — czy oddały najgłębszy sens tej instytucji, wyrażający się w przybliżaniu i promowaniu wartości Kościoła domowego, to odpowiedź nie wypada najkorzystniej. Niestety, tylko nieliczne synody, użyły — w ślad za *Instrukcją...* z 1986 roku —

¹⁶¹ Ibidem, n. 33.

¹⁶² „Przez zawieranie zaręczyn w gronie rodzinnym można dostrzec wartość »domowego Kościoła«, podkreśla się typową i odpowiedzialną rolę rodziców i członków rodziny w procesie powstawania nowego związku, a także dowartościowuje się dziedzictwo, jakie każdy wynosi z domu rodzinnego”. Ibidem. „Zawieranie zaręczyn w gronie rodzinnym powinno stać się elementem podkreślenia wartości »domowego Kościoła«”. KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI: *Dyrektorium...*, n. 28. Warto też odnotować regulację II Polskiego Synodu Plenarnego: „Należy korzystać z obrzędu zaręczyn zawartego w Księdze Błogosławieństw”. II Polski Synod Plenarny... [*Liturgia Kościoła po Soborze Watykańskim II*], n. 129, s. 202.

¹⁶³ Por. A. PASTWA: *Miłość i odpowiedzialność — wyznaczniki kanonicznego przygotowania do małżeństwa. Wstęp...*, s. 7–12.

¹⁶⁴ PONTIFICIO CONSIGLIO PER LA FAMIGLIA: *Preparazione al sacramento del matrimonio...*, n. 2. Por. też W. ORAWIECKI: *Zaręczyny w tradycji Kościoła powszechnego i współczesnym prawie kanonicznym*. Wrocław 2008, s. 160.

„wzmacniającego ekspresję” wypowiedzi przysłówka „usilnie”, jak to uczynił synod opolski: „[...] należy usilnie zachęcać młodzież, aby sakrament małżeństwa był poprzedzony zaręczynami”¹⁶⁵ (ów apel pojawia się zresztą dwukrotnie; za drugim razem — z odesłaniem do rytuału zawierającego religijny obrzęd zaręczyn¹⁶⁶). Jeśli do tego dodać, że jakkolwiek większość synodów polskich (bynajmniej nie ewidentna) traktuje *explicite* o zaręczynach, to może wręcz zaskakiwać lakoniczność (by nie powiedzieć: minimalizm) odniesień do wymienionej instytucji w tekstach synodalnych. Na tym tle wyróżniają się I Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej z 1991 roku, zamieszczający w formie aneksu do statutów (n. 579—580) *Rytuał zaręczynowy*¹⁶⁷, oraz Synod Diecezji Łomżyńskiej z 2005 roku, który regulacje dotyczące zaręczyn zamieszcza w czterech (kolejnych) statutach¹⁶⁸. Stosunkowo skromny sygnał, że w polskiej myśli synodalnej obecna jest świadomość wewnętrznego związku instytucji zaręczyn z ideą Kościoła domowego, daje Pierwszy Synod Diecezji Rzeszowskiej z 2004 roku w *Instrukcji o przygotowaniu do sakramentu małżeństwa*¹⁶⁹, gdzie przywołano klarowną enuncjację *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin* (2003), że zaręczyny stanowią podkreślenie wartości Kościoła domowego¹⁷⁰.

¹⁶⁵ Pierwszy Synod Diecezji Opolskiej..., n. 119.

¹⁶⁶ *Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. T. 1. Katowice 1994, s. 92—98; Pierwszy Synod Diecezji Opolskiej..., n. 284.

¹⁶⁷ I Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Koszalin 1991 [Aneks nr 31], s. 205.

¹⁶⁸ „W przygotowaniu do małżeństwa należy dołożyć duszpasterskiej troski, aby narzeczeni uroczystej przeżyli moment zaręczyn, odbyty w gronie rodzinnym na około 6 miesięcy przed datą ślubu. Celem tego obrzędu jest nawiązanie bliższej więzi pomiędzy rodzinami narzeczonych, a także wspólna modlitwa i ewangelizacja (n. 325); „Zaręczyny chrześcijańskie mogą otrzymać oprawę obrzędu religijnego, połączonego z modlitwą i błogosławieństwem narzeczonych przez ich rodziców. Szafarzem obrzędu zaręczyn może być: kapłan, diakon lub przedstawiciel rodziców (*Obrzędy błogosławieństw...*, t. 1, s. 92, n. 326); zalecane jest pielęgnowanie polskiej tradycji błogosławieństwa przedślubnego. Powinno się ono odbyć w domu jednego z nupturientów, w otoczeniu rodziców, chrzestnych, świadków oraz wspólnoty rodzinnej (n. 327); błogosławieństwo pary młodych ma wprowadzać do liturgii sakramentu małżeństwa, dlatego w przygotowaniu obrzędu należy podkreślić religijny charakter rytu poprzez właściwy dobór towarzyszących mu znaków i symboli. Szafarzami błogosławieństwa są rodzice nupturientów; mogą w nim wziąć czynny udział również chrzestni obojga stron (n. 328)”.

¹⁶⁹ Pierwszy Synod Diecezji Rzeszowskiej 2001—2004. Rzeszów 2004 [*Instrukcja o przygotowaniu do sakramentu małżeństwa*], s. 255—258.

¹⁷⁰ KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI: *Dyrektorium...*, n. 28; Pierwszy Synod Diecezji Rzeszowskiej..., s. 257.

6.5. Zakończenie

Rodzina chrześcijańska tworzy w porządku konstytucyjnym Kościoła wspólnotę podstawową. Toteż ze wszech miar uprawniona jest konstatacja o jej konstytucyjnoprawnej pozycji — zwłaszcza gdy rozpoznać w *institutum familiae* „pierwotną strukturę podstawową, na której Lud Boży się buduje, kształtuje i zasadniczo organizuje”¹⁷¹. Szczegółowe badania, skoncentrowane wokół wzorcowej idei Kościoła domowego — i zarazem uwzględniające prawdę o instytucji rodziny jako „związku naturalnym, pierwotnym w stosunku do państwa czy jakiegokolwiek innej wspólnoty”¹⁷² — w pełni potwierdzają (hipo)tezę wyjściową o paradygmatycznej roli wymienionej idei w poszukiwaniu dróg i środków skutecznej *hic et nunc* ochrony/promocji rodziny i jej niezbywalnych praw.

Do takich wniosków upoważnia syntetyczna próba odpowiedzi na pytanie, jakie faktory polskiej rzeczywistości pastoralnej pozwalają patrzeć na przyszłość rodziny z nadzieją i jak — korzystając z „narzędzia”, jakim jest synodalna duszpastersko-prawna odpowiedzialność za „podstawową komórkę Kościoła i społeczeństwa” — wzmacniać dostrzegane pozytywne trendy. Konstruktywne wnioski dotyczą następujących tematów/obszarów duszpasterstwa polskich rodzin:

- Centralne miejsce Eucharystii, modlitwa rodzinna i świętowanie niedzieli.
- Ruchy i „stowarzyszenia rodzin dla rodzin”.
- Media w służbie ewangelizacji rodziny.
- Rodzina katolicka na straży świętości życia.
- Wyzwanie „nowej kobiecości”.
- Przygotowanie do małżeństwa priorytetem duszpasterstwa.
- Zaręczyny: promocja wartości Kościoła domowego.

¹⁷¹ G. EISENRING: *Die eheliche Gemeinschaft und das Kindesverhältnis in der katholischen Rechtsordnung. Beitrag zu einem Systematisierungsversuch eines Familienrechts in der Kirche*. Freiburg/Schweiz 1992, s. 38.

¹⁷² STOLICA APOSTOLSKA: *Karta praw rodziny...* [Preambula D], s. 6.

Bibliografia

Źródła

- BENEDYKT XVI: *Adhortacja apostolska „Sacramentum caritatis”* [22 II 2007]. AAS 2007.
- BENEDYKT XVI: „*Jesteście młodym obliczem Kościoła i ludzkości*”. *Spotkanie z młodzieżą na stadionie Pacaembu* [10 V 2007]. OsRomPol 2007, nr 7—8.
- BENEDYKT XVI: „*Kapłan i duszpasterstwo w świecie cyfrowym: nowe media w służbie Słowa*”. *Oreędzie na 44. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu* [24 I 2010]. OsRomPol 2010, nr 3—4.
- BENEDYKT XVI: *List apostolski motu proprio „Porta fidei”* [11 X 2011]. OsRomPol 2011, nr 12.
- BENEDYKT XVI: „*Piękno prawdy o małżeństwie, objawionej przez Chrystusa*”. *Przemówienie do pracowników Trybunału Roty Rzymskiej* [27 I 2007]. OsRomPol 2007, nr 5.
- BENEDYKT XVI: „*Prawdziwe prawo jest nieodłączne od sprawiedliwości*”. *Przemówienie do członków Trybunału Roty Rzymskiej* [21 I 2012]. OsRomPol 2012, nr 3.
- BENEDYKT XVI: „*Rodzice, bądźcie przykładem wiary, nadziei i miłości*”. *Homilia podczas Mszy św. na zakończenie V Światowego Spotkania Rodzin*. OsRomPol 2006, nr 9—10.
- BENEDYKT XVI: „*Rodzina chrześcijańska wspólnotą wychowania i wiary*”. *Do uczestników Kongresu Diecezji Rzymskiej* [6 VI 2005]. OsRomPol 2005, nr 9.
- BENEDYKT XVI: *Rodzina niezastąpionym dobrem dla narodów (homilia)*. OsRomPol 2006, nr 9—10.
- BENEDYKT XVI: *Solidarność z dziećmi i młodzieżą w burzliwych czasach. Przesłanie do uczestników XII Sesji Plenarnej Papieskiej Akademii Nauk Społecznych*. OsRomPol 2006, nr 8.
- BENEDYKT XVI: „*Umiłowanie prawdy a proces o nieważność małżeństwa*”. *Przemówienie do pracowników Trybunału Roty Rzymskiej* [28 I 2006]. OsRomPol 2006, nr 4.
- BENEDYKT XVI: „*Wrodzona zdolność do małżeństwa jest darem Stwórcy*”. *Przemówienie do członków Trybunału Roty Rzymskiej* [29 I 2009]. OsRomPol 2009, nr 3.
- Codex Iuris Canonici auctoritate JOANNIS PAULI PP. PROMULGATUS. Kodeks prawa kanonicznego*. Przekład zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu. Poznań 1984.
- Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate JOANNIS PAULI PP. Promulgatus*. Citta del Vaticano 1990.

- CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI: *Epistula ad catholicam Ecclesiam episcopos de receptione communionis eucharisticae a fidelibus qui post divortium novas inierunt nuptias* [14 IX 1994]. AAS 1994.
- CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI: *Instructio de observantia erga vitam humanam nascentem deque procreationis dignitate tuenda „Donum vitae”* [22 II 1987]. Communicationes 1987.
- Deklaracja „*Gravissimum educationis*”. W: Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Poznań 1967.
- Dekret „*Apostolicam actuositatem*”. W: Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Poznań 1967.
- FRANCISZEK: *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium”* [24 XI 2013]. AAS 2014.
- FRANCISZEK: „Przekaz w służbie autentycznej kultury spotkania”. *Orędzie na 48. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu* [24 I 2014]. OsRomPol 2014, nr 2.
- FRANCISZEK: „Święci świadkowie miłosierdzia”. *Homilia podczas Mszy św. kanonizacyjnej* [27 IV 2014]. OsRomPol 2014, nr 5.
- GIOVANNI PAOLO II: *Discorso ai presuli partecipanti alla XXXVII Assemblea Generale della Conferenza Episcopale Italiana* [13 V 1993]. In: CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA: *Direttorio di pastorale familiare: per la Chiesa in Italia: annunciare, celebrare, servire il „Vangelo della famiglia”*. Roma 1993.
- Instrukcja Episkopatu Polski w sprawie duszpasterstwa małżeństw o różnej przynależności kościelnej [11 III 1987]. „*Miesięcznik Pastorski Płocki*” 1987, nr 3.
- Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski dla duszpasterzy z dnia 22 października 1998 r. dotycząca małżeństwa konkordatowego [z załącznikiem]. W: W. GÓRALSKI: *Zawarcie małżeństwa konkordatowego w Polsce*. Warszawa 1998.
- IOANNES PAULUS II: *Allocutio ad Romanae Rotae praelatos auditores* [27 I 1997]. AAS 1997.
- IOANNES PAULUS II: *Allocutio ad Rotae Romanae Auditores coram admissos* [5 II 1987]. AAS 1987.
- IOANNES PAULUS II: *Allocutio ad Rotae Romanae Auditores simul cum Officialibus et Advocatis coram admissos, anno forensi ineunte* [25 I 1988]. AAS 1988.
- IOANNES PAULUS II: *Allocutio in Xystina sacello habita, VI Synodo Episcoporum ineunte* [26 IX 1980]. AAS 1980.
- JAN PAWEŁ II: *Adhortacja apostolska „Catechesi tradendae”* [16 X 1979]. AAS 1979.
- JAN PAWEŁ II: *Adhortacja apostolska „Christifideles laici”* [30 XII 1988]. AAS 1989.
- JAN PAWEŁ II: *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio”* [22 XI 1981]. AAS 1982.
- JAN PAWEŁ II: *Allocutio ad Sacrae Romanae Rotae Tribunalis Praelatos Auditores, Officiales et Advocatos coram admissos* [28 I 1982]. AAS 1982.
- JAN PAWEŁ II: *Dzieci są wiosną rodziny i społeczeństwa, Rzym 14 X 2000*. W: *Wielki Jubileusz Roku 2000* [24 XII 1999—6 I 2001]. Red. S. Dziwisz, H. Nowacki, S. Nasiorowski, P. Ptasznik. Città del Vaticano 2001.
- JAN PAWEŁ II: *Encyklika „Evangelium vitae”* [25 III 1995]. AAS 1995.
- JAN PAWEŁ II: *Encyklika „Fides et ratio”* [14 IX 1998]. AAS 1999.
- JAN PAWEŁ II: *Encyklika „Redemptor hominis”* [4 III 1979]. AAS 1979.
- JAN PAWEŁ II: *Encyklika „Veritatis splendor”* [6 VIII 1993]. AAS 1993.
- JAN PAWEŁ II: *Homilia w czasie Mszy św.* [8 VI 1979]. W: *Jan Paweł II. Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997. Przemówienia, homilie*. Red. J. Poniewierski. Kraków 1997.
- JAN PAWEŁ II: *List do Rodzin „Gratissimam sane”* [2 II 1994]. AAS 1984.

- JAN PAWEŁ II: „Małżeństwo i rodzina są nierozdzielne”. Przemówienie do pracowników i adwokatów Roty Rzymskiej [1 II 2001]. OsRomPol 2001, nr 4.
- JAN PAWEŁ II: *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich*. T. 1–4. Red. T. STYCZEŃ. Lublin 1998.
- JAN PAWEŁ II: *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich*. T. 4: Sakrament. O Jana Pawła II teologii ciała. Red. T. Styczeń. Lublin 1998.
- JAN PAWEŁ II: „Miłość małżeńska”. Przemówienie do pracowników i adwokatów Roty Rzymskiej [21 I 1999]. OsRomPol 1999, nr 4–5.
- JAN PAWEŁ II: „Nierozdzielność małżeństwa dobrem wszystkich”. Przemówienie do pracowników Trybunału Roty Rzymskiej [28 I 2002]. OsRomPol 2002, nr 4.
- JAN PAWEŁ II: „W trosce o wielki i ofiarny czyn nowej ewangelizacji”. Przemówienie do II grupy Biskupów [2 II 1998]. OsRomPol 1998, nr 4.
- JAN PAWEŁ II: „Wymiar nadprzyrodzony związku małżeńskiego”. Przemówienie do członków Trybunału Roty Rzymskiej [30 I 2003]. OsRomPol 2003, nr 4.
- Karta praw rodziny przedłożona przez Stolicę Apostolską wszystkim ludziom, instytucjom i władzom zainteresowanym misją rodziny w świecie współczesnym [22 X 1983]. Warszawa 1983.
- Katechizm Kościoła Katolickiego. Poznań 1994.
- KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI: *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin. Dokument przyjęty podczas 322. Zebrania Plenarnego Konferencji Episkopatu Polski w Warszawie w dniu 1 maja 2003 r.* Warszawa 2003.
- KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI: *Instrukcja o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim* [5 XI 1986]. „Miesięcznik Pastorski Płocki” 1987, nr 7.
- KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI: „Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie”. Dokument przyjęty na 348. Zebraniu Plenarnym Konferencji Episkopatu Polski w Łomży, dnia 19 czerwca 2009 r. Tarnów 2009.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku.
- LEON XIII: Encyklika „*Arcanum divinae sapientiae*”. Warszawa 2002.
- Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich. T. 1. Katowice 2005.
- Orędzie biskupów polskich do kapłanów i wiernych o prawie nauczania religii [15 IX 1973]. W: *Listy pasterskie Episkopatu Polski*. Cz. 1: 1946–1974. Marki 2003.
- PAULUS VI: *Litterae encyclicae „Humanae vitae”* [25 VII 1968]. AAS 1968.
- PAPIESKA RADA DS. RODZINY: *Ludzka płciowość: prawda i znaczenie*. W: *W trosce o dobro małżeństwa i rodziny*. T. 1: Dokumenty Papieskiej Rady ds. Rodziny. Red. M. BRZEZIŃSKI. Lublin 2010.
- PAWEŁ VI: Encyklika „*Evangelii nuntiandi*” [8 XII 1975]. AAS 1976.
- Powszechna deklaracja praw człowieka (Paryż, 10 XII 1948). W: *Prawo wyznaniowe. Wybór źródeł (według stanu na 1 VI 2000)*. Oprac. K. WARCHAŁOWSKI. Warszawa 2000.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II: *Deklaracja „Dignitatis humanae”* [9 XII 1965]. AAS 1966.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II: *Dekret o apostołstwie świeckich „Apostolicam actuositatem”* [18 XI 1965]. AAS 1966.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II: *Dekret o misyjnej działalności Kościoła „Ad gentes”* [18 XI 1965]. AAS 1966.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II: *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium”* [21 XI 1964]. AAS 1965.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II: *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”* [7 XII 1965]. AAS 1966.

Dokumenty synodalne

- Aby byli jedno. Drugi Synod Diecezji Sandomierskiej. Dekrety i instrukcje.* Sandomierz 1999.
- Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej 1972–1979. T. 1: Przebieg prac synodalnych. Dokumenty synodu.* Kraków 1985; T. 2: *Dokumentacja.* Kraków 1985.
- Poznański Synod Archidiecezjalny 1992–1993. Dokumenty.* Poznań 1994.
- Statuty Archidiecezji Lwowskiej w Lubaczowie.* Lubaczów 1990. [Maszynopis].
- Statuty Archidiecezjalnego Synodu Poznańskiego.* Poznań 1972.
- Statuty II Synodu Gdańskiego.* Gdańsk 1976.
- Synod Archidiecezji Przemyskiej 1995–2000. Statuty i aneksy.* Przemyśl 2000.
- Synod Biskupów. XIII Zwyczajne Zgromadzenie Ogólne: Nowa ewangelizacja dla przekazu wiary chrześcijańskiej. Instrumentum laboris.* Città del Vaticano 2012.
- Synod Diecezji Włocławskiej odbyty we Włocławku w dniach 6–9 XI 1967 r. pod przewodnictwem JE Biskupa Antoniego Pawłowskiego, Biskupa Włocławskiego (statuty i załączniki). „Kronika Diecezji Włocławskiej” 1968.*
- Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991.* Wrocław 1995.
- I Synod Archidiecezji Białostockiej.* Białystok 2000.
- I Synod Diecezji Ełckiej 1997–1999.* Ełk 1999.
- I Synod Diecezji Drohiczyńskiej. Statuty. Dokumenty wykonawcze.* Drohiczyn 1997.
- I Synod Diecezji Kaliskiej (2007–2009). Prawo diecezjalne Kościoła Kaliskiego.* Kalisz 2009.
- I Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej.* Koszalin 1986–1990.
- I Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej.* Koszalin 1991.
- I Synod Diecezji Legnickiej 2007–2012. Przypatrzmy się powołaniu naszemu. T. 1–2.* Legnica 2012.
- I Synod Diecezji Łomżyńskiej 1995–2005. Prawo partykularne Kościoła łomżyńskiego.* Łomża 2005.
- I Synod Diecezji Łowickiej 1995–1999.* Łowicz 1999.
- I Synod Diecezji Opolskiej (2002–2005). Statuty i aneksy. Parafia u progu nowego tysiąclecia.* Opole 2005.
- I Synod Diecezji Pelplińskiej.* Pelplin 2001.
- I Synod Diecezji Rzeszowskiej 2001–2004.* Rzeszów 2004.
- I Synod Diecezji Sosnowieckiej 2001–2004. Prawo partykularne kościoła sosnowieckiego.* Sosnowiec 2005.
- I Synod Diecezji Warszawsko-Praskiej.* Warszawa 2000.
- I Synod Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej 1996–2001.* Zamość 2001.
- I Synod Prowincji Krakowskiej. Communio et communicatio.* Kraków 1994.
- II Polski Synod Plenarny (1991–1999).* Warszawa–Poznań 2001.
- II [powojenny] Synod Archidiecezji Gnieźnieńskiej.* Gniezno 1981. [Maszynopis].
- II Synod Częstochowski: Chrystus światłem, Maryja wzorem.* Częstochowa 1987.
- II Synod Diecezji Lubelskiej 1977–1985.* Lublin 1988.
- II Synod Diecezji Włocławskiej. Statuty.* Włocławek 1994.
- III Powojenny Synod Archidiecezji Gnieźnieńskiej z okazji Milenium jej powstania.* Gniezno 2001.
- III Synod Archidiecezji Łódzkiej.* Łódź 1999.
- III Synod Archidiecezji Poznańskiej 2004–2008 zwołany i przeprowadzony przez arcybiskupa Stanisława Gądeckiego. T. 1: Dokumenty. Poznań 2008; T. 2: Statuty.* Poznań 2008.

- III Synod Archidiecezji Warszawskiej. Warszawa 1975.
III Synod Diecezji Kieleckiej 1984–1991. Kielce 1992.
III Synod Gdański. Misja ewangelizacyjna Kościoła gdańskiego na początku nowego tysiąclecia. T. 1. Gdańsk 2001.
IV Synod Archidiecezji Warszawskiej. Warszawa 2003.
IV Synod Diecezji Tarnowskiej. *Ad imagem Ecclesiae universalis („Lumen gentium” 23)*. Tarnów 1982–1986.
XLII Synod Płocki (1987–1991). Płock 1992.
Uchwały Pierwszego Synodu Diecezji Toruńskiej. Prawo partykularne Kościoła toruńskiego. Toruń 2011.
Ustawa Synodalna Diecezji Radomskiej promulgowana przez biskupa radomskiego Edwarda Materskiego 5 kwietnia 1997 roku w Radomiu na I Synodzie Diecezji Radomskiej. Radom 1999.
Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim. Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej. Katowice–Rzym 1976.

Literatura

- ADAMIAK E.: *Nauczanie Jana Pawła II o kobietach w kontekście teologii feministycznej*. W: *Kobieta w Kościele i w społeczeństwie*. Red. A. PASTWA. Katowice 2014.
AUGUSTYN J.: *Wychowanie do integracji seksualnej*. Kraków 1994.
BIANCHI P.: *Il „diritto di famiglia” della Chiesa. „Quaderni di Diritto Ecclesiale” 1994*.
BŁAWAT A.: *Znaczenie formacji sumienia dziecka przez rodziców*. „*Studia nad Rodziną*” 1998, nr 2.
BOŁOZ W.: *Promocja osoby w rodzinie*. Warszawa 1998.
BZDAK H.: *Sprawowanie władzy rodzicielskiej a dobro dziecka*. W: „*Matrimonium spes mundi*”. *Małżeństwo i rodzina w prawie kanonicznym, polskim i międzynarodowym*. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. Ryszardowi Szttychmillerowi. Red. T. PŁOSKI, J. KRZYKOWSKA. Olsztyn 2008.
CAFFARRA C.: *La teologia del matrimonio con riferimento al C.I.C.* In: *Teologia e Diritto canonico*. [Studi Giuridici. Vol. 12]. Città del Vaticano 1987.
CAFFARRA C.: *Matrimonio e visione dell'uomo*. „*Quaderni »Studio Rotale«*” 1987.
CAFFARRA C.: *Podstawy doktrynalne rodziny*. W: *W trosce o dobro małżeństwa i rodziny*. T. 2: „*Rodzina: serce cywilizacji miłości*”. *Acta Międzynarodowego Kongresu Teologiczno-Pastoralnego z okazji I Światowego Spotkania Rodzin z Ojcem Świętym*, Rzym, 6–8 października 1994 r. Red. M. BRZEZIŃSKI. Lublin 2011.
CAMPANINI G.: *Wyzwania rodziny i zmiany kulturowe*. W: *W trosce o dobro małżeństwa i rodziny*. T. 2: „*Rodzina: serce cywilizacji miłości*”. *Acta Międzynarodowego Kongresu Teologiczno-Pastoralnego z okazji I Światowego Spotkania Rodzin z Ojcem Świętym*, Rzym, 6–8 października 1994 r. Red. M. BRZEZIŃSKI. Lublin 2011.
CARRERAS J.: *Familia*. In: *Diccionario General de Derecho Canónico*. Vol. 3. Red. J. OTADUY, A. VIANA, J. SEDANO. Pamplona 2012.
CARRERAS J.: *Il „bonum coniugum”, oggetto del consenso matrimoniale*. „*Ius Ecclesiae*” 1994.
CARRERAS J.: *La dimensione giuridica del matrimonio e della famiglia*. In: *Il concetto di diritto canonico. Storia e prospettive*. Red. M.C. ERRAZURIZ, L. NAVARRO. Milano 2000.

- CARRERAS J.: *La giurisdizione della Chiesa sulle relazioni familiari*. In: *La giurisdizione della Chiesa sul matrimonio e sulla famiglia*. Red. J. CARRERAS. Milano 1998.
- CELARY I.: *Domowy Kościół fundamentalnym obszarem katechezy rodzinnej*. „*Studia Pastoralne*” 2009.
- CORECCO E.: *Il sacramento del matrimonio: cardine della costituzione della Chiesa*. In: *Diritto, persona e vita sociale. Scritti in memoria di Orio Giacchi*. Vol. 1. Milano 1984.
- DÍAZ H.I.: *La recepción de la „Familiaris consortio” en las experiencias de las Iglesias locales*. „*Familia et vita*” 2012.
- DI FELICE A.: *La famiglia nella normativa canonica e civile. Considerazioni in margine al XII Congresso Canonistico-Pastorale*. „*Monitor Ecclesiasticus*” 1980.
- DIOS VIAL CORREA J. DE: *Rodzina — sanktuarium życia*. W: *W trosce o dobro małżeństwa i rodziny*. T. 3: „Rodzina: dar i zadanie nadzieją ludzkości”. Akta Międzynarodowego Kongresu Teologiczno-Pastoralnego z okazji II Światowego Spotkania Rodzin z Ojcem Świętym, Rio de Janeiro, 1–3 października 1997 r. Red. M. BRZEZIŃSKI. Lublin 2013.
- DOMASZK A.: *Możliwości zastosowania Internetu w misji Kościoła katolickiego. Studium kanoniczno-teologiczne*. Kraków 2013.
- DULLAK K.: „*Ecclesia semper reformanda*”. *Zjawisko synodalności w Polsce po Soborze Watykańskim II*. Szczecin 2007.
- DZIĘGA A.: *O racjonalności postulatu prawnej podmiotowości rodziny*. W: *Kościelne prawo procesowe. Prawo rodzinne. Materiały i studia*. T. 5. Red. A. DZIĘGA, M. GRESZATA-TELUSIEWICZ, Z. JANCEWICZ, P. TELUSIEWICZ. Lublin 2010.
- EISENRING G.: *Die eheliche Gemeinschaft und das Kindesverhältnis in der katholischen Rechtsordnung. Beitrag zu einem Systematisierungsversuch eines Familienrechts in der Kirche*. Freiburg/Schweiz 1992.
- ERLEBACH G.: *Problem wymiaru antropologicznego i prawnego w rozumieniu zgody małżeńskiej*. „*Ius Matrimoniale*” 1999.
- FRANCESCHI H.: *Riconoscimento e tutela dello „ius connubii” nel sistema matrimoniale canonico*. Milano 2004.
- GAWKOWSKA A.: *Nowy feminizm jako odpowiedź na nowożytny kryzys wspólnotowości*. W: *Kobieta w Kościele i w społeczeństwie*. Red. A. PASTWA. Katowice 2014.
- GÓRA P. J.: *Diritti e doveri derivanti dalla vocazione al matrimonio e alla famiglia nella legislazione sinodale polacca dopo il 1983*. Łódź 2008.
- GÓRALSKI W.: *Dobro małżonków a istotne obowiązki małżeńskie*. Warszawa 2010.
- GÓRALSKI W.: *Do czego synod obliguje Kościół w Polsce. Aspekt prawny*. W: *Oddanie i wytrwałość. Recepcja II Polskiego Synodu Plenarnego*. Red. W. GÓRALSKI, H. SEWERYNIAK. Warszawa 2004.
- GÓRALSKI W.: *II Polski Synod Plenarny u progu fazy końcowej. Nad projektem dokumentu na temat małżeństwa i rodziny*. „*Kurier Synodalny*” 1994, nr 4.
- GÓRALSKI W.: *Małżeństwo kanoniczne*. Warszawa 2011.
- GÓRALSKI W.: *Problem dostępu do sakramentów świętych osób żyjących w małżeństwach pozasakramentalnych*. W: *Małżeństwo i rodzina w świetle nauki Kościoła i współczesnej teologii*. Red. A.L. SZAFRAŃSKI. Lublin 1985, s. 338–339.
- GÓRALSKI W.: *Walor prawny małżeństwa i jego wymiar osobowy. Przemówienie papieża Jana Pawła II do Roty Rzymskiej [27 I 1997]*. „*Ius Matrimoniale*” 1997.
- GRZYBOWSKI I., GRZYBOWSKA J.: *Rodzina chrześcijańska*. <http://www.orrk.pl/index.php/kongresytematyczne/rodzina/inspiracje/339rodzinachrzecijaska> [dostęp: 20 VIII 2014].

- HENNELOWA J.: *Przekazywanie wiary w rodzinie*. W: JAN PAWEŁ II: „*Familiaris consortio*”. *Tekst i komentarze*. Red. T. STYCZEŃ. Lublin 1987.
- HERVADA J.: *Studi sull'essenza del matrimonio*. Milano 2000.
- JANKOWSKI W.: Realizacja powołania do świętości w rodzinie — jedność życia i wiary. „*Studia nad Rodziną*” 1999, s. 48.
- JAN PAWEŁ II: *List do Rodzin „Gratissimam sane”* [2 II 1994]. W: *Prawa rodziny prawa w rodzinie. Jan Paweł II o małżeństwie i rodzinie. Wypisy z nauczania Ojca Świętego*. Red. T. JASUDOWICZ. Toruń 1999, s. 118—175. Dalej: GrS.
- JAN PAWEŁ II: *List do Rodzin z okazji Roku Rodziny 1994*, nr 2. W: *Listy pasterskie Ojca Świętego Jana Pawła II*. Red. A. SPORNIĄK. Kraków 1997, s. 248.
- JUCEWICZ A., MACHINEK M.: *Idea „gender” jako wyzwanie dla teologii*. Olsztyn 2009.
- KASPER W.: „*Das Evangelium von der Familie*”. *Rede vor dem Konsistorium*. Freiburg im Breisgau 2014.
- KAWECKI W.: *Etos współczesnej rodziny polskiej. Refleksje wprowadzające w zagadnienie nadziei i zagrożeń rodziny*. W: *Nadzieje i zagrożenia współczesnej rodziny. Międzynarodowe sympozjum moralno-pastoralne*. Red. W. KAWECKI. Kraków 1995.
- Kobieta w Kościele i w społeczeństwie*. Katowice 2014.
- KOCH G.: *Sakramentenlehre — Das Heil aus den Sakramenten*. In: *Glaubenszugänge. Lehrbuch der Katholischen Dogmatik*. Bd. 3. Hrsg. W. BEINERT. Paderborn—München—Wien—Zürich 1995.
- KRAJCZYŃSKI J.: *Prawo rodziny do opieki duszpasterskiej*. Płock 2007.
- KRAJCZYŃSKI J.: *Wychowanie dzieci i młodzieży w świetle posoborowych dokumentów Stolicy Apostolskiej i Konferencji Episkopatu Polski. Studium kanoniczno-pastoralne*. Płock 2002.
- LAFFITTE J.: *Gender: una urgente riflessione*. http://www.familiam.org/pcpf/allegati/6762/Saluto_Mons_Laffitte.pdf [dostęp: 3 XII 2014].
- LÓPEZ TRUJILLO A.: *Rodzina: serce cywilizacji miłości*. W: *W trosce o dobro małżeństwa i rodziny*. T. 2: „*Rodzina: serce cywilizacji miłości*”. *Akta Międzynarodowego Kongresu Teologiczno-Pastoralnego z okazji I Światowego Spotkania Rodzin z Ojcem Świętym, Rzym, 6—8 października 1994 r.* Red. M. BRZEZIŃSKI. Lublin 2011.
- LÜDICKE K.: *Kommentar zum c. 1059*. In: *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*. Hrsg. K. LÜDICKE. Essen 2013.
- LÜDICKE K.: *Matrimonial Consent in Light of a Personalist Concept of Marriage: On the Council's New Way of Thinking about Marriage*. „*Studia canonica*” 1999.
- MACHINEK M.: *The Charter of the Rights of the Family and the Yogyakarta Principles. Two Worlds. „Ecumeny and Law”* 2014.
- Małżeństwo i rodzina w Kościele i w społeczeństwie*. „*Kurier Synodalny*” 1998, nr 1—2.
- MARCOL A.: *Etyka życia seksualnego*. Opole 1995, s. 127—130.
- MARIAŃSKI J.: *Praktyki religijne a postawy prorodzinne młodzieży*. W: „*Matrimonium spes mundi*”. *Małżeństwo i rodzina w prawie kanonicznym, polskim i międzynarodowym*. Red. T. PŁOSKI, J. KRZYWKOWSKA. Olsztyn 2008, s. 37—55.
- „*Mężczyznę i niewiastą stworzył ich*”. *Afirmacja osoby ludzkiej odpowiedzią nauk teologicznych na ideologiczną uzurpację genderyzmu*. Red. A. PASTWA. Katowice 2012.
- Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych* (Nowy Jork, 16 XII 1966), art. 18 ust. 4 i art. 24 ust. 1. W: *Polskie prawo wyznaniowe. Wybór źródeł*. (Stan

- prawny na dzień 3 V 2012). Oprac. M. PONIATOWSKI, P. SOBCZYK. Lublin 2012, s. 530 i 532.
- MIERZWIŃSKI B.: „*Familiaris consortio*” jako synteza doktrynalno-pastoralna nauczania Kościoła na temat małżeństwa i rodziny. „*Ateneum Kapłańskie*” 2007, nr 2.
- MIERZWIŃSKI B., LANDWÓJTOWICZ P.: *Geneza i rozwój duszpasterstwa rodzin w Polsce*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*. Red. R. KAMIŃSKI, G. PYŻLAK, J. GOLEŃ. Lublin 2013.
- Międzynarodowe sympozjum moralno-pastoralne*. Red. W. KAWECKI. Kraków 1995.
- MÜLLER G.L.: *La speranza della famiglia*. Roma 2014.
- NAGÓRNY J.: *Płciowość — miłość — rodzina*. Lublin 2009.
- OLEJNIK S.: *Dar. Wezwanie. Odpowiedź. Teologia moralna. Wartościowanie moralne. Prawo — sumienie dobro — zło*. Warszawa 1988.
- ORAWIECKI W.: *Zaręczyny w tradycji Kościoła powszechnego i współczesnym prawie kanonicznym*. Wrocław 2008.
- PASTWA A.: „*Amor benevolentiae*” — „*ius responsabile*”: oś interpersonalnego projektu małżeńsko-rodzinnego. W: *Miłość i odpowiedzialność — wyznaczniki kanonicznego przygotowania do małżeństwa*. Red. A. PASTWA, M. GWÓDŹ. Katowice 2013.
- PASTWA A.: *Il matrimonio: comprensione personalistica e istituzionale*. „*Ius Ecclesiae*” 2013, nr 25.
- PASTWA A.: „*Indissolubilitas... quae ratione sacramenti peculiarem obtinet firmitatem*” (kan. 1056). Uwagi o relacji nierozzerwalność — sakrament małżeństwa. „*Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*” 2011, nr 2.
- PASTWA A.: *Istotne elementy małżeństwa*. W nurcie odnowy personalistycznej. Katowice 2007.
- PASTWA A.: „*Komunia w Duchu*”. *Małżeństwo a Eucharystia w świetle norm kanonów 1065 § 2 i 1119 KPK*. „*Ius Matrimoniale*” 2012.
- PASTWA A.: *Marriage Covenant in Catholic Doctrine: „The Gaudium et Spes Pastoral Constitution on the Church — the Apostolic Exhortation Familiaris Consortio” — the Code of Canon Law — the Code of Canons of the Eastern Churches*. „*Ecumeny and Law*” 2013.
- PASTWA A.: *Marriage in the Light of the Ecclesiological Paradigm of Unity. Selected issues*. „*E-Theologos*” 2012.
- PASTWA A.: „*Odpowiedzialna prokreacja*” personalistyczną inkarnacją „*bonum pro-lis*”? W: „*Vir Ecclesiae deditus*”. *Księga dla uczczenia Księdza Profesora Edwarda Góreckiego*. Red. W. IREK. Wrocław 2011.
- PASTWA A.: *Prawne znaczenie miłości małżeńskiej*. Katowice 1999.
- PASTWA A.: *Promocja rodziny w prawie kanonicznym*. Uwagi na kanwie § 1 kan. 226 KPK. „*Studia Pastoralne*” 2011, nr 7.
- PASTWA A.: *Promotor idei „dispensatio gratiae*”. Uwagi o wkładzie Księdza Profesora Remigiusza Sobańskiego w kulturę prawną (archi)diecezji katowickiej. W: *Wkład Księdza Profesora Remigiusza Sobańskiego w rozwój kanonistyki. W dowód wdzięcznej pamięci o zasługach dla rozwoju kanonistyki*. Red. T. GAŁKOWSKI. Warszawa—Kraków 2014.
- PASTWA A.: „*Przymierze miłości małżeńskiej*”. *Jana Pawła II idea małżeństwa kanonicznego*. Katowice 2009.
- PASTWA A.: *Realism of Personalist Vision of Marriage: Legal-canonical Cogitations*. In: *Personalizmus v procese humanizácie ľudskej spoločnosti*. Ed. P. DANCÁK. Prešov 2014.

- PASTWA A.: „Stworzył mężczyznę i niewiastę” (zamiast wstępu). W: „Mężczyznę i niewiastę stworzył ich”. Afirmacja osoby ludzkiej odpowiedzią nauk teologicznych na ideologiczną uzurpację genderyzmu. Red. A. PASTWA. Katowice 2012.
- PASTWA A.: Teologiczny fundament sakramentalności małżeństwa „in fieri” oraz „in facto esse”. „Prawo Kanoniczne” 2003, nr 3—4.
- PASTWA A.: Wstęp. W: *Miłość i odpowiedzialność — wyznaczniki kanonicznego przygotowania do małżeństwa*. Red. A. PASTWA, M. GWÓŹDŹ. Katowice 2013.
- POCAŁUJKO T.: *La prevenzione della nullità del matrimonio nella preparazione e nell'ammissione alle nozze con una considerazione del contributo dei tribunali ecclesiastici*. Roma 2011.
- POLAK M.: Bliższe przygotowanie do życia w małżeństwie i rodzinie. Duszpasterskie koncepcje Kościoła w Polsce i w Niemczech. Próba porównania. „Studia Pastoralne” 2009.
- Powołanie do życia w małżeństwie i rodzinie. W: *II Polski Synod Plenarny (1991—1999)*. Poznań 2001.
- RAK R.: Odpowiedzialność za przygotowanie do życia w rodzinie. „Homo Dei” 1985.
- RINCÓN PÉREZ T.: Comentario al c. 1063 y 1064. In: *Comentario exegético al Código de Derecho canónico*. Vol. 3/2. Red. Á. MARZO, J. MIRAS, R. RODRÍGUEZ-OCAÑA. Pamplona 2002.
- ROJEK D.: *Recepcja nauki Soboru Watykańskiego II i posoborowego ustawodawstwa powszechnego w przedmiocie małżeństwa i rodziny w uchwałach synodów polskich. Studium pastoralno-kanoniczne*. Warszawa 2001. [Maszynopis w Bibliotece Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego].
- SARMIENTO A.: *La familia, futuro de la humanidad*. Documentos del Magisterio eclesial. Madrid 1995, s. 15.
- SARMIENTO A.: *Małżeństwo chrześcijańskie. Podręcznik teologii małżeństwa i rodziny*. Przekł. P. RAK. Kraków 2002, s. 14.
- SAWKA M.: *Zadania małżonków wobec współczesnego świata w nauczaniu Jana Pawła II*. W: *Małżeństwo i rodzina wobec współczesnych wyzwań*. Red. S. TYMOSZ. Lublin 2008.
- SEWERYNIAK H., KUŹNIEWSKA E.: *Geneza i zasadnicze treści synodalnego dokumentu o rodzinie*. W: *Oddanie i wytrwałość. Recepcja II Polskiego Synodu Plenarnego*. Red. W. GÓRALSKI, H. SEWERYNIAK. Warszawa 2004.
- SKOWRONEK A.: *Chrzest. Doktryna*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 3. Red. R. ŁUKASZYK, L. BIEŃKOWSKI, F. GRYGLEWICZ. Lublin 1979.
- SKRECZKO A.: *Wychowanie chrześcijańskie*. W: *Słownik małżeństwa i rodziny*. Red. E. OZOROWSKI. Warszawa—Łomianki 1999.
- ŚLANY K.: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Kraków 2006.
- SOBAŃSKI R.: *Metodologia prawa kanonicznego*. Katowice 2004.
- SOBAŃSKI R.: *Wyznaczniki kanonicznego prawa małżeńskiego*. „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1997.
- SOŁTYK G.: *W kręgu oddziaływania myśli Stefana Kardynała Wyszyńskiego i nauki Jana Pawła II*. <http://www.warszawa.mazowsze.pl/panel/soltyk.htm> [dostęp: 29 X 2012], s. 1.
- STANKIEWICZ A.: *Familia e filiazione in diritto canonico*. W: „*Finis legis Christus*”. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Wojciechowi Góralskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin. T. 1. Red. J. WROCEŃSKI, J. KRAJCZYŃSKI. Warszawa 2009.

- SZCZOT E.: *Ochrona rodziny w prawie Kościoła łacińskiego*. Lublin 2011.
- SZOSTEK A.: *Ku teonomii uczestniczącej. Wolność a prawo w świetle encykliki „Veritatis splendor”*. W: JAN PAWEŁ II: „Veritatis splendor”. Tekst i komentarze. Red. A. SZOSTEK. Lublin 1995.
- SZTYCHMILER R.: *Doktryna Soboru Watykańskiego II o celach małżeństwa i jej recepcja w „Kodeksie prawa kanonicznego” z roku 1983*. Lublin 1993.
- SZTYCHMILER R.: *Istotne obowiązki małżeńskie*. Warszawa 1997.
- SZTYCHMILER R.: *Prawa rodziny w prawodawstwie i nauczaniu Jana Pawła II*. W: *Zagadnienia praw rodziny. XII Dni Praw Człowieka w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*. Red. J. REBETA. Lublin 1997.
- ŚWIĄTKIEWICZ W.: *Rodzina w świecie aksjologicznej wchrowatości*. W: *Kultura. Media. Społeczeństwo. Księga pamiątkowa ku czci Ojca Profesora Leona Dyczewskiego OFMConv*. Red. D. WADOWSKI. Lublin 2007.
- TETTAMANZI D.: *La famiglia comunità salvata e comunità salvante per la nuova evangelizzazione. „Familia et vita”* 2012.
- TETTAMANZI D.: *La famiglia via della Chiesa*. Milano 1987.
- TROSKA J.: *Moralność życia płciowego, małżeńskiego i rodzinnego*. Poznań 1994, s. 74–75.
- VANZETTO T.: *Il diritto della famiglia nella Chiesa: la famiglia in quanto soggetto ecclesiale. „Quaderni di diritto ecclesiale”* 1994.
- VILADRICH P.-J.: *Konsens małżeński. Sposoby prawnej oceny i interpretacji w kanonicznych procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa*. Przekł. S. ŚWIACZNY. Warszawa 2002.
- VILADRICH P.-J.: *Rodzinną suwerenna*. OsRomPol 1997, nr 10.
- Wiera, modlitwa i życie w Kościele katolickim..., s. 107; Kongregacja Wychowania Katolickiego: *Wskazania na temat formacji seminarzystów odnośnie do problemów związanych z małżeństwem i rodziną (19.03.1995)*. W: *Posoborowe dokumenty Kościoła katolickiego o małżeństwie i rodzinie. T. 2*. Red. K. LUBOWIECKI. Kraków 1999, s. 127–149.
- WOJTYŁA K.: *Miłość i odpowiedzialność*. Lublin 1986.
- WOJTYŁA K.: *Osobowa struktura samostanowienia*. W: *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*. Red. T. STYCZEŃ, W. CHUDY, J.W. GAŁKOWSKI, A. RODZIŃSKI, A. SZOSTEK. Lublin 1994.
- W orbicie zasady „odpowiedzialnego rodzicielstwa”. *Adekwatne rozumienie pojęcia „bonum proles” wyzwaniem dla współczesnej kanonistyki*. Red. A. PASTWA. Katowice 2014.

Źródła internetowe

- BENEDYKT XVI: „Rodzina oparta na małżeństwie dobrem człowieka”. <http://www.opoka.org.pl/aktualności/news.php?id=19836&s=opoka> [dostęp: 14 IX 2007].
- FRANCESCO: *Discorso alla Delegazione dell’Ufficio Internazionale Cattolico dell’Infanzia (BICE), 11 IV 2014*. http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2014/april/documents/papa-francesco_20140411_ufficio-cattolico-infanzia.html [dostęp: 3 XII 2014].
- GIOVANNI PAOLO II: *Discorso ai vescovi dell’Africa incaricati della pastorale familiare, 2 X 1992*. http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1992/october/documents/hf_jp-ii_spe_19921002_vescovi-africa_it.html [dostęp: 3 XII 2014].

- GIOVANNI PAOLO II: *Discorso alla III Conferenza Generale dell'Episcopato Latino-americano*, 28 I 1979 [IV. Alcuni compiti prioritari]. http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1979/january/documents/hf_jp-ii_spe_19790128_messico-puebla-episc-latam_it.html [dostęp: 3 XII 2014].
- HOSER H.: „*Status embrionu ludzkiego*”. Referat na zebraniu Rady Biskupów Diecezjalnych na Jasnej Górze, 25 VIII 2014. <http://ekai.pl/wydarzenia/x81609/abp-henryk-hoser-o-statusie-ludzkiego-embryonu/> [dostęp: 3 IX 2014].
- KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI: *Komunikat z 364. zebrania plenarnego*, 13 III 2014. http://episkopat.pl/dokumenty/komunikaty_zp_kep/5816.1,Komunikat_z_364_zebrania_plenarnego_Konferencji_Episkopatu_Polski.html [dostęp: 20 VIII 2014].
- KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI: *List pasterski na Niedzielę Świętej Rodziny 2013 roku*. http://episkopat.pl/dokumenty/5545.1,List_pasterski_na_Niedziele_Swietej_Rodziny_2013_roku.html [dostęp: 20 VIII 2014].
- MÜLLER G.L.: *Indissolubilità del matrimonio e dibattito sui divorziati risposati e i sacramenti*, 23 X 2013. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/muller/rc_con_cfaith_20131023_divorziati-risposati-sacramenti_it.html [dostęp: 20 VIII 2014].
- PONTIFICIO CONSIGLIO PER LA FAMIGLIA: *Documenti sul Tema: La Famiglia*. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/family/documents/rc_pc_family_doc_index_documenti_it.html [dostęp: 3 XII 2014].
- PONTIFICIO CONSIGLIO PER LA FAMIGLIA: *Preparazione al sacramento del matrimonio*, 13 V 1996, n. 4. http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/family/documents/rc_pc_family_doc_13051996_preparation-for-marriage_it.html [dostęp: 3 XII 2014].
- PREZYDIUM KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI: *Oświadczenie*, 9 VII 2012. http://episkopat.pl/struktura_kep/prezydium_kep/4401.1,Oswiadczenie_Prezidium_Konferencji_Episkopatu_Polski.html [dostęp: 20 VIII 2014].
- SANTORO A.: *Direttorio di Pastorale Familiare. Presentazione e rilievi*. <http://www.oasicanait/docnostri/presentazione%20Direttorio%20di%20Pastorale%20Familiare.pdf> [dostęp: 3 XII 2014].
- SEKRETARIAT SYNODU BISKUPÓW: „*Wyzwania duszpasterskie związane z rodziną w kontekście ewangelizacji*”. Dokument przygotowawczy Synodu Biskupów 2014 wraz z kwestionariuszem. http://episkopat.pl/dokumenty/stolica_apostolska/5447.1,Dokument_przygotowawczy_Synodu_Biskupow_2014_wraz_z_kwestionariuszem [dostęp: 29 X 2012].

Indeks osobowy

A

Adamiak Elżbieta 148, 163
Augustyn Józef 51, 163

B

Beinert Wolfgang 129, 165
Benedykt XVI PP 11, 12, 14, 22, 30,
31, 35, 42, 51, 52, 54, 55, 116, 117,
125, 144, 145, 159, 168
Bianchi Paolo 139, 163
Bieńkowski Ludomir 43, 167
Bławat Andrzej 49, 163
Bołoz Wojciech 51, 85, 163
Brzeziński Mirosław 14, 16, 106, 132,
149, 161, 163, 164, 165
Bzdak Hanna 36, 163

C

Caffarra Carlo 16–21, 23, 153, 163
Campanini Giorgio 148–150, 163
Carreras Joan 12, 15, 25, 31, 32, 119,
164
Celary Ireneusz 132, 164
Chudy Wojciech 18, 162
Corecco Eugenio 24, 164

D

Dancák Pavol 15, 166
De Dios Vial Correa Juan 132, 164
Di Felice Angelo 109, 164
Díaz Humberto I. 36, 164
Domaszk Arkadiusz 144, 164
Dullak Kazimierz 59, 108, 164
Dyczewski Leon 149, 167
Dzięga Andrzej 120, 164
Dziwisz Stanisław 45, 160

E

Eisenring Gabriela 157, 164
Erlebach Grzegorz 16, 45, 164
Errazuriz Mackenna Carlos José 12,
164

F

Filip z Fermo 135
Franceschi Héctor 15, 164
Franciszek PP 12, 13, 106, 109, 111,
114, 132, 134, 137, 145, 148, 160,
168

G

Gałkowski Jerzy W. 18, 162
Gałkowski Tomasz 113, 166
Gawkowska Aneta 148, 164
Gądecki Stanisław 58, 142, 163
Giacchi Orio 24, 164
Goleń Jacek 88, 165
Góra Przemysław Józef 123, 164
Góralski Wojciech 24, 39, 55, 61, 72,
97, 102, 113, 123, 133, 138, 154, 160,
164, 165, 167
Górecki Edward 16, 166
Greszata-Telusiewicz Marta 120, 164
Gryglewicz Feliks 43, 167
Grzybowska Irena 130
Grzybowski Jerzy 130
Gwóźdź Monika 13, 122, 166

H

Hennelowa Józefa 47, 49, 51, 53, 165
Hervada Javier 25, 165
Hoser Henryk 136, 137, 168

I

Ioannes Paulus II PP 7, 11–13, 15–25, 27, 29–37, 39, 41, 43, 45, 47, 49, 50, 52, 54, 73, 82, 88, 97, 103–105, 107–112, 115, 117–120, 122, 132, 133, 137, 145, 148, 149, 159, 160, 161, 165, 167, 168

Irek Waldemar 16, 166

J

Jan XXIII PP 57

Jancewicz Zdzisław 120, 164

Jankowski Wiesław 50, 165

Jasudowicz Tadeusz 30, 165

Jucewicz Antoni 114, 165

K

Kamiński Ryszard 88, 165

Kasper Walter 115–117, 165

Kawecki Witold 60, 165

Koch Günter 129, 165

Krajczyński Jan 43, 48, 53, 127, 130, 131, 133, 165, 167

Krzywkowska Justyna 8, 36, 163

Kuźniewska Ewa 61, 64, 115, 167

L

Laffitte Jean 109, 165

Landwójtowicz Paweł 88, 165

Leon XIII PP 87, 161

López Trujillo Alfons 106, 165

Lubowiecki Kazimierz 89, 168

Lüdicke Klaus 125, 126, 139, 165

Ł

Łukaszyk Romuald 43, 167

M

Machinek Marian 114, 165

Marcol Alojzy 85, 165

Mariański Janusz 8, 165

Marzoa Ángel 127, 167

Materski Edward 59, 163

Mierzwiński Bronisław 88, 119, 165

Miras Jorge 127, 167

Müller Ludwig Gerhard 23, 125, 141, 153, 165, 168

N

Nagórny Janusz 13, 14, 16, 165

Nasiorowski Sławomir 45, 160

Navarro Luis 12, 164

Nowacki Henryk Józef 45, 160

O

Olejniak Stanisław 48, 49, 165

Orawiecki Wiesław 155, 165

Otaduy Javier 31, 164

Ozorowski Edward 50, 167

P

Pastwa Andrzej 11, 13, 15–18, 21–25, 27, 104, 113, 118, 119, 122, 123, 129, 132, 135, 138, 140, 155, 157, 163–167

Paulus VI PP 46, 61, 107, 112, 161

Pawłowski Antoni 58, 162

Płoski Tadeusz 8, 36, 163

Pocałujko Tomasz 127, 130, 166

Polak Marian 128, 166

Poniatowski Michał 41, 166

Poniewierski Janusz 32, 160

Ptasznik Paweł 45, 160

Pyżlak Grzegorz 88, 165

R

Rak Piotr 11, 167

Rak Romuald 86, 167

Rebeta Jerzy 39, 42, 167

Rincón Pérez Tomás 126, 167

Rodríguez-Ocaña Rafael 127, 167

Rodziński Adam 18, 162

Rojek Dariusz 74, 76, 79–83, 90, 91, 98, 99, 167

S

Santoro Andrea 112, 168

Sarmiento Augusto 11, 27, 167

Sawka Mirosław 43, 47, 167

Sedano Joaquín 31, 164

Seweryniak Henryk 61, 64, 113, 114, 123, 164, 167

Skowronek Alfons 43, 167

Skreczko Adam 50, 167

Slany Krystyna 26, 167

Sobański Remigiusz 27, 113, 125, 166, 167

Sobczyk Paweł 41, 166
Sołtyk Grażyna 32, 167
Sporniak Artur 43, 165
Stankiewicz Antoni 133, 167
Styczeń Tadeusz 18, 20, 47, 161, 162, 165
Szafrński Adam Ludwik 97, 164
Szczot Elżbieta 127, 167
Szostek Andrzej 18, 19, 162, 167
Szychmiller Ryszard 36, 39, 42, 52, 72, 120, 138, 163, 167
Świączny Seweryn 139, 167
Świątkiewicz Wojciech 149, 167

T

Telusiewicz Greszata Marta 120, 164
Telusiewicz Piotr 120, 164
Tettamanzi Dionigi 39, 119, 167

Troska Jerzy 77, 168
Tymosz Stanisław 43, 167

V

Vanzetto Tiziano 109, 125, 126, 132, 133, 167
Viana Antonio 31, 164
Viladrich Pedro Juan 30, 34, 35, 37, 39, 138, 139, 167

W

Wadowski Dariusz 149, 167
Warchałowski Krzysztof 41, 161
Wojtyła Karol 15, 16, 18, 22–25, 104, 123, 167
Wroceński Józef 133, 167
Wyszyński Stefan 32, 74, 167

Wojciech Góralski, Andrzej Pastwa

Independent Family — Domestic Church

Contemporary Legal Thought in the Universal Catholic Church
and the Polish Catholic Church

Summary

The institution of family has been for a long time at the centre of attention for both the Magisterium and the ministry of the Catholic Church. It would be difficult to dispute the fact that it is precisely through the family — “which constitutes a ‘unit’ in the great, universal ‘family’ of mankind” (GrS, n. 4) — that the history of mankind, the history of salvation can progress, and further propagation of the “Gospel of the family” is regarded as one of the crucial elements of new evangelisation. That is why, among the many different ways in which the Catholic Church serves the man, “the family is the primary and, for many reasons, most important way” (GrS, n. 2). This magisterial thesis is referenced by both the canon law itself as well as the science of canon law, particularly in the act of focusing the truth about the immanent legal dimension of marriage on the inner bond of justice between two people: a man and a woman (“a sacred bond”), constituted in the act of covenant of marital love. This juridical horizon is established by contemporary research conducted by the aforementioned institutions at three complementary levels: (inter)personal, social, and ecclesiastic. The best and most efficient results, however, are yielded by joining different research perspectives, or, in other words, the universal with the particular — in this particular case: “integrated” exploration of the legal and legal-pastoral thought of the Universal Catholic Church and the Polish Catholic Church.

Family, based upon the foundation of marriage, constitutes a primary, independent social subject with its own basic rights, and it plays a crucial role in the development of society. At the same time, this fundamental social unit constitutes a sphere in which the Church becomes realised. The Catholic Church, “in the family, born of sacrament, finds its cradle and the place in which it enters humankind as well as the place in which humankind enters the Church” (FC, n. 15). Such complex understanding of the virtues of “independent family: domestic Church,” redefined by the fathers of the Second Vatican Council, can be summarised in the conciliar enunciation that “the happiness of a subject and the entire human and Christian society is closely connected with an auspicious status of the marital and domestic community” (GS, n. 47). This matter, however, begs further consideration. First of all, it should be noted that after the Second Vatican Council, several significant Church documents concerning

marriage and family have been published, most notably, John Paul II's apostolic exhortation *Familiaris consortio* (1981) as well as his letter to families *Gratissimam sane* (1994), or *Charter of the Rights of the Family*, issued by the Holy See in 1983. Secondly, looking back on the past fifty years, it has been possible to observe a dynamic development in family ministry, coupled with the emergence of numerous Church associations as well as other pro-family organisations.

The Second Vatican Council has established that marriage, as a "profound communion of life and marital love appointed by the Creator" (GS, n. 48), is by its very nature aimed at conceiving and raising offspring (CIC, can. 1055 § 1). According to the conciliar teachings, the obligation to raise children — resting primarily with the parents — encompasses, among others, the religious sphere of life, focusing predominantly on the act of passing on faith. Moreover, in numerous post-conciliar documents issued by the Holy See, and John Paul II in particular, as well as Church legislation, the parents' duty to raise their children in faith is regarded as a significant task. In a family based on marriage, the child, guided by and led by example by the parents, should cultivate and enrich the faith bestowed upon them at their baptism. In this sense, family can truly be regarded as the cradle and school of faith.

In the Church constitutional order, the Christian family constitutes the fundamental community. In fact, the assertion of the constitutional status of the family seems to be legitimate on all accounts — especially considering that the *institutum familiae* constitutes the primary basic structure on which the People of God can build, develop, and organise. That ideological line of thought, based upon the teachings of the Second Vatican Council, has been for the longest time, and still is, up to this day, a certain challenge for the Polish synodal legislation. Therefore, it should come as no surprise that in the resolutions of the Second Polish Plenary Synod (1991–1999), as well as those of the Cracow Provincial Synod (1975–1983) and forty-four post-conciliar diocesan synods, there can be found significant focus on the matters of family. The synodal legislators pay particular attention to the value of the family, which plays significant role not only in the lives of the spouses, but also those of the Church and the secular community. They are particularly concerned with the well-being and development of the Christian family, and they attempt to shield it from modern threats to its stability. This concern can also be found in the resolutions of the Second Polish Plenary Synod (*The Calling to Marital and Familial Life*), as well as in the resolutions of the Cracow Provincial Synod and the diocesan synods — primarily with regard to the condition and duties of the contemporary family (well-being of the spouses, conception and upbringing of children), family ministry (obligations, main directions of action), as well as the care of people living in so-called irregular marriages.

In-depth research — focusing on the model idea of the "domestic Church" and accounting for the truth about the institution of the family regarded as a "natural relationship, primary to the state or any other community" (*Charter of the Rights of the Family*, preamble D) — corroborates the hypothesis concerning the paradigmatic role of this idea in the search for the ways and means of effective *hic et nunc* protection and promotion of the family along with its inalienable rights. Such conclusions follow from a synthetic attempt at answering the question of which factors of the pastoral reality in Poland allow us to view the future of the family with optimism and how — by utilising the "tool" that is the

synodal legal-pastoral responsibility for “the fundamental unit of the Church and the society” — to reinforce the observed positive trends. Thus, constructive conclusions can be reached in several areas of Polish family ministry: 1) The central place of the Eucharist, family prayer and Sunday celebration; 2) Movements and “family associations for families;” 3) Media in the service of family evangelisation; 4) The Catholic family safeguarding the sanctity of life; 5) The challenge of “new femininity;” 6) Marriage preparation as a ministry priority; 7) Engagement: the promotion of values of the “domestic Church.”

Wojciech Góralski, Andrzej Pastwa

La famiglia sovrana — la Chiesa domestica

Il pensiero giuridico contemporaneo della Chiesa universale
e della Chiesa in Polonia

Sommario

La famiglia è da tempo al centro dell'interesse del Magistero e della tutela pastorale della Chiesa. Sarebbe difficile mettere in discussione in fatto che per il tramite della famiglia — “la «cellula» vitale della grande ed universale «famiglia» umana” (GrS, n. 4.) — si è formata la storia umana, la storia della salvezza dell'umanità, perciò la diffusione del “Vangelo della famiglia” diventa elemento nodale della nuova evangelizzazione. Perciò tra le numerose strade che la Chiesa, per volontà di Cristo, percorre al servizio dell'umanità “la famiglia è la prima e la più importante” (GrS, n. 2). Il diritto canonico e la canonistica si riferiscono a questa tesi magisteriale, soprattutto quando focalizzano la verità della dimensione giuridica del matrimonio e della famiglia sull'interno vincolo della giustizia — costituito dal patto dell'amore coniugale — tra due persone: uomo e donna (“il santo vincolo”). Tale orizzonte giuridico viene disegnato dai risultati delle ricerche che concernono dette istituzioni su tre piani complementari: (inter)personale, sociale ed ecclesiastico. L'accostamento delle prospettive di ricerca — dell'universale con il particolare; in questo caso: un'esplorazione “integrata” del pensiero giuridico e pastorale della Chiesa universale e della Chiesa in Polonia — risulta inoltre opportuno e molto fertile.

Fondata sul matrimonio, la famiglia come soggetto sociale sovrano e primario con i propri diritti fondamentali svolge un ruolo insostituibile per lo sviluppo della società. Questa cellula elementare della vita sociale è anche l'ambiente in cui la Chiesa si realizza. “La Chiesa trova così nella famiglia, nata dal sacramento, la sua culla e il luogo nel quale essa può attuare il proprio inserimento nelle generazioni umane, e queste, reciprocamente, nella Chiesa” (FC, n. 15). Così definita un'idea complessa dei valori della “famiglia sovrana” — “Chiesa domestica”, “definita” di nuovo dai padri del Concilio Vaticano II, viene riassunta bene nell'annuncio conciliare: “Il bene della persona e della società umana e cristiana è strettamente connesso con una felice situazione della comunità coniugale e familiare” (GS, n. 47).

Occorre ricordare che in seguito al Concilio Vaticano II sono apparsi vari importanti documenti della Chiesa a proposito del matrimonio e della famiglia, tra i quali occupano una particolare posizione: l'esortazione apostolica di Giovanni Paolo II *Familiaris consortio* (1981), la Lettera alle Famiglie *Gratissimam sane* del Santo Papa (1994), la *Carta dei diritti della famiglia* promulgata dalla Sede

Apostolica (1983). Inoltre, dal punto di vista degli ultimi 50 anni, va notato un dinamico sviluppo della tutela pastorale delle famiglie, come la fondazione di numerose associazioni ecclesiali e di altre organizzazioni pro-famiglia.

Il Concilio Vaticano II dice che il matrimonio in quanto “intima comunità di vita e d’amore coniugale, fondata dal Creatore” (GS, n. 48) è per sua natura ordinato alla procreazione e educazione della prole (CIC, can. 1055 § 1). Secondo la dottrina conciliare il detto dovere di educazione — che spetta in primo luogo ai genitori — comprende, tra l’altro, la vita religiosa, in particolare la trasmissione della fede. Lo stesso dovere dell’educazione dei figli alla fede è presentato come un compito estremamente importante anche nei numerosi documenti postconciliari della Sede Apostolica, soprattutto nei testi di Giovanni Paolo II e nel diritto ecclesiastico. Nella famiglia fondata sul matrimonio il bambino, sotto la guida e davanti all’esempio dei genitori, dovrebbe sviluppare e approfondire la fede ricevuta nel battesimo. In questo senso la famiglia può essere definita come la culla e la scuola della fede.

La famiglia costituisce nell’ordine costituzionale della Chiesa una comunità fondamentale. Si che la riflessione a proposito della sua posizione giuridico-costituzionale è del tutto fondata, soprattutto quando si riconosce nell’*institutum familiae* la struttura originaria e principale su cui il popolo di Dio si costruisce, si sviluppa e sostanzialmente si organizza. Questa linea ideologica, segnata dall’insegnamento del Concilio Vaticano II, è stata ed è ancora una sfida per la legislazione sinodale polacca. Non stupisce, quindi, il fatto che i problemi della famiglia occupino una posizione significativa nelle deliberazioni sia del II sinodo plenario polacco (1991–1999) sia del sinodo provinciale di Cracovia (1975–1983) nonché di 44 sinodi diocesani postconciliari. I legislatori sinodali rivolgono una particolare attenzione ai valori della famiglia che svolge un importante ruolo nella vita dei coniugi, ma anche nella vita della Chiesa e della società laica, desiderando il suo bene e il suo sviluppo, nonché cercando di difenderla da varie minacce contemporanee.

La stessa cura e attenzione verso la famiglia si ritrova nelle deliberazioni del II sinodo plenario polacco (*Vocazione alla vita coniugale e familiare*) e nelle decisioni del sinodo provinciale di Cracovia e dei sinodi diocesani — sia per quanto riguarda le condizioni di vita della famiglia di oggi e i suoi compiti (il bene dei coniugi, la procreazione e l’educazione dei figli), sia per quanto riguarda la tutela pastorale della famiglia (il dovere, principali linee di intervento) o la tutela delle persone che vivono nei cosiddetti matrimoni irregolari.

Gli studi approfonditi, concentrati sull’idea della “Chiesa domestica” — gli studi che nello stesso tempo riconoscono la verità sull’istituzione della famiglia come “società naturale, [che] esiste anteriormente allo stato e a qualsiasi altra comunità” (*Carta dei diritti della famiglia*, preambolo D) — sostengono pienamente la tesi sul ruolo paradigmatico della suddetta idea nella ricerca dei modi e dei mezzi *hic et nunc* per la protezione/promozione della famiglia e dei suoi diritti inalienabili.

Tale conclusione viene fondata su una sintetica prova di risposte alle domande riguardo i fattori della realtà pastorale in Polonia che permettono di guardare con speranza verso il futuro della famiglia e riguardo il rafforzamento — utilizzando “lo strumento” della sinodale responsabilità pastorale e giuridica verso la “cellula fondamentale della Chiesa e della società” — delle tendenze positive. Le conclusioni costruttive riguardano quindi i seguenti temi/

settori della tutela pastorale delle famiglie polacche: (1) il "luogo" centrale dell'Eucaristia, la preghiera in famiglia e la celebrazione della domenica; (2) movimenti e "associazioni delle famiglie per le famiglie"; (3) i mass media al servizio dell'evangelizzazione e della famiglia; (4) la famiglia cattolica che custodisce la santità della vita; (5) la preparazione al matrimonio come priorità della tutela pastorale; (7) il fidanzamento: la promozione dei valori della "Chiesa domestica".

Redaktor
Małgorzata Poglódek

Projektant okładki
Paulina Dubiel

Redaktor techniczny
Barbara Arenhövel

Łamanie
Edward Wilk

Copyright © 2015 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-481-3
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-8012-482-0
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 11,5. Ark. wyd. 13,0.
Papier Alto 80 g, vol. 1.5 Cena 24 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, Spółka Jawna
ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

Więcej o książce

CENA 24 ZŁ	ISSN 0208-6336
(+ VAT)	ISBN 978-83-8012-481-3